СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 10

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 10

Матеріали IX Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Становлення та розвиток української державності:
актуальні проблеми державного та регіонального управління
на сучасному етапі розвитку суспільства”,
м. Київ, МАУП, 14 листопада 2013 р.

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

ББК 63.3(4УКР)я43
С76

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 1 від 29.01.14)

Редакційна колегія:
А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
Ф. М. Медвідь, канд. філос. наук, проф.
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 10: Матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. “Становлення та розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі розвитку суспільства”, м. Київ, 14 листоп. 2013 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 414 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2014
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2014

ЗМІСТ

Баєва О. В.
Державне управління реформуванням первинної медико-санітарної допомоги в Україні 7

Корсак К. В., Корсак Ю. К.
Про усунення загроз від глобальної міграції 16

Калашнікова Л. Є., Лисак Х. Є., Рильцев Є. В.
Інформаційна складова в процесі творення і розбудови держави 18

Лисецький А. С.
Дослідження розвитку аграрного ринку 23

Чернявський А. Д., Середюк К. В.
Втрати потенціалу транспортної галузі України: негативний досвід та перспективи виправлення ситуації 31

Білоус А. О.
Зовнішня політика як фактор розвитку системи міжнародної співпраці (історично-правові аспекти) 37

Благініна С. В.
Щодо реалізації системного підходу до подальшого вдосконалення особистісного та професійного становлення студента в контексті нової концепції розвитку педагогічної освіти 44

Боєва Т. І.
Державотворчі цінності українців у світі вчення Г. Сковороди 46

Гайдукевич Г. А.
К развитию ситуации в Украине и конституционному процессу в переходном обществе 49

Иванова В. В.,Ерофеева К. В., Пономарева К. Ю.
Основы государственной научно-технической политики 57

Иванова В. В., Кошелькова Л. О., Лукашова Т. С., Скабичевская Н. С.
Экономический потенциал Украины 61

Иванова В. В., Помазан Е. В.
Оценка инвестиционной привлекательности регионов Украины 65

Корнієнко М. В.
Місце ОВС в системі забезпечення економічної безпеки 69

Підпалий В. Л.
Актуальні проблеми застосування Кримінального процесуального кодексу України 72

Погорєлова І. С.
Актуальні проблеми місцевого самоврядування в Україні 78

Радзімовська С. Ф.
Державне управління — міжнародний досвід діяльності урядів різних країн 83

Радзімовська С. Ф., Ткаченко Н. І.
Соціальний захист населення — один із сегментів діяльності Печерської у місті Києві районної державної адміністрації 89

Соколовська К. М.
Відродження козацьких клейнодів та національної символіки в процесі розбудови української державності 98

Столярова Т. О.
Теоретико-методологічні аспекти комп'ютерного моніторингу макропоказників соціально-економічних процесів в умовах інформаційного суспільства 106

Шаповалова А. М.
Влада та громадянське суспільство в контексті глобалізаційних процесів XXI століття 110
Лісовський П. М.
Толерантність як духовний пріоритет феноменології мудрості в сучасну добу глобалізму 114
Утвенко В. В.
Регіональні особливості розвитку житлово-комунального господарства України 116
Гольцов А. Г.
Геостратегія України за умов асоціації з Європейським Союзом 122
Гула О. А.
Досвід державного управління в системі освіти Польщі 127
Дікарєв О. І., Фоміна І. М.
Стратегічний менеджмент політичних ризиків: світовий досвід та Україна 130
Філіна Г. І.
Ефективне ціноутворення як невід'ємна складова стратегії розвитку підприємства 138
Кобржицький В. В., Григор'єва М. І.
Проблеми адаптації іноземних корпоративних культур при спільному підприємництві в Україні 140
Коваль М. І.
Оцінка та класифікація основних засобів: теорія, практика, шляхи вдосконалення 150
Чупрій Л. В., Настояща К. В.
Концептуальні підходи до державної політики в гуманітарній сфері (безпековий вимір) 157
Шклярук С. Г.
Глобальні тенденції в трансформаційних процесах світової фінансової системи 160
Шконда В. В.
Інноваційні кластери в стратегії розвитку економіки України 168
Сабадуха В. О.
Роль церкви, громадянського суспільства, школи й держави щодо впровадження в громадську свідомість державної ідеології персоналізму 171
Омельчук В. В.
Італія в системі політико-правових впливів Візантійської імперії у VI столітті 177
Медвідь Ф. М., Хоменко В. О., Васильєва З. А.
Становлення і розвиток правової держави в Україні: філософсько-правові засади 182
Медвідь Ф. М., Чорний Е. В., Нестеренко О. С.
Методологія юридичної практики в умовах модернізації політичної системи України 188
Медвідь Ф. М.
Політико-правові погляди Тараса Шевченка 194
Баєв В. В.
Міжнародне та державне регулювання відносин у сфері управління якістю на туристичних підприємствах 199
Золотаревський А. В.
Місце соціального інтелекту в системі державного управління 206
Марченко С. М.
Упровадження електронних торгів як механізм забезпечення ефективності системи державних закупівель України 208
Чернявський А. А., Моторний П. О.
Фінансово-правові механізми розвитку інновацій у банківській сфері України: теорія та практика 215
Бортник В. А.
Удосконалення методів державного управління 220
Слободян С. І.
Сутність комунікативних технологій та пов'язані з ними проблеми громадської думки 225
Сабадуха О. В., Чорна М. Ф.
Проблема політичної відповідальності в умовах розбудови

громадянського суспільства в Україні 232

Жабюк І. Я.
Шляхи вдосконалення механізму управління та регулювання системи економічного захисту операцій торговельного підприємства в Україні 237

Левченко М. О., Левченко В. М.
Рекомендації щодо управління та вдосконалення нормативно-правової бази забезпечення єдиної системи підготовки молоді в Україні до військової служби на контрактній основі 242

Левченко М. О.
Стан та перспективи розвитку сфери туризму в Україні: управлінський аспект 247

Доносо Варгас Дієго Хосе, Доносо Варгас Сантьяго Феліпе, Доносо Варгас Хавієр
Національна безпека в умовах модернізації політичної системи України 255

Бабіч Г. В.
Підходи до впровадження світового досвіду боротьби з контрабандою в Україні на державному і місцевому рівнях 260

Бодров А. В.
Роль неурядових організацій в процесі становлення громадянського суспільства 262

Гула С. Є., Гула О. А.
Повноваження Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у сфері державних закупівель 266

Журавльов А. В.
Державна охорона органів державної влади та посадових осіб як напрям правоохоронної діяльності 269

Исмаилова Хураман Эльдар кызы
Государственная политика в сфере формирования и развития толерантного общества 273

Ігнатенко А. В.
Поняття управління фінансами банку в сучасних економічних дослідженнях: проблеми визначення та аналізу 277

Карпова К. В.
Стратегічне планування у сфері економічної безпеки вищого навчального закладу приватної форми власності 283

Колесник В. М.
Напрями формування природно-ресурсного потенціалу країни 288

Колодізєва С. О.
Науково-методичні підходи до визначення поняття організаційного забезпечення управління банківськими послугами 291

Коноплястий Є. В.
Тенденції формування стратегії управління екологічною системою (на прикладі м. Києва) 297

Курчина Т. О.
Маніпулятивні технології на виборах в Україні в умовах модернізації політичної системи 303

Лісовська Ю. П.
Адміністративно-правові засади управління інформаційною сферою 307

Малгожата М. Г., Гурина Т. І., Кокоріна А. І.
Вчення Руссо про державу в умовах модернізації політичної системи України 310

Медвідь А. М., Мельниченко Я. Б., Пришва О. М.
Філософсько-правові ідеї часів Київської Русі і сучасна українська держава 316

Медвідь А. М., Столітній М. М., Беселія А. Б.
Співвідношення права і закону в сучасному державному будівництві 325

Мишляєв Т. Ю.
Вплив соціополітичних поділів на політичний розвиток суспільства 329

Мойсеєнко Є. П.
Сутність політичної модернізації як суспільного явища *332*

Олішевський А. С.
Центральні органи виконавчої влади як складова державного управління в Україні *335*

Поліщук М. Г.
Захисник в адміністративному процесі під час розгляду справ з порушень правил дорожнього руху ... *339*

Санченко С. П.
Проблеми формування та практичної реалізації політики соціального захисту громадян у сучасній Україні *341*

Філіппов Р. В.
Кадрова безпека в системі економічної безпеки підприємства *346*

Цыро Н. А.
Особенности эмоционального и интеллектуального менеджмента в государственной службе *350*

Чорна М. Ф., Забара П. В., Закрасняний А. В.
Конституція Пилипа Орлика в історії та теорії української державності *351*

Шестак М. Л.
Держава як основний регулятор інвестиційної діяльності в Україні перехідного періоду *356*

Ясуник Л. І.
Щодо розуміння поняття і мети державного управління *361*

Грицютенко Я. С., Щупак Я. О.
Марксистська філософія права про становлення правової держави: історія і сучасність *365*

Грінчій П. С.
Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю *368*

Плахотний С. В.
Цифрове піратство в Україні *372*

Рибка О. М., Алкум Майсара
Правовий позитивізм в умовах сучасного державного будівництва *378*

Рижих І. А., Пузько В. О.
Природне право та ідеї демократії в сучасній Україні *381*

Савіцька Ю. В.
Рівність, свобода і справедливість як базові засади правової держави в Україні *384*

Синельник Ю. Є.
Сучасні підходи до формування системи регулювання інноваційного розвитку регіонів *388*

Содель Ю. В.
Багатовекторність як оптимальна відповідь зовнішньої політики України на геополітичні виклики *393*

Тищенко А. А.
Защита авторских прав на музыкальные произведения в Украине *396*

Ходарченко Б. Ю.
Захист права інтелектуальної власності *399*

Соркін Б. В.
Демократизація системи державного управління в Україні: правовий та адміністративний аспекти *403*

Відомості про авторів *409*

УДК 351.77.001.73(477)
О. В. БАЄВА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РЕФОРМУВАННЯМ ПЕРВИННОЇ МЕДИКО-САНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 7–15

Одним із основних соціальних завдань держави є забезпечення належного рівня здоров'я шляхом структурно-функціонального реформування системи охорони здоров'я, передусім її первинної ланки. У більшості країн з розвиненою системою охорони здоров'я первинна медико-санітарна допомога становить 90 % від загального обсягу медичної допомоги [6, *12–14*].

Згідно з прийнятим у 1998 р. Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) документом "Політика досягнення здоров'я для всіх у двадцять першому столітті" всі члени Євробюро ВООЗ повинні розробити і здійснювати таку політику на державному, регіональному та місцевому рівнях за підтримки провідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [6, *15*].

Аналіз стану здоров'я населення України та діяльності закладів охорони здоров'я свідчить про незадовільну медико-демографічну ситуацію, низьку народжуваність, зростання смертності, від'ємний природний приріст населення, скорочення середньої очікуваної тривалості життя, а також зростання розповсюдження хвороб. У 1991–2000 рр. чисельність населення скоротилася на 2,5 млн унаслідок перевищення смертності над народжуваністю. За останнє десятиліття народжуваність населення зменшилася на 35 %, смертність збільшилася на 18,6 %. Основними причинами смертності є хвороби системи кровообігу, злоякісні новоутворення, травми та отруєння. Показники смертності від хвороб системи кровообігу в Україні найвищі серед європейських країн [3]. Усе це зумовило необхідність реформування сфери охорони здоров'я України.

Реформування системи охорони здоров'я передбачається проводити шляхом упровадження та відпрацювання нових організаційно-правових та фінансово-економічних механізмів, що спрямовані на підвищення ефективності та доступності медичного обслуговування населення і є необхідними для розвитку системи охорони здоров'я України [11].

В Україні реформування сфери охорони здоров'я здійснюється поетапно. На першому етапі була розроблена та затверджена указом Президента України "Концепція роз-

витку охорони здоров'я населення України" [2]. На основі цієї концепції була сформована Міжгалузева комплексна програма "Здоров'я нації" на 2002–2011 рр. В основу розроблення Програми покладено принципи державної політики у сфері охорони здоров'я, а також принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я [3].

Реформування розпочато прийняттям Верховною Радою України в 2011 р. Закону України "Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві". Регіони, в яких упроваджується реформування охорони здоров'я, отримали назву "пілотні регіони". Мета впровадження пілотного проекту — це експериментальна перевірка правильності рішень, прийнятих на попередніх етапах [1].

Передбачається комунальні заклади охорони здоров'я у пілотних регіонах відповідно до вищезазначеного Закону реорганізувати у комунальні некомерційні підприємства або комунальні некомерційні установи, основною метою яких є здійснення медичного обслуговування населення без мети одержання прибутку.

Реалізація пілотного проекту передбачає [1]:

- створення на базі існуючої в пілотних регіонах мережі закладів охорони здоров'я структурованої за видами медичної допомоги системи медичного обслуговування шляхом відокремлення (або об'єднання) закладів охорони здоров'я, які задовольняють потреби населення у первинній, вторинній, третинній та екстреній медичній допомозі;
- організацію та забезпечення функціонування у пілотних регіонах центрів первинної медичної (медико-санітарної) допомоги для задоволення потреб населення у такій медичній допомозі;
- перепрофілювання закладів охорони здоров'я пілотних регіонів, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу, з урахуванням інтенсивності її надання;
- організацію діяльності у пілотних регіонах госпітальних округів, які мають забезпечити умови для надання населенню вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги;
- створення у пілотних регіонах центрів екстреної медичної допомоги для задоволення потреб населення у такій медичній допомозі;
- перерозподіл ресурсів між закладами охорони здоров'я пілотних регіонів, що надають первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану) та екстрену медичну допомогу на території зазначених регіонів;
- розмежування видатків між місцевими бюджетами на охорону здоров'я за видами медичної допомоги;
- здійснення, починаючи з 2012 р., фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я в пілотних регіонах за видами медичної допомоги відповідно до договорів про медичне обслуговування населення згідно з вимогами Закону України "Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій,

Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві";

- запровадження, починаючи з 2012 р., системи індикаторів якості первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) та екстреної медичної допомоги, які враховуються під час оцінювання якості медичної допомоги відповідного виду;
- застосування елементів програмно-цільового методу у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів у частині видатків на охорону здоров'я за відповідними видами медичної допомоги.

Учасниками пілотного проекту є заклади охорони здоров'я незалежно від виду і типу, які здійснюють медичне обслуговування на території пілотних регіонів згідно з вимогами Закону України "Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві", а також центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування пілотних регіонів [1].

Мережа закладів охорони здоров'я у пілотних регіонах — сукупність закладів охорони здоров'я, що задовольняють у пілотних регіонах потребу населення у медичному обслуговуванні на основі професійної діяльності медичних працівників.

Функціонування мережі закладів охорони здоров'я у пілотних регіонах здійснюється з урахуванням потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності створення умов для забезпечення належної якості такого обслуговування, його своєчасності та доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Планування та прогнозування розвитку мережі комунальних закладів охорони здоров'я у пілотних регіонах здійснюються в межах повноважень, визначених законом, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Планування та прогнозування розвитку мережі комунальних закладів охорони здоров'я у пілотних регіонах здійснюються з урахуванням:

- профілю, спеціалізації та інтенсивності надання медичної допомоги;
- нормативів медичного обслуговування населення за видами медичної допомоги.

Законодавством України передбачено, що порядок планування та прогнозування розвитку мережі комунальних закладів охорони здоров'я у пілотних регіонах, а також нормативи щодо медичного обслуговування населення за видами медичної допомоги визначає центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

Перелік типів закладів охорони здоров'я за видами медичної допомоги, що ними надається, їх функції відповідно до профілю і спеціалізації визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

На сьогодні в Україні структура первинної медичної допомоги розпорошена, організаційно та функціонально поєднана з вторинною медичною допомогою та, фактично, надається багатьма спеціалістами

і структурними підрозділами лікувально-профілактичних закладів [9].

Для розв'язання зазначеної проблеми потрібно функціонально та структурно виокремити первинну медичну допомогу через створення Центрів первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД).

Відповідно до Закону України "Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві" розпочато реформування первинного рівня лікувально-профілактичної допомоги [1]. Передбачається, що ієрархія структур лікувально-профілактичних закладів на первинному рівні медико-санітарної допомоги в місті матиме вигляд, поданий на рис. 1.

У сільській місцевості ієрархія закладів охорони здоров'я на первинному рівні надання медико-санітарної допомоги буде представлена, у свою чергу, двома рівнями: лікарським та долікарським (рис. 2).

Передбачається, що на первинному рівні медико-санітарна допомога буде організовуватись та надаватись у таких закладах:

- фельдшерсько-акушерські пункти;
- амбулаторія сімейної медицини;
- центри первинної медико-санітарної допомоги.

На первинному рівні медико-санітарної допомоги передбачається проведення таких заходів з реформування:

- створення Центрів первинної медико-санітарної допомоги як єдиного нового типу установи з надання цієї допомоги;
- формування структурних підрозділів Центрів первинної медико-санітарної допомоги:

у сільській місцевості:

– проведення реорганізації сільських лікарських амбулаторій, амбулаторних відділень сільських дільничних лікарень та частини поліклінічних відділень центральних районних та районних лікарень, великих фельдшерсько-акушерських пунктів, які стануть структурними підрозділами нової установи — Центру;
– створення основної ланки сімейної медицини – амбулаторії сімейних лікарів, які планово обслуговують закріплене населення за нормативом 1200 осіб у селах, селищах, містах районного значення і які рівномірно

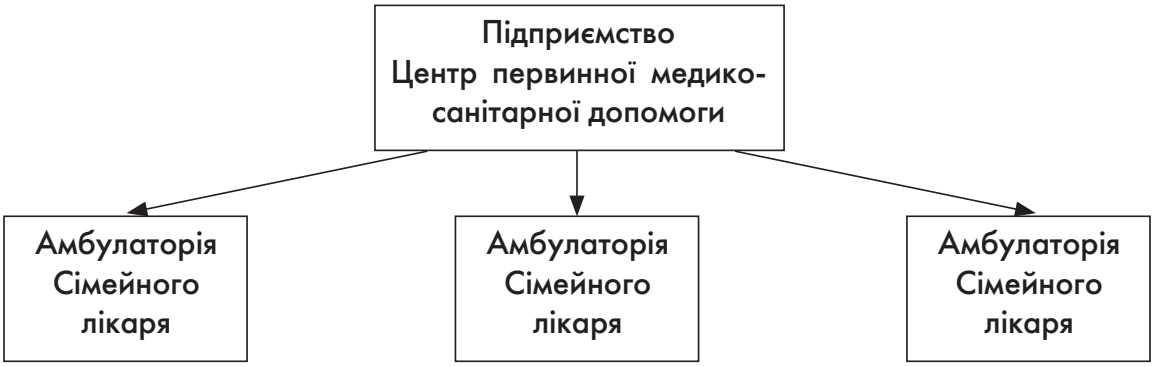

Рис. 1. **Ієрархія закладів охорони здоров'я на первинному рівні медико-санітарної допомоги в місті**

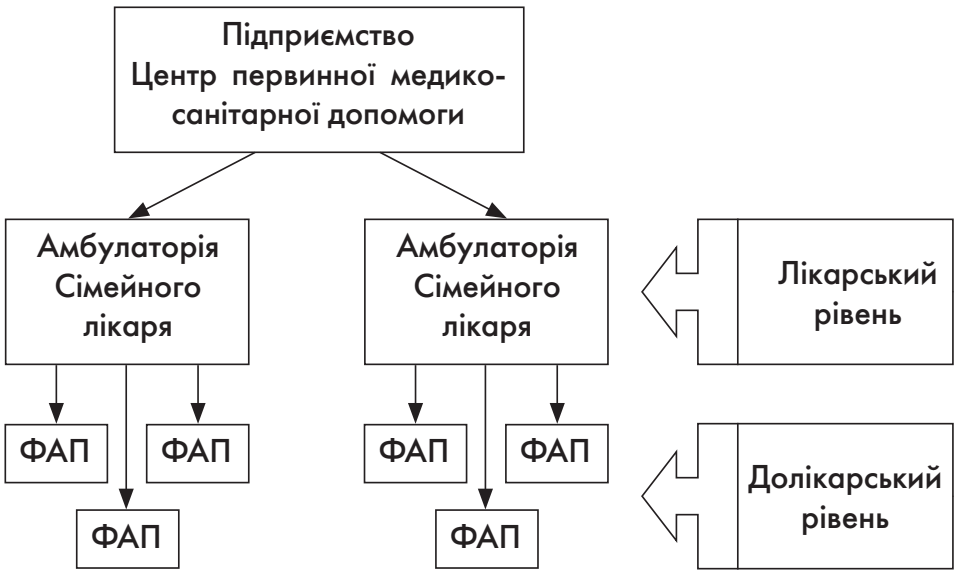

Рис. 2. **Ієрархія закладів охорони здоров'я на первинному рівні медико-санітарної допомоги в сільській місцевості**

розташовуються по території району;
- для населення, що проживає у віддалених населених пунктах від місця розташування амбулаторій та фельдшерсько-акушерських / фельдшерських пунктів, з метою підвищення доступності первинної медико-санітарної допомоги та долікарської медичної допомоги організація Медичних пунктів тимчасового базування;
- на базі районного поліклінічного відділення створюється апарат управління центром, який бере на себе функцію організації підготовки та перепідготовки кадрів, забезпечення сімейних лікарів обладнанням, лікарськими засобами та товарами медичного призначення, координацію їх роботи, взаємодію із спеціалізованими лікувально-профілактичними закладами, системою швидкої медичної допомоги та інші функції;

у містах:
- реорганізація та перепрофілювання частини поліклінік та поліклінічних відділень багатопрофільних лікарень у підрозділи Центру первинної медико-санітарної допомоги;
- відкриття амбулаторій сімейних лікарів, у яких здійснюватимуть прийом кілька дільничних сімейних лікарів;
- створення на базі районного поліклінічного відділення апарату управління центром.

Центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги (ЦПМСД) — заклад охорони здоров'я, що створюється з метою забезпечення потреб населення у первинній медичній (медико-санітарній) допомозі [10].

У лютому 2012 р. відповідними Наказами МОЗ України розроблено примірне Положення про діяльність ЦПМСД, його штатні нормативи, табель оснащення та перелік лабораторних досліджень, що виконуються при наданні первинної медичної допомоги населенню [4–5].

ЦПМСД є юридичною особою, що створюється за рішенням органу/органів місцевого самоврядування,

які виступають засновниками закладу охорони здоров'я.

Центр проходить державну реєстрацію, акредитацію та отримує ліцензію на здійснення медичної практики. У своїй діяльності ЦПМСД керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства охорони здоров'я України, Положенням про Центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги, іншими нормативно-правовими актами та підпорядковується органам місцевого самоврядування (засновникам закладу).

Основними завданнями ЦПМСД є:

- організація надання прикріпленому населенню ПМСД;
- забезпечення належної доступності та якості ПМСД для прикріпленого населення;
- організація взаємодії із закладами охорони здоров'я, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу, третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу та екстрену медичну допомогу;
- організація та надання невідкладної медичної допомоги населенню;
- планування розвитку ПМСД;
- проведення організаційно-методичної роботи за напрямом ПМСД;
- здійснення фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення ПМСД;
- забезпечення взаємодії між підрозділами ЦПМСД в інтересах збереження та зміцнення здоров'я населення;
- сприяння доступності для населення сільської місцевості стоматологічної та екстреної допомоги.

Відповідно до покладених на нього завдань ЦПМСД забезпечує:

- надання населенню ПМСД;
- належну та рівну доступність ПМСД для населення шляхом розвитку мережі підрозділів ПМСД, наближених до місць проживання населення;
- реалізацію права громадян вільно вибирати лікаря, що надає ПМСД;
- наступність та послідовність обстеження, лікування та реабілітації пацієнтів у взаємодії з іншими закладами охорони здоров'я відповідно до медичного маршруту пацієнта;
- скерування пацієнтів для отримання медичної допомоги на вторинному та третинному рівнях;
- здійснення диспансеризації населення;
- діяльність з придбання, перевезення, зберігання, використання та знищення наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, замінників їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих засобів, психотропних речовин;[*]

[*] За наявності ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності у ЦПМСД, амбулаторіях як його відокремлених підрозділах у порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 589 "Про затвердження Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом".

- надання паліативної допомоги пацієнтам на останніх стадіях перебігу невиліковних захворювань, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів;
- проведення санітарно-просвітницької роботи, навчання населення здоровому способу життя, основам надання самодопомоги та взаємодопомоги;
- раннє виявлення та профілактику неінфекційних захворювань;
- раннє виявлення та профілактику соціально небезпечних захворювань;
- вжиття разом із санітарно-епідеміологічною службою заходів масової та індивідуальної профілактики інфекційних захворювань;
- з'ясування наявності показань та здійснення відбору хворих для отримання санаторно-курортного лікування;
- проведення експертизи тимчасової втрати працездатності;
- направлення осіб з ознаками стійкої втрати працездатності;
- направлення осіб з ознаками стійкої втрати працездатності на медико-соціальну експертизу, направлення пацієнтів на медико-соціальну реабілітацію;
- виписку рецептів для пільгового забезпечення медикаментами окремих груп населення відповідно до чинного законодавства;
- взаємодію своїх структурних підрозділів з дитячими дошкільними закладами, навчальними закладами, соціальними службами, правоохоронними органами, підприємствами, установами та організаціями, засобами масової інформації, громадськими організаціями в інтересах збереження та зміцнення здоров'я населення;
- управління та контроль якості надання медичної допомоги у структурних підрозділах;
- організаційно-методичну роботу з надання ПМСД у структурних підрозділах за такими напрямами:
  - збирання, узагальнення та контроль достовірності статистичної інформації;
  - звітування відповідно до підпорядкування та надання оперативної інформації;
  - аналіз стану здоров'я населення;
  - вивчення і прогнозування потреби населення у ПМСД;
  - планування лікувально-профілактичних заходів відповідно до потреб населення;
  - аналіз доступності ПМСД для населення, планування розвитку мережі та її кадрового забезпечення;
  - організація підвищення кваліфікації кадрів, у тому числі безперервне навчання кадрів без відриву від виробництва (разом з вищими медичними навчальними закладами);
  - упровадження сучасних методів профілактики, діагностики, лікування та реабілітації хворих, передового досвіду щодо організації ПМСД, сучасних інформаційних технологій;
  - упровадження та вдосконалення системи управління якістю надання ПМСД;

- аналіз стану фінансового забезпечення ЦПМСД і його структурних підрозділів та розробляє фінансові плани;
- здійснення закупівлі лікарських засобів, виробів медичного призначення, медичного обладнання та інвентарю, інших засобів, необхідних для функціонування ЦПМСД та його підрозділів;
- утримання будівель, споруд і технічних засобів ЦПМСД та його підрозділів у належному стані;
- належну експлуатацію та функціонування медичного обладнання у підрозділах ЦПМСД;
- контроль за використанням матеріально-технічних ресурсів у підрозділах ЦПМСД;
- облік матеріальних цінностей, у тому числі медичного обладнання та інвентарю;
- планування ремонтно-будівельних робіт, оснащення медичним обладнанням та інвентарем.

Переважна більшість організаторів охорони здоров'я стверджує, що структурно-функціональні зміни мають здійснюватись з урахуванням інфраструктури, ресурсного забезпечення медичних закладів та інтенсифікації їх діяльності, підвищення рівня надання населенню медичної допомоги, на основі запровадження новітніх технологій, стандартів якості надання, дотримання принципів доказової медицини [7–11].

Література

1. *Закон* України "Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві" // ВВР України. — 2012. — № 12–13. — Ст. 81.
2. *Указ* Президента України "Концепція розвитку охорони здоров'я населення України" від 07.12.2000 № 1313/2000 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000
3. *Постанова* Кабінету Міністрів України "Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми "Здоров'я нації" на 2002–2011 роки" від 10 січня 2002 р. № 4 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/14-2002-
4. *Наказ* МОЗ України "Про затвердження Примірних штатних нормативів центру первинної медичної (медико-санітарної) допомоги" від 23.02.2012 № 129.
5. *Наказ* МОЗ України "Про затвердження Примірного табеля оснащення лікувально-профілактичних підрозділів закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну (медико-санітарну) допомогу" від 23.02.2012 № 132.
6. *Здоров'я* населення та діяльність охорони здоров'я України: європейський вимір (за даними вибіркових індикаторів бази даних Європейського Регіонального Бюро Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я) / За ред. З. М. Митника. — К.: МОЗ; УІСД, 2010. — 89 с.
7. *Кризина Н. П.* Принципи надання первинної медичної допомоги сільському населенню / Н. П. Кризина, В. Г. Слабкий // Вісн. соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. — 2009. — № 2. — С. 67–73.
8. *Первинна* медико-соціальна допомога/ сімейна медицина: Монографія / За ред. В. М. Князевича. — К.: МОЗ України, 2010. — 401 с.

9. *Слабкий В. Г.* Державне врегулювання розвитку первинної медико-санітарної допомоги на сучасному етапі розвитку суспільства // Сімейна медицина / Тези конференції сімейних лікарів. — 2009. — № 3. — С. 84–85.
10. *Слабкий В. Г.* Моделі організації первинної медико-соціальної допомоги на засадах сімейної медицини // Управління закладом охорони здоров'я. —2010. — № 3. — С. 15–29.
11. *Ярош Н. П.* Державні соціальні стандарти у сфері охорони здоров'я України / Н. П. Ярош. — К.: Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2006. — 196 с.
12. *Baltag V.* Organizational models of school health services in the WHO European Region / Valentina Baltag, Miriam Levi // Journal of Health Organization and Management. — 2013. — Volume 27. — Issue 6. — P. 634–642.
13. *Kaehne A.* User involvement in service integration and carers' views of co-locating children's services / Axel Kaehne, Chris Catherall // Journal of Health Organization and Management. — 2013. — Volume 27. — Issue 5. — P. 601–617.
14. *O'Riordan C.* Clinical managers in the primary care sector: do the benefits stack up? / Chris O'Riordan, Aoife McDermott // Journal of Health Organization and Management. — 2012. — Volume 26. — Issue 5. — P. 621–640.
15. *WHO on Health* and Economic Productivity // Population and Development Review. — 1999. — Vol. 25. — № 2. — P. 396–401.

УДК 13+17+37.0+316.7
К. В. КОРСАК
Ю. К. КОРСАК

ПРО УСУНЕННЯ ЗАГРОЗ ВІД ГЛОБАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 16–17

Розпочнемо виклад з наведення нашої поліпшеної схеми всієї еволюції виду Homo Sapiens. На рисунку відображено прогрес у технологічних укладах, він містить групу необхідних для правильного передбачення майбутнього “молодих” термінів і понять, а також попереджає про надходження 4-ї цивілізаційної хвилі (*ноохвилі*) й так-сяк відтворює майбутнє. Є вказівка на явище міграції.

Загальновідомо, що останніми роками глобальна міграція й інші наслідки нерівномірності розвитку людства надзвичайно загострили ситуацію в усе більшій кількості держав (Росія — серед них), живлять тероризм і затьмарюють майбутнє. Коротко відзначимо, що розселення людей по планеті (міграція-1) сталося через бажання врятувати своє життя (на це вказують дві фігурки на

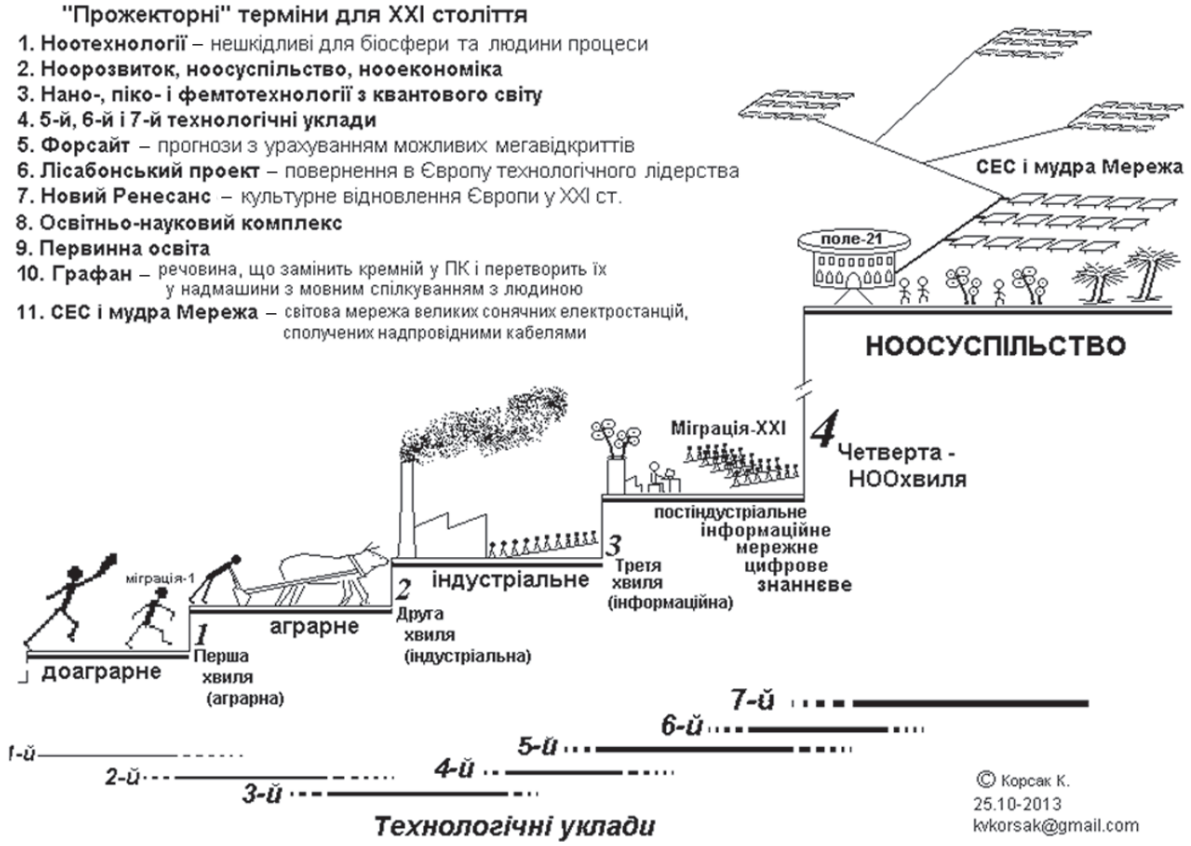

рисунку), а от сучасна міграція-XXI зростає через те, що сотні мільйонів осіб не можуть забезпечити себе у місцях свого народження. Голод і надія жене їх з Вітчизни у країни, де однієї тільки викинутої на смітники їжі достатньо для виживання десятків мільйонів людей. Багаті лінуються навіть подумати про те, що забезпечення бідному населенню всіх континентів "поліпшених римських благ" (тобто хліба, видовищ і джерела безкоштовної електроенергії) одразу ж ліквідує масові міграційні потоки й знищить головну основу для агресії, конфліктів, малих і великих війн.

Науковці Росії, Японії, США й кількох інших розвинених держав завершують створення штучного фотосинтезу, що забезпечить їжею не тільки 8–9, а й 50–100 млрд мешканців Землі. Надання видовищ цілком можливе вже тепер на основі вироблених у Китаї чи Індії великих "планшетів" з автономним живленням від плівкових фотоелементів, якщо багаті країни поступляться кількома десятками мільярдів доларів.

Дорожче коштуватиме повне розв'язання енергетичних та багатьох інших проблем людства, шлях до якого відкрили китайці та німці. Китай пропонує світу дуже дешеві й великі "сонячні панелі", а науковці та інженери Німеччини навчилися виготовляти надпровідні електричні кабелі. Наші підрахунки свідчать, що 10 років повної відмови від фінансування майбутніх війн цілком достатні для створення багатьох тисяч поєднаних у Мудру Мережу сонячних електростанцій (СЕС), які безперервно надаватимуть кожному мешканцю Землі 7–10 кВт енергії, чого цілком достатньо для комфортного побуту, роботи транспорту, ноовиробництва та ін.

Але цей радісний сценарій свідомо гальмують і гальмуватимуть десятки мільйонів тих, чий добробут спирається на використання нафти, газу, вугілля й ГМ-рослин. Тому решта громадян світу просто зобов'язана стати політично активною і рятувати себе та своїх нащадків тиском на лідерів та багатіїв.

УДК 321.01(477)
Л. Є. КАЛАШНІКОВА
Х. Є. ЛИСАК
Є. В. РИЛЬЦЕВ

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА В ПРОЦЕСІ ТВОРЕННЯ І РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 18–22

Нині — в час інформаційних технологій — яскраво висвітилась роль ІНФОРМАЦІЇ у процесі буття всього сущого. У вирі інформаційних потоків перебуває і людське існування. Справді, як тільки людина з усіма своїми характерними особливостями з'являється на світ внаслідок реалізації певних біоінформаційних програм, сформульованих природою, вона одразу ж опиняється в нових для себе психосоціальних інформаційних "обіймах". А саме, з малечку людину починають вчити, імплантуючи в її психофізіологічну систему інформаційну програму майбутніх способів взаємодії цієї людини з навколишнім середовищем. Аналогічно чиниться в усьому тваринному світі. Але залежно від природи живих організмів цей процес "навчання" набуває серед них суто взаємовідмінних форм. Так, якщо людина виховує (навчає) своїх "початківців" упродовж майже 20-ти років, то "найпростіші" організми мають цю "науку" на генетичному рівні, і, щойно "вилупившись" на світ, вони вже готові до його опанування в межах, запрограмованих для них Богом.

Природно, що ІНФОРМАЦІЯ відіграє провідну роль не тільки на рівні життя індивідуальної людини, а й "керує" і при творенні та розбудові людських спільнот, в які у своєму бутті люди завжди гуртуються до купи з метою полегшення власного виживання [1].

Цьому сприяє поширення та усвідомлення відповідної ІНФОРМАЦІЇ. Кінцевим етапом такого єднання — його вищою формою — постає ДЕРЖАВА як адміністративна інституція, головним завданням якої є інформаційне регулювання взаємовідносин об'єднаних індивідуумів. Початковий етап державотворення досить довготривалий і лімітується часом поширення та незаперечного усвідомлення людьми, як суб'єктами об'єднання, необхідної ІНФОРМАЦІЇ. Основою для утворення людських об'єднань є така триєдиність: спільність історії, тобто спільність набутого людьми життєвого досвіду; схожість світогляду, тобто подібність реагування на фіксоване інформаційне подразнення та спільність мови, як способу взаємообміну набутою інформацією, що утримує людей в єдиному інформаційному просторі.

Природно, що утворенню таких людських об'єднань сприяє і спільність території проживання об'єднуваного людського "матеріалу" [1; 2; 3].

Вищеназвана "триєдиність", у свою чергу, є базою, на якій постала вже ДЕРЖАВА творить свої інформаційні інструменти-ЗАКОНИ, за допомогою яких підтримується узгодженість її внутрішнього буття, і, як наслідок, стабільність власного існування. Закони ДЕРЖАВИ являють собою інформаційні акти, що об'єднують людей (народ, націю). Їх об'єднуюча сила визначається тим, що вони формуються не одномоментно спонтанно за чиєюсь волею, а складаються в часі і в часі ж проходять свою "атестацію". Лише "потім" вони формулюються в доступному для більшості індивідуумів вигляді. І навіть після цього оті ЗАКОНИ потребують тривалих роз'яснень та пропаганди. Показовим прикладом таких найбільш загальних, знакових для людства законів є МОЙСЕЄВІ ЗАПОВІДІ. Вони виплекані тисячоліттями, але, незважаючи на це, християнська церква, як ідеологічна установа, їх роз'яснює і пропагує вже третє тисячоліття після їх "оголошення". Мойсеєві заповіді лежать в основі всього комплексу найголовніших законів християнізованих держав. Подібна картина творення законів суспільства характерна і для позахристиянського світу, який ґрунтується для цього вже на власному досвіді.

З наведеного очевидно, що процес первинного гуртування людей і творення ДЕРЖАВИ відбувається виключно у відповідному ІНФОРМАЦІЙНОМУ полі, яке охоплює зацікавлене в цьому людство.

Провідну роль відіграє ІНФОРМАЦІЯ і вже в процесі самої розбудови ДЕРЖАВИ. У цей період з метою вдосконалення внутрішнього буття держави, її розвитку та стабілізації її існування інформація починає використовуватись свідомо та цілеспрямовано. Держава, як авторитарне самодостатнє творення, враховуючи визначальну для свого існування роль інформації, монополізує укладання її змісту, формулювань і термінологію, а також способи і форми її розповсюдження. З цього моменту вже не ІНФОРМАЦІЯ творить ДЕРЖАВУ, а ДЕРЖАВА творить ІНФОРМАЦІЮ, необхідну для власного існування. Звісно ж, ДЕРЖАВА править на користь своїх громадян, але робить це в інтегрованому вигляді. Тобто в розрахунок береться не кожний окремий громадянин суспільства, а певна унітарно-психологічна одиниця цього суспільства. Вона певною мірою є віртуальною, але тим більше вона відповідає ідеологічному стану суспільства, чим більше суспільство є ідеологічно унітарним. В такому випадку очевидно, що ДЕРЖАВА в особі своїх лідерів зацікавлена в підвищенні ступеня ідеологічної унітарності своїх громадян. І такий процес "унітаризації" стає, врешті, основою внутрішньої політики ДЕРЖАВИ. Успіх цього процесу досягається завдяки інтенсивному поширенню відповідної ІНФОРМАЦІЇ, для чого ДЕРЖАВА використовує освіту і пропаганду, які повністю перебувають під її контролем. Складаючи відповідні навчальні програми, що забезпечують стандартність

інформаційно-освітянського рівня населення, наповнюючи пропаговану ІНФОРМАЦІЮ потрібним змістом, ДЕРЖАВА, маніпулюючи, таким чином, ІНФОРМАЦІЄЮ, переходить на рівень самовдосконалення і самозабезпечення власного розвитку відповідно до зовнішніх і внутрішніх обставин. Як довго знайдене ІНФОРМАЦІЙНЕ поле забезпечуватиме існування такої ДЕРЖАВИ, залежить від мистецтва творців ідеології, як змісту ІНФОРМАЦІЙНОГО впливу на власне населення, тобто на його виробничі відносини всередині ДЕРЖАВИ, так і на зв'язок з навколишнім світом. За Леніним [4], у такому випадку відбувається процес "внесення свідомості ззовні".

Поширення ІНФОРМАЦІЇ, яка сприяє розбудові ДЕРЖАВИ, тобто визначені за змістом освіта і пропаганда завжди супроводжуються ще і певною насильницькою компонентою в різноманітних її формах (проявах). Це викликано особливостями психіки людини, її різновидами, що веде до необхідності певною мірою і силою підтримати поширювану ДЕРЖАВОЮ серед своїх громадян відповідну державотворчу ІНФОРМАЦІЮ. Насильницька компонента в поширенні такої ІНФОРМАЦЙЇЇ тим більша, чим меншим є ступінь ідеологічної унітарності населення. Оптимальним для ДЕРЖАВИ був би стан суспільства, що відповідав би "до болі" знайомій тезі: "ВСІ, ЯК ОДИН". Тоді ідеологічних (інформаційних ускладнень) негараздів у такій ДЕРЖАВІ не існувало б.

Найпроблемнішими у цьому відношенні є багатонаціональні держави, метрополії, народи яких потрапляють під об'єднання, як правило, при суттєвому насильництві. У такому випадку державі-"насильнику" потрібно приборкати поневолені народи насамперед ідеологічно, тобто ІНФОРМАЦІЙНО. Завойований РАБ мусить відчувати себе щасливим від усвідомлення своєї "завойованості". Він не мусить навіть уявляти своє життя не "під завойовником". І тоді держава-гегемон може спокійно продовжувати свою розбудову в потрібному завойовникові напрямі. Але такий стан підкорених народів досягається в результаті тривалого інформаційного (ідеологічного) впливу, допоки у свідомості підкореного народу не закріпляться ідеологічні цінності завойовника. Наочним прикладом сказаного може бути Україна [5], яка, перебуваючи протягом майже 400 років під владою загарбника-окупанта — Російської імперії (колишнього московського Улуса Золотої Орди) була піддана шаленій деукраїнізації-русифікації настільки, що її народ практично забув свої витоки, та ще й сам активно став до розбудови держави свого пригноблювача — самоназваного СТАРШОГО БРАТА.

Небезпека такого психоінформаційного стану підкореного народу полягає в тому, що викорінити психологію РАБА з нього так само важко, як й імплантувати її сутність у психологію "вільного". В нагоді цим процесам стають дієвість пропаганди, насиченої відповідною інформацією, і час. Підтвердженням цієї тези є широковідомий біблейський епізод 40-річного поневіряння євреїв по пустелі, яке влаштував їм Мойсей з метою викорінити з них психоло-

гію РАБА, набутою ними за часів єгипетсько-вавилонського полону. Як відомо, Мойсей настільки блискуче впорався зі своєю місією, що християнський світ і донині живе за Мойсеєвими законами вже вільного юдейського племені, тим більше, що і самохристиянство є природною сектою юдаїзму [5; 6].

Таким чином, викладене вище незаперечно свідчить про те, що процес об'єднання людей, стабілізація цих об'єднань аж до утворення ДЕРЖАВИ з подальшою її розбудовою відбувається винятково завдяки ІНФОРМАЦІЙНОМУ впливу на людські маси. Джерелом такого впливу є умови існування навколишнього середовища, яке визначає оптимальні можливості виживання людства. Про значущу роль ІНФОРМАЦІЇ у житті людини свідчать і джерела світової мудрості, деякі з яких наведені нижче:

• Євангеліє від св. Івана [6]: "Споконвіку було СЛОВО, а СЛОВО в Бога було, і Бог було СЛОВО".

• Конфуцій [7; 8]: "Хто володіє інформацією, той володіє світом"; "Ворога можна подолати без крові, якщо його деморалізувати".

• В. Ленін [4]: "Ідеї стають матеріальною силою, якщо вони оволодівають масами".

• А. Гітлер [9]: "Тільки через школу і протягом довгого часу можна виховати традиції державної єдності".

• Й. Гебельс [8]: "Брехня, щоб їй повірили, мусить бути колосальною".

• Ф. Ніцше [8]: "Покличте людство, і до вас ніхто не прийде".

• Заратустра [10]: "Лікування Святим Словом найкращим способом жене хворобу".

• Народна мудрість [11]: "Якщо людину сто раз назвати свинею, вона зарохкає".

Слід зауважити, що вищенаведене ґрунтується на визначенні поняття "інформації" як функціональної взаємозалежності подій та явищ світобуття. Найпростішою формою інформаційного взаємозв'язку слід вважати функцію $Y = \alpha \cdot X$, в якій значення величини "α" як члена ряду порядкових чисел існує в інтервалі $(-\infty; +\infty)$. Дієвість ІНФОРМАЦІЇ визначається її сутністю, способами поширення та корелятивними зв'язками ІНФОРМАЦІЇ з особливостями явищ, які її породжують. При цьому велике значення має ступінь незаперечності ІНФОРМАЦІЇ при її усвідомленні і реалізації її положень. Поширення державотворчої інформації має на меті утворення певної державної ІДЕОЛОГІЇ. Ідеологія — це засвоєна незаперечна, неспростована інформація. Ідеологія утворюється протягом певного часу засвоєння цієї інформації. Час у цьому випадку — це категорія, що сприяє "закріпленню" (засвоєнню) усвідомленої інформації і перетворенню її в ідеологію. Саме в часі у біологічному комп'ютері людини — мозку утворюються певні молекулярні структури — комірки пам'яті, що утримують набуту ІНФОРМАЦІЮ і передають сигнали (інформацію) до відповідної дії.

"Закріплення" ІНФОРМАЦІЇ, тобто утворення ідеології, відбувається в тому випадку, коли процес творення таких комірок домінує над процесом їх природного броунівського руйнування. І, нарешті, "усвідомлення" — це фізіологічний

процес в мозку, як перший етап, пов'язаний з отриманням і подальшим засвоєнням ІНФОРМАЦІЇ.

Література

1. *Кон И.* Социологическая концепция Герберта Спенсера. — М.: Наука, 1979. — 360 с.
2. *Геродот.* История. — М.: ЛАДОМИР, 1999. — 740 с.
3. *Макиавелли Н.* Государь. — М.: Планета, 1990. — 80 с.
4. *Ленин В.* Государство и революция. — ПСС. — Т. 25. — М.: Гос. издат. полит. лит., 1953. — 460 с.
5. *Калашникова Л. та ін.* Майбутнє програмується історією // Матеріали наук.-практ. конф. "Україна в контексті світової цивілізації". — Вип. 2. — К.: МАУП, 2012.
6. *Біблія.* Українське біблійне товариство. — 1991.
7. *Древний* Китай. — М.: АСТРЕЛЬ, 2003. — 294 с.
8. *Кто* есть кто в этом мире. — М.: ЭКСМО, 2006. — 1678 с.
9. *Гитлер А.* Моя борьба. — Х.: Світовид, 2003. — 703 с.
10. *Заратустра.* Учение огня. Гаты и молитвы. — М.: ЭКСМО, 2002. — 496 с.
11. *Воропай О.* Українські народні приповідки. — Лондон, 1952. — 64 с.

УДК 659:339.13:519.862
А. С. ЛИСЕЦЬКИЙ

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 23–30

Розвиток аграрного ринку для забезпечення продовольчої та економічної автаркії — важливе національне та господарське завдання. Його дослідження є актуальним з боку економічної теорії, економіко-математичних та інформаційних інструментів його регулювання на користь зміцнення державності, забезпечення конкурентоспроможності виробників життєво необхідних суспільству продуктів харчування, продовольчої безпеки держави, в цілому зростання добробуту і рівня життя громадян України. Від початку аграрних і ринкових реформ сплило чимало часу, а тому дослідження можливих результатів розвитку цього ринку є незаперечною.

Метою дослідження розвитку агарного ринку є пошук аргументів на користь зміцнення ролі держави у питаннях продовольчої безпеки, координації аграрного ринку та підвищення конкурентної спроможності сільськогосподарських підприємств. Серед ключових завдань — оцінка стану і пореформеної динаміки аграрного ринку засобами інформаційного та соціально-економічного моделювання процесів його розвитку. Зважаючи на багатогранний характер проблеми розвитку аграрного ринку, мета і завдання дослідження обмежуються рамками кількісного аналізу та пошуку аргументів для застосування імперативних важелів підвищення ефективності державної політики регулювання добробуту і рівня життя населення України.

Методологічні підходи до розв'язання завдання. *Функціональний* аналіз і прогноз розвитку аграрного ринку сегментується за ієрархією призначення. Пріоритетним завданням функціонування ринку є задоволення життєвих потреб населення України і продовольчої безпеки держави. На другому рівні — ринок як інструмент отримання максимального прибутку. Багатогранність проблеми змушує накласти певні обмеження на коло ключових питань, зокрема на перевірку деяких постулатів так званої поведінкової економіки з оцінкою функцій Енгеля або Торнквіста. Не торкатимемося також ортодоксальних застережень Крамон фон Таубеля про те, що на початку XXI ст. Україна знову стоїть на порозі голоду. Якщо не зважати на деякі явища білкового голодування дітей з незабезпечених верств населення, зокрема на Сході та Півдні України, то голоду в Україні не може бути за визначенням. Але не

завдяки, а всупереч ринковим реформам.

Отримані результати. Перше. Оцінки суспільного попиту (рис. 1–6).

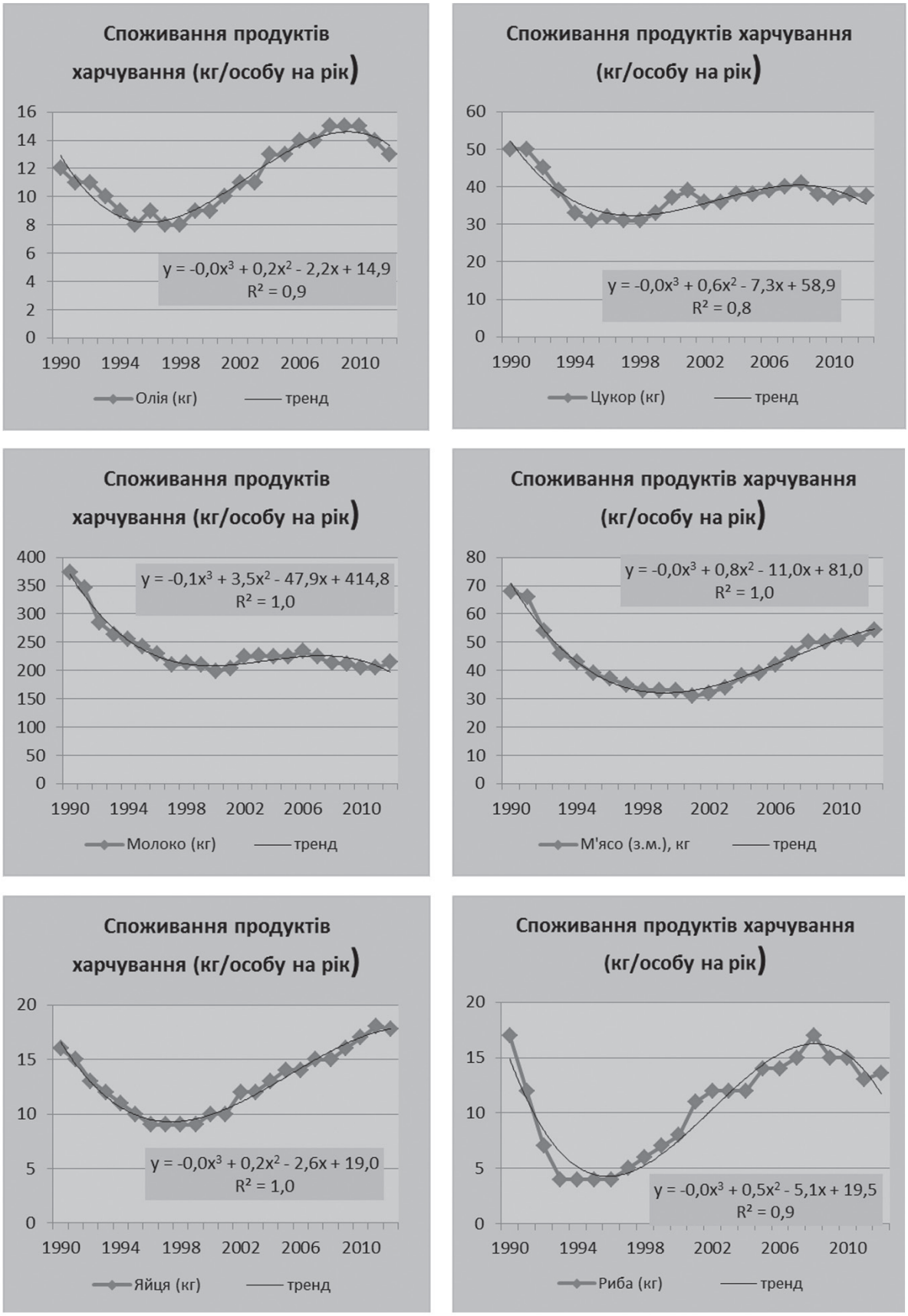

Рис. 1–6. **Споживання окремих видів продовольчих товарів населенням України**

Найзагрозливішими для суспільства є зниження рівня споживання продуктів харчування тваринного походження, зокрема: молока — на 159 кг, або на 42,5 %, яловичини — на 30 кг, свинини — на 9 кг, риби — на 3,4 кг на особу. Саме така динаміка, що поглиблюється на регіональному рівні, свідчить про нездатність ринкового механізму вирішувати соціальні питання. Дослідженнями Інституту харчування доведено, що дефіцитність раціону харчування може бути причиною незадовільного розвитку організму дітей, зокрема розумових здібностей. Тому розв'язання проблеми, як на наше переконання, лежить у площині державного апарату управління.

Друге. Отримано формалізовані оцінки економічної збалансованості сільськогосподарських товаровиробників (рис. 7–12).

Рис. 7. **Економічна ефективність виробництва зерна**

Рис. 8. **Рентабельність виробництва цукрової сировини**

Рис. 9. **Рентабельність виробництва насіння олійних культур**

Рис. 10. **Рентабельність виробництва молока**

Рис. 11. **Рентабельність вирощування худоби**

Рис. 12. **Рентабельність яєчного птахівництва**

Узагальнення не на користь ринкового регулювання. Динаміка економічної ефективності, що визначена коефіцієнтом рентабельності виробництва, є негативною, хоча динаміка закупівельних цін на продукцію сільського господарства має загальну тенденцію до зростання. На фоні зростання собівартості продукції експерти ринкових реформ звертаються до держави за фінансовою допомогою. Тобто необхідність державного регулювання ринку аргументується відсутністю досконалої конкуренції та необхідних інвестицій.

Третє. Секторний розвиток сільського господарства (рис. 13–19).

Аграрний ринок розвивався не завдяки, а всупереч законам ринкової економіки не тільки через зростання падіння рентабельності виробництва, а й через утиски неринкового обігу ресурсів продовольства, що позначено як секторний розвиток. Коли стурбовані уряди протягом усього

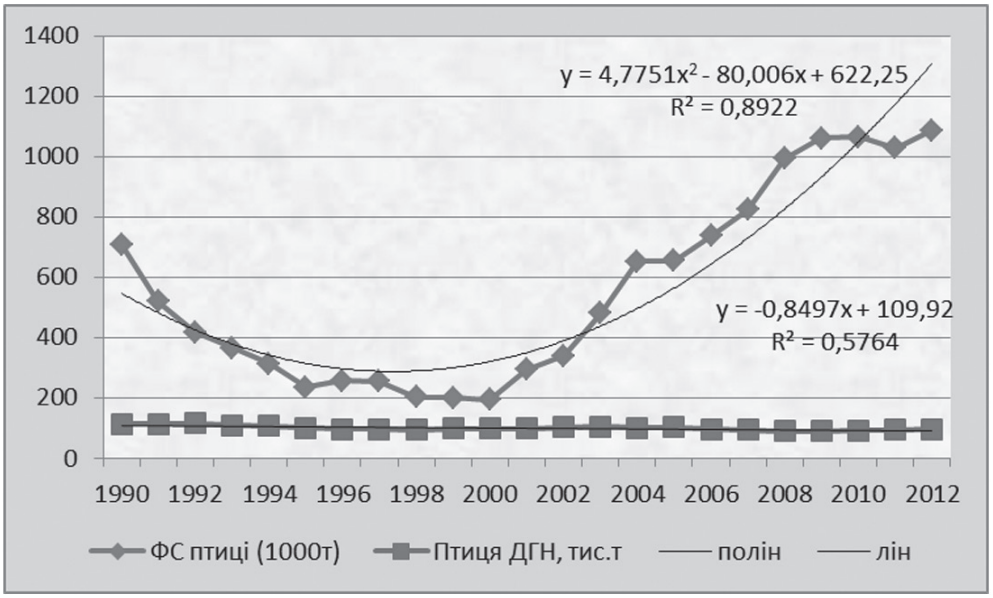

Рис. 13. **Секторний розвиток м'ясного птахівництва**

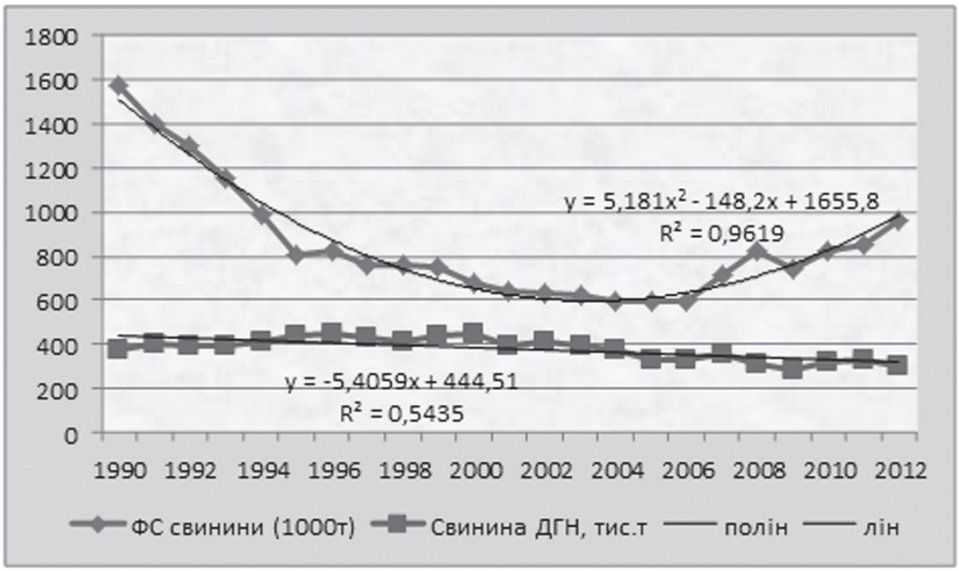

Рис. 14. **Секторний розвиток свинарства**

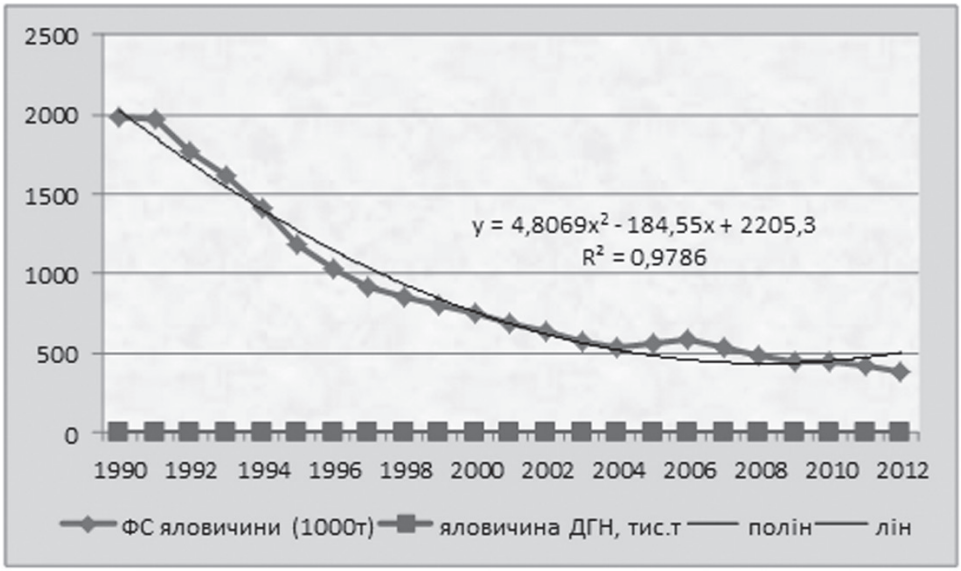

Рис. 15. **Секторний розвиток скотарства (великої рогатої худоби на м'ясо)**

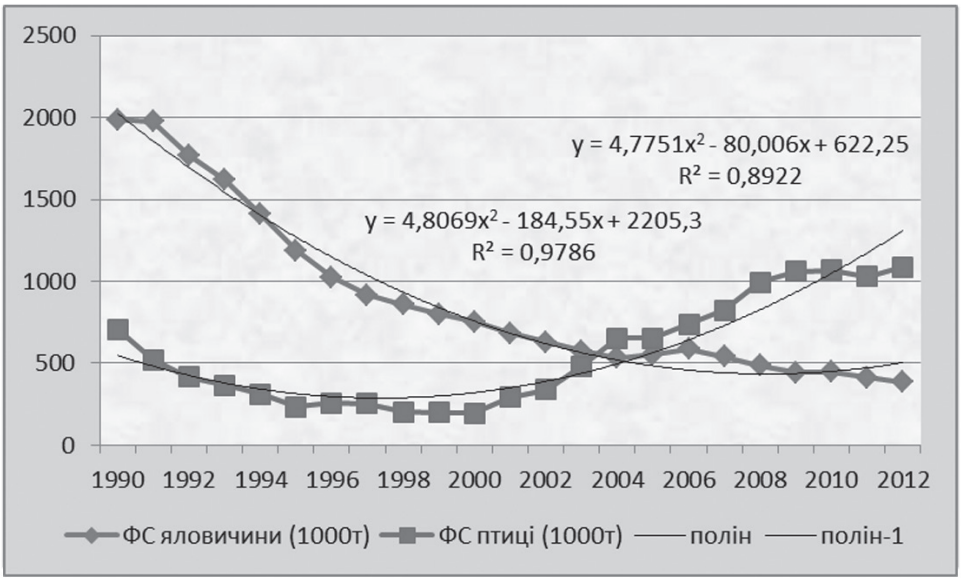

Рис. 16. **Порівняльна динаміка ринків яловичини і птиці**

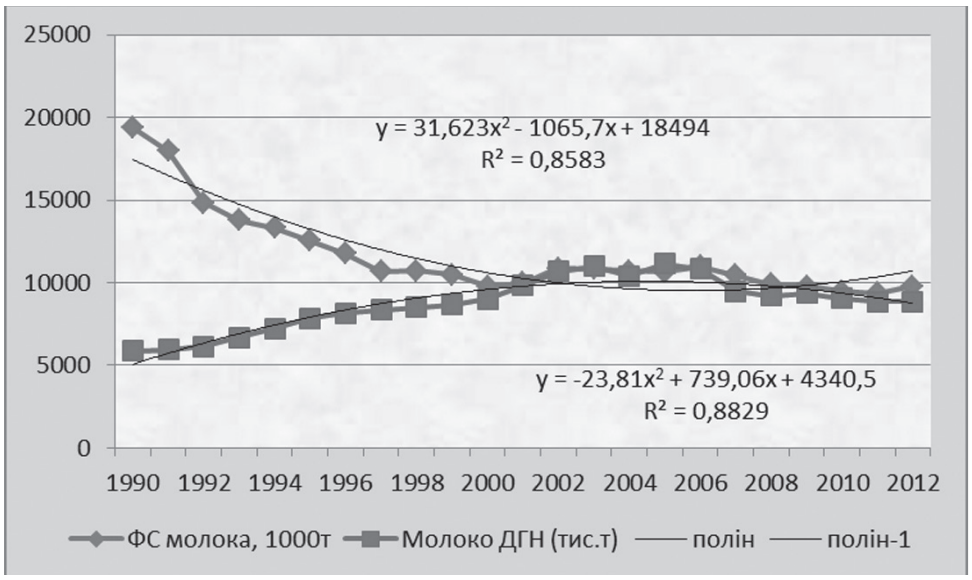

Рис. 17. **Секторний розвиток виробництва молока**

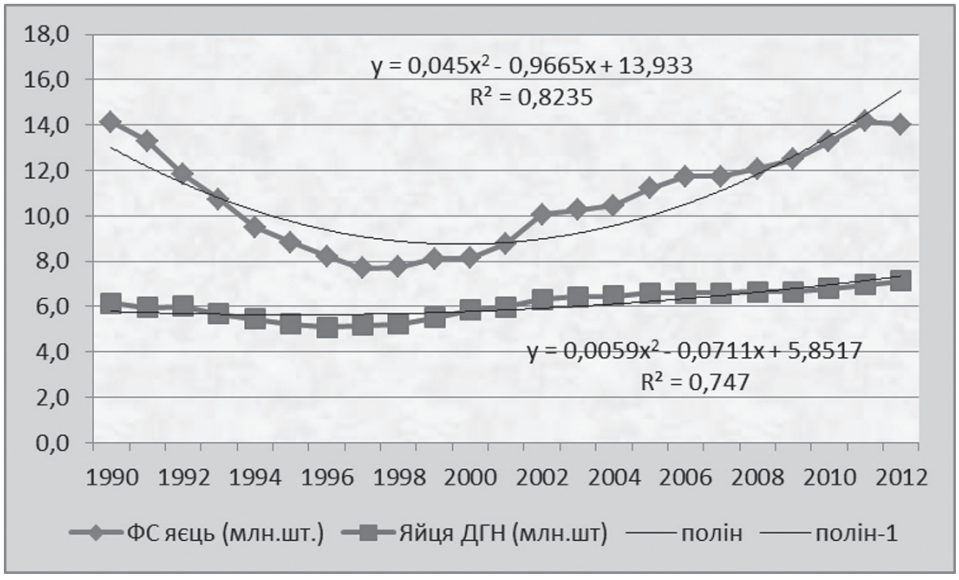

Рис. 18. **Секторний розвиток яєчного птахівництва**

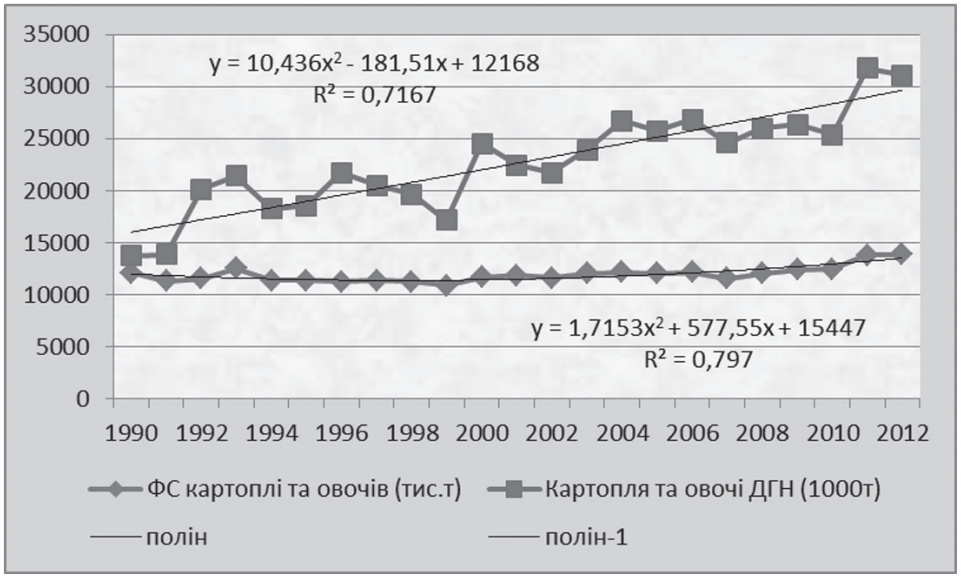

Рис. 19. **Секторний розвиток картоплярства та овочівництва**

періоду від початку реформ збільшували преференції товаровиробникам, підсобне господарство окремих громадян та фермерство лишалося без будь-якої допомоги. Але найбільш проблемним залишається питання регулювання домогосподарств населення. Справа в тому, що сільське господарство України — це не тільки і навіть не стільки постачальник продукції на аграрний ринок, скільки соціально-економічний сектор, де останнім часом виробляється переважна більшість продукції для власного споживання та самозабезпечення. Повсякчас, коли держава полишала найбідніші верстви населення дієвої фінансової допомоги, виживанню сприяло присадибне землекористування.

Четверте. Програмований розвиток аграрного ринку. Ідея Альфреда Маршала про четвертий фактор виробництва (організацію) знову актуальний. Цей фактор працює від масштабу (концентрації) до комбінування або спеціалізації. Спроби використання функціонального аналізу можуть бути продуктивними на будь-якому територіальному рівні стратегічного планування аграрного ринку. Прогнозуванню тенденцій можна протиставити математичний апарат адитивного моделювання, відомий як метод припустимих темпів розвитку. Дієвість державного регулювання визначається функціями фіскальної політики з інструментами субсидій і субвенцій з урахуванням можливості обмеження доступності ринку, квотування виробництва, удосконалення цінового механізму.

Модель збалансованості ринків сільськогосподарських ресурсів і аграрного ринку вибудовується на основі розрахунково-конструктивного методу у формулі:

$$p^{\circ}G = p^{\circ}R(1 - A)^{-1}Y,$$

де $p^{\circ}G$ — вартість сільськогосподарських ресурсів для реалізації проекту інвестування; Y — вектор аргументів ринкового попиту; $p^{\circ}R(1 - A)^{-1}$ — система аргументів ринкового ціноутворення з урахуванням параметрів ресурсної ємності [A, R] виробництва, нормованих цін.

Пошуковими є параметри моделі та сценарії розвитку. Запропонований нами метод пошуку інформації для процедури узгодження інтересів сторін і стратегії суспільного розвитку має переваги відносно анархії вільного ринку, що щоденно порушує збалансованість і принципи взаємодії влади і бізнесу.

Методика побудови сценаріїв розвитку аграрного ринку містить процедуру оцінки функції споживання з урахуванням тенденцій ретроспективи та науково обґрунтованих норм споживання продуктів харчування населенням України. Змінною є також ресурсоємність виробництва окремих видів продукції сільського господарства — це функція урожайності полів і продуктивності біологічних об'єктів у тваринництві. Структура вартості є предметом оцінки для калькулювання продукції за елементами інвестування. Решта методики — це справа техніки, а саме моделювання в електронних таблицях Excel.

УДК 338.47(477)
А. Д. ЧЕРНЯВСЬКИЙ
К. В. СЕРЕДЮК

ВТРАТИ ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИПРАВЛЕННЯ СИТУАЦІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 31–36

Протягом кількох тисячоліть територією сучасної України пролягали та пролягають транспортні артерії, якими різні народи пересували свої товари та інтелектуальні здобутки з одного регіону до іншого: з Азії до Європи (Великий шовковий шлях), з Півночі на Південь (Шлях "із варяг у греки" по Дніпру), з Західної Європи до Східної, з теренів сучасної України до середземноморських цивілізацій Греції, Риму, Єгипту, Візантії.

Україна й досі не втратила свого значення як транзитна країна. На думку керівника відділу транспорту, енергетики та довкілля Представництва Євросоюзу в Україні Вальтера Треттона, Україна має дуже важливе географічне положення на сході Європи, це важлива транзитна країна, що є мостом до сусідніх країн і до Центральної Азії [3].

Невдалий соціальний експеримент, що тягнувся з 1917 по 1991 рр., довів, що на даному етапі розвитку цивілізації у більшості країн найефективнішою є капіталістична система господарювання. Неефективний господар програє у конкурентній боротьбі у відповідному сегменті ринку, тому кожен суб'єкт господарської діяльності вимушений працювати на межі своїх можливостей. "З погляду такої логіки в капіталістичному середовищі, у принципі, не може бути неефективних структур, а відповідно і слаборозвинених країн" [2, *173*].

Ставши незалежною країною, Україна набула самостійного значення як серйозна одиниця світової економіки. Нині вона володіє 5 % розвіданих мінеральних ресурсів, близько 30 % світових чорноземів, кількома класними портами на двох теплих морях, а також висококваліфікованим людським потенціалом (четверта частина населення віком від 22-х років вже здобула вищу освіту, а більше двох мільйонів студентів навчаються у вищих навчальних закладах).

Утім, після отримання незалежності українському суспільству довелося переглянути райдужні сподівання на те, що все владнається само собою, варто лише відмовитися від командної системи адміністрування

економікою, провести масову приватизацію, надати повну свободу господарнику і сподіватися на те, що всі економічні виклики зникнуть завдяки ринковій саморегуляції.

Безконтрольність і безкарність дій державної влади України призвели до руйнування економічного і технічного потенціалу України, до перерозподілу національного багатства на користь олігархічних структур — носіїв політичної і економічної влади та їх оточення [2, *181*]. Об'єкти державної власності опинилися в руках олігархічних структур, далеких від норм і принципів моралі, які зосередили у своїх руках на правах приватної власності левову частку роздержавлених об'єктів [2, *189*].

Національне багатство звалилося на плечі українських нових буржуа як подарунок долі, як нічим не обґрунтоване право володіння частиною суспільного багатства і безконтрольного його використання у власних інтересах. У багатьох випадках у нових буржуа живе дух хижака, здатного до опортуністичних дій як у ділових відносинах, так і у взаємодії з державою [2, *204*].

Загальновідомо, що споживач обирає той шлях, де його обслуговують швидше, зручніше, безпечніше, дешевше. За цими параметрами Україна наразі програє. Вона має чи не найбільший у Європі транзитний потенціал, але використовує його вкрай погано. Побутує думка, що якби Україна спромоглася зберегти у нормальному стані три свої пароплавства — Чорноморське, Азовське та Дунайське, — то тільки вони цілком могли б прогодувати країну на одних лише транспортних послугах. Але на сьогодні ця можливість практично втрачена.

Спроба розв'язувати проблеми за рахунок підвищення тарифів на транспортне обслуговування гальмує розвиток транспортної галузі України. Так, підвищення дохідності портів України відбулося за рахунок підняття портових зборів на 58 %. Таким чином, у нас портовий збір став вдвоє вищим, ніж у закордонних чорноморських портах, та втроє вищим, ніж у середземноморських [3]. Завищені портові збори, повільне обслуговування на українських митницях, поганий стан доріг, недостатньо розвинена транспортна інфраструктура відлякують транзитних перевізників. Обсяги транзитних перевезень у 2011 р. зменшилися порівняно з 2007 р. більше ніж у 2,5 раза, а в 2012 р. — ще на 20 %. Наразі транзитний потенціал України не використовується навіть на чверть. Вантажопотік між Європою та Російською Федерацією через Білорусь уп'ятеро більший, ніж той, що йде Україною. Слід зазначити, що саме показники транзитних перевезень найкращим чином віддзеркалюють загальний стан транспортної галузі.

Можливо, коли-небудь вдасться переконати втрачених користувачів українськими транзитними послугами повернутися на українські дороги, але більш реалістичним видається новий напрям поєднання розвиненої економіки Євросоюзу з надзвичайно динамічною економікою Китаю. Україна могла б взяти на себе обслуговування їхнього потенційно велетенського товарообміну, заробляючи на транзиті товарів, а саме — отримувати надходження до бюджету у ви-

гляді зборів, модернізації транспортної інфраструктури тощо. Участь у євросоюзівському проекті TRACEA (TRANSPORTCORRIDOREUROPEDCAUCAUSASIA), який зараз називають "Великий шовковий шлях XXI сторіччя", надала б прибуток транспортній галузі України у 266 млн грн за рік при зростанні обсягів транзиту на 20 % і, що дуже важливо, зробила б Україну реальним учасником європейських економічних та господарських процесів [3].

Іншим перспективним напрямом для транспортної галузі України є перевезення українського зерна. У світі дедалі частіше говорять про Україну як про одного з головних постачальників хліба. Під егідою ООН вже розроблено амбітну програму агропромислового комплексу України, за якою врожаї збіжжя в Україні мають сягати 80 млн т щорічно. Метою цієї програми є забезпечення голодуючого населення Африки продукцією АПК України. Перевезення такої кількості зерна потребуватиме нарощення потужностей Укрзалізниці. Так, для перевезення врожаю цього року потрібно 1300 вагонів на добу, тоді як залізничники наповнюють лише 748 вагонів з наявних 10403 зерновозів. Але за умов поліпшення дисципліни всіх учасників логістики, яка включає ефективне використання парку та дотримання технологічних норм операцій навантаження/вивантаження, попереднє узгодження з переробними потужностями портів, обсяги перевезень можна подвоїти [4].

Залізничний транспорт України є одним з найбільш поширених і доступних видів транспорту як за ціною, так і за географічною ознакою. Найбільшим суб'єктом підприємницької діяльності, що надає послуги залізничного транспорту, є Державна адміністрація залізничного транспорту України — Укрзалізниця, яка, згідно з законодавством, є Національним оператором залізничного транспорту України, який у порядку, визначеному законодавством України, виконує функції із надання населенню і організаціям транспортних послуг по всій території країни, а також підтримує співпрацю з залізницями інших країн, забезпечуючи виконання рішень, визначених нормативними актами — директивами ЄС 2001/2; 2001/13, 2001/14 Європейської системи управління залізничним рухом, Міжнародним союзом залізничних доріг, Міжнародним союзом загального транспорту.

Перспективним напрямом удосконалення використання транспортної галузі України є реструктуризація. Стратегічні цілі реструктуризації, ґрунтуючись на місії залізничного транспорту, повинні корелювати з основними правовими документами, що регламентують подальший його розвиток в Україні. Основним документом є Концепція розвитку залізничного транспорту України (далі Концепція), у якій визначені стратегічні цілі та пріоритети реформування і розвитку залізничного транспорту [1, *118*]. Метою реформування є підвищення ефективності функціонування і прискорення розвитку галузі, задоволення зростаючих потреб національної економіки і населення в перевезеннях, підвищення якості транспортних послуг та зменшення

транспортної складової в ціні продукції.

Спираючись на вищеназваний нормативно-правовий документ, а також враховуючи світові і національні тенденції розвитку залізничного транспорту та сформульовану стратегічну мету реструктуризації ПЗТ, доцільно визначити комплекс складових, необхідних для досягнення цієї мети: підвищення ефективності діяльності залізниць, підприємств, установ і організацій залізничної галузі; задоволення потреб споживачів у перевезеннях; створення публічної акціонерної компанії "Українські залізниці"; розвиток конкурентного середовища на транспортному ринку; удосконалення системи управління залізничним транспортом шляхом розмежування господарської функції і функцій державного управління; здійснення ефективного державного регулювання суб'єктів природних монополій.

Для впровадження зазначених складових і вирішення поставленої мети актуальним є впровадження організаційно-економічного механізму управління реструктуризацією ПЗТ, як єдиної уніфікованої системи.

Важливе значення для стратегії реформування має трансформація системи управління галуззю, яка складається з розмежування господарських функцій і функцій державного управління та регулювання; поділу основних і неосновних видів діяльності; переходу від монопольного стану до конкурентного; формування організаційної структури за основними видами діяльності; формування майнового комплексу компанії.

Основні положення проекту Державної програми реформування залізничного транспорту на період 2007–2015 рр. потребують вирішення таких основних завдань: формування державної інвестиційної політики, спрямованої на забезпечення інвестиційними ресурсами процесів реформування: простого відтворення основних виробничих фондів галузі з доведенням їх до нормативного (раціонального) рівня зносу (тактична мета); розширеного відтворення основних виробничих фондів галузі на інноваційній основі (стратегічна мета); удосконалення системи державного регулювання та управління у зв'язку з комерціалізацією функціонування галузі залізничного транспорту; удосконалення економічних відносин із споживачами транспортних послуг, суміжними видами транспорту, державою, регіонами, а також внутрішньогалузевих економічних відносин; комерціалізації транспортної діяльності залізниць і окремих ПЗТ як одне із джерел залучення інвестицій.

Для досягнення окресленої мети потрібно забезпечити: створення системи управління галуззю, адаптованої до ринкового середовища; впровадження інвестиційної моделі розвитку, здатної нормалізувати і забезпечити перехід до розширеного відтворення основних виробничих засобів на інноваційній основі; розвиток конкуренції на ринку перевезень вантажів, ремонту об'єктів інфраструктури та рухомого складу, обслуговування і перевезення пасажирів; створення умов для забезпечення недискримінаційного доступу користувачів до послуг інфраструктури

залізничного транспорту; удосконалення системи державного управління та регулювання; прозорість фінансової діяльності залізничного транспорту; підвищення мотивації праці; створення організаційно-правових, економічних і техніко-технологічних передумов для запровадження принципів європейської транспортної політики та інтеграції залізничного транспорту України до європейської і світової транспортної системи.

теми підготовки кадрів, яку Україна успадкувала від Радянського Союзу, є її безсистемність та неконкретність. Для цільової підготовки менеджерів усіх рівнів управління транспортної галузі необхідно перейняти досвід перепідготовки кадрів у США, а саме — регулярне проходження шестимісячної перепідготовки менеджерів і спеціалістів усіх рівнів, вінцем якої має стати індивідуальний проект поліпшення роботи кожного з учасників.

Потенційні результати реструктуризації

Ключові проектні досягнення реструктуризації
ВАНТАЖНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ
Успішно оновлений парк рухомого складу з залучення приватного капіталу і власників. Ліквідація крос-субсидій пасажирських перевезень. Успішне проведення розміщення Державних облігацій залізничного транспорту на біржах і залучення приватного капіталу для раціоналізації інвестиційних проектів. Виникнення проблеми з координацією рухів вантажопотоків та локальної перевантаженості інфраструктури
ПАСАЖИРСЬКІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ
Упровадження переходу від крос-субсидування пасажирських перевезень у рамках компанії. Зниження пасажирообігу, вантажообігу природних перевезень, викликане монетизацією пільг
ІНФРАСТРУКТУРА
Досягнення локальних меж пропускної здатності. Запуск великих проектів з розвитку інфраструктури швидкісного пасажирського руху. Ініціатива щодо передачі справи із обслуговування і ремонту приватним інвесторам поки не приносить очікуваних результатів. Досягнення локальних меж пропускної здатності. Запуск великих проектів з розвитку інфраструктури швидкісного руху вантажних перевезень

За умов командно-адміністративної системи управління, що існувала в СРСР, влада не була зацікавлена у підготовці ініціативних управлінських кадрів, готових приймати вольові рішення та брати на себе відповідальність за їх виконання. Найсерйознішим недоліком сис-

Цей проект надається керівництву підприємства, на якому працює учасник перепідготовки. Якщо керівництво, розглянувши проект, не підтверджує його подальше впровадження в роботу підприємства, автор підлягає звільненню або посадовому пониженню.

Ефективним заходом для активізації управління в транспортній галузі може стати також прийнята в деяких інших відповідальних сферах діяльності (космонавтика, військова розвідка, авіаційне конструювання) система підготовки дублерів, наділених абсолютно тими самими повноваженнями, що й основний учасник процесу. Найвиразніше це проявляється у політичній діяльності, де роль дублерів виконує опозиція. Коли працівник відчуває, що хтось "дихає в потилицю", його креативні ресурси значно підвищуються.

Висновки

1. Безконтрольність і безкарність дій державної влади України призвели до руйнування економічного і технічного потенціалу транспортної галузі, до перерозподілу національного багатства на користь олігархічних структур.

2. За радянських часів внаслідок політики самоізоляції, яку впроваджував уряд СРСР, монополізації зовнішньої торгівлі та відсутності навчальної бази для підготовки національних управлінських кадрів Україна втратила своє значення як самостійний суб'єкт економічного господарювання та транспортна артерія глобального масштабу.

3. У незалежній Україні на різних рівнях державної влади не виявилося фахівців, озброєних знаннями сучасної теорії управління та трансформаційної економіки. Слід запровадити нову систему перепідготовки старих та підготовки нових кадрів, результатом якої має бути самостійно підготовлений і затверджений керівництвом підприємства креативний проект поліпшення його роботи.

4. Основними заходами для поліпшення стану транспортної галузі є реструктуризація залізничного транспорту України.

5. Основними напрямами подальшого розвитку транзитних перевезень є:

- відновлення традиційних транспортних магістралей;
- участь у євросоюзівському проекті TRACEA (транспортний коридор Європа–Кавказ–Азія);
- налагодження системи перевезення українського зерна в країни Африки та Азії.

Література

1. *Аистова М. Д.* Реструктуризация предприятий. Вопросы управления. Стратегия, координация структурных параметров, снижение сопротивления преобразованиям. — М.: Альпина Паблишер, 2002. — 287 с.
2. *Трансформаційна* економіка: Навч. посіб. / В. С. Савчук, Ю. К. Зайцев, І. Й. Малий та ін; за ред. В. С. Савчука, Ю. К. Зайцева. — К.: КНЕУ, 2006. — 620 с.
3. *Шевчук І.* Транзит не означає мимо // Уряд. курєр від 06.11.2013. — № 204.
4. *Кириленко Т.* Було б що транспортувати // Уряд. кур'єр від 07.11.2013. — № 205.

УДК 327(091)
А. О. БІЛОУС

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ (ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 37–43

Динамічний і, разом з тим, суперечливий розвиток сучасного світу неминуче акцентує увагу політиків і світової громадськості на проблемах, що пов'язані з забезпеченням поєднання розвитку і стабільності. Значна частина таких проблем належить до сфери міжнародних відносин. Незважаючи на всі зміни в характері, складі учасників, наявних інститутах, усі системи міжнародних відносин, починаючи з Вестфальської, побудовані на підставі визнання провідної ролі національних держав. Тому правове закріплення основ зовнішньополітичної діяльності держави можна вважати найважливішою складовою міжнародних відносин, яка має істотне значення та актуальність для будь-яких сучасних досліджень процесів міжнародної співпраці.

Процес розробки національного законодавства будь-якої сучасної держави та фіксації у ньому правил здійснення зовнішніх зносин був достатньо тривалим у часі. І все-таки, навіть у тих перших конституціях, які дійшли до наших часів, де зовнішньополітичний компонент був цілком відсутній, містилися положення, які надалі істотно вплинули на розвиток міждержавних відносин. Безумовно, такий вплив найчастіше виходив за межі правової сфери, хоча й впливав на формування правової культури. Проте більшою мірою цей вплив мав моральний характер та сприяв подоланню традицій таліона. У зв'язку з цим необхідно виділити ряд перших в історії людства правових актів. Прийняття цих документів припадало, як правило, на часи не тільки внутрішніх змін, а й ускладнення зовнішньої ситуації. Так, римський імператор Юстиніан увійшов в історію як організатор всеосяжної кодифікації права в середині VI ст. н. е. В Corpus Iuris Civilis (Зібранні цивільного права) викладені мета імператорської влади, міститься установка на впорядкування права, викладені принципи складання і введення в дію суджень римських юристів. У конституціях Юстиніана були закладені основи системи юридичного навчання. І вже після падіння Римської імперії, коли середньовічній Європі знадобилися фахівці-правознавці, у виникаючих у різних країнах університетах на юридичних факультетах була відроджена традиція римського права. А самі університети стали системою гуманітарного зв'язку розрізнених держав.

Для Стародавнього Сходу були характерні злитість правових, релігійних і етичних поглядів, це сприяло не тільки прокламуванню, а й поширенню окремих принципів гуманного правління.

Однак, правові положення, що стосуються взаємин держав, не тільки тривалий час не були оформлені на правовому рівні, а й містилися переважно в окремих двосторонніх угодах. Правове закріплення основ зовнішніх зносин держави зайняло набагато більший період, ніж становлення самого міжнародного права. Проте для цих процесів необхідні були загальні умови щодо формування самих національних держав, зміцнення абсолютизму як нової форми державної влади, колоніального розділу світу, посилення боротьби європейських держав за гегемонію на континенті та розколу західнохристиянського світу в результаті Реформації і Контрреформації. У період завершення середньовіччя і початку Нового часу складається весь вищезазначений комплекс умов та починає формуватися наука міжнародного права. Тут, насамперед, необхідно відзначити праці італійського юриста А. Джентилє, який вніс у теорію міжнародного права положення про специфіку дипломатичної діяльності, статус національної держави, а також її посольських представництв в інших країнах. В основу його дисертації був покладений "казус Мендоси", що мав місце в політичному житті Великобританії у 1584 р. Результати вивчення "казусу Мендоси" знайшли відображення спочатку в дисертації, а потім у трактаті "Три книги про посольства". В ньому А. Джентилє писав: "Принцип права народів поширюється однаково на всіх, а принцип, що відображає ставлення однієї приватної особи до іншої, безперечно, є таким, що контролює ставлення цивільної особи до іншої цивільної особи і посла до государя, до якого він акредитований, оскільки посол також є приватним представником монарха" [1, *816*].

Істотний внесок у розвиток європейської політико-правової думки вніс іспанський філософ Ф. Суарес, якого можна вважати родоначальником європейського міжнародного права. У трактаті "Про закони і Господа-законодавця" він розкриває зміст поняття "право націй". Потрібно відзначити, що право націй (jus gentium) було знайоме ще римському праву, де під ним розумілася та частина цивільного права, що поширювалася на все римське населення, включаючи пелегринів. Але цим же терміном позначався звід правил, обумовлених самою природою, загальних для всіх народів. Таким чином, відбувалося ототожнення права націй і природного права (jus naturale). У середньовіччі юристи дотримувалися положень римського права, і тільки в період Нового часу ці поняття були відмежовані. Спроби це зробити здійснювалися й до Суареса, але його формулювання були настільки чіткими, що ними стали користуватися й надалі. Вже тоді Суарес стверджував, що сукупність законів, що складає право націй, є однотипною в різних країнах. Це стосувалося тих законів, що визначали взаємовідносини держав на міжнародній арені, проте не механізм вироблення і прийняття зов-

нішньополітичних рішень. На цьому етапі історії міжнародних відносин спільність розуміння права націй була винятково важливою та дала можливість укласти ряд основних міжнародних договорів. У першу чергу, Оснабрюкський і Мюнстерський договори 1648 р., які встановили не тільки Вестфальський мир, а й Вестфальську систему міжнародних відносин. Вестфальська система являла собою систему, що ґрунтується на пріоритеті національних держав. Але в самих державах розуміння необхідності трансформації правового механізму зовнішньої політики в цей час було відсутнє. Зовнішня політика вважалася полем дії винятково виконавчої влади.

Навіть у Конституції Франції 1791 р., яку можна розглядати як початок формування нової державно-правової системи країни, міжнародні відносини залишалися прерогативою короля. Національні збори повинні були лише ратифікувати міжнародні угоди. Відомо, що термін дії цієї конституції був дуже недовгим. І в історії Франції, і в питанні формування конституційних основ зовнішньої політики вона відобразила риси перехідності. Разом з тим, в існуючої моделі конституційного механізму здійснення зовнішньої політики з'являлися видатні критики. Один з них — Т. Пейн, якого можна вважати основоположником радикально-демократичного напряму ідеології конституціоналізму. Т. Пейн був автором яскравих памфлетів "Здоровий глузд", "Права людини", в яких він не тільки критикував британську конституційну традицію, що спирається на династичні підвалини, а й розглядав конституцію як основу державної влади [2, *5*]. Водночас революційні зміни обумовлювали необхідність конституційних змін зовнішньополітичної діяльності. Так, французька Конституція 1793 р. встановлювала новий порядок відносин республіки з іноземними народами [3, *342*]. Наступний проект французької конституції вже був винесений на загальногромадянський референдум. І хоча нова конституція (1799 р.) істотно відходила від демократичних традицій, з багатьох питань вона хоча б формально збільшувала повноваження законодавчої влади, в тому числі й у питаннях зовнішніх зносин.

Також на початку XX ст. в конституціях деяких країн закріплюється право парламенту на обмежений контроль зовнішньополітичної діяльності урядів. Як правило, мова йшла про договірно-правову сферу. В цьому контексті можна відзначити Веймарську конституцію Німеччини (1919 р.), на положення якої вплинула політико-правова концепція німецьких соціал-демократів. Зокрема, ст. 4 проголошувала обов'язкове значення загальновизнаних положень міжнародного права як складових імперського німецького права. Істотні зміни в правовому закріпленні механізму функціонування зовнішньої політики відбуваються після Другої світової війни. Питання зовнішньополітичної діяльності починають входити до кола предметів правового регулювання.

У першу чергу це стосується закріплення мирного характеру зовнішньої політики, заборони ведення агресивної війни. Можна навести

приклади конституційного законодавства й інших країн. Так, ст. 11 Конституції Італійської Республіки 1947 р. містила такі положення: "Італія відкидає війну як знаряддя зазіхань на волю інших народів і як спосіб розв'язання міжнародних конфліктів; вона погоджується на умовах взаємності з іншими державами на обмеження суверенітету, необхідні для порядку, що забезпечує народам мир і справедливість; вона заохочує міжнародні організації, що прагнуть до цих цілей, і сприяє їм" [4, *108*]. Не слід забувати, що ця конституція приймалася в умовах дефашизації суспільства. Звідси, включення до її тексту питання про допустимість обмеження державного суверенітету. Але, в цілому, тенденція до демократизації усіх сфер суспільного життя сприяла посиленню правового характеру державності.

Водночас, варто звернутися до досвіду правового регулювання зовнішньополітичної діяльності єдиної нині наддержави — Сполучених Штатів Америки. Ще наприкінці XVIII ст. третій голова Верховного суду США Джон Маршалл, який розробив систему судового конституційного контролю щодо інших галузей влади, висловив переконання, що "тільки президент є єдиним органом нації в її зовнішніх зносинах" [5, *62*]. Справді, президентові США належить центральна роль у реалізації зовнішньої політики країни. Але зміст повноважень президента виникає не з тексту Конституції США, яка, як відомо, з досить незначними виправленнями існує понад двісті років, а з так званої живої Конституції. Вона складається із судової практики, федеральних нормативних актів і доктринальних положень. Ці положення спираються на вироблену американськими правознавцями концепцію двох суверенітетів — внутрішнього і зовнішнього. Параметри цієї концепції були визначені Верховним судом США в 1936 р. у ході розгляду справи United States versus Curtiss Wright Export Corporation. Відповідно до цієї концепції внутрішній суверенітет заснований на делегуванні штатами своїх суверенних повноважень федерації. Зовнішній суверенітет з'являється лише з утворенням самої американської федерації. Таким чином, він має джерелами, з одного боку, правонаступництво об'єднаних тринадцяти колишніх британських колоній королівської влади метрополії, а з другого боку, відображає республіканську традицію міжнародного публічного права періоду утворення США. Ці дві сторони зовнішнього суверенітету знайшли відображення в конкретних зовнішньополітичних кроках молодої держави. Причому серед них не тільки такі відомі зовнішньополітичні дії, як декларування доктрини президента Монро, а й поява особливої дипломатичної медалі, що вручалася зарубіжним політикам як офіційний дипломатичний подарунок Сполучених Штатів. Зовнішньополітичні повноваження президента США зазвичай передбачають: здійснення верховного управління зовнішньою політикою держави у її відносинах з іншими країнами; здійснення верховного представництва країни в міжнародних відносинах; повноваження укладати міжнародні договори; право призначати послів, інших

повноважних представників і консулів; функцію з керівництва збройними силами; самостійні повноваження із забезпечення зовнішньої безпеки країни [6, *24*].

На відміну від США, конституційно-правове поле Європи, незважаючи на значні успіхи регіональної інтеграції, характеризується значною розмаїтістю. Основної уваги заслуговує вивчення взаємовпливу європейської інтеграції та правового будівництва Європейського Союзу. Безумовно, такий взаємовплив проявляється й у зовнішньополітичній сфері. Міцний правовий фундамент варто вважати однією з найважливіших передумов успішного розвитку європейської інтеграції. Законодавство Європейського Союзу представляє величезний документальний масив, що включає різноманітні акти. Разом з тим до розробки загальної європейської конституції країни ЄС підійшли лише через півстоліття після початку інтеграції. Щоправда, ідеї єдиної Європи, що виражалися ще в 30-ті роки XIX ст., припускали, що в США Європи буде загальна конституційна база, але на практиці інтеграція стартувала у сфері економіки. Відповідно до Декларації Шумана, міністра закордонних справ Франції, єдину Європу потрібно було будувати поступово, обираючи конкретні пріоритетні сфери співробітництва, що створювало б практичну солідарність в усе нових і нових сферах спільної діяльності. Ця концепція лягла в основу подальшого розвитку європейської інтеграції і припускала формування правової бази інтеграції й системи загальних інститутів, що мають почасти міждержавний, почасти наднаціональний характер. Тобто таких, яким повинні бути делеговані деякі повноваження, що становлять частину суверенних прав держав — членів ЄС. Право Європейських Співтовариств споконвічно ґрунтувалося на комплексі принципів, що включають: принцип автономності або наднаціональності (autonomy/ supranationality), принцип взаємодоповнюваності (interaction) з національним правом, принцип субсидіарності (subssidiarity), принцип прямої дії (direct application) і принцип примату (primacy) права Співтовариства [7, *9*]. За своєю природою право Співтовариства не є ні міжнародним, ні національним. Коли створювалися перші інтеграційні об'єднання, країни-члени наділили їх власними суверенними правами й компетенцією. У межах цієї компетенції правом Співтовариства зобов'язані керуватися і держави ЄС, і їх громадяни. Але оскільки ЄС не є федерацією, в нього відсутня загальна правоздатність, він має спеціальну правоздатність. Право ЄС складається з великого масиву документів, які різняться за своєю правовою природою. Основу правового порядку ЄС становлять установчі договори (Паризький, Римські договори, Єдиний європейський акт, Маастрихтський і Амстердамський договори). Вони не просто являють собою первинне законодавство ЄС, а займають те місце в системі права Союзу, яке є аналогічним статусу конституції в системі національного права. Особливе місце в системі права ЄС належить міжнародним угодам, що укладаються з третіми країнами або міжнародними організаціями. Спроби ввести європей-

ську зовнішню політику і політику у сфері безпеки в рамки інтеграційного процесу здійснювалися з початку 50-х років XX ст. Тоді з ініціативи прем'єр-міністра Франції Р. Плевена проводилися переговори про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). У травні 1952 р. Договір про ЄОС був підписаний шістьма членами Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС): Бельгією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Францією й ФРН. Тоді ж цими країнами був підготовлений проект договору про Європейське політичне співтовариство. Але Договір про ЄОС був відхилений Національними зборами Франції, а після цього країни відмовилися й від договору про політичне співтовариство. Пізніше був створений Західноєвропейський союз, який, по суті, був військово-політичним європейським блоком і тільки в 1970 р. на Люксембурзькій сесії міністрів закордонних справ країн — членів Європейського Співтовариства були закладені основи системи Європейського політичного співробітництва (ЄПС), що представляє механізм взаємної інформації та політичних консультацій на рівні міністрів закордонних справ.

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки. По-перше, геополітичні зміни, що відбулися після закінчення холодної війни, фактично призвели до корінної трансформації сформованої у другій половині XX ст. системи міжнародних відносин. На зміну біполярному світу прийшла складна й суперечлива світова система, яка динамічно розвивається і характеризується багатомірністю всіх її складових. Серед них правовим компонентам належить особлива системоутворююча роль. По-друге, характерною рисою світопорядку початку XXI ст. є наявність глобальної нормативної системи, яка склалася на базі цілей і принципів Статуту ООН, що містить найзагальніші цивілізаційні цінності, які впливають на формування національних правових систем. До неї як самостійні підсистеми входять політичні, правові, моральні й інші міжнародні норми. По-третє, доктрина Нового часу обмежувала правове поле внутрішніми питаннями. Зовнішня політика перебувала під відповідальністю виконавчої влади. А дипломатія, взагалі, являла собою закриту сферу діяльності. Не випадково, однією з перших вимог демократичних сил на рубежі Новітнього часу була ліквідація таємної дипломатії. По-четверте, правове закріплення зовнішньої політики як сфери відповідальності виконавчої влади набуває особливого значення в умовах глобалізації, коли національні уряди повинні реагувати не тільки на внутрішні проблеми, а й на загрози і ризики глобалізації.

Література

1. *Антология* мировой политической мысли: В 5 т. // Политические документы. — М.: Мысль, 1997. — Т. 4. — 829 с.
2. *Пейн Т.* Права людини / Пер. з англ. І. Савчак / Т. Пейн. — Л.: Літопис, 2000. — 283 с.
3. *Международное* право: Сборник документов / Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков. — М.: ИД РИОР, 2009. — 704 с.

4. *Современные* зарубежные конституции / Сост. В. Маклаков. — М.: Юристъ, 2002. — 270 с.
5. *Schmidhauser J.* Constitutional law in American politics / J. Schmidhauser. — California, Monterey: Brooks / Cole Publishing Company, 1989. — 639 p.
6. *Лафитский В. И.* Основы конституционного строя США / В. И. Лафитский. — М.: НОРМА, 1998. — 272 с.
7. *Капустин А. Я.* Европейский союз: интеграция и право: Монография / А. Я. Капустин. — М.: Изд-во РУДН, 2000. — 436 с.

УДК 37.013
С. В. БЛАГІНІНА

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 44–45

Наше загальне прагнення стати частиною об'єднаної Європи і зрівнятися з іншими якістю інтелектуального потенціалу вимагає ефективнішої вищої освіти і досягнення її випускниками рівня європейських фахових стандартів. Одна з їх ключових позицій — вільне володіння однією-двома іноземними мовами. Виконання цього завдання має відбуватися на основі поєднання досягнень нашої традиційної вищої школи і запозичення кращого зарубіжного досвіду, зокрема країн — членів Болонського процесу.

Нова Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні передбачає створення сприятливих умов для виховання особистості майбутнього викладача іноземної мови, спроможного самовдосконалюватися як у процесі навчання, так і в професійній діяльності. Висновки з європейської практики і рекомендацій Болонської декларації спонукають до акцентування у ВНЗ України позааудиторної роботи студентів (ПРС) й перетворення її у таку ж важливу частину формування фахівця, якою є класичне навчання у стінах ВНЗ. Можна стверджувати, що в умовах існування мережних і навчальних засобів Інтернету правильна організація ПРС стає фундаментальним засобом особистісного та професійного становлення студента, однією з головних передумов успішності самих ВНЗ та підвищення їх становища у національних та міжнародних рейтингах. У цьому контексті проблема системного підходу до подальшого вдосконалення позааудиторної роботи студентів та підвищення її результативності набуває особливої актуальності.

Зауважимо, що проблема організації ПРС не є цілковито новою ні для зарубіжної, ні для вітчизняної педагогічної науки. Умови її успішності (насамперед — підвищення мотивації студентів до навчання) відзначені у працях зарубіжних (Д. Брукса, В. Кембела, П. Хілза, М. Тейлора) та українських учених (І. Беха, О. Глузмана, І. Зязюна, І. Підкасистого, А. Ржевської, М. Яр-

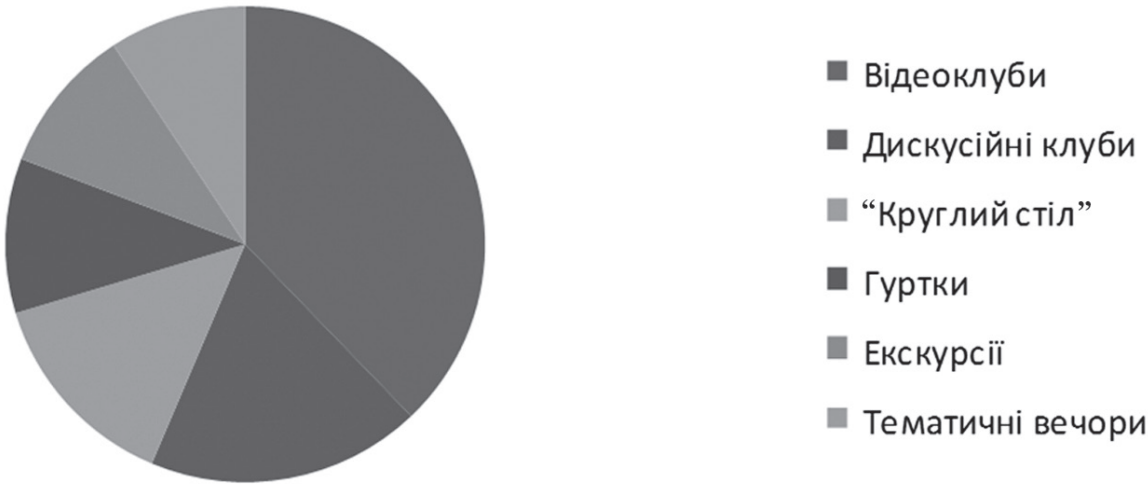

Рейтинг видів позааудиторної навчально-виховної роботи і фахового самовдосконалення на факультеті іноземних мов НДІ імені Миколи Гоголя

маченко та ін.). Наше дослідження скероване на вдосконалення позааудиторної роботи майбутніх викладачів іноземної мови з урахуванням зазначених вище чинників і вимог, а подальший виклад містить її результати, досягнуті на факультеті іноземних мов Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Важливим є той факт, що позааудиторна діяльність у ВНЗ організується не для студентів, а спільно зі студентами, з урахуванням їх нахилів можливостей та вподобань. Цю тезу порівняно успішно було втілено в життя. На поданій схемі зазначено найголовніші елементи узгодженої і підтриманої студентами системи їх позааудиторної роботи.

Кутовий розмір секторів, розташованих за годинниковою стрілкою, відзначає важливість кожного засобу з точки зору не викладачів, а студентів. Дещо несподіваним для працівників факультету іноземних мови виявилося перше місце тематичних відеоклубів, які переважили спільну вагу аж двох класичних засобів (гуртків та екскурсій).

Отримані результати стали об’єктом спільного обговорення представниками викладачів і студентів з метою подальшого вдосконалення позааудиторної роботи майбутніх фахівців-мовників.

УДК 340.15(477)
Т. І. БОЄВА

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ЦІННОСТІ УКРАЇНЦІВ У СВІТІ ВЧЕННЯ Г. СКОВОРОДИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 46–48

Уже 22 роки українська держава йде незалежними шляхами, формуючи демократичну правову державу, нові соціально-економічні відносини, розвиваючи свою культуру та мову. Такий комплексний характер державотворчих процесів має на меті реалізацію національної ідеї та втілення в ній національних інтересів усіх верств та національностей, які визнали Україну своєю Батьківщиною. З огляду на це, виняткового значення набуває звернення до творчої спадщини українських мислителів, конструктивне використання у зв'язку з цим вітчизняних теоретичних і практичних надбань. Серед українських філософів XVIII ст., які збагатили національну думку новими ідеями, гідне місце посідає Григорій Савич Сковорода.

Григорій Савич Сковорода (1722–1794) — видатний українець епохи Просвітительства, що характеризувалася антикріпосницькою спрямованістю, вірою у всесилля освіти, намагання поліпшити добробут народу на основі дотримання природного права усіх людей на свободу й рівність. У своїх працях філософ критикує суспільно-політичний та соціальний устрій в українських землях того часу. Так, його твір "Сон" — разючий памфлет на тогочасне суспільство, в якому "от царских чертогов" до "храмов божих" всюди "сребролюбие с кошельком таскается" [8, *207*].

У байці "Бджола і шершень" він в алегоричній формі зобразив багатія шершня, який жив за рахунок робочих бджіл. Останніх він називав гербом мудрої трудящої людини [8, *271*]. У сатиричній пісні "Всякому городу нрав и права", яка була використана І. Котляревським у п'єсі "Наталка-полтавка" як пісня Возного, Г. Сковорода викриває поміщиків, купців, лихварів, засуджує кріпосне право й усю феодальну систему. На його думку, гонитва за наживою, зосередження багатств у небагатьох осіб, різкий соціальний поділ — це шлях до загибелі держави: "Из сего родника родятся измены, бунт... падения государств..." [8, *217*]. Він проголошував сучасний йому державний устрій як порочний, що суперечить людській природі, засуджував свавілля, станові привілеї, беззаконня, віддавав перевагу законності.

Особливе місце у поглядах Г. Сковороди посідають ідеї про право і судочинство. Викриваючи формалізм в суді, він пише про нерівну правову охорону особи залежно від її класового становища, про феодальне право як право сильного: "Не тот прав, кто в существе прав, а кто ведь не прав

по истене, но казаться правым умеет, и один токмо вид правоты имеет... Ныне, когда нищ, тогда и... дурак" [9, *80*].

Г. Сковорода засуджує царську владу, монархічний устрій. У 20-й пісні "Кто сердцем чист и душею" він висловив свої антимонархічні погляди: "О мире! Мир бессовестный! Надежда твоя в царях! Мниш, что сей брег беззаветный! Вихрь развеет сей прах..." В одному з листів він писав: "Я не високо шаную і не поважаю не тільки таких царів, яким був Ірод, але навіть і хороших царів" [9, *364*]. Для нього "здоровий хлібороб щасливіший від хворого царя. Ні, навіть кращий і від здорового царя" [9, *236*]. Вище над усе філософ ставив свободу, оспівуючи її у вірші "Про свободу". Він визнавав свободу найвищим благом людства і "головною мірою" життя, писав, що проти свободи багатство — ніщо. Він змагався і за свободу людини (духовну і юридичну), і за свободу народу, оспівував Б. Хмельницького як героя визвольної війни 1648–1654 рр.: "Будь славен вовек, о муже изранне, Вольности отче, герою Богдане!" [9, *80*].

З антикріпосницькими, антимонархічними, демократичними поглядами Г. Сковороди органічно пов'язаний його суспільно-політичний ідеал. Щастя народу він вбачав у такому устрої, який, на його думку, здатний втілити ідеал свободи, рівності, братерства, тобто — це устрій республіканський. У так званій гарній республіці немає місця тиранам, поміщикам, кріпосникам, священикам і монархам. Замість ворожнечі і розбрату, властивих експлуататорському суспільству, республікансько-демократичний устрій забезпечує взаємну повагу, чесну працю людини відповідно до її здібностей.

Отже, вчення Г. Сковороди об'єктивно було спрямоване проти панівної ідеології, заперечувало експлуататорський державний лад й утверджувало республіканські погляди на суспільно-політичний устрій, працю, щастя людей. Він покладав усі надії на освіту, самопізнання і моральне самовдосконалення кожної людини. Йому були притаманні реформаторські сподівання на усунення старих порядків. "Пізнай себе", з'ясуй свою "сродність" в усіх відношеннях і працюй у згоді з суспільством і своєю совістю — так він розумів шляхи досягнення щастя.

Досвід філософсько-правової думки українського філософа Г. Сковороди виявляє провідну тенденцію процесу розвитку сучасної державності — поступове сприйняття українцями напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань, й особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократичний республіканський устрій, право, права і свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок. Формування української правової держави, враховуючи світові події, має забезпечити панування права, захист і гарантування основних прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. *Ігнатуша І. М.* Політичне прогнозування як засіб забезпечення ефективності державного управління: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. — К., 2011. — 18 с.

2. *Медведчук В.* Сучасна українська національна ідея і питання державотворення / С. Медведчук. — К.: Україна, 1997. — 170 с.
3. *Медвідь Ф.* Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів / Ф. Медвідь // Політичний менеджмент. — 2005. — № 1(10). — С. 35–43.
4. *Наливайко Д.* Козацька християнська республіка: (Запорізька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках) / Д. Наливайко. — К.: Дніпро, 1992. — 495 с.
5. *Попович М.* Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович. — К.: Майстерня Білецьких, 2007. — 256 с.
6. *Сковорода Г. С.* — Твори: у 2 т. — К., 1961. — Т. 1.
7. *Сковорода Г. С.* — Твори: у 2 т. — К., 1961. — Т. 2.
8. *Сковорода Г. С.* Наркіс. Розмова про те: пізнай себе / Г. Сковорода. — Твори: у 2 т. — К., 2005. — Т. 1. — С. 151–188.
9. *Сковорода Г. С.* Розмова, названа алфавіт, або буквар миру / Г. Сковорода. — Твори: у 2 т. — К., 2005. — Т. 1. — С. 413–463.
10. *Сковорода Г. С.* Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті: [товариська розмова про душевний мир] / Г. Сковорода. — Твори: у 2 т. — К., 2005. — Т. 1. — С. 325–358.

УДК 323.2+342.4+341.214
Г. А. ГАЙДУКЕВИЧ

К РАЗВИТИЮ СИТУАЦИИ В УКРАИНЕ И КОНСТИТУЦИОННОМУ ПРОЦЕССУ В ПЕРЕХОДНОМ ОБЩЕСТВЕ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 49–56

Актуальность темы научно-практической конференции трудно переоценить, поскольку по отношению к нынешнему состоянию государственного строительства и устройства Украины речь должна идти именно о становлении, а в последующем о развитии государства. Тем более, что официальный статус Украины, определенный ООН, неизменно относит ее к странам третьего мира, то есть развивающимся, причем несмотря на то, что на международном уровне признан факт построения в нашей стране экономики рыночного типа. На данном этапе государственное руководство нуждается в более критичном и выверенном взгляде на развитие ситуации в стране.

Для серьезной международной политики современная Украина, в силу раскачивания вектора внешнеполитических устремлений, не обремененностью украинского политикума идеей построения полностью суверенного цивилизованного государства, не представляет интереса. Интерес к Украине связан только с тем, что возможно возыметь на ее развалинах в случае отказа от перспектив построения нейтрального общества [1, *57–63*], а следовательно утраты перспектив устойчивого мира в Европе. Кроме того, причина такого отношения к Украине кроется в некомпетентной политике и некомпетентном руководстве страны, в своей массе являющем из себя представителей партий, не поддерживаемых народом (участие людей в организуемых ими акциях протеста связано не с поддержкой той или иной партии, а с невозможностью жизни в стране), и которые относятся к ней, то есть Украине, как к тому, что находится между Западом и Востоком и не является независимым. Для такого отношения у них есть некоторые объективные основания: Украина ни в культурном, ни в экономическом плане, как, впрочем, и в других аспектах государственного строительства, создана не по принципу самодостаточности. Именно поэтому политические конгломераты, сменяющие у власти друг друга, неизменно тяготеют к сдаче страны.

В этой связи сохранение суверенитета предполагает полную перестройку Украины и, как неоднократно уже было доказано, необходимость построения в нашей стране нейтрального общества. Ибо международному сообществу, будущности

цивилизационного процесса необходима абсолютно суверенная, самодостаточная и нейтральная Украина, та Украина, которая определит и создание Черноморского региона мира, и перспективу мира и стабильности (в совокупности с указанным регионом) от Турции до северной границы Саудовской Аравии [2, *7*].

На сегодняшний день Украина имеет важную объективную причину состояния стагнации своего развития. Тот "политический бомонд", который руководит страной, сформировался на оголтелом национал-шовинизме и малороссийской плебейской ментальности. В такой связи он, с одной стороны, отличается гаммой притязаний, а с другой — имеет массу цивилизационных, этнокультурных комплексов неполноценности. Ведь, скажем, в вопросе преодоления малороссийства украинская общественность до сих пор не может уяснить абсолютно научную истину: нет "російської мови" есть "руська мова" и она является культурным достоянием Украины, как, впрочем, и ее исторической гордостью, ибо является порождением украинской земли. В совокупности с несамодостаточным экономическим механизмом указанные факторы определяют психологический механизм устойчивой мотивации и правящих сил, и оппозиции на сдачу или ликвидацию суверенитета страны.

Может ли народ Украины с поддержкой относиться к евроинтеграционным или восточноинтеграционным процессам, "придуманным" в кабинетах власти и на охлократических майданах, а также в ходе так называемых дискуссий с узким кругом дежурных теледебатчиков, политическая глупость которых, консерватизм мышления не только удивляют, но и приводят в уныние всю страну? В первые годы своего руководства нынешняя правящая политическая сила отличалась большей реалистичностью своих взглядов на ситуацию в стране, а нынешний Президент неоднократно самокритично заявлял о том, что его власть не отличается легитимностью. По всей видимости, такой самокритичности не хватает нынешней Верховной Раде, ибо по итогам ее избрания нет ни одного серьезного политика за рубежом, который не понимает, что нынешний ее состав избран не более 30 % граждан страны (о данной проблеме неоднократно заявляли международные наблюдатели процесса выборов). В этой связи недоверие народа Украины к высшему законодательному органу становится все более очевидным. Тем более, что людям в нашей стране уже набило оскомину ежедневное наблюдение по средствам массовой информации одних "прагнень" то ли на Запад, то ли на Восток, которые сопровождаются отсутствием поступательного созидания как суверенитета, так и цивилизованного общества.

В результате социальных потрясений последних 10 лет, репрессивных преследований люди в Украине поняли, что так жить нельзя. В этой связи произошли объективные изменения социетальной психики народа, сформировалась новая генерация украинцев [3, *82–91*], связанная не с "киевским элитствованием", а с потребностью народа в созидании государства для людей. Новая генерация украинцев не связана с политически-

ми догматами построения государства по западному либо восточному (равно как и иному другому) образцу, но неизменно исходит из того, чтобы в созидании Украины нашло свое отражение все то лучшее, что наработано человечеством, все то, что нужно людям.

Новая генерация украинцев неизменно выходит из объективной потребности и сохранения, и развития полного суверенитета Украины (то есть без вхождения в какие-либо союзы), который возможен только путем построения нейтрального государства. Самодостаточность украинского государства, в этой связи, невозможна без создания экономики смешанного типа (в том числе, без создания индустриального сельского хозяйства через систему госхозов); без административно-территориального деления Украины, предполагающего ее федеративное устройство; без государственного двуязычия (украинский и русский); без деполитизации, то есть передачи власти народу, формирование ее через трудовые коллективы и профсоюзы (перечень источников, формирующих научный концепт украинского нейтралитета, приводится в материалах V Международной научно-практической конференции, состоявшейся 13 мая 2013 г. в Черниговском институте им. Героев Крут МАУП).

Приводимый тезис, связанный с потребностью украинского общества в деполитизации, уже сегодня более чем актуален и востребован людьми. Люди в Украине не хотят заниматься политикой, в которую уже 10 лет пытаются втянуть каждого, причем не трансформируя ни власть, ни возможности жизни ни одному гражданину страны, не имеющему больших денег. В этой связи в Украине получила развитие система тотальных надзоров с применением дихотонических технологий (или в обиходе модуляций по головам), которые, вследствие своих возможностей контроля, фактически лишили граждан страны даже права на тайное голосование при выборах народных депутатов. В то же время данные магнитно-модуляционные технологии чрезвычайно опасны для здоровья людей и сегодня составляют угрозу, наряду с разнообразными поражениями психофизиологии, причинной обусловленности роста онкологических заболеваний [4, *204*]. В этой связи на вышеупомянутой международной конференции поднят вопрос о запрете данных технологий на международном уровне, так как это некогда было сделано Женевой по отношению к некоторым видам вооружений.

Реалии состояния демократии в Украине позволяют нам сделать вывод о том, что она находится только на стадии “эмбрионального развития” и не относится к самоосознающей субстанции, и поэтому ее еще только предстоит создавать и формировать. В этой связи к многопартийности следует относиться только лишь как к способу дележа власти, тем более, что в нынешней Украине пока нет запрета на частный бизнес для государственных чиновников, начиная с председателя сельсовета до Президента, а принадлежность к власти сулит большие деньги.

Любой народ по отношению к своим властителям отличается большей

мудростью, чем та, которую они, то есть властители, могут продемонстрировать. В этой связи механизм трансформации народом своей мудрости президентам и министрам есть суть народовластия, а для умных руководителей рычагом государственного управления. Здесь уместно отметить, что люди в нашей стране несколько по-иному оценивают перспективы евроинтеграционных и восточноинтеграционных устремлений нынешней власти, которые осуществляются под аккомпанемент зарабатывающих политологов, социологов, как, впрочем, многих партийных лидеров. Тем более, что чрезвычайно большая масса не элитствующих и не признающих партии профессионалов, но способных трезво оценить ситуацию, оказалась не у дел, то есть лишенных действенного влияния (здесь приобретает особую актуальность известное высказывание нынешнего Президента: "Нема з ким будувати державу!").

Прагматичный взгляд на последствия вхождения Украины в ЕС предполагает понимание того, что процесс аннексии Крыма Россией дело времени. На сегодняшний день инвестиции России в Крыму могут соперничать с бюджетным финансированием из Киева. Более того, в Крыму чрезвычайно развита практика обеспечения крымчан, особенно ветеранов и инвалидов Великой Отечественной войны, российскими пенсиями (заявления нынешнего Президента России по телевизионным каналам Крыма в период предыдущих избраний). Практически завершен процесс создания единой мобильной системы связи Россия–Крым посредством "Киевстар". На сегодняшний день руководство России не скрывает (не объясняя подробности), что в случае вступления Украины в ЕС будут приняты адекватные ответные меры. С точки зрения России, они будут полностью соответствовать ныне действующей там Военной Доктрине. Необходимо добавить, что в Крыму в качестве "зарабатывающих" работает большое количество граждан России, как постоянно, так и сезонно, что предполагает должное присутствие России в Крыму и доскональный контроль ситуации, в том числе и общественного мнения, его динамику. И, наконец, необходимо подчеркнуть, что население Крыма, измотанное социальными потрясениями в Украине, ориентировано на интеграцию с Россией, что проявляется в достаточно выраженных преследованиях офицеров ВС Украины во время отдыха и лечения в Крыму.

Проблема таможенного союза Украины с Россией, Беларусью и Казахстаном, до сих пор не имеющая профессионального обсуждения хотя бы на тех же теледебатах, поражает своей опасностью для экономики страны, как впрочем и ее суверенитета. Ведь таможенные пошлины существуют для того, особенно в условиях рынка, чтобы регулировать не только цены на внутреннем рынке, но и защищать отечественного производителя. При этом применяется политика экономического протекционизма, связанная со снижением либо повышением таможенных пошлин на тот или иной импорт. Не нужно быть большим прагматом в экономике, чтобы предвидеть в условиях таможенного сою-

за любую интервенцию импортного товара, которая просто уничтожит украинского производителя, а его производство будет скуплено Россией, либо той же Россией, но через Беларусь или Казахстан. То же самое может произойти и в условиях зоны свободной торговли ЕС. Прецеденты исчезновения из ведения государств крупных предприятий и даже отраслей уже имеются, например, в бывшей ЧССР и странах Балтии.

Необходимо добавить, что экономика Беларуси уже сегодня обладает условным суверенитетом, а Вооруженные Силы Казахстана основываются на российских военных, проходящих в них воинскую службу с привлечением гражданских российских специалистов для обслуживания сложной боевой техники. То есть, если сегодня оценивать ситуацию в таможенном союзе Россия — Беларусь — Казахстан, то речь должно вести о не рекламируемом его конфедеративном содержании, а по ряду вопросов федеративном.

Из приведенных рассуждений (на наш взгляд, более чем реалистичных) следует, если Украина не приостановит так называемые интеграционные процессы, то наше общество ожидают более чем серьезные социальные потрясения, которые могут быть сродни гражданской войне, причем имеющей целью восстановление суверенитета, незыблемости территориальной целостности и построение стабильного нейтрального цивилизованного общества, способного обеспечить мир в Европе и исключить передел сфер влияния между Западом и Востоком.

По всей видимости, после данной конференции, несмотря на здравую логику приведенных рассуждений, не следует ожидать резких изменений в официально продекларированной интеграционной политике Киева, и прежде всего по причине сформированных амбиций элитствования. Но учитывая объективные процессы, которые будут нарастать в Украине после интеграционных демаршей, уже сегодня мы должны готовиться к тому, что после них нам придется восстанавливать суверенитет, причем в таком кризисном обществе, которое будет дополнительно растерзано угрозой потери независимости. В этой связи Украина неизменно столкнется с проблемой необходимой консолидации общества на основе общей идеи возрождения суверенного государства. Такая консолидация является характерной потребностью переходных обществ, социальных систем переходного типа, в период которых провозглашается единая, всеми признанная перспектива, но которая не имеет реализации на момент провозглашения. Особо отметим, что в Украине речь идет о переходном обществе (обществе переходного типа), а не об обществе переходного периода. Переходное общество отличается тем, что у него, в силу пережитых социальных потрясений, сформировались новые элементы социетальной психики. В нашем случае, позволившие выделить новую генерацию украинцев, выступающую, как минимум, против всеобщей тотальной капитализации и одноязычия. Общество же переходного периода еще не имеет элементов новой социетальной психики и в этой связи формирование ее — это перспективная задача, и в

данном случае механизм ее реализации имеет несколько другой характер, связанный с особенностями и закономерностями интеллектуальной или творческой эволюции [5, *795*].

Консолидирующая перспектива неизменно может быть таковой, если она связана с реальными потребностями людей в жизни (а не конъюнктурными партийными лозунгами, имеющими цель перераспределения власти), то есть основывается на общечеловеческих ценностях, необходимость реализации которых как раз и составляет содержание нейтрального общества. В очередной раз подчеркнем, того общества, в котором нуждается и Украина, и Европа — равно, как и остальной Мир.

Начало формирования консолидируемого общества должно быть связано не только с формированием научной концепции будущности, но и с созданием наиболее обобщенного документа, коим является Конституция. По иронии судьбы Украина, которой принадлежит первенство в мировой истории, в цивилизационном процессе, связанное с созданием первой в мире Конституции (ее создание связано с "Гетьманом Пилипом Орликом"), зашла в тупик не только перспектив конъюнктурного развития, но и конституционного процесса (переписывание Конституции по случаю прихода к власти новой политической силы). Думается, что будет своевременным продолжить украинскую историческую традицию возможной новизны в практике создания конституций и развития конституционного процесса.

Конституция переходного общества, на наш взгляд, должна быть научным, созидающим документом. И именно в этой связи она должна содержать либо отражать не только реальное состояние общества, но и его перспективу. То есть каждая статья конституции должна иметь три раздела, например: нынешнее состояние (либо просто состояние), ближайшая перспектива, отдаленная перспектива. В такой Конституции ряд статей могут не иметь динамичной структуры тогда, когда они содержат концептуальные, незыблемые, то есть основополагающие постулаты развития общества и государства. Также возможен вариант, когда перспективная динамика отражена в качестве обязательных дополнений, либо подраздела в каждом разделе Конституции. При таком подходе в создании Конституции переходного общества каждый гражданин как субъект и объект права становится не пассивным созерцателем конституционного процесса, созидания страны, а имеющим возможность сравнить и, следовательно, осознать реальность и ту перспективу, которая ожидает его и общество. Ожидание этой потребностной перспективы предполагает активное участие в ее достижении, а следовательно, момент конструктивного единения, то есть консолидации. При создании такой Конституции переходное общество застраховано от возможных новоявленных властителей, авантюрных групп (как мы имели возможность наблюдать последнее десятилетие в Украине, ибо до 2004 г. в Украине были созданы только основы суверенитета, а Военной Доктриной провозглашен

внеблоковый, то есть внесоюзный статус, предполагавший построение нейтралитета), способных изменить направление и характер развития общества. Остается одна проблема: консолидированное Конституцией общество может развиваться либо медленнее, либо быстрее. В данном случае, речь должна идти об избрании в систему власти действительно профессионалов, как, впрочем, и о профессиональной пропаганде в обществе, которая призвана постоянно инициировать важнейший созидательный механизм: личность гражданина, то есть личностный фактор.

Возможный опыт Украины в таком конституционном процессе может решить проблемы не только нашей страны, но и тех стран, которые нуждаются в решении проблемы консолидации своих граждан на пути созидания суверенных государств, в том числе и нейтральных. Особое место в создании Конституции переходного общества, общества, осознавшего потребность в консолидации и ставящего в основу построения государства интересы людей должно быть уделено внимание конституционному праву самореализации личности. Той самореализации, которая предполагает сохранение целостности внутреннего мира человека и его гармонию. Фактически закладывая в основной документ такую юридическую норму, мы объективно и изначально создаем условия для реализации важнейшей системообразующей категории здоровья человека, коей является гомеостаз (причем, и в психологическом понимании проблемы, и в собственно медицинском) [4, *200*]. Государство, способное обеспечить возможность самореализации личности, в этой связи, может относиться к категории самых востребованных людьми. В разделе "отдаленная перспектива" проблема права на самореализацию личности может быть изложена в следующей редакции: "Каждый гражданин имеет право на самореализацию личности, сохранение целостности его внутреннего мира в той мере, в коей это не противоречит действующей системе права, не составляет угрозу обществу и самой жизни человека".

Современной системе "політичних гравців" в Украине должно быть понятно, что мы никогда не будем прежними, но неизменно суверенными и цивилизованными.

Литература

1. *Гайдукевич Г. А.* Нейтралитет Украины и международные перспективы развития "нейтральной идеи". Громадянське суспільство: емержентність взаємозв'язків його підсистем: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 січ. 2011 р. (за заг. ред. О. В. Поляк, Н. Є. Килипенко). — Чернівецька філія МАУП. — Чернівці: Букрек, 2011. — 392 с.
2. *Гайдукевич Г. А.* Нейтральна Україна і Чорноморський регіон. Програма Всеукр. наук.-практ. конф. "Україна в контексті світової цивілізації: традиції та сучасність" (29 листоп. 2012 р., м. Київ, МАУП). — К.: ДП "Вид. дім "Персонал". — 2012. — 19 с.
3. *Гайдукевич Г. А.* Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине. Акуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук-практ. конф.]. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.

4. *Гайдукевич Г. А.* Природный магнетизм и методологическая ошибка в магнитотерапии. Наук.-практ. конф. з міжнар. участю “Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи”, Житомир. — 17–18 жовт. 2013 р. / Под ред. В. Й. Шатила. — Житомир: ТОВ 505, 2013. — 328 с.
5. *Философский* энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. —840 с.

УДК 330.341.1
В. В. ИВАНОВА
К. В. ЕРОФЕЕВА
К. Ю. ПОНОМАРЕВА

ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 57–60

Современное социально-экономическое положение Украины характеризуется убыточностью стратегически важных предприятий, существенной структурной деформацией отечественного производства, усилением сырьевой направленности экспорта, большой зависимостью экономики от внешних источников энергоносителей, существенным уменьшением национального богатства с одновременным ускорением увеличения долговой зависимости государства, усилением дифференциации социально-экономического развития регионов. В стране отмечаются низкий материальный уровень и качество жизни граждан, рост бедности, значительное распространение практики противоправной деятельности субъектов хозяйствования, связанное с крайне высоким уровнем коррупции и злоупотреблений субъектов, наделенных властными полномочиями при выполнении ими государственных функций [1].

Многие специалисты убеждены, что даже в этой сложной ситуации Украина имеет потенциальные возможности преодолеть кризисные явления, выйти на новый уровень развития. Новая экономика — это не только надлежащим образом урегулированные и прогнозируемые рыночные отношения, а переплетение рынка, государственного регулирования и социальной стабильности. В настоящее время каждая развитая страна стремится построить новое информационное общество, способное обеспечивать и использовать высокотехнологичные инновационные достижения. Именно инновации сегодня являются средством построения высокоразвитого конкурентоспособного постиндустриального государства, которым должна стать Украина.

Целями научно-технической политики являются: государственная поддержка национальной науки; стимулирование развития ее приоритетных направлений, имеющих общенациональное значение; обеспечение условий для внедрения и эффективного использования научных достижений в сфере производства. Конечной целью научно-технической политики является обеспечение экономического роста, конкурентоспособности страны на мировом рынке, решение социальных проблем, обеспечение экономической безопасности. Главными принципами го-

сударственной научно-технической политики являются: демократизация и децентрализация управления в сфере науки и техники; учет требований экологической безопасности; поддержка научно-технических работ, которые обеспечивают разрешение важнейших проблем развития Украины путем отбора научно-технических приоритетов; сбалансированность развития фундаментальных и прикладных исследований; поддержка конкуренции и предпринимательства в научно-технической сфере; создание и развитие рынка научно-технической продукции; участие научно-технической общественности в формировании и реализации государственной научно-технической политики. Научно-техническую деятельность общегосударственного значения финансируют из бюджета и государственных внебюджетных фондов. Другие виды научно-технической деятельности осуществляют финансирование из собственных и привлеченных средств всех субъектов научно-технической сферы [2].

Степень и формы государственного вмешательства в развитие науки, ее прикладного использования зависят от многих факторов: стадии экономического развития; социально-экономических внутренних и внешних условий экономической политики, проводимой правительством в целом.

Прямое государственное регулирование научно-технической деятельности осуществляют при помощи таких форм и методов: определение государственных приоритетов развития науки и техники, формирование и реализация национальных, государственных и межгосударственных научно-технических программ, формирование и размещение государственного заказа, бюджетное финансирование определенных видов научно-технической деятельности, проведение государственной научно-технической экспертизы, создание системы научно-технической информации, ведение патентно-лицензионной деятельности, проведение метрологии, стандартизации и сертификации продукции в научно-технической сфере, формирование и поощрение научно-технических кадров. Важной формой государственного регулирования развития науки и техники является создание и функционирование системы научно-технической информации, в которую входят территориальные сети центров первичного сбора и обработки всех видов научно-технических данных, государственные центры, научные библиотеки. Особенно важное значение для дальнейшего роста темпов научно-технического прогресса и повышения на его основании эффективности национального производства в Украине имеет патентование, продажа и покупка лицензий. Государство также регулирует научно-техническую деятельность путем внедрения государственного надзора за соблюдением стандартов, норм и правил.

С целью создания экономически благоприятных условий для научно-технической деятельности государство применяет финансово-кредитные и налоговые рычаги: создание инновационных фондов, содействие организации и деятельности коммерческих инновационных банков, сис-

тем страхования научно-технической деятельности, введение льготного налогообложения и кредитования, применение ускоренной амортизации основных фондов предприятий, которые выполняют работы в приоритетных направлениях научно-технического прогресса, участвуют в формировании инновационных фондов.

Задачей регулирования научно-технической деятельности является создание оптимального механизма сочетания рыночных и государственных рычагов влияния на научно-технические процессы, их ориентация на экономический рост и интеграцию в мировую экономику. Рыночный и государственный механизмы регулирования по-разному влияют на эффективность научно-технической деятельности, обусловливают различные действия и политику в этой сфере (см. рис.) [3].

Государственная научно-техническая политика может выступать как: активная, умеренная или пассивная; сдержанная, дающая простор рыночным процессам; протекционистская по отношению к отечественному научному комплексу или предельно открытая для зарубежной науки и техники; с опорой на собственный научный потенциал или на заимствование иностранных идей и технологий; высокоселективная или фронтальная, всеохватывающая; с выраженным приоритетом фундаментальных и стратегических прикладных исследований или с приоритетом прикладных НИОКР и внедренческих работ. Реальная государственная научно-техническая политика сочетает указанные альтернативные формы в зависимости от фактически складывающейся ситуации, состояния экономики и активности научного сообщества.

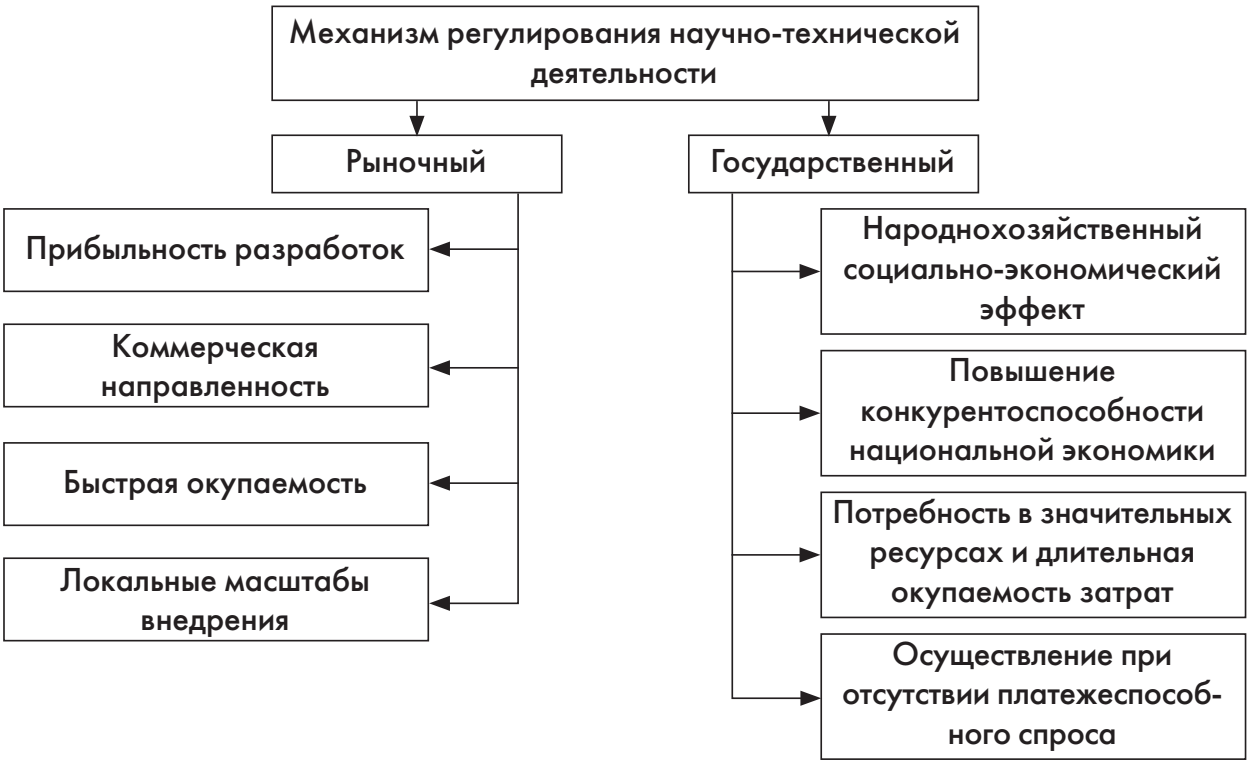

Условия рыночного и государственного регулирования научно-технической деятельности

В современных условиях, когда углубляется международное разделение труда, происходит интернационализация хозяйственной жизни и в то же время усиление конкурентной борьбы между странами, проблема развития национального научно-технического потенциала выходит на первый план. И государственная поддержка в сфере НИОКР становится одним из решающих факторов его развития. По мнению экспертов, без соответствующей государственной поддержки научной сферы экономическая безопасность страны может подвергнуться серьезным испытаниям [4].

Таким образом, чтобы разрешить все многочисленные проблемы государства с безработицей, демографией и другими социально-экономическими проблемами, нужно вкладывать максимум ресурсов в развитие науки и техники — это единственный надежный способ выйти на европейский уровень и стать достойным партнером для других стран, обладающих высоким развитием и потенциалом. Именно инновации сегодня являются средством построения высокоразвитого конкурентоспособного постиндустриального государства, которым должна и может стать Украина.

Литература

1. *Хомяков В. І. , Бакум І. В.* Економіка сучасної України: Навч. посіб. / В. І. Хомяков, І. В. Бакум. — К.: Кондор, 2010. — 428с.
2. *Михасюк І.* Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. — К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. — 592 с.
3. *Бетехтина Е., Пойсик М.* Мировая практика формирования научно-технической политики / Е. Бетехтина, М. Пойсик. — Кишинев, 2000.
4. *Нехамкин А. Н.* Основные направления государственного регулирования научно-технического развития в условиях переходной экономики / А. Н. Нехамкин // Вестник Моск. ун-та. — Сер. 6. — 1997. — № 1. — С. 3–16.

УДК 330.341.1(477)
В. В. ИВАНОВА
Л. О. КОШЕЛЬКОВА
Т. С. ЛУКАШОВА
Н. С. СКАБИЧЕВСКАЯ

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 61–64

Кризисные явления в экономике актуализируют проблемы использования экономического потенциала для стабильного и сбалансированного развития регионов и страны в целом.

Экономический потенциал разнообразен по своему видовому содержанию и характеристикам, но в общем позволяет определить возможности национальной экономики и отдельных регионов к росту. Рассмотрим, какие составляющие его определяют. Производственный потенциал формируется основными производственными фондами. В Украине существовало более 100 тыс. предприятий, однако большинство из них имели устаревшие, сильно изношенные, разрушенные основные производственные фонды, которые требуют обновления и модернизации. Трудоресурсный потенциал характеризуется количеством и качеством рабочей силы. Долгое время прирост трудовых ресурсов различной квалификации в Украине удовлетворял интересы экономики. В последнее десятилетие численность трудовых ресурсов в стране уменьшается, что является следствием неблагоприятной демографической ситуации. Экономический кризис в стране привел к появлению безработицы и неполной занятости населения, массовой трудовой эмиграции как в Россию, так и в страны Европы, Америки, других регионов мира. Природно-ресурсный потенциал составляют все виды природных ресурсов, имеющихся на территории. По суммарным запасам некоторых из них Украина занимает одно из ведущих мест в Европе. Хотя ощущается дефицит водных, гидроэнергетических, лесных ресурсов. Финансовый потенциал страны определяется совокупностью денежных фондов предприятий, граждан, государства. Финансовые возможности Украины пока очень скромные. Научный потенциал Украины базируется на разветвленной сети научных институтов, научно-исследовательских учреждений. В некоторых направлениях науки Украина проявила себя как один из мировых лидеров, например, в кибернетике, электросварке металлов, кардиохирургии, космической технике. Однако во многих областях научной деятельности, касающихся разработки высокопроизводитель-

ной техники и новейших технологий, отставание отечественной науки существенное. Ситуация осложняется недостаточным финансированием и нестабильной деятельностью научных организаций, выездом специалистов высокой квалификации за границу [1].

Особую роль в уровне развития производительных сил играют в настоящее время невещественные формы национального богатства и, прежде всего, его инновационный потенциал. Современные мировые тенденции экономического развития стран свидетельствует о том, что повышение уровня национальной конкурентоспособности во многом зависит от эффективности использования инновационного потенциала, включающего технический, научный и информационный потенциал, обеспечивающий национальную активность.

Инновационный потенциал региона можно рассматривать в двух аспектах. Во-первых, инновационный потенциал региона — это совокупность инновационных ресурсов, которые могут быть задействованы для реализации перманентного социально-экономического обновления региона. Во-вторых, в качестве некоторой критической массы ресурсов инновационного развития региона (интеллектуальных, информационно-инвестиционных фондов).

Инновационная экономика характеризуется следующими базовыми принципами, признаками и индикаторами: высокий индекс экономической свободы; высокий уровень развития образования и науки; высокое качество жизни; высокие стоимость и качество человеческого капитала; высокая конкурентоспособность экономики; высокая доля инновационных предприятий (свыше 60–80 %) и инновационной продукции; конкуренция и высокий спрос на инновации; избыточность инноваций и, как следствие, обеспечение эффективности части из них за счет конкуренции; инициация новых рынков; развитая индустрия знаний и их высокий экспорт [2].

Для развития инновационной экономики и стимулирования процесса формирования новых рынков необходимо создавать особую инновационную инфраструктуру и институты поддержки инновационного процесса: развитие конкуренции с целью формирования спроса и предложения инноваций; создание эффективных наукоемких производств, секторов и отраслей; формирование процессов диффузии технологий к их потребителям; модернизация экономики и инфраструктуры; модернизация и повышение эффективности человеческого капитала в направлении повышения его креативности и инновационности; независимая экспертиза исследовательских проектов, направлений исследований; законодательство, регулирующие отношения в сфере инновационной экономики; специализированные образовательные центры, институты и школы, позволяющие готовить не только ученых и инженеров, но и предпринимателей, способных к продвижению инновационных проектов [3].

На сегодняшний день наиболее эффективной формой организации быстрой реализации научных

разработок являются технопарки, в основу деятельности которых положена координация деятельности и сотрудничество науки, производства, органов управления, государственного и частного секторов. Для создания технопарков необходимы определенные условия: наличие в регионе научно-исследовательских учреждений высшего класса, наличие высококвалифицированных специалистов, венчурного капитала и т. д. Создание технополисов охватывает длительный интервал времени и происходит в 4 этапа: 1-й — подготовительный, он занимает около 5-ти лет; 2-й — создание базовой инфраструктуры технополиса (15–20 лет); 3-й — развитие технополиса (от 10 до 20 лет); 4-й — так называемый коммерческий этап, на котором направления наукоемкого технологического процесса, реализуемых технополисом, начинают давать коммерческую отдачу. Этот этап завершает создание и развитие технополиса с определенной для него специализацией.

Украина делает первые шаги на пути инновационного развития. И технопарки при этом играют важнейшую роль как пионерские структуры, позволяющие при недостаточном государственном финансировании использовать механизмы целевого использования средств, получаемых при выполнении инновационных проектов, для развития собственных научных баз за счет принципа реинвестирования, что является на сегодняшний день единственной возможностью поддержки и развития как научно-технологического потенциала, так и инновационной деятельности в стране [4]. Преимущественное большинство технопарков в Украине расположено в Киеве и Харькове, где насчитывается наибольшее количество научно-исследовательских учреждений. По данным Государственного агентства по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины, по состоянию на 1 декабря 2012 г. насчитывается 16 технопарков, из которых реально работают 8. Деятельность украинских технопарков за весь период характеризуется следующими показателями: выполнено проектов — 116; создано новых рабочих мест — 3551; реализовано инновационной продукции на 12,3 млрд грн (в том числе 1,7 млрд грн — экспорт); перечислено в бюджет — 0,9 млрд грн; государственная поддержка инновационных проектов составила 0,48 млрд грн [5]. Создание технопарков имеет для нашей страны особое значение. Ускорение выхода из кризисного состояния и достижения запланированных программой деятельности Кабинета Министров Украины “реформы ради благосостояния” темпов экономического роста невозможно без инноваций. Именно поэтому во многих регионах Украины идет активный поиск дееспособных в условиях кризиса и ограниченного финансирования форм интеграции науки в производство. Наибольшими технопарками Украины являются следующие: Институт электросварки им. Е. О. Патона (г. Киев); Полупроводниковые технологии и материалы, оптоэлектроника и сенсорная техника (г. Киев); Углемаш (г. Донецк); Институт технической теплофизики (г. Киев); Укринфотех (г. Киев); Интеллекту-

альные информационные технологии (г. Киев); Перспектива (Киевская политехника) (г. Киев); Институт монокристаллов (г. Харьков).

Уже действует в пределах СЭЗ "Курортополис Трускавец" Трускавецкий валеологический инновационный центр. Во Львовской области создана и успешно функционирует Ассоциация "Львов — Технополис", которая объединяет более десяти инновационных фирм и малых предприятий. Базой ее является региональный центр научно-технической и экономической информации.

Внедрение достижений науки и техники в реальной жизни приведет к модернизации экономики, которая заключается в замене одних элементов производственной системы другими, более современными. Таким образом, наука как генератор новых знаний должна быть признана национальным приоритетом развития и главным фактором реформирования экономики регионов и страны в целом. Возможным это станет только в условиях последовательной государственной научно-технической политики, в основе которой лежит обеспечение инновационной безопасности страны, определение и реализация стратегических приоритетов научно-технического развития и создания благоприятных инвестиционных условий для предприятий, активно внедряющих инновации.

Литература

1. *Виноградова К. О., Ломовцева О. Л.* Сущность и структура потенциала развития региона / К. О. Виноградова, О. Л. Ломовцева // Современные проблемы науки и образования. — 2013. — № 3.
2. *Коренной А. А.* Современные проблемы инновационного менеджмента / А. А. Коренной. — К.: Центр исследований науч.-техн. потенциала и истории науки им. Г. М. Доброва НАН Украины, 1997. — 20 с.
3. *Андрощук Г. А.* Основные принципы государственной политики в инновационной сфере / Г. А. Андрощук // Проблемы формирования и реализации региональной научно-технической политики в Украине: Сб. статей. — Симферополь, 1997. — С. 19–25.
4. *Мова Н., Хаустов В.* Инновационная деятельность в Украине и направления ее развития / Н. Мова, В. Хаустов // Экономика Украины. — 2001. — № 6. — С. 29–33.
5. *Рейтинг* інвестиційної привабливості регіонів // Звіт: на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами. — К.: Ін-т екон. досліджень та політ. консультацій, 2013. — 356 с.

УДК 330.322:332.14
В. В. ИВАНОВА
Е. В. ПОМАЗАН

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 65–68

Основой формирования инвестиционной привлекательности государства в целом являются отдельные регионы. Сегодня значительно возрастает роль регионов в решении проблем социально-экономического развития. Для того чтобы отдельный регион выступал в качестве донора государственного бюджета, он должен вести активную инвестиционную политику и работать над повышением своей инвестиционной привлекательности.

Предметом исследования многих отечественных ученых является оценка инвестиционной привлекательности на уровне страны, отрасли, регионов и предприятий. Для оценки инвестиционной привлекательности отрасли используется система из трех групп показателей, отражающих уровень доходности отрасли, перспективности его развития и инвестиционный риск (см. рис.) [1]. Каждый из перечисленных элементов включает в себя конкретные аналитические оценочные показатели, расчет которых основывается на соответствующих статистических данных и экспертных оценках. Затем рассчитываются интегральные показатели уровня инвестиционной привлекательности отдельных отраслей экономики, на основе которых проводится группировка отраслей экономики [1].

Украина является достаточно неоднородной страной как с точки зрения географических условий, так и в плане социально-экономического развития. Такое географическое и социально-экономическое разнообразие свидетельствует о значительном потенциале областей, поскольку по-

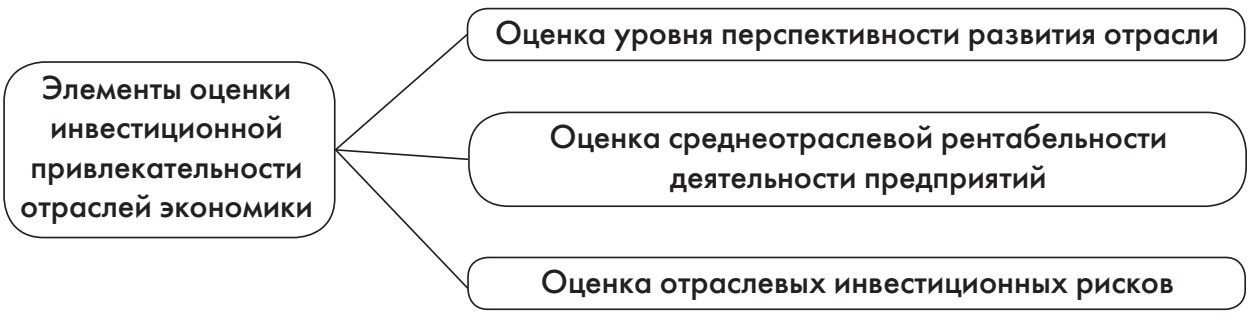

Элементы оценки инвестиционной привлекательности отраслей экономики

зволяет предложить разнообразные "пакеты" инвестиционных условий, которыми могут воспользоваться потенциальные инвесторы, так как каждый инвестор ориентируется на вполне конкретные характеристики территорий.

Согласно результатам ежегодного рейтингового исследования Международной финансовой корпорации, группа Мирового банка "Ведение бизнеса 2013" Украина улучшила свои позиции на 15 пунктов, поднявшись со 152-го места на 137-е. В Глобальном индексе конкурентоспособности 2012/2013, подготовленном экспертами Всемирного экономического форума, Украина продвинулась на 9 пунктов, заняв 73-е место из 144-х. В Глобальном рейтинге экономической свободы, который составляют Heritage Foundation и Wall Street Journal, оценка свободы от коррупции в Украине снизилась с 24 до 23 и свободы труда — с 51,2 до 49,9, поскольку действует устаревший Трудовой кодекс, а ведомственный контроль над движением капиталов снижает потенциальные выгоды от свободы торговли [2].

Инвестиционная привлекательность региона (области) определяется совокупностью факторов. Эти факторы принятия инвестиционных решений можно разделить на две группы [3]:

• Жесткие факторы — факторы, действие которых невозможно (или очень сложно) изменить в краткосрочной перспективе. Но они в значительной мере определяют потенциал региона и являются базой для развития среды реализации инвестиционных проектов. К ним относится: географическое расположение, природные ресурсы, рабочая сила, R&D потенциал (способность региона создавать и абсорбировать инновации в разных сферах), потребительский сегмент, бизнес-сегмент, инфраструктура. Эти факторы могут быть описаны с помощью официальных статистических данных. Важность и степень влияния этих факторов на принятие инвестиционных решений для разных инвесторов будет разной в зависимости от направлений их деятельности.

• Мягкие факторы — факторы, которые могут быть изменены на протяжении относительно короткого периода времени и могут создавать барьеры для реализации инвестиционных проектов. Эти факторы касаются восприятия экономической среды инвестором. К ним относятся: деловой климат, подгруппа факторов правила и процедуры (эффективность государственных органов, административные процедуры, соблюдение прав собственности, коррупция, местные налоги и платежи), успешный опыт реализации инвестиционных проектов, открытость власти, деловой оптимизм. Эта группа факторов подвергается объективной статистической оценке, а также с помощью методов качественной статистики данные факторы определяют дополнительные риски, которые сопровождают деятельность инвестора.

Индекс инвестиционной привлекательности региона (области) состоит из совокупности агрегированных компонентов, которые характеризуют описанные факторы. На основе перечисленных элемен-

тов и их ранговой значимости в общей характеристике инвестиционной привлекательности рассчитываются интегральные показатели уровня инвестиционной привлекательности региона, по результатам расчета которых оценивается уровень инвестиционной привлекательности отдельных регионов страны.

В процессе такой оценки устанавливается уровень инвестиционной привлекательности региона: приоритетный, высокий, средний, низкий.

Институт экономических исследований и политических консультаций провел оценку инвестиционной привлекательности областей Украины по данным группам факторов, результаты исследования (первые 10 мест) представлены в таблице [3].

Перспективное и эффективное развитие отдельных отраслей в экономике страны и инвестиционная привлекательность региона зависят от степени государственной поддержки и уровня инвестиционных рисков. Результаты опроса экспертов позволили выделить следующие группы рисков [4; 5]:

• экономические — общая нестабильность экономической ситуации в стране, несовершенство налоговой системы, структурные дисбалансы в экономике, недостаток ресурсов, несоответствие структуры подготовки кадров реальным потребностям экономики региона, низкий уровень взаимодействия бизнеса и научных учреждений;

• законодательные — нестабильность и запутанность законодательства, низкий уровень защиты инвесторов;

• финансовые — недостаток финансовых ресурсов для реализации программ привлечения инвестиций и инфраструктурных объектов, недостаточный уровень финансового обеспечения местных бюджетов;

• социальные — высокий уровень безработицы, низкий уровень доходов населения, несоответствие инте-

Инвестиционная привлекательность областей Украины

Место	Регион		
	Индекс инвестиционной привлекательности	Жесткие факторы	Мягкие факторы
1	Харьковская	Харьковская	Львовская
2	Львовская	Днепропетровская	Харьковская
3	Донецкая	Донецкая	Луганская
4	г. Киев	г. Киев	Закарпатская
5	Днепропетровская	Львовская	Автономная Республика Крым
6	Автономная Республика Крым	Одесская	Киевская
7	Киевская	Винницкая	Донецкая
8	Ровенская	АР Крым	г. Киев
9	Луганская	Ровенская	Ровенская
10	Закарпатская	Киевская	Черкасская

ресов бизнеса интересам граждан, отсутствие уверенности в завтрашнем дне;

• экологические — недостаточный уровень развития природоохранной инфраструктуры, неразвитость культуры охраны окружающей среды, отсутствие финансов для реализации программ охраны окружающей среды;

• криминальные — высокий уровень коррупции, взяточничества, административное вмешательство в дела бизнеса;

• управленческие — отсутствие механизмов реализации программ привлечения инвестиций на местах, несовершенство механизма информационного обеспечения инвесторов, отсутствие государственного планирования рынка труда.

Активизация и развитие инвестиционной деятельности на уровне регионов возможна при условии разработки комплексного механизма привлечения инвестиций всеми участниками инвестиционного процесса: создание привлекательного инвестиционного климата; внедрение механизмов проведения инвестиционных конкурсов; развитие и поддержка инновационно-инвестиционной инфраструктуры; использование механизма государственного заказа с приоритетом отечественного производителя; активное привлечение к инвестиционному процессу научно-исследовательских учреждений; формирование на уровне предприятий инвестиционных стратегий, развитие кластерных объединений на уровне регионов [3].

Реализация на практике предложенных мероприятий позволит частично уменьшить риски инвестиционной деятельности и, соответственно, повысить уровень инвестиционной привлекательности регионов.

Литература

1. *Методические* основы оценки инвестиционной привлекательности отраслей экономики и регионов страны. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.bbest.ru/management/osnfinmng/yprinvestic/metosnocinvest?curPos=0
2. *Инвестиционная* привлекательность Украины 2013. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.mayger.ua/ru/analitika/investitsionnaya-privlekatelnost-ukrainy/
3. *Рейтинг* інвестиційної привабливості регіонів / Звіт: на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами. — К.: Ін-т екон. досліджень та політ. консультацій, 2013. — 356 с.
4. *Балабанов И. Т.* Инновационный менеджмент / И. Т. Балабанов. — СПб.: Питер, 2001. — 304 с.
5. *Бланк И. А.* Основы финансового менеджмента / А. И. Бланк. — К.: Ника-Центр, 1999. — 512 с.

УДК 351.863
М. В. КОРНІЄНКО

МІСЦЕ ОВС В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 69–71

У ст. 17 Конституції України зазначається, що "захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу"; у ч. 3 цієї ж статті закріплюється спеціальне завдання щодо забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, яке покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом; у коментарі до зазначеної статті до правоохоронних органів віднесено: Службу безпеки України, внутрішні війська МВС України, міліцію та деякі інші державні структури, статус яких нині визначається підзаконними актами.

Визначення "правоохоронні органи" в законі трактується по-різному. Так, у Законі України "Про основи національної безпеки України" зазначено, що "правоохоронні органи — органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій"; в Законі України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронним органами держави" правоохоронні органи визначаються як державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції; в ст. 2 Закону України "Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів" здійснено перелік органів, що належать до правоохоронних, а саме: органи прокуратури; органи внутрішніх справ; служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державні контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Виходячи із зазначеного вище, формується поширене визначення правоохоронних органів — це органи державної влади, які мають право контролю за дотриманням громадянами та юридичними особам Конституції України, законодавчих та інших нормативно-правових актів у межах визначеної його компетенції і здійснюють відповіді правозастосовні або правоохоронні функції. До правоохоронних органів України можна віднести органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні, установ виконання покарань та інші органи, які здійснюють

правозастосовні або правоохоронні функції. Кожен з правоохоронних органів вносить вагомий внесок у діяльність із забезпечення економічної безпеки держави.

Правоохоронна діяльність — це діяльність державних органів щодо підтримання правопорядку, виявлення та безпосереднього припинення правопорушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також застосування кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників, яка полягає у здійсненні комплексу контрольно-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів.

Правоохоронні органи спеціально створюються для виконання правоохоронної діяльності та наділені відповідними повноваженнями. Вони є незалежними один від одного і утворюють єдину систему, системотворчим фактором якої є пріоритетне завдання, що полягає у забезпеченні законності та правопорядку.

Найчисельнішим підрозділом органів внутрішніх справ є міліція. Будучи державним органом, міліція має цілу низку специфічних рис, які відрізняють її від інших правоохоронних органів, насамперед відносно економічної безпеки. Основною метою діяльності міліції є захист від протиправних посягань на власність, навколишнє середовище, інтереси суспільства і держави.

До завдань ОВС відносимо коло питань, які вимагають свого вирішення і спрямовані на досягнення основної мети — це захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, навколишнє середовище, інтереси суспільства та держави. Функції органів внутрішніх справ — це основні напрями діяльності органів внутрішніх справ, що дають можливість вирішити поставлені перед ними завдання. Для забезпечення економічної безпеки в системі органів внутрішніх справ створені підрозділи Державної служби боротьби з економічною злочинністю та спеціальні підрозділи боротьби з організованою злочинністю.

Органи внутрішніх справ відіграють велику роль у забезпеченні економічної безпеки в державі. ОВС здійснюють свою діяльність у забезпеченні економічної безпеки в державі, ґрунтуючись на вимогах Конституції України, законів та указів Президента, багатьма міжнародними актами, ратифікованими Верховною Радою України. До них належать міжнародно-правові акти, які містять правила діяльності, формулюють права й обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а також декларації, заяви, меморандуми.

Література

1. *Конституція* України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 06.04.2010 р. № v011p710-10. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua
2. *Закон* України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. № 565-XII із змін., внес. згідно із Законами України та

Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 27.07.2010 р. № 2389-17. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua

3. *Економічна* безпека [Текст]: Навч. посіб. / За ред. О. М. Джужі; [авт. кол.: О. І. Барановський, Л. В. Герасименко, Л. М. Доля та ін.]. — К.: Правова єдність, 2010. — 367 с.
4. *Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. та ін.* Економічна безпека [Текст]: Навч. посіб. / За ред. О. М. Джужі. — К.: Алерта; КНТ; Центр; Центр учбової л-ри, 2010. — 368 с.
5. *Маляренко Т. А.* Економічна безпека [Текст]: Навч.-метод. посіб. / Т. А. Маляренко. — Донецьк: ДонДУУ, 2009. — 129 с.

УДК 343.13
В. Л. ПІДПАЛИЙ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 72–77

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України введено нову процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності. Зміни стосуються діяльності правоохоронних органів і судів, і повинні змінити їх дії по розслідуванню і судовому розгляду. Ці зміни і процеси мають прогресивну мету, створюючи більш якісний підхід до забезпечення прав людини. Важливими вдосконаленнями правової системи стали розгляд кримінальних проваджень на підставі угод про примирення і визнання вини, а також введення в кримінальний процес такої процесуальної фігури, як слідчий суддя. За час дії Кодексу судами вже розглянуто понад 17000 таких кримінальних проваджень, а слідчими суддями понад 280 тис. клопотань і скарг по забезпеченню прав і свобод громадян під час досудового розслідування.

З вступом у силу Кримінального процесуального кодексу (КПК) минуло небагато часу, щоб його переваги стали очевидними, однак факти свідчать, що кримінально-правова система України практично повністю змінилась навіть за цей рік. Ключовими залишаються питання: кому стало легше за нової системи? Які норми УПК вплинули на пересічного громадянина? Що потрібно зробити для дійової реформи кримінальної юстиції?

Безумовно, важливим є посилення гарантій здійснення підприємницької діяльності в Україні. Новий КПК став на захист підприємців. За час дії Кодексу за поданнями податкових органів під вартою не має ні одного громадянина. Але за час тривалих років практики тиску на бізнес з боку правоохоронної системи такі заходи по розслідуванню злочинів у галузі господарювання і оподаткування із здійсненням нових процесуальних дій і судових рішень стали необхідністю. Введення нового КПК і посилення судового контролю за проведенням слідчих і процесуальних дій є важливим політичним і законодавчим кроком.

Завданнями кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Відповідно до змісту ст. 2 КПК вбачається, що захист особи врівноважений із захистом суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також охорона прав, свобод та законних

інтересів учасників кримінального провадження.

Чинний КПК носить змагальний характер, на відміну від попереднього КПК, який, по суті, належав до інквізиційного, в якому особа була не суб'єктом, а об'єктом досудового і судового слідства.

У зв'язку з цим підвищується значення та завдання суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, процесуальний статус слідчого судді, покликаного здійснювати весь обсяг таких функцій. Важлива роль слідчого судді полягає у здійсненні заходів забезпечення кримінального провадження, що є принципово новим для національного кримінального судочинства і виключною компетенцією суду, відповідає європейським стандартам у галузі прав людини.

Роль слідчого судді, як процесуальної фігури, у забезпеченні доказування стала ключовою на стадії досудового розслідування. Практика слідчих суддів визначила існування проблемних питань, наявність різних застосувань однакових процесуальних норм, їх різне тлумачення.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують "заходи забезпечення кримінального провадження", які є принципово новими для національного кримінального судочинства, і комплексний аналіз судової діяльності слідчих суддів, їх діяльності у здійсненні функції судового контролю. Аналіз практики вжиття заходів забезпечення кримінального провадження слідчими суддями районних судів міста Києва свідчить про розгляд понад 25800 клопотань, з яких: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід — 286 клопотань; накладення грошового стягнення — 10; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом — 4; відсторонення від посади — 82; тимчасовий доступ до речей та документів — 19283; арешт майна — 712; затримання особи — 244; особисте зобов'язання — 1104; особиста порука — 17; застава — 155; домашній арешт — 397; тримання під вартою — 1693.

Із наведених даних найпоширенішими є актуальні питання тимчасового доступу до речей і документів як вид забезпечення кримінального провадження. Ці заходи застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 131 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів є заходом забезпечення кримінального провадження із значними обмеженнями.

Це може бути обумовлено тим, що речі та документи мають доказове і матеріально-фіксоване значення у кримінальному провадженні, а отже, отримання доступу до них є необхідним як з метою встановлення об'єктивних обставин у кримінальному провадженні та винних осіб у скоєнні кримінального правопорушення, так і для їх долучення до матеріалів кримінального провадження як доказів.

Відповідно до вимог ст. 160 КПК лише сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді, суду із клопотанням

про тимчасовий доступ до речей і документів.

Залежно від різновиду інформації, до якої надається доступ, та суб'єкта володільця такої інформації можливо виокремити такі види підкатегорії клопотань тимчасового доступу:

• до конфіденційної інформації, у тому числі яка становить комерційну таємницю, а також персональні дані про особу, особисте листування чи записи особистого характеру, і знаходиться у володінні безпосередньо приватних осіб та суб'єктів господарювання фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб;

• до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій про зв'язок абонента тощо;

• доступ до інформації, що становить банківську таємницю і знаходиться у володінні банківських установ;

• доступ до конфіденційної інформації, у тому числі, яка становить комерційну таємницю, а також персональні дані про особу, і знаходиться у володінні місцевих органів влади та самоврядування;

• доступ до інформації персональних даних, яка перебуває у володінні державних органів: податкових органів, митних органів, суду та судових органів, органів статистики, БТІ;

• до особистого листування, яке знаходиться у володінні установи зв'язку;

• до відомостей, що можуть становити нотаріальну таємницю і знаходяться у володінні нотаріусів;

• доступ до відомостей, що можуть становити лікарську таємницю і які знаходяться у володінні медичних установ.

Аналіз практики дає можливість визначити певні особливості розгляду таких клопотань обвинувачення, крім, у переважній більшості, невідповідностей поданих клопотань вимогам ст. 160 КПК, що перешкоджає їх розгляду, наявність певних проблем, спірних та неврегульованих, на наш погляд, окремих питань, що виникали при розгляді клопотань про надання тимчасового доступу до речей та документів:

• визначене ст. 3 основних термінів Кодексу, процесуальне місце потерпілого має неоднозначні тлумачення. Так, п. 19 ч. 1 визначає потерпілого, його представника та законного представника з боку обвинувачення, як сторону кримінального провадження, п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК теж з боку обвинувачення, але як учасника кримінального провадження, а п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК визначає потерпілого, його представника та законного представника учасником судового провадження, і виходячи із змісту п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК потерпілий вже не належить до сторін кримінального провадження. Як вбачається зі ст. 55–59 параграфа 4 Кодексу, якими визначається процесуальний статус і процесуальні права потерпілого, потерпілий є самостійним учасником кримінального і судового провадження, а не стороною кримінального провадження, що може створювати певні процесуальні труднощі при розгляді питань, пов'язаних з тимчасовим доступом до речей і документів;

• чинним КПК не передбачений процесуальний статус юридичної особи як учасника кримінального провадження, тому є певні проблеми

представництва інтересів юридичної особи в суді, а також доцільно зазначати коло процесуальних прав, виходячи зі змісту КПК та повноважень, які надаються кримінальним процесуальним законом юридичній особі;

• розгляд клопотань про надання тимчасового доступу до документів, зокрема реєстраційних справ юридичних осіб, які зберігаються в Управліннях з питань державної реєстрації юридичних і фізичних осіб підприємців виконавчих комітетів міських рад, свідчить про тенденцію не зазначення можливості оскарження таких ухвал тими особами, документи яких вилучено, і таке вилучення фактично перешкоджає здійсненню господарської діяльності. Зазначене, на думку авторів, суперечить положенням ст. 309 КПК України, а також перешкоджає суб'єктам господарської діяльності виконувати завдання, передбачені їх установчими документами, та суттєво звужує їх право на доступ до правосуддя, і необхідність обов'язкового зазначення строків та порядку оскарження ухвал, якими надається тимчасовий доступ до речей та документів з подальшою можливістю вилучення оригіналів документів, вилучення яких перешкоджає здійсненню господарської діяльності відповідними суб'єктами;

• виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів лише один раз, щоб така ухвала не є таким собі місячним абонементом, за яким сторона процесу не приходила в приміщення іншої сторони щодня з групами "підтримки", також з різними фахівцями, консультантами. Також непоодинокими є випадки звернення органу досудового розслідування з ідентичними клопотаннями про надання тимчасового доступу до речей та документів за наявності ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні аналогічного за змістом клопотання. При цьому, звертаючись повторно з ідентичними клопотаннями, орган досудового розслідування не наводить інших підстав та доводів на обґрунтування звернення з клопотанням, не вказуючи, що клопотання подається повторно, що наводить авторів узагальнення на думку з приводу наявності формального підходу органами досудового розслідування до внесення такого роду клопотань, а також зловживання правом такого внесення;

• положенням п. 3 ч. 2 ст. 41 КПК визначено, що слідчий вправі доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися до слідчого судді чи прокурора, однак на практиці такі звернення мають місце, оскільки п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" оперативним підрозділам, крім іншого, надається право з дозволу слідчого судді в порядку, встановленому КПК, витребовувати документи та дані, що характеризують спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину. Беручи до уваги, що одним з механізмів витребовування документів і даних, передбачених КПК, є процедура тимчасового доступу до речей та

документів, передбачена гл. 15 КПК, із зазначеної норми вбачається, що оперативні підрозділи мають право звертатися до слідчих суддів першої інстанції із клопотанням про тимчасовий доступ до таких документів згідно із правилами, встановленими ст. 159–166 КПК, з урахуванням специфіки суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та мети її здійснення, однак у чинному КПК це право не передбачено, тому інколи є незрозумілим, чи вправі суд розглянути зазначене клопотання, подане оперативно-розшуковим підрозділом;

• процедура виконання тимчасового доступу до речей і документів, або їх вилучення відповідно до ст. 131, 165 КПК не передбачає складання протоколу, а в разі вилучення речей і документів залишити володільцю опис вилучених речей і документів, хоча ст. 167, ч. 1, 2 ст. 168 КПК, якими передбачені підстави і порядок тимчасового вилучення майна (речей, документів тощо), зобов'язує складання відповідного протоколу. Вилучення, схоронність, використання, припинення вилучення речей і документів, на наш погляд, потребують відповідного документування. Це має певне значення для набуття доказової сили отриманих таким чином доказів;

• розширення обсягу прав слідчого на отримання доступу до інформації. На сьогодні КПК України надає право звертатися з клопотаннями про отримання доступу до речей і документів, а не до інформації. Тому необхідно внести ясність у питання компетентності надання слідчими суддями судів першої інстанції доступу до персональних даних та інформації, що міститься на особистих сторінках громадян у так званих "соціальних мережах" (vk.com, facebook.com, plus.google.com, тощо), а також в електронних поштових скриньках (gmail.com, yandex.ua тощо);

• згідно зі ст. 9 Закону України "Про телекомунікації" охорона таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються технічними засобами телекомунікацій, та інформаційна безпека телекомунікаційних мереж гарантуються Конституцією та законами України. На сьогодні слідчий суддя надаючи при розгляді клопотань органу досудового слідства дозвіл про тимчасовий доступ до персональних комп'ютерів осіб (не важливо чи як до речі, чи як до документа в розумінні Закону України "Про інформацію" та ст. 99 КПК України), в межах своїх повноважень, має певні труднощі між відрізненням тимчасового доступу до персональних комп'ютерів чи санкціонуванням проведення негласної слідчої (розшукової) дії, оскільки це може дати слідчому можливість втрутитися у приватне спілкування, здійснити зняття ним з цього комп'ютера засобами телекомунікаційних мереж (доступ до Інтернету) інформації, доступ до якої обмежено її власником, володільцем або утримувачем і пов'язаний з подоланням системи логічного захисту, про зміст повідомлень з серверів (матеріальних носіїв) інтернет-ресурсів, доступу до яких слідчий суддя йому фактично не надавав, оскільки сам "документ" (сервер, на якому зберігається інформація, доступ до якої начебто надано) знаходиться за межами України.

Із судової практики можна навести приклад, коли слідчий звертався до суду з клопотанням про доступ не до документів чи речей, а прямо просив надати доступ до "особистої інформації", що міститься на комп'ютері, обґрунтовуючи це тим, що зазначена інформація як така, що стосується приватного життя особи, може мати відношення до встановлення мотивів вчинення самогубства. На нашу думку, слідчий суддя районного суду не має повноважень задовольняти таке клопотання, а повинен роз'яснити слідчому про право звернення з ним в порядку ст. 247, 248 КПК України, адже необхідна слідству інформація знаходиться не на комп'ютері (вбудованому в нього носії інформації), а на серверах правовласників соціальних мереж.

Безумовно, існують проблемні питання, різні застосування однакових процесуальних норм, їх різне тлумачення. Сподіваємось, за умови дотримання принципів змагальності і рівності сторін кримінального провадження при розгляді слідчим суддею клопотань сторони обвинувачення, з перебігом часу вони будуть вирішені.

УДК: 352: (477)
І. С. ПОГОРЄЛОВА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 78–82

Однією з визначальних ознак демократичної правової держави є наявність у ній дієздатного місцевого самоврядування (МС). Згідно з Конституцією України народ здійснює владу безпосередньо через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ОМС). Отже, ОМС є окремою формою реалізації народом належної йому влади. До того ж, місцеве самоврядування втілює місцеві інтереси територіальних громад, тоді як держава — загальнонаціональні інтереси. У преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування справедливо відзначено, що право громадян на участь в управлінні державними справами найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні, й існування ОМС, наділених реальними функціями, може забезпечити ефективне й близьке до громадянина управління [1].

Система місцевого самоврядування України, його компетенція визначаються законодавчо і її основою виступають: *українське законодавство*, зокрема, Конституція України, закони "Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування", "Про місцеве самоврядування в Україні"; *міжнародно-правові акти*: Загальна декларація про місцеве самоврядування і Європейська хартія про місцеве самоврядування від 15 жовтня 1985 р.; *локальне законодавство* — статути територіальних громад, регламенти місцевих рад та інші акти, які приймаються органами місцевого самоврядування. Разом з тим, його політико-правові основи вимагають перманентного вдосконалення.

Конституція України визначила місцеве самоврядування як право територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [2]. У Європейській хартії місцевого самоврядування відзначено, що це не лише право, а й реальна здатність ОМС регламентувати значну частину державних справ і управляти нею, діючи в рамках закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення.

Порівняно з конституційним положенням, Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" більше відповідає Європейській хартії, оскільки під МС розуміє не тільки гарантоване державою право, а й реальну здатність територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення [3].

Особливості місцевого самоврядування в Україні:

1) право на місцеве самоврядування визнається лише на первинному територіальному рівні — рівні населеного пункту (села, селища, міста);

2) на регіональному рівні (район, область) продовжує існувати централізована система прямого державного управління, адже практично всі функції управління територією здійснюють органи виконавчої влади — місцеві державні адміністрації, а ОМС (районні та обласні ради) фактично не впливають на стан розвитку регіону;

3) обраний територіальною громадою сільський, селищний, міський голова відіграє досить вагому роль у системі місцевого самоврядування;

4) компетенція МС закріплюється згідно з позитивним принципом правового регулювання (ОМС зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України — ст. 19 Конституції України);

5) ОМС та місцеві державні адміністрації, наділені близькими функціями у сфері соціально-економічного розвитку території, їх повноваження чітко не розмежовані; при закріпленні компетенції МС не дотриманий принцип субсидіарності. Зокрема, значна частина повноважень місцевого самоврядування отримала статус делегованих, а характер розподілу повноважень між ОМС та місцевими органами виконавчої влади призвів до виникнення "конкуренції компетенцій".

Місцеве самоврядування має особливий об'єкт управління — питання місцевого значення, перелік яких визначено в Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні", зокрема, у сферах соціально-економічного і культурного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності [3].

Усі громадяни України є членами своїх територіальних громад, оскільки всі живуть у якомусь населеному пункті. Отже, з факту належності до певної громади виходить, що всі громадяни України беруть участь в управлінні місцевими справами. Але, більшість робить це тільки епізодично, наприклад, під час місцевих виборів. Інші, які в абсолютній меншості, намагаються брати участь в управлінні справами своєї громади через депутатство у раді, громадську, політичну діяльність і взаємодію з місцевою владою. На жаль, в Україні мешканці села чи міста не усвідомлюють себе територіальною громадою, до того ж громади істотно відрізняються за чисельністю та наявністю матеріальних ресурсів, переважна більшість з них не може самостійно забезпечити виконання завдань та функцій місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування означає спроможність ОМС здійснювати регулювання й управління суспільними справами, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення. Це може бути ефективно реалізовано при достатній ресурсній базі. В Конституції зазначено, що держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, але сьогодні належне фінансове забезпечення МС фактично відсутнє. Хоча надходження до місцевих бюджетів щороку збільшуються, основну їх частину становлять дотації та субвенції з державного бюджету, що свідчить про

надмірну фінансову централізацію і суперечить принципу фінансової автономії функціонування місцевого самоврядування. Труднощі породжує і багаторівнева бюджетна система. Спочатку всі кошти йдуть у державний бюджет. З центру кошти спрямовуються в область, потім розподіляються між районами, містами, селами, це гальмує ініціативу керівників місцевого самоврядування.

Поки що місцеве самоврядування за багатьма позиціями залишається спостерігачем негативних процесів, не маючи ресурсів впливати на ситуацію. Так, реконструкції потребують більшість об'єктів комунальної власності, незадовільним є технічний стан мереж і споруд, які експлуатуються підприємствами житлово-комунального господарства.

Неврегульованою залишається проблема розмежування повноважень між органами виконавчої влади на місцях та ОМС, між органами місцевого самоврядування різного територіального рівня та забезпечення виконання делегованих повноважень, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій при вирішенні питань місцевого і регіонального розвитку, суперечок про їх компетенцію. Не тільки в нашій державі є фактори, які зумовлюють на місцях розбіжності інтересів держави й громади, що часом виливаються в боротьбу між керівниками держадміністрацій та ОМС.

Розподіл повноважень між адміністраціями, між обласною адміністрацією та обласною радою, обласною адміністрацією та районними адміністраціями, обласною адміністрацією та міськими, сільськими радами надто заплутані, що спричиняє конфлікти. Хоча їх діяльність регламентується законами "Про місцеві державні адміністрації" та "Про місцеве самоврядування в Україні". Однак під час їх підготовки не вдалося уникнути дублювання деяких повноважень обома гілками влади, що на практиці не завжди дає можливість чітко розмежувати відповідальність за виконання тих або інших завдань.

Зазначимо, що за своєю структурою повноваження місцевого самоврядування включають: власні повноваження, здійснення яких пов'язане з вирішенням питань місцевого значення; делеговані повноваження відповідно до закону — це окремі повноваження органів виконавчої влади, надані законом ОМС, здійснення яких пов'язане з виконанням функцій виконавчої влади на місцях [3]. Спочатку таких повноважень було небагато. Пізніше Указом Президента України від 30 грудня 1995 р. "Про делегування повноважень державної виконавчої влади головам та очолюваним ними виконавчим комітетам сільських, селищних та міських Рад" обсяг цих повноважень було розширено. Конституція України, зі змінами 2006 р., у ст. 118 і 143 передбачила можливість взаємного делегування окремих повноважень органів виконавчої влади ОМС, і навпаки.

Слід визнати, що недосконаліть правової бази взаємного делегування повноважень місцевих державних адміністрацій та ОМС призвела до того, що місцеві органи виконавчої влади здійснюють невластиві їм самоврядні повноваження і виконавчі ОМС виконують більшу частину

делегованих повноважень, ніж власних самоврядних, зокрема, перших у Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" закріплено 84, других — лише 71. До того ж, порушується принцип префектурності. Виникає парадоксальна ситуація, коли юридично повноваження не належать адміністрації, але вона їх виконує, а МС, маючи ці повноваження, фактично їх не виконує [4, *29*].

Умовою належного існування місцевого самоврядування є також наявність кваліфікованих кадрів, які можуть професійно реалізовувати функції управління.

У цілому, сучасний стан місцевого розвитку характеризується: відсутністю дієвої системи гарантій виконання функцій та повноважень ОМС та належного матеріального, кадрового забезпечення; кризою житлово-комунального господарства; поглибленням диспропорцій у соціально-економічному стані територіальних громад та регіонів; невирішеністю питань реформування системи адміністративно-територіального устрою України.

Зазначене свідчить про те, що в Україні є проблемні питання у системі управління місцевим та регіональним розвитком.

Розв'язання проблем розвитку місцевого самоврядування вбачається шляхом здійснення адміністративної реформи на місцевому та регіональному рівнях організації влади, розв'язання проблем стратегічного планування розвитку територій; налагодження міжсекторного співробітництва місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесових структур; удосконалення статусу ОМС, чіткого розподілу повноважень місцевих державних адміністрацій і МС.

Крім цього, потребують вирішення інші питання, зокрема розробка пропозиції щодо зміцнення фінансово-економічних основ місцевого самоврядування: вдосконалення положень бюджетного кодексу України; державна підтримка депресивних територій та територій пріоритетного розвитку; розв'язання проблем наукового, інформаційного забезпечення розвитку та вдосконалення кадрового забезпечення місцевого самоврядування тощо.

Зазначимо, що були спроби проведення адміністративної реформи у 1998–2000 рр.; прийняття нової редакції закону про місцеве самоврядування у 2001–2003 рр.; та адміністративно-територіальної реформ у 2004–2006 рр. В результаті у 2004 р. до Конституції України були внесені зміни й доповнення (редакції законопроекту № 3207-1 (2004, 2005 рр.) [5].

Сучасна державна політика розвитку місцевого самоврядування має спрямовуватись на створення відповідних умов для життєдіяльності членів територіальної громади; на забезпечення легітимними реальними важелями задля відстоювання інтересів громади; підвищення ефективності місцевого самоврядування, що залежить від якісного кадрового складу; дотримання ОМС у своїй діяльності принципу гласності; участь населення у процесі самоврядування; високий рівень співробітництва ОМС з органами державної влади, громадськими організаціями та підприємствами; зацікавленість цен-

тральних органів влади у розвитку місцевого самоврядування та ін.

Кінцевою метою удосконалення організації влади на місцевому рівні має стати розбудова сучасної моделі місцевого самоврядування та здійснення адміністративної реформи на місцевому рівні, що приведе до підвищення рівня життя громадян, дотримання гарантованих соціальних стандартів, створення умов для отримання громадянами України сучасних послуг. Першим етапом децентралізації може бути доктринальне рознесення владних повноважень з одночасним встановленням обсягів компетенції. Другим етапом є законодавче закріплення результатів першого етапу та приведення у відповідність з Конституцією та законами усієї сукупності підзаконних актів. Наступний етап децентралізації публічної влади — налагодження механізму контролю за належним здійсненням процесу децентралізації.

Отже, місцеве самоврядування є невід'ємним елементом реального втілення основних засад демократії в життя України, яка повинна поступово довести своє законодавство до рівня європейських та світових правових вимог. У державі мають працювати системні зусилля з усіх напрямів, що забезпечують підвищення ефективності місцевого самоврядування. Для вдосконалення діяльності ОМС необхідно домогтися реалізації конституційного принципу розмежування державних, регіональних і муніципальних фінансів; прийняти закони, які б дали змогу провести чітку межу між компетенціями органів виконавчої влади на місцях та ОМС, деталізувати статті місцевих бюджетів.

Література

1. *Європейська* хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036
2. *Конституція* України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р.). — К.: Велес, 2007. — 48 с.
3. *Закон* України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 року. — К.: Парламентське видво, 1997.
4. *Ткачук А.* Місцеве самоврядування: на часі кардинальні зміни // Вісн. Центр. виборчої комісії. — № 2 (12). — 2008. — С. 29–31.
5. *Пухтинський М.* Реформа місцевого самоврядування — це концепція плюс політична воля. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.viche.info

УДК 35:351.72
С. Ф. РАДЗІМОВСЬКА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ – МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДІВ РІЗНИХ КРАЇН

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 83–88

Структура і кількісний склад уряду в багатьох країнах не регламентується конституційними нормами. Як правило, до складу уряду не належать керівники відомств, які здійснюють виконавчу владу у сфері загальнодержавної компетенції. Проте у світовій практиці існує "класичний" перелік міністрів, які обов'язково входять до складу уряду: міністри внутрішніх і закордонних справ, оборони, фінансів та юстиції. До складу уряду можуть входити як міністри, які очолюють окремі департаменти, так і міністри без "портфеля".

Міністри можуть мати різні офіційні титули, значення яких у різних країнах різне. Наприклад, у Франції державний міністр — вища посада у міністерській ієрархії, а у Великобританії — заступник міністра. Структурними ланками урядів є партійні й тимчасові комітети, секретаріати, президії, таємні ради, які під безпосереднім керівництвом глави уряду здійснюють допоміжні функції (підготовка проектів, рішень, доповідей, інформаційної довідки тощо), а також і контрольні функції щодо роботи міністерств.

Уряди не тільки виконують закони, а й самі займаються правотворчою діяльністю. До правотворчої діяльності відносять делеговане і регламентарне законодавство.

Делеговане законодавство передбачає делегування парламентом законодавчих функцій уряду на певний термін у деяких галузях суспільного життя. При цьому потрібно додати, що делеговане законодавство не поширюється на конституційні закони, а також на законодавство у сфері бюджетної та податкової політики, ратифікацію міжнародних договорів.

Регламентарне законодавство містить адміністративні акти виконавчої влади і забезпечує застосування законів.

Крім того, слід відзначити, що уряд має вагомий вплив на законотворчу діяльність парламенту, який виражається в тому, що: має право ставити питання про довіру; контрасигнувати акти глави держави; давати згоду, подання або консультацію щодо розпуску парламенту; бути суб'єктом конституційного подання; приймати декрети, які мають силу закону у випадках крайньої потреби з попереднім внесенням законопроектів у парламент (Франція, Італія, Іспанія); подавати свої законопроекти в першу чергу; блокувати ті законопроекти або поправки до них, які

можуть заподіяти шкоду макроекономічній стабілізації.

Найширші повноваження у законодавчій сфері має уряд Франції: за поданням глави уряду глава держави може внести законопроект про конституційні зміни, винести законопроект на референдум, відправити законопроект на повторний розгляд; глава уряду може покласти край курсуванню законопроекту з однієї палати в іншу, створивши узгоджувальну комісію для розробки компромісного варіанту законопроекту, і в разі несхвалення цього законопроекту, вимагати від нижньої палати винести остаточне рішення з приводу цієї процедури; вимагати від парламенту прийняття урядового проекту без обговорення, взявши відповідальність за його наслідки на себе, а також наполягати на одноразовому голосуванні за поправки, внесені тільки урядом.

Уряд несе як колективну відповідальність (Німеччина, Франція, Росія, Іспанія), так і поєднує колективну відповідальність з індивідуальною відповідальністю кожного міністра (Великобританія, Чехія тощо). Існують різні процедури притягнення уряду до відповідальності парламентом:

1) резолюція осуду;

2) висловлення вотуму недовіри;

3) інтерполяції (питання до членів уряду, які передбачають обов'язкове обговорення урядової діяльності й прийняття відповідних до цього санкцій);

4) усний і письмовий запит.

Державне управління на регіональному та місцевому рівнях здійснюється такими інстанціями:

1) представниками регіональної державної адміністрації (префектом, комісаром, губернатором тощо);

2) окремими міністерствами (Міністерством внутрішніх справ — Португалія, Міністерством фінансів — Люксембург, Міністерством навколишнього середовища — Великобританія, Ірландія) або урядом у цілому;

3) керівниками виконавчих органів місцевого самоврядування, яким держава делегує певні повноваження;

4) виконавчими органами регіонального самоврядування, яким держава делегує певні повноваження.

При цьому слід сказати, що межі компетенції органів державного управління на місцевому рівні розподіляються між губернатором, комісаром, префектами й окремими міністерствами, урядом у цілому і місцевими виконавчими органами. Якщо, скажімо, у Франції повноваження державної влади зосереджені у префекта, то в Португалії розподіляються між цивільним губернатором, міністерствами фінансів і внутрішніх справ, у Нідерландах — урядом і комісаром королеви, а в Іспанії — урядом і обласним виконавчим органом.

Державне управління на регіональному та місцевому рівнях має такі повноваження.

1) видає нормативні акти, обов'язкові для виконання органів місцевого самоврядування;

2) делегує певні державні повноваження керівникам регіональних виконавчих органів щодо контролю над місцевим самоврядуванням або главі адміністрації самих органів місцевого самоврядування;

3) здійснює судовий контроль і загальний державний адміністративний контроль над службами місцевого самоврядування;

4) забезпечує координацію діяльності органів регіонального і місцевого самоврядування;

5) здійснює фінансово-бюджетний контроль;

6) надає субсидії та позики;

7) здійснює посадову субституцію (заміну керівників) у разі їхньої неспроможності;

8) дає дозвіл, попередньо схвалює або скасовує акти органів місцевого самоврядування;

9) розпускає органи місцевого самоврядування в разі їх недієздатності;

10) безпосередньо адресує накази, директиви або циркуляри місцевим органам;

11) здійснює кадрове, технічне та юридичне забезпечення діяльності органів самоврядування.

Отже, державне управління здійснюється політико-адміністративними органами та їхніми представниками на регіональному і місцевому рівнях, а також регіональними і місцевими адміністраціями від імені держави. Технологія адміністративного процесу забезпечується державною службою. Статус державної служби визначається конституційними основами, законами і регламентарними актами. Посадовою особою державної служби є державний службовець.

Характерними рисами державного службовця є такі:

1) він виконує завдання державної влади або завдання, пов'язані з забезпеченням функціонування державних органів і громадського життя;

2) підлягає публічно-правовому принципу, який передбачає його одностороннє призначення, а не договір із взаємними зобов'язаннями;

3) призначається на постійній основі. Однак у державній службі працюють особи, які не мають статусу державних службовців. Це тимчасові співробітники, які підлягають приватноправовому принципу і працюють на контрактній основі. Ними можуть бути стажери (Іспанія, Португалія, Франція), помічники (Франція), а також співробітники неадміністративних державних організацій.

У багатьох країнах Західної Європи існує кілька статутних груп державних службовців. Це державні службовці державних органів, регіонального і місцевого самоврядування, а також державних закладів; державних університетів, закладів охорони здоров'я (Греція, Ірландія та ін.).

Важливим аспектом вивчення державного управління є проблеми його типологізації. Якщо за основний критерій типологізації державного управління брати ступінь цивілізованості суспільства і рівень політичної культури, то можна виокремити такі його моделі: американську, японську, європейську, соціалістичну, країн перехідних або слаборозвинених суспільств.

До цього треба додати, що в межах цих моделей можна виділити інші моделі за різними критеріями, скажімо, за критеріями набору і функціонування державної служби.

Американська система державного управління характеризується такими ознаками:

1) державне управління ґрунтується на президентській формі правління і бінарній партійній системі;

2) пріоритет права та індивідуалізму у відносинах між державою і суспільством, застосування принципу: законодавство, управління і судочинство;

3) несумісність адміністративно-управлінських посад з іншими посадами;

4) жорсткий механізм стримувань і противаг;

б) децентралізація влади у прийнятті політичних рішень;

6) обмежене втручання держави в економічну та соціальну сфери;

7) найменший державний сектор економіки (становить 10 % від національного господарства) і найменші державні витрати (20 % від ВВП);

8) екстраполяція принципів і методів приватного бізнесу на державне управління;

9) висока мобільність і конкурентність працівників державної служби;

10) високий ступінь контролю керівників над підлеглими;

11) високий ступінь свободи і відповідальності управлінців за прийняття рішень;

12) відкрита наймана система набору і підбору на державну службу.

Японське державне управління ґрунтується на монархічній формі правління і партійній системі з домінуванням останньої. Для нього характерними є:

1) суспільна ієрархія, шанобливість, покірність і схильність до добровільного підпорядкування;

2) повільне просування по службі, його залежність не від особистого успіху, а від послуху і певного вікового цензу;

3) збереження пожиттєвого найму, відданість корпорації, корпоративним цінностям вважається позитивною рисою і всіляко заохочується в управлінській діяльності;

4) груповий принцип ухвалення рішень і груповий контроль;

б) національне регулювання економіки, яке передбачає заохочування конкуренції між підприємствами;

6) наявність сильних протекціоністських заходів у сільському господарстві та поміркованих у промисловості;

7) найнижчий рівень соціального державного забезпечення, перекладання цієї функції на сім'ю;

8) в Японії існує закрита система у формуванні управлінських кадрів, яка не передбачає вузької спеціалізації, а загальну підготовку й особисті якості.

Європейська модель державного управління має всі форми державного правління, за винятком президентської, і ґрунтується, як правило, на партійній системі обмеженого політичного плюралізму. Для неї характерні закрита система державної служби (за винятком Великобританії), кадрова, наймана і змішана системи набору державних службовців. На відміну від США, державне управління тут має більший обсяг повноважень в економічній і соціальній сферах, що виражається у великому обсязі державних податків і державних видатків (30–45 % від ВВП). Еліта на вищих рівнях державної служби має високий престиж.

Основні засади і принципи адміністративного управління в ЄС

Діяльність у цьому напрямі ґрунтується на таких засадах і з дотриманням таких вимог і принципів:

• **Відкритість (openess)** передбачає активну комунікацію із громадськістю щодо завдань і обов'язків різних органів влади та державних установ, а також рішень, які приймаються ними.

• **Участь (participation)** передбачає сприймання громадян та їхніх організацій не як пасивних об'єктів (або суб'єктів) політики й адміністративних рішень, а як безпосередніх, активних і зацікавлених сторін, що мають право брати широку участь у процесі прийняття адміністративних рішень на всіх етапах політики — від початкових стадій і протягом усього циклу політики й управління.

• **Підзвітність (accountability)**, що ґрунтується на засадах **права європейців на "належне управління" ("right to good administration"/Європейська хартія основних прав, ст. 41),** крім традиційних типів відповідальності (політичної та адміністративної) передбачає також обов'язок реагування влади на потреби громадян. Це вимагає чіткого розподілу обов'язків — не лише між органами й установами, що приймають рішення, а й між ними та інститутами громадянського суспільства. Також це передбачає і вищий рівень відповідальності з обох сторін.

• **Ефективність (effectiveness)**: державна політика, законодавча й регуляторна системи повинні відповідати реальним суспільним потребам, мати чіткі цілі й прийматися з урахуванням оцінки їх очікуваного впливу та попереднього досвіду. Політичні й управлінські рішення мусять прийматися своєчасно і передбачати певну гнучкість у їх реалізації з метою врахування місцевих умов або специфічних особливостей сфери управління.

• **Злагодженість/зв'язок (coherence)** потребує не лише політичного лідерства, а й більшої послідовності між різноманітними інструментами, механізмами політики та різними стратегіями впливу на одну й ту саму реальність.

У Європейському Союзі та в країнах — членах ЄС існує широкий спектр офіційних інституцій (організацій, правових і регуляторних норм) і неформальних механізмів, якими користуються органи влади з метою забезпечення консультацій та участі громадськості і їх громадських об'єднань у розробці та реалізації державної політики.

Найважливішими інституційними механізмами, що забезпечують відкритість і демократичність державного управління у Європейському Союзі, є такі:

• переконання, що демократичні місцеві та регіональні органи самоврядування фактично є більш широким варіантом організацій громадянського суспільства;

• принципи децентралізації влади, субсидіарності та наближення процесів прийняття рішень до широкої громадськості.

• органи та інституції, що забезпечують основу для залучення регіональних і місцевих органів влади й управління у процес прийняття рішень на загальнонаціональному рів-

ні. Ці інституції (наприклад, Комітет у справах регіонів Європейського Союзу або подібні інституції, що існують у багатьох країнах — членах ЄС) ґрунтуються на консультативних інституціях, що об'єднують представників різних соціально-економічних верств та інститутів громадянського суспільства, зокрема, виробників, фермерів, перевізників, робітників, дилерів, народних майстрів, споживачів, професійних об'єднань та асоціацій за загальними інтересами. За таким принципом побудовано, наприклад, Комітет із соціально-економічної політики, який діє як на рівні Європейського Союзу, так і в деяких країнах — членах ЄС.

В обох випадках ці типи інститутів, які входять до інфраструктури підтримки державної політики, безпосередньо фінансуються за рахунок державних коштів, мають постійну структуру і штат та виконують низку важливих комунікативних і консультативних функцій, що не обмежуються лише обговоренням пропозицій і публікацією проектів рішень, розроблених державними органами, а й здійснюють аналітичні процедури, проводять тематичні дослідження, збирають і узагальнюють пропозиції і громадські ініціативи щодо розробки, впровадження і реалізації політики, які після цього подаються до уряду або парламенту;

• інститути, які забезпечують у суспільстві соціальний діалог та дотримання процедур соціального партнерства між професійними спілками і об'єднаннями або федераціями роботодавців, що відіграє особливу роль у сфері державного управління та розробки політики в країнах ЄС.

Особливістю цього типу інституційного механізму є те, що його учасники (соціальні партнери) володіють повноваженнями самостійно, на засадах взаємної згоди приймати важливі рішення щодо цілої низки питань у сфері соціальної політики. Органи державного управління, які можуть відігравати різні ролі в такому соціальному діалозі, зобов'язані виконувати офіційні домовленості соціальних партнерів та рішення органу з питань соціального партнерства, впроваджуючи заходи з метою їх виконання, у тому числі законодавчого й регуляторного характеру. Більше того, в деяких випадках угоди у сфері соціального партнерства набувають сили нормативно-правових актів і виконуються в обов'язковому порядку на рівні з рішеннями органів влади.

Література

1. *Гелей С. Д.* Політологія / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. — Л.: Світ, 2008.
2. *Аналітичний* Центр "Академія". — 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.academia.org.ua

УДК 35:351.72
С. Ф. РАДЗІМОВСЬКА
Н. І. ТКАЧЕНКО

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ – ОДИН ІЗ СЕГМЕНТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕЧЕРСЬКОЇ У МІСТІ КИЄВІ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 89–97

Місто Київ, що існує з 482 р., почало розбудовуватися саме з території, яка нині входить до складу Печерського району міста Києва.

Як внутрішньоміську адміністративно-територіальну одиницю Печерський район міста Києва було утворено в 1921 р.

Місцеположення району

Печерський район розташований у центральній частині міста Києва на правому березі р. Дніпро. Його межі визначені такими об'єктами: залізничний міст, по залізниці до перетину з Бульваром Дружби Народів; Бульвар Дружби Народів; Либідська площа, непарна сторона вул. Червоноармійська, вул. Хрещатик (східна частина — виключно Бессарабський ринок, Майдан Незалежності та Європейська площа); Володимирський узвіз; по схилу до Паркової алеї; по Парковій алеї, яка веде до Паркового пішохідного мосту; Парковий міст; акваторія р. Дніпро. Таким чином, Печерський район має кордони з Шевченківським, Подільським, Дніпровським (по р. Дніпро) та Голосіївським районами міста.

Територія району

Територія Печерського району займає 1955,48 га. На ній знаходяться:

- 9 площ — Героїв "Арсеналу", Слави, Печерська, Лесі Українки, Героїв Великої Вітчизняної війни, Івана Франка, Палац спорту, Бессарабська; площа Конституції;
- 3 бульвари — Лесі Українки, Дружби Народів, Марії Приймаченко;
- 2 шосе — Залізничне, Набережне;
- 192 вулиць, узвозів, проїздів, провулків тощо;
- 28 скверів, 8 центральних парків-заповідників: Хрещатий парк, Міський сад, Маріїнський парк, парк Вічної Слави, парк Аскольдова Могила, Наводницький парк.

Населення району

Загальна кількість наявного населення Печерського району міста Києва станом на 5 грудня 2001 р. за уточненими даними Всеукраїнського перепису населення становила 131,1 тис. осіб, у тому числі 61,3 тис. — чоловіки; 69,8 тис. — жінки. Чисельність населення, яке по-

стійно мешкає в Печерському районі міста Києва, становила 124,8 тис. осіб, у тому числі 58,9 тис. — чоловіки; 67,9 тис. — жінки.

Станом на 1 січня 2012 р. загальна кількість наявного населення становить 139,672 тис. осіб, чисельність населення, яке постійно мешкає в Печерському районі — 134,949 тис. осіб.*

Станом на 01.10.2013 р. на обліку в управлінні праці та соціального захисту населення Печерської районної в місті Києві державної адміністрації (далі — Управління) перебуває 8594 одержувачів державної соціальної допомоги, компенсацій та субсидій, передбачених чинним законодавством України. На обліку в Управлінні Пенсійного фонду України у Печерському районі м. Києва перебуває 30 701 одержувач пенсій.

У січні-вересні 2013 р. працівниками Управління проведена певна робота щодо соціального обслуговування пенсіонерів, ветеранів війни та праці, інвалідів, малозабезпечених осіб, багатодітних сімей тощо.

За звітний період видано 220 путівок на санаторно-курортне лікування, зокрема:

- інвалідам загального захворювання — 28;
- інвалідам війни — 35;
- учасникам бойових дій — 10;
- учасникам війни — 16;
- членам сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни — 14;
- інвалідам з дитинства — 3;
- супровідним особам — 15;
- ветеранам праці та особам, постраждалим внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС — 45 (за рахунок місцевого бюджету);
- особам, постраждалим внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС — 54, серед них дітям, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС — 13.

На облік для отримання путівок на санаторно-курортне лікування зараховано 338 осіб, серед них:

- пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни та праці — 194;
- осіб, постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС — 144.

До Київського міського центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) надіслані документи на виплату грошової компенсації замість путівки — 61 інваліду війни, 38 інвалідам загального захворювання.

Для виплати грошової компенсації замість путівки зараховано на облік 90 інвалідів війни.

За звітний період внесено інформацію до бази даних на санаторно-курортне лікування на 194-х осіб.

Продовжується робота, спрямована на покращання життя інвалідів.

У звітному періоді видано направлення на Центральну медико-соціальну експертну комісію для визначення права на забезпечення автомобілем безкоштовно чи на пільгових умовах продажу 10-ти інвалідам та 2-м інвалідам — щодо забезпечення кріслом колісним з електричним приводом.

До Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київ-

* За інформацією Головного управління статистики у м. Києві.

ської міської ради (Київської міської державної адміністрації) направлені документи на 13 інвалідів для вирішення питання щодо взяття на облік для забезпечення їх автомобілями.

Видано 340 направлень на отримання інвалідами протезно-ортопедичних виробів. На облік для отримання ортопедичних виробів зараховано 138 осіб.

Видано 89 засобів реабілітації:

- 47 палиць;
- 42 милиці.

Також видано 63 спеціальні засоби для спілкування та обміну інформацією, зокрема:

- 1 диктофон;
- 6 флеш-програвачів;
- 5 магнітофонів;
- 39 наручних будильників, що говорять, інвалідам по зору;
- 8 мобільних телефонів інвалідам по зору;
- 4 мобільні телефони інвалідам по слуху.

До Централізованого банку даних з проблем інвалідності внесено інформацію на:

- 15 інвалідів щодо необхідності забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації;
- 20 інвалідів з ураженням опорно-рухового апарату;
- 53 інвалідів щодо виплати компенсації на бензин та транспортне обслуговування.

У базі даних на інвалідів, які перебувають на обліку та отримують пенсію через Управління Пенсійного фонду України в Печерському районі м. Києва, за звітний період заповнено 218 карток.

Оформлено документи для:

- виплати компенсації на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів інвалідам різних категорій за I півріччя 2012 р. — 1, за II півріччя 2012 р. — 1, за I півріччя 2013 р. — 42, за II півріччя 2013 р. — 42;
- для виплати щомісячної грошової компенсації витрат на автомобільне паливо з розрахунку 50 літрів високооктанового бензину на місяць Героям України за I півріччя 2013 р. — 9; за II півріччя 2013 р. — 7;
- виплати компенсації на транспортне обслуговування за I півріччя 2013 р. — 15, за II півріччя 2013 р. — 16.

Виявлено 12 інвалідів, які бажають працевлаштуватися. Відповідну інформацію щодо зазначених осіб направлено до Центру зайнятості Печерського району.

З початку року видано 1063 посвідчення, зокрема:

- ветеранам праці — 871;
- сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни — 35;
- інвалідам війни — 33;
- учасникам війни — 27;
- особам, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС — 56, серед них дітям, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС — 18;
- жертвам нацистських переслідувань — 1;
- іншим категоріям — 40.

10 особам встановлено статус без видачі посвідчення.

Крім того, видано вкладок:

- до посвідчення інваліда війни — 11;
- до посвідчення учасника бойових дій, інваліда війни II–III групи з числа учасників бойових дій у період Великої Вітчизняної вій-

ни 1941–1945 рр., яким виповнилося 85 років і більше — 128;
- до посвідчення особи, яка постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС — 12.

Підтверджено правовий статус "Дитина війни" 1075 особам.

Видано 647 ветеранам війни талони на пільговий проїзд:
- по території України з 50 % знижкою — 479;
- по території України зі 100 % знижкою — 162;
- по країнах СНД з 50 % знижкою — 1;
- по країнах СНД зі 100 % знижкою — 5.

Направлені документи до Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) щодо влаштування до будинків-інтернатів 8-ми громадян з психічними захворюваннями та 2-х громадян похилого віку.

Спеціалістами управління праці та соціального захисту населення в Управлінні Пенсійного фонду України у Печерському районі м. Києва перевірено 3062 пенсійні справи, виявлено 45 порушень, серед них: 20 недоплат пенсії на суму 571,44 грн, 5 переплат — на суму 44,85 грн.

До Київського міського центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) направлені додаткові списки на виплату одноразової адресної соціальної матеріальної допомоги згідно з:

- розпорядженням КМДА від 22.02.2013 № 225 "Про надання одноразової адресної соціальної матеріальної допомоги окремим категоріям населення м. Києва з нагоди відзначення Дня захисника Вітчизни та Міжнародного жіночого дня 8 березня у 2013 році" на 5 осіб;
- постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2013 № 149 "Деякі питання виплати у 2013 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" та "Про жертви нацистських переслідувань" на 3 особи;
- розпорядженням КМДА від 05.04.2013 № 470 "Про надання одноразової адресної матеріальної допомоги ветеранам війни з нагоди відзначення 68-річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні" на 3 особи;
- розпорядженням КМДА від 05.04.2013 № 471 "Про надання одноразової адресної матеріальної допомоги окремим категоріям населення міста Києва з нагоди святкування Великодня у 2013 році" на 5 осіб;
- розпорядженням КМДА від 18.05.2013 № 725 "Про надання одноразової адресної матеріальної допомоги окремим категоріям населення міста Києва з нагоди святкування Дня Києва у 2013 році" на 5 осіб.

Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання одноразової матеріальної допомоги інвалідам та непрацюючим малозабезпеченим особам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2011 № 158, управлінням призначено одноразову матеріальну допомогу 17 особам, серед них 14 інвалідам. Наглядові справи

направлено до Київського міського центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) для проведення відповідних виплат.

Відповідно до Порядку надання допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 99, до Київського міського центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) для проведення відповідних виплат направлені наглядові справи 24-х осіб.

На виконання державної політики, спрямованої на реалізацію конституційних гарантій та прав громадян на соціальний захист, у січні-вересні 2013 р. працівниками Управління прийнято 3141 заяву та комплект документів для призначення державної соціальної допомоги, субсидій та компенсацій (серед яких 75 — для розгляду на комісіях), з них: 1407 — з питань призначення субсидій на оплату житлово-комунальних послуг (серед яких 72 — для розгляду на комісії).

За консультаціями з питань призначення усіх видів державної соціальної допомоги до громадської приймальні Управління звернулося 636 осіб, з яких 371 — з питань субсидій на оплату житлово-комунальних послуг.

Згідно з законами України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям", "Про соціальні послуги", "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам", "Положенням про порядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848, та іншими законодавчими актами, за січень-вересень 2013 р. спеціалістами управління праці та соціального захисту населення Печерської районної в місті Києві державної адміністрації призначено 3754 державні соціальні допомоги, компенсації та субсидії (діючих справ на 01.10.2013 — 5 319), а саме:

- допомога по вагітності та пологах — 216;
- допомога при народженні дитини:
  – застрахованим особам — 603;
  – незастрахованим особам — 232;
- допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х років:
  – застрахованим особам — 537;
  – незастрахованим особам — 297;

(діючих справ по вагітності та пологах, при народженні дитини та по догляду за дитиною до 3-х років — 2626);

- допомога одинокій матері — 75 (діючих справ — 619);
- допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням — 65 (діючих справ — 32);

- тимчасова допомога на дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів — 51 (діючих справ — 35);
- допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам — 183 (діючих справ — 481);
- допомога малозабезпеченій родині — 47 (діючих справ — 33);
- допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам — 32 (діючих справ — 58);
- компенсація за надання соціальних послуг — 15 (діючих справ — 112);
- компенсація на догляд за престарілим або інвалідом I групи — 1 (діючих справ — 13);
- компенсація на догляд за психічно хворим — 37 (діючих справ — 35);
- грошове забезпечення дитячим будинкам сімейного типу (діючих справ — 1);
- субсидій — 1363 (діючих справ — 1274).

Видано довідок про отримання (неотримання) державної соціальної допомоги 1013 особам.

Призначено одноразову грошову винагороду жінкам, яким присвоєне звання "Мати-героїня" — 1.

Прийнято заяв на оформлення багатофункціональної електронної пластикової картки "Картка киянина" — 8848, видано — 7244.

Відмовлено у призначенні державної соціальної допомоги або компенсації 110 особам, у призначенні субсидії — 78 особам.

З початку року призначено 1827 допомог та компенсацій, передбачених чинним законодавством, громадянам, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, а саме:

- щорічна допомога на оздоровлення — 1579;
- допомога на продукти харчування — 125;
- компенсація за проїзд — 70;
- інша — 53.

Всього станом на 01.10.2013 діючих справ — 1725, серед них справ на дітей 130.

Відповідно до Положення про Комісію з питань субсидій при Печерській районній у місті Києві державній адміністрації, затвердженого розпорядженням голови Печерської райдержадміністрації від 19.01.2011 № 11, у січні-вересні 2013 р. на 17 засіданнях розглянуто 104 заяви мешканців району на призначення їм житлових субсидій, з них: призначено субсидію 94 сім'ям, зокрема:

- на загальну площу житла — 57;
- не власнику житла — 15;
- більше одного приміщення — 14;
- у складі сім'ї є непрацююча особа працездатного віку — 4;
- повторне звернення без доходів — 3;
- здача житла в оренду — 1.

Видано повідомлень про надання (ненадання) житлових субсидій 1405 особам.

До житлово-експлуатаційних організацій та АЕК "Київенерго" направлено 614 запитів на отримання довідок про відомості щодо забезпечення житловою площею та комунальними послугами.

Відповідно до Положення про порядок надання одноразової адресної матеріальної допомоги малозахищеним верствам населення м. Києва, які опинилися в складних життєвих

обставинах, затвердженого розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 15.06.2011 № 991, згідно з рішеннями комісії з питань надання одноразової адресної матеріальної допомоги малозахищеним верствам населення Печерського району м. Києва, які опинилися в складних життєвих обставинах, призначено одноразову матеріальну допомогу 86-ти особам на загальну суму 25500,00 грн.

У січні-вересні 2013 р. державними соціальними інспекторами здійснено 293 обстеження матеріально-побутових умов проживання громадян, про що складено відповідні акти. Крім того, здійснено одну перевірку щодо місцезнаходження бездомного та 934 обстеження — з інших питань.

Через державну податкову інспекцію перевірено доходи 224-х осіб — отримувачів державної соціальної допомоги.

Проведено одне засідання комісії з питань призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми, на якому розглянуто 2 заяви, по яким прийнято позитивні рішення.

Перевірено правильність та повноту інформації, наданої особами, які отримують субсидії:

- про доходи через державну податкову інспекцію району — 1947;
- про майновий стан через державну автомобільну інспекцію — 1880.

Через подання громадянами недостовірної інформації про доходи та майновий стан виявлено 14 порушень на загальну суму 3842,36 грн.

За несплату штрафних санкцій:

- до суду подано 1 справу на суму 320,98 грн;
- за рішенням суду передано 1 справу до державної виконавчої служби на суму 21,32 грн.

Станом на 01.10.2013 на спеціальний рахунок Управління по штрафних санкціях повернуто коштів за надміру виплачені житлові субсидії в сумі 5475,73 грн, серед них за порушення, що виявлені у попередні роки — 1741,35 грн.

Проводиться робота щодо підтримання в актуальному стані Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, до якого станом на 01.10.2013 включено 28618 справ у паперовому та електронному вигляді. Якщо особа має право на користування пільгами за декількома законами України, зазначена інформація вноситься до його особової справи. Так, на сьогодні пільгами користуються:

- 4912 осіб за Законом України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";
- 19378 осіб за Законом України "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні";
- 2178 осіб за Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи";
- 12 осіб за Законом України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні";
- 4506 осіб за Законом України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні";

- 31 особа за Законом України “Про жертви нацистських переслідувань”;
- 13479 осіб за Законом України “Про соціальний захист дітей війни”;
- 1022 особи за Законом України “Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист”;
- 1026 осіб за Законом України “Про охорону дитинства”;
- 265 осіб за іншими законодавчими актами.

У вересні 2013 р. на підставі розрахунків житлових організацій проведено відшкодування пільгової плати за житлово-комунальні послуги 16220 громадянам, а саме:

- інвалідам війни — 848;
- особам, які мають особливі заслуги — 66;
- учасникам бойових дій — 694;
- учасникам війни та сім’ям загиблого (померлого) ветерана війни — 2980;
- жертвам нацистських переслідувань — 9;
- ветеранам ВС, МВС та інші — 918;
- реабілітованим — 6;
- громадянам, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС — 1333;
- дітям війни — 8852;
- багатодітним сім’ям — 258;
- іншим категоріям — 256.

Загальна кількість пільговиків разом з членами їхніх сімей, які користуються пільгою на сплату житлово-комунальних послуг, станом на 01.10.2013 становить 19861 особа. За звітний період пільгові категорії громадян отримали знижку з оплати спожитих житлово-комунальних послуг на загальну суму 15171567,39 грн.

Крім того, за вересень 2013 р. нараховано пільги за послуги зв’язку 5597 особам. За звітний період нараховано пільги на послуги зв’язку на загальну суму 885519,91 грн. За рахунок субвенції з державного бюджету погашено борги минулих років за послуги зв’язку на суму 547202,00 грн.

Спожиті пільговими категоріями громадян енергоносії профінансовані субвенцією з державного бюджету на суму 16097447,83 грн, з них погашено борги минулих років на суму 2839785,04 грн.

Станом на 01.10.2013 на обліку в Управлінні перебуває 408 підприємств, установ та організацій, працівникам, службовцям та студентам яких (постраждалим внаслідок аварії на ЧАЕС) Управлінням виплачуються компенсації, допомоги та пільги. За звітний період на зазначені цілі виплачено 11225556,54 грн, між яких у повному обсязі погашена заборгованість за 2012 р. у сумі 1831879,45 грн.

У звітному періоді спеціалістами Управління зареєстровано 130 колективних договорів та 150 змін і доповнень до вже діючих. Надано 280 консультацій підприємствам, установам, організаціям з питань укладання та реєстрації колективних договорів; надіслано 67 рекомендаційних листів з 279-ти рекомендаціями щодо приведення у відповідність до вимог чинного законодавства України положень колективних договорів з питань оплати праці, зайнятості, робочого часу та часу відпочинку, со-

ціального захисту ветеранів праці тощо.

З метою забезпечення контролю за виконанням підприємствами, установами та організаціями району (незалежно від форм власності) додержання трудового законодавства протягом звітного періоду перевірено 101 підприємство. Також здійснено перевірку 9-ти підприємств щодо умов праці та атестації робочих місць.

За статистичними даними, станом на 01.09.2013 заборгованість із виплати заробітної плати мали 5 економічно-активних підприємства-боржники на загальну суму 7224,3 тис. грн.

За оперативними даними, станом на 01.10.2013 заборгованість із виплати заробітної плати мають 5 економічно-активних підприємства-боржники на загальну суму 8775,5 тис. грн.

Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ, організацій та підприємств комунальної форми власності, які фінансуються через головного розпорядника коштів міського бюджету (Печерську районну в місті Києві державну адміністрацію), відсутня.

З початку року проведено 19 засідань тимчасової комісії з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат у Печерському районі.

До прокуратури району та Територіальної державної інспекції праці м. Києва щомісячно направляється перелік підприємств-боржників з виплати заробітної плати для відповідного реагування. Крім того, в разі необхідності, відповідні листи надсилаються до Державної податкової інспекції у Печерському районі м. Києва, Державної податкової служби та Державної служби по боротьбі з економічною злочинністю Печерського РУГУ МВС України в м. Києві.

УДК 342
К. М. СОКОЛОВСЬКА

ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКИХ КЛЕЙНОДІВ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИМВОЛІКИ В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 98–105

В умовах багатонаціональної країни державною повинна виступати та символіка, яка відображає особливості, сутність, а також інтереси корінного народу цієї держави.

Українська національна символіка виникла і розвивалася на власному національному підґрунті, на основі стародавньої багатовікової національної символіки. Вона не була ні "рідною донькою", ні "молодшою сестрою" ні польській, ні австрійській, ні турецькій чи російській символіці. Вплив інших геральдичних систем був істотним, але все ж вона формувалася зі стародавніх символів.

Історично важливішими атрибутами державної символіки кожної держави є основні клейноди: герб, прапор, гімн. Для сучасних держав і націй герб, прапор і гімн символізують їх суверенність, права і гідність. Урочисте підняття прапору, прилюдне виконання гімну викликає глибокі національні почуття, є своєрідним інструментом для консолідації нації. Переважна більшість держав для своєї символіки використовує традиційні кольори та зображення, що підкреслює спадковість розвитку культури, законність й історичну обумовленість прагнення народів та держав до суверенітету.

В Україні процес створення державної символіки відбувався в часи Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Пізніше, в умовах відсутності власної держави, джерелом символіки була народна геральдична творчість. І цей процес міг продовжуватися в часи українського козацтва, але для цього були необхідні більш тривалий час і державна самостійність. На жаль, ні одного, ні другого українська історія не надала.

Козацька символіка була замовленням сотенної та полкової старшини, результатом їх власного творення, яка передавала особливості певної території, суспільного устрою.

Відновити українську державну символіку українському народові на короткий час вдалося лише в XX ст. Відкинувши ідеологічні догми, треба визнати, що справді національними державами були Українська Народна Республіка (1918–1920 рр.), Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1919 рр.) та Карпатська Україна (1939 р.). У період їх існування національна українська символіка була державною. На початку свого існування Українська Радянська Со-

ціалістична Республіка також використовувала українську національну символіку, але через ідеологічні міркування швидко від неї відмовилася.

Відроджуючи свою державність, в наш час український народ в основу державної символіки нової незалежної України поклав символи, які є історично національними, суто народними — національний герб — тризуб, жовто-блакитний прапор, гімн "Ще не вмерла України ні слава, ні воля", булава та інші клейноди. Верховна Рада України Постановою від 19 лютого 1992 р. затвердила тризуб — малий герб, як головний елемент великого державного герба України. Зображення тризуба розміщується на печатках органів державної влади та установах державного управління, грошових знаках та поштових марках, службових посвідченнях, штампах, бланках державних закладів та організацій, на військових одностроях тощо.

Наведемо історичну довідку щодо походження тризуба. Тризуб є важливим елементом української національної символіки і має давні історичні корені. Досліджуючи генезу тризуба, виявляємо, що він був поширеним символом в усій індоєвропейській міфології. Зокрема, у стародавній тріаді Вишну – Шива – Брахма тризуб означає втілення триєдиних сил створення світу. У божестві Вишну — вбачається форма створення світу, у Брахмі — зміст створення світу, у Шиві — втілюється триєдиний рух світла в просторі, як основи існування.

У стародавній грецькій міфології тризуб означає єдність моря, неба та землі. У давній легенді, за Гомером, грецький Бог Посейдон (Нептун) зветься землевласником, він тримає в руці скіпетр у формі древка з тризубом, як символ божественної влади царя і могутності над усіма водними просторами і стихіями.

У християнстві тризуб — це символ єдності Бога – Отця, Бога – Сина, Бога – Святого духа. Є й інші тлумачення тризуба: триєдність та трьохмірність світового простору, чи історичний зв'язок трьох поколінь у генеологічному дереві людського буття.

Археологічні знахідки знаку, схожого на тризуб, належать до часів Трипільської культури (5–3 тис. років до н. е.), а також самого тризуба, який міг бути символом племені або знаком влади у першому сторіччі н. е. Знак тризуба було знайдено і під час археологічних розкопок міста Херсонеса. Це дає підстави вченим зробити висновок, що тризуб був у системі символів античного світу, сарматів, Антії-України, Боспорського царства.

Зображення тризуба виявлено на цеглині, знайденій під час археологічних розкопок Десятинної церкви у м. Києві (986–996 рр.), Успенського собору у м. Володимирі-Волинському (1160 р.), на камінняхцерков, на зброї, посуді, каблучках, печатках тощо.

Перші зафіксовані історичною наукою зображення тризуба, як державного герба, належать до часів князівства Великого Київського князя Володимира (976–1015 рр.). Слово "герб" виникло від німецького слова ("*erbe*" — спадщина). Цей тризуб втілював не тільки знак княжої адміністрації, а став нести на собі дер-

жавний, національний, релігійний та ідеологічний зміст.

Тризуб Великого князя Володимира став геральдичним знаком його синів Святополка (1015–1019 рр.) та Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.), а також їхніх наступників та спадкоємців: Ізяслава Ярославовича (1054–1078 рр.) та Святополка Ізяславовича (1093–1113 рр.). Вони успадкували цей герб з незначними змінами, але всі його зразки являли один родовий герб, який називали Київським тризубом. Він був також на гербі Ганни Ярославівни, королеви Франції.

До середини XIII ст. належить затвердження єдиного геральдичного символу для зміцнілого Галицько-Волинського князівства. Прийняття Данилом Галицьким у 1253 р. королівського титулу вимагало затвердження атрибутів королівства — державних символів. Гербом Галицько-Волинської держави став золотий лев на блакитному тлі, до речі, такий герб було вручено місту Львову, заснованому в 1256 р.

Надалі тривалий час на символіку українських земель в умовах відсутності української державності впливала геральдика Польщі, Литви, Росії, Австрії, Туреччини.

Відродження старовинного герба князя Володимира Київського — тризуба на українських землях сталося на початку XI ст. Великий Київський князь Володимир залишився в пам'яті українського народу як видатний державний діяч, який зміцнив кордони держави, прийняв християнство, а з ними розвинув писемність та культуру. Саме тому з наміром підкреслити успадкування української державності від Київської Русі золотий тризуб на синьому тлі в лютому 1918 р. було ухвалено, а 22 березня 1918 р. затверджено Центральною Радою як державний герб Української Народної Республіки.

У проекті Конституції УНР, яку подала конституційна комісія 1 жовтня 1918 р., в ст. 9 записано: "Державним гербом Української держави є тризуб золотого кольору на синьому тлі. Право використання державного герба мають виключно державні заклади". В УНР тризуб використовувався на державних печатках, банкнотах-гривнях, був гербом під час Гетьманату (1918 р.) та Директорії (1918–1920 рр.).

Проголосивши 12 листопада 1918 р. ЗУНР самостійною Українською державою на своїх землях, які входили до Австро-Угорської монархії, Рада Державних секретарів затвердила герб ЗУНР у вигляді золотого лева на синьому тлі. Але вже 22 січня 1919 р. було проголошено акт соборної України, яка з'єднувала УНР та ЗУНР. Державним гербом об'єднаних українських республік було прийнято золотий київський тризуб на синьому тлі. Тризуб був також елементом державного герба Карпатської України, що затвердив Сейм 15 березня 1939 р.

Символіку із зображенням тризуба у 20–40-ві роки минулого сторіччя використовували різні політичні угруповання, у тому числі й ОУН, а також як знак розпізнавання в УПА. Але тризуб ОУН та УПА істотно відрізнявся від гербового тризуба — меч замість середнього зуба.

Тризуб був невід'ємним атрибутом символіки "Всесвітнього конгресу вільних українців", а також ряду

інших політичних партій та організацій, діючих за кордоном.

Отже, проголосивши свою незалежність, Україна повернула тризуб у державну символіку та затвердила його як малий герб. Тризуб по праву зайняв місце, яке належить йому серед символів незалежної України.

Цікавою є історія повернення жовто-блакитного прапора у державну символіку українського народу. З давніх часів під час бойовищ або змагань для позначення місця збору використовували різні символи. Дуже часто це був кусок тканини на спису, який потім замінили прапором. На княжих стягах стародавніх слов'ян — після прийняття християнства: Ісуса Христа, різних святих. У Київській Русі головним княжим символом був тризуб, а прапор відігравав лише допоміжну роль.

Прапори за належністю підрозділяються на державні, міжнародні, територіальні, військової та цивільної організацій, суспільств, об'єднань, церковних громад та ін. За правилами вексилогії (прапороведення), порядок кольорів ведеться зверху донизу — першим називається той колір, що зверху. Кольори прапорів, як правило, тісно пов'язані з кольорами гербів. Переважно малюнок герба утримує в собі кольори прапора. У свою чергу, багато гербів дали свої кольори прапорам.

В Україні прапори, як і герби, мають свою історію, витоки сягають часів Київської Русі. Докази того, що серед державних кольорів України переважали синій, блакитний, жовтий, є на фресках собору святої Софії, мозаїках фігур Ольги та Володимира на воротах Володимирського собору та інших архітектурних пам'ятках Києва.

У християнській релігії Вогонь та Вода, що зображаються жовтим та синім кольором, — найвеличніші святині.

Цікаву версію висунув мовознавець зі Львова М. Рогович, згідно з якою слово "хохол" монгольського походження і складається з "хох" — синій та "юлу" — жовтий. Вважаємо цю версію дуже важливою, оскільки сині та жовті кольори могли бути кольорами племінних об'єднань слов'ян ще до монгольської навали, а слово перейшло в мову наших сусідів, загубивши своє початкове значення. Розвиваючи цю версію, можна припустити, що саме так монголо-татари називали могутнє Галицько-Волинське князівство, яке під керівництвом князя Данила Галицького так і не підкорилось татарам.

Синьо-жовті прапори були основними у Галицько-Волинській державі та поширювались на інші князівства, у тому числі й Київське. Доказовим історичним фактом є те, що коли у 1240 р. монголо-татари штурмом брали Київ, воєвода Дмитро, намісник Данила Галицького у Києві, вів оборону під синьо-жовтими прапорами. Вистоявши перед монголо-татарською навалою, Галицько-Волинська держава була визнана всією Європою. У 1253 р. Папа Римський поблагословив Данила Галицького і проголосив його "Королем Русі", на його голову одівають королівську корону. Ця держава під синьо-жовтими прапорами існувала до середини XIV ст., коли його захопили поляки.

Найправдивіші історичні відомості про прапори українських земель належать до 1410 р., це час переможної Грюнвальдської битви, в якій об'єднані сили слов'янства та прибалтійських народів розгромили Тевтонський орден німецьких лицарів. Як стверджує польський історик Ян Длогуш, ополчення Львівської землі брало участь під синім прапором із зображенням жовтого лева.

У XVII ст. синьо-жовті кольори були на прапорах Києва та восьми з одинадцяти повітів Київської губернії, Лубен, Городища. Прапор Криму також утримував блакитний та жовтий кольори: золота тамга на блакитному тлі. Синьо-жовті сполучення складалися по всій наддніпрянській Україні, але цю тенденцію припинили утиски царизму.

Важливий етап у розвитку символіки в Україні пов'язаний з виникненням козацтва. Наразі ще немає спільної думки вчених відносно кольорів прапорів українських козаків. Єдиного прапору українське козацтво не мало, хоча, як військово-політична організація, віддавало перевагу червоному та малиновому кольорам.

Для козацьких прапорів XVI–XVII ст. характерні мотиви українського образотворчого мистецтва: сонце, місяць, зірки, святі, зброя та ін. Росло різноманіття форм полотнищ, кольорової гами, посилення національних ознак у семантиці форм та змісту, створювалась система військово-полкових, сотенних знамен, прапорів для морських походів тощо. У козацьких полках були знамена різних кольорів: жовті, сині, червоні, малинові.

Поширеним на козацьких прапорах було зображення козака з шаблею та мушкетом, який був з XVI ст. гербом низового війська.

Синьо-жовті прапори в козацьких прапорах з'являються у період Визвольної боротьби українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького, а пізніше — повстання гайдамаків періоду 1730–1770 рр. під керівництвом Максима Залізняка, Івана Гонти та ін.

Сині та жовті прапори також переважали у козацькому одязі. Як підтверджують свідчення сучасників, у жовті жупани та сині шаровари були вдягнені гайдамаки Гонти у 1768 р.

Із занепадом Гетьманщини, розподілом українських земель між Росією та Австрією зникають українські військові та територіальні прапори.

На українських землях у добу царату дозволялось застосовувати лише біло-синьо-червоні прапори Російської імперії. Традиції козацьких прапорів зберігались лише серед залишків запорозького війська на Кубані, Дунаї, Дністрі, Бузі та біля Азовського моря.

На українських землях, які перебували під владою Австрії, була спроба нав'язати прапори монархії: блакитно-червоно-жовтий, синьо-червоний, червоно-синій. Але цих символів не затвердили, і вже у XIX ст. національно-визвольний рух у Галичині, Буковині та на Закарпатті відбувався під синьо-жовтими символами. Революція в Австрії у березні 1848 р. дала поштовх визвольній боротьбі українського народу. 2 травня у Львові була створена Головна Руська Рада. У червні на ратуші Львова з'явився синьо-жовтий

прапор. У жовтні 1848 р. Головна Руська Рада затвердила символами українського народу герб — золотого лева на синьому тлі та синьо-жовтий прапор.

На початку XX ст. поширюється трактування кольорів прапора як безхмарне небо, або символ світу — синій колір, та пшеничного поля як символ багатства та благополуччя — жовтий колір. Під цими прапорами відбувались заходи у 1911 р. з приводу 50-річчя смерті Тараса Шевченка, а в 1914 р. — 100-річний ювілей Великого Кобзаря. Заходи відбувались не лише в Україні, а й у Відні, Празі, Варшаві, Кракові, Нью-Йорку та інших містах світу. На теренах Російської імперії царський уряд заборонив відзначати ювілей Тараса Шевченка. Проте у Києві відбулась студентська маніфестація під синьо-жовтими прапорами.

Ще більшого поширення набули синьо-жовті прапори після падіння Російської імперії. 23 березня 1917 р. в Петрограді відбулась маніфестація українців з приводу панахиди по Тарасу Шевченку, в якій взяли участь понад 20 тис. людей. А 14 січня 1918 р. Центральна Рада затвердила закон "Про флот Української Народної Республіки", в якому було записано: "Прапором військового флоту є полотнище у двох — синьому та жовтому кольорах". На синьому тлі — золотий тризуб з білим внутрішнім полем.

Першими підняли жовто-блакитний прапор матроси та мічмани есмінця "Завидний" 12 жовтня 1917 р. При цьому присягнули не спускати його до Українських установчих зборів, потім — інші кораблі. 1 листопада 1917 р. при Центральній Раді у Києві була створена Морська Генеральна Рада.

Проголосивши УНР, протягом певного часу не затверджувався державний прапор. Українська символіка існувала як національна, а не державна. І лише 22 березня 1918 р., виходячи з традицій національної української символіки, Центральна Рада затвердила жовто-синій державний прапор УНР. Гетьман Скоропадський під час Гетьманату в Україні поміняв порядок кольорів прапора на синьо-жовтий. Таким він залишився і за часів встановлення влади Директорії.

Під синьо-жовтим прапором остаточно визріла ідея незалежності, ідея побудови суверенної, демократичної української держави. Під ним український народ завойовував і відстоював свою незалежність і соборність. Нині відокремити ідею свободи України від синьо-жовтого прапора вже неможливо. Жодна ідеологія не може викинути з життя народу будь-які її сторінки, особливо пов'язані з його боротьбою за свободу та незалежність.

24 серпня 1991 р. відбулося проголошення незалежності України, і над будинком Верховної Ради замайорів синьо-жовтий прапор. 1 грудня 1991 р. в історії України сталася справді історичного значення подія: на політичній карті світу з'явилася нова держава, якій були потрібні всі необхідні атрибути державності, що належить мати членові Організації Об'єднаних Націй. Без цього неможливо увійти рівноправним членом у світове співтовариство. Саме тому Верховна Рада України 28 січня 1992 р.

постановила затвердити державним прапором України національний прапор, який являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розміщених стрічок: верхньої — синього кольору, нижньої — жовтого кольору, з відношенням ширини прапора до його довжини 2 : 3.

Синьо-жовтий прапор повернувся як державний символ незалежної України. Разом з відродженням герба та прапора український народ відроджує національний гімн — символ патріотизму. Гімн — це виявлення волелюбних бажань, духовно-патріотичних поривань народу. Гімн — це урочистий музичний твір на вірші програмного характеру. Їм належить значна роль у суспільно-політичному житті як засобу масової агітації, згуртування. Оскільки гімни розраховані на загальне сприймання і виконання, їм притаманна образність тексту, широка урочиста мелодія, розмірений ритм. Так, 6 квітня 1917 р. на з'їзді Національного конгресу України селянська спілка внесла до зали засідань національний синьо-жовтий прапор з вишитим на ньому портретом Т. Шевченка, всі 900 делегатів встали, й багатолюдна громада в єдиному пориві натхненно проспівала "Заповіт". Він, як згадує М. Грушевський, відтоді став неофіційним гімном нової України, який виконували на всіх зібраннях аж до падіння Центральної Ради.

Ще в далекому минулому пісня-гімн "Ще не вмерла України ні слава, ні воля" (вірші П. Чубинського, музика М. Вербицького) в Україні був заборонений і не входив до жодного з літературно-музичних видань.

Проголошення незалежності України та духовне відродження українського народу надало особливої актуальності гімну нашої держави. Пропонувались різні варіанти гімну, наприклад: "Запорозький марш" Євгена Адамцевича, "Боже, великий, єдиний, нам Україну храни" Ореста Кониського та ін. Але тільки гімн "Ще не вмерла України ні слава, ні воля", створений діячами культури М. Вербицьким та П. Чубинським, майже два сторіччя надихає народ до своєї незалежності, кличе до святої свободи, і по праву став державним гімном незалежної, соборної, демократичної України. 15 січня 1992 р. на засіданні Президії Верховної Ради України було розглянуто питання про Державний гімн України. Ця мелодія виконується під час різних урочистостей: святкуванні видатних історичних подій, під час військових парадів, фестивалей, олімпіад, на зібраннях трудових колективів, дипломатичних прийомах тощо.

Отже, незважаючи на всі заборони, тисячі синів і дочок українського народу з національними символами боролися за свободу України, страждали у царських та сталінських тюрмах, йшли у заслання, гинули героїчною смертю у повстанських загонах. З ними пов'язані сторічні поривання нашого народу до незалежності та демократії, яка тільки у наш час стала реальністю. Тому нова незалежна Україна вибрала тризуб, синьо-жовтий прапор, гімн. Проголосивши свою незалежність, Україна повернула свої історично національні символи.

Література

1. *Ракитянський Л. С.* Національна, державна та військова символіка України (газета “Слава і честь” від 22 грудня 1998 р).
2. *Державна* символіка України: Державний герб, державний прапор, державний гімн (газета “Флот України” від 31 серпня 1996 р.).
3. *Лановик Б. М.* Українська символіка: (Герб, барви прапорів, гімн). Історія України. — К., 2000.
4. *Національна*, державна та військова символіка в Україні (газета “Слава і честь” від 10 січня 2001 р).
5. *Касинок Л. А.* Державна символіка України (Основи конституційного права України). — Харків–Одеса, 2000.
6. *Савчук Ю. С.* Символи не обирають, символи успадковують (газета “Народна Армія” від 26 червня 2001 р.).

УДК 004.492
Т. О. СТОЛЯРОВА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМП'ЮТЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МАКРОПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 106–109

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується різким зростанням ролі і значення інформації в управлінні соціально-економічними процесами. Наявність повної своєчасної та достовірної інформації про процеси, що відбуваються в різних галузях і сферах життєдіяльності країни, є необхідною умовою організації ефективного управління його розвитком. Але водночас існують і проблеми:

- ефективність організації збирання інформації зважаючи на величезну кількість показників, що характеризують соціально-економічне становище сучасного інформаційного суспільства;
- об'єктивність інформаційної оцінки, що відбувається у зв'язку з швидкоплинними змінами соціально-економічного становища;
- прогнозування соціально-економічних процесів як проблеми комп'ютерного моделювання.

Розв'язання цих проблем може забезпечити організація системи комп'ютерного моніторингу, моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів та розвитку.

Ці дослідження здійснені в межах науково-дослідної роботи відділу інформаційно-аналітичних технологій сфери оподаткування НДЦПО та кафедри інформаційних систем і технологій Національного університету ДПС України — "Моніторинг та моделювання процесів прийняття рішень в організаційних системах управління сфери оподаткування".

Саме тому дослідження питання комп'ютерного моніторингу, моделювання макропоказників соціально-економічного розвитку, зокрема в умовах інформаційного суспільства, зумовлює актуальність та необхідність проведення досліджень з метою подальшого розвитку цієї проблематики, яка викликає також пильну увагу та зацікавленість зарубіжних та вітчизняних вчених.

Під моніторингом розуміють систему безперервного збирання інформації про параметри складного об'єкта чи діяльності для визначення тенденцій зміни параметрів [8].

Інформаційний моніторинг полягає у структуризації, накопиченні і поширенні інформації.

Система моніторингу макропоказників — це спеціалізований проблемно-орієнтований систематичний комплекс спостережень, організації, первинної обробки та накопичення даних, аналізу, моделювання та прогнозування стану національної економіки, виявлення тенденцій, закономірних змін, можливостей виникнення несприятливих та ризикових ситуацій, а також механізмів їх попередження з метою інформаційно-аналітичного забезпечення розробки і прийняття управлінських рішень щодо розробки результативних механізмів та заходів забезпечення стійкого, пропорційного та збалансованого соціально-економічного розвитку країни [1].

Комп'ютерний моніторинг — це аналіз складних технічних та соціально-економічних систем і управління ними з використанням сучасних інформаційних технологій та засобів телекомунікацій [9].

Основна мета моніторингу нашого проекту полягає в необхідності планування та реалізації розвитку соціально-економічного процесу та перевірки оптимальності процесів прийняття рішень в організаційних системах управління.

Комп'ютерний моніторинг надає систематизовану інформацію для:

- аналізу ситуації соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства;
- виявлення проблем соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства;
- забезпечення всіх видів діяльності здійснюється належним чином права людей;
- використання досвіду інших розробок для найоптимальнішого розв'язання проблем прийняття рішень в організаційних системах управління сфери оподаткування.

Метою створення інформаційно-аналітичної системи "Моніторинг макропоказників соціально-економічного розвитку" є підвищення оперативності і рівня інформованості керівництва та спеціалістів Міністерства фінансів про науковий потенціал країни у сфері економіки та фінансів у процесі прийняття відповідних управлінських рішень у сфері державного регулювання соціально-економічного розвитку. Впровадження системи моніторингу спрямовано на модернізацію системи управління державними фінансами та забезпечення прискорення впровадження її результатів у практичну діяльність [1].

Моніторинг також трактується як один з етапів процесу формування стратегії розвитку торговельного підприємства, який триває протягом усього періоду здійснення стратегії, або відповідність поставленим стратегічним цілям стану внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Проведення моніторингу має завершитися короткостроковим прогнозуванням з використанням різних методів [9, *9*].

Головна **мета функціонування системи комп'ютерного моніторингу** макропоказників соціально-економічного розвитку полягає в забезпеченні організації своєчасної та

достовірної інформації про перебіг соціально-економічних процесів, що відбуваються в різних сферах економіки в умовах інформаційного суспільства.

Основними завданнями комп'ютерного моніторингу є:

1) організація спостереження. Одержання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг соціально-економічних процесів;

2) оцінка і системний аналіз одержуваної інформації, виявлення причин, що зумовлюють той чи інший характер перебігу економічних процесів;

3) забезпечення інформацією, отриманою при здійсненні соціально-економічного моніторингу;

4) розробка прогнозів соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства;

5) підготовка рекомендацій, спрямованих на подолання виявлених проблем прийняття рішень в організаційних системах управління сфери оподаткування.

До моніторингових програмних продуктів (tracking software) відносять програмне забезпечення, яке допомагає у збиранні та обробці інформації. Визначення "tracking software" коливається в широких межах, залежно від потреб, і передусім істотно залежить від поставлених завдань. Якщо розглядати моніторингові функції одна за однією й інструменти, що спеціалізуються на кожній функції проектування та прийняття рішень в організаційних системах управління [10].

В Україні використовується інформаційно-аналітична система "Моніторинг макропоказників соціально-економічного розвитку", що реалізована на платформі Business Intelligence MicroStrategy (наказ МФУ № 123 від 10.03.2010 про впровадження в промислову експлуатацію ІАС "Моніторинг макропоказників соціально-економічного розвитку"), яка призначена для підвищення оперативності і рівня інформованості керівництва та спеціалістів Міністерства фінансів щодо інтегрованої бази даних фінансових і макроекономічних показників соціально-економічного розвитку країни. Розрахунки в інформаційно-аналітичній системі "Моніторинг макропоказників соціально-економічного розвитку" проводяться в середовищі Excel, Word та Web [1].

Для прийняття управлінських рішень та управління проектами допоможе Microsoft Project (тільки для організацій через відбіркові TechSoup) або OmniPlan для Mac. Обидва з цих інструментів є настільними додатками, які припускають, що є центральний керівник проекту. Якщо використовувати Salesforce, плагін DreamTeam, що пропонує функціональні можливості з проект-інструментами планування у поєднанні з більш спільними завданнями і управління документами. Керівники проектів зазвичай створюють графіки проекту в Excel (для організацій через відбіркові TechSoup), або з використанням таких інструментів, як діаграми Microsoft Visio (через відбіркові TechSoup), OmniGraffe або Gliffy. Якщо використовувати Excel, то можна знайти цілий ряд безкоштовних додаткових шаблонів для створення діаграм Ганта або інших графіків проекту на www.office.mi-

crosoft.com. Існує також цілий клас веб-співробітництва та управління проектами програмного забезпечення. Basecamp є найвідомішим інструментом у цій сфері, з інструментами для створення завдання, термінів і призначень. Desktop надає Завдання управління. Інші веб-співробітництва та управління проектами пропозицію програмного забезпечення управління завданнями підтримки включають **GoPlan**, проект бюро, **Zoho** і **DotProject**. Щодо Project Management Software, найбільші з них: Clarizen (на платформах Linux/Unix, Mac, Online,Windows); **Intervals** Pelago (на Windows, Mac, Linux/Unix, Other, Open Source, Online); **Genius Project On-Demand** Genius Inside; **RationalPlan Multi Project** Stand By Soft; **Celoxis**; **Timeless Project Tracking** MAG Softwrx Inc; **Timeless Time & Expense** MAG Softwrx Inc; **Basecamp** 37signals; **LiquidPlanner**; **Huddle**; **FastTrack Schedule** AEC Software; **Cohuman** Cohuman Inc.; **Merlin** ProjectWizards; **Studiometry**; Oranged **Software**; **OroTimesheet** OroLogic Inc; **MindManager** Mindjet; **PersonalPMO** Ahead Of Its Time, LLC та ін. Можна також використовувати середовище SPSS (PASW Statistics) з використанням пакета R, MathCAD, MatLAB, Eureka, Mathematica, Derive, Maple.

Методи звітності мають бути легкоорієнтовані та повинні мати кілька функцій звітів, а також можливість виконання пошуків користувачів.

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що однією з головних умов дослідження особливостей та характеристик соціально-економічних систем і процесів в умовах інформатизації суспільства є система комп'ютерного моніторингу соціально-економічних процесів, що дають можливість для оптимізації прийняття управлінських рішень в організаційно-управлінських системах, зокрема в сфері оподаткування.

Література

1. *Академія* фінансового управління. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ndfi.minfin.gov.ua/index.php?page_id=212
2. *Астраханок Д. Д.* Шляхи розвитку моніторингових систем соціально-економічного стану на сучасному етапі // Статистика України. — 2005. — № 2. — С. 33–36.
3. *Державна* служба статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
4. *Карпов В.* Статистичний моніторинг соціально-економічних процесів як актуальні завдання державної статистики // Статистика України. — 2000. — № 2. — С. 33–40.
5. *Центр* исследований в области социального моделирования — CRESS Университета Суррея. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://cress.soc.surrey.ac.uk/web
6. *Педченко Н. С.* Моніторинг фінансової конкурентоспроможності підприємств: Монографія. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2007. — 103 с.
7. *Hassan, S., Antunes, L., & Gilbert, N.* (2010). Going back home: social simulation and artifical intelligence. Computational and Mathematical Organization Theory, 16 (4), 325–328.
8. *Sholz, R., Nokkala, T., Ahrweiler, P., Pyka, A., & Gilbert, N.* (2010). The agent-based NEMO model (SKEIN): simulating European Framework Programmes. In P. Ahrweiler (Ed.), Innovation in Complex Social Systems (p. 300–314). London: Routledge.

УДК [321:316.32]:339.9«20»
А. М. ШАПОВАЛОВА

ВЛАДА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ XXI СТОЛІТТЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 110–113

Глобалізаційні процеси в XXI ст. відбуваються з неймовірною швидкістю, вносячи свої корективи у світовий суспільний лад, а також лад безпосередньо кожної незалежної держави. Поява нової галузі науки, а саме глобалістики, свідчить про прагнення науковими методами розв'язувати нові проблеми та завдання.

Переважна більшість вчених розглядають глобалізацію з економічної перспективи, господарського зиску для великих транснаціональних корпорацій. Тому і наукові праці з цієї тематики присвячені саме глобалізації в економічній сфері, натомість у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, мас-медіа та загальнофілософських і соціально-політичних проблем управління глобальною суспільною сферою їх значно менше [2]. Таким чином, можемо констатувати певну фрагментарність і недостатню оформленість об'єкта і предмета досліджень, а також методологічної і методичної бази цієї нової галузі знань, яка, на нашу думку, потребує значного політологічного осмислення та доповнення.

Надзвичайно важливу роль, яку необхідно, на нашу думку, особливо підкреслити, в глобалізаційних процесах відіграє держава, оскільки вона є своєрідним прискорювачем та координатором змін, які відбуваються в різних сферах суспільного життя. Тому цілком ствердно можна говорити про становлення глобальної держави, для якої характерними є глобальні парламент, уряд, суд, а також глобальне громадянське суспільство. У цій складній та багатогранній системі чинником, який об'єднує людину, політику, державу та громадянське суспільство, є влада, феномен якої потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Так, американський політолог Ендрю Хейвуд розглядає поняття "влада" у двох значеннях. У широкому, влада — це здатність досягати бажаного результату. Натомість, у вузькому значенні, влада ототожнюється зі здатністю до покарання та нагородження, зводячи її до насильства чи маніпуляції, на відмінну від значення терміну "вплив", який закладає між ними раціональне переконання [3, *7*]. Виходячи зі сказаного, Ендрю Хейвуд розкриває обличчя влади, вважаючи, що явище (феномен) влади існує всюди там, де А владарює, а Б робить те, чого би в іншому випадку не зробило б. Однак А може вплива-

ти на поведінку Б різними способами. Така відмінність дає підстави виділити, на його думку, різні обличчя влади:

• **влада як прийняття рішень** — це обличчя влади складається із свідомих дій, які у певний спосіб впливають на зміст рішень. Класичний опис цієї влади у книзі Роберта А. Даля "Хто управляє?" (1961) ;

• **влада як система** — другим обличчям влади, на думку Бахраха та Бараца (1962), є можливість запобігання прийняттю рішення: тобто результат — його "неприйняття". Такий підхід передбачає встановлення політичного розкладу (гармонограми), що запобігає розгляду невигідних питань;

• **влада як контроль думки** — третім обличчям влади є здатність впливати на іншу особу, формуючи її думки, бажання, потреби (С. Лукес, 1974). Ця влада виражена в ідеологічній індоктринації чи психологічному контролі [3].

Таким чином, соціальній природі влади притаманна обов'язкова атрибутивна властивість, пов'язана з впливом суб'єкта на об'єкт. Необхідною умовою реалізації цього впливу є відповідна система інституцій, яка перетворює вплив на реальний інструмент суб'єкта, щоб забезпечувати необхідний для себе результат. У системі державних відносин інституційне забезпечення впливу досягається за допомогою структури державних органів, які наділені відповідними повноваженнями. Використання інструментальної бази сили залежить від вибору санкцій, якими може користуватися суб'єкт. В одному випадку, це може бути примус, включаючи загрозу використання сили, а в іншому — відмова в отриманні благ або привілеїв.

Світового значення набуло розуміння того, що неможливо досліджувати демократичні процеси без з'ясування місця та ролі структур громадянського суспільства. Тому різні наукові кола останніми роками зосередили увагу на системі суспільних відносин, де всі управлінські дії відбуваються на підставі закону з виділенням окремої інституційної сфери, що не збігається зі структурами державної влади, маючи власну автономну інституційну систему, яка відбиває широку палітру інтересів різних суспільних прошарків.

На зламі тисячоліть саме поняття "громадянське суспільство" стало об'єктом особливої уваги з боку зарубіжних та вітчизняних науковців. За визначенням відомої англійської газети "Таймс", найпопулярнішим терміном, яким користувались політики, представники бізнесу, викладачі, вчені, пересічні громадяни, стало "громадянське суспільство", яке, за оцінкою цього видання, є "своєрідним символом 90-х років минулого століття" [4, *30*]. Саме тоді в Європі створюється розгалужена інституційна база, яка займається дослідженням "глобального громадянського суспільства". Зокрема, Лондонська школа економіки і політичної науки ініціювала розробку програм, пов'язаних з вивченням цих процесів. Результатом цієї діяльності стала підготовка фундаментальних наукових праць. Наведені вище факти дають підстави стверджувати, що у великому наукоємному арсеналі досліджень демократичних перетво-

рень глобальне громадянське суспільство посідає провідне місце.

Процес формування інститутів громадянського суспільства як специфічного утворення складається з певної форми самоорганізації громадян, що об'єднуються в автономні спільноти на підставі збігу їх інтересів, задля досягнення певної мети та реалізації відповідних суспільно значущих функцій. Їх головними ознаками слід вважати автономність відносно держави, добровільність при об'єднанні, власний підхід при визначенні кількісних і якісних параметрів діяльності, високу соціально-політичну мобільність та активну громадську участь, специфічну форму правового і організаційного статусу, конкретну міру адаптивності до навколишнього середовища, демократичний характер діяльності, відкритість та доступність, широке застосування демократичних процедур та правил. Ефективність їх діяльності залежить від підтримки суспільством громадських організацій і процедур взаємодії цих інститутів зі структурами політичної системи держави та органами місцевого самоврядування.

Зарубіжні дослідники також показують, що сучасні глобалізаційні процеси мають постійний, історичний характер. Коли створюються транснаціональні зв'язки і простори з набуттям нового значення локальних та національних суспільно-політичних і культурних зв'язків, відбувається зростання світових мереж взаємозалежності, що реально перетворюють світ у справжню планетарну єдність з новими формами інформаційних мереж, інформаційних стиковок, формують нову культуру толерантності й разом із цим сприяють розвитку інституцій громадянського суспільства, які виконують міждержавні та загальнопланетарні функції.

Концепти глобального громадянського суспільства своїми цінностями пронизують різні напрями глобалізації, які стосуються діяльності мережі міжнародних неурядових організацій. Вони відчутно виявляються у збільшених розмірах та складності структур формальних і напівформальних громадських груп та організацій із різних країн. Змістовним проявом концептів глобального громадянського суспільства є підсилюючі зв'язки міжнародних неурядових організацій та міжнародних кампаній громадянських активістів. Наступним форматом концентрованого виразу концептів є фіксація через них об'єднуючої ресурсної бази організації із різних країн світу в ім'я спільної мети. Наприклад, об'єднання неурядових структур у боротьбі за мир або проведення спільних акцій в рамках єдиної світової мережі Міжнародної федерації прав людини, яка об'єднує представників з 70-ти країн світу, або акції міжнародного неурядового антиглобалістського руху.

На нашу думку, підходи в дослідженні особливостей глобального суспільства і, зокрема, глобального громадянського суспільства не повинні кардинально відрізнятися від аналогічних підходів, напрацьованих у традиційній політології [1]. У цьому випадку принципова різниця полягає лише в тому, що, на додаток до політичних проблем суспільства, організованого в державу-націю і відповідну національну модель громадянського суспільства, додаються

проблеми взаємин цього суспільства з іншими суспільствами у поєднанні з системним ефектом глобального управління і комплексної взаємозалежності країн світу, що глобалізується.

Отже, методика політології глобального світу має розглядатися як арсенал комплексних методів вивчення й аналізу функціонування політичної сфери глобального суспільства у поєднанні з економічною і духовною його сферами. Щодо влади, власне кажучи, то вона буде існувати і виявляти свою владоспроможність доти, доки зберігатимуться суб'єктно-владні підпорядкування, що мають психофізичні, розпорядницько-організаційні та інші прояви відносин між людьми.

Література

1. *Бебик В.* Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент // Політ. менеджмент. — 2006. — № 2 (17). — С. 140–147.
2. *Зуев А., Мясникова Л.* Глобализация: аспекты, о которых мало говорят // МЭиМО. — 2004. — № 8. — С. 54–60.
3. *Heywood A.* Politologia / A. Heywood. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010. — 554 s.
4. *Times* Literary Supplement. — 1997. — № 4940 (5 December). — P. 30.

УДК 316.647.5

П. М. ЛІСОВСЬКИЙ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДУХОВНИЙ ПРІОРИТЕТ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ МУДРОСТІ В СУЧАСНУ ДОБУ ГЛОБАЛІЗМУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 114–115

У сучасних умовах інформаційного світу, коли відбувається динаміка соціальних відносин, толерантність у концептуальному змісті феноменології мудрості набуває актуального значення. При цьому, важливим структурним механізмом толерантності є соціальний комфорт (виваженість, поміркованість) як генеративна оціночно-емоційна реакція людини. Такий соціальний комфорт як складний конструкт психологічної площини має три рівні: пізнавальний, емоційно-оціночний та несвідомий. До емоційного рівня належать типові больові відчуття з приводу комфорту, що пов'язані з усвідомленням індивідом просторово-часових меж у структурі соціального світу.

За цих обставин відбуваються нелінійні процеси кодового осмислення толерантності у латентних структурах індивіда в силу відповідних зовнішніх чинників як соціальних настанов, так і стереотипів мислення. Соціальне, по суті, постає "симуляцією" мас-медіа та інформаційних технологій, втрачає власну автономію, відбувається деструкція соціального. Поширена інформація не продукує "смислу", не здійснює соціалізації, а навпаки, за словами Бодрийяра, "збурює соціальність". Інакше кажучи, соціальність всмоктується новою культурною логікою мас-медіа, що є проблемою у царині толерантності. Як зазначає Ю. В. Мосаєв: "Соціальний комфорт є соціологічною категорією, що містить у собі соціальні індикатори та об'єктивно віддзеркалені особливості існування людини та групи людей у соціумі" [1, *68*]. У цьому сенсі варто звернути увагу на те, що соціальний комфорт залежить від належних соціальних умов життєвого світу, гармонізації побуту, оскільки має позитивний прояв від стану внутрішнього спокою людини. Основними елементами соціального комфорту є: матеріальний комфорт як виробництво матеріальних благ та добробуту; духовний комфорт (це знання, освіта, наука); психологічний (мотивація як потреби та інтереси; відсутність постійного відчуття напруги, страху, впевненість у власних силах, ініціатива та самостійність у вирішенні життєвих проблем); моральний комфорт (оптимізм як позитивний волевияв стану свідомості, соціальна справедливість); фізичний комфорт — це стан здоров'я, що залежить від правильного способу життя.

Отже, життєвий комфорт у царині толерантності відображається переважно на емоційному рівні як активно впливової ірраціональної сфери людської свідомості.

За цих обставин теорія мотивації Маслоу розглядає потреби людського існування в такій ієрархічній послідовності: 1) фізіологічні потреби; 2) потреби у безпекотворенні; 3) потреби у самореалізації [2, *45*]. Такий феномен життєвого комфорту визначається цілісно стійким та гармонійно динамічним станом свідомості людини.

У цьому зв'язку саме складова толерантності як самодисципліна (самоконтроль) надає, зокрема, соціології культури важливого значення, оскільки еволюціонує культура здоров'я особистості в процесі цивілізаційного поступу. В силу зазначених умов і з'являється саме поняття "толерантність", що має бути наповнене семантичним змістом культури здоров'я упродовж періоду традиційного суспільства. При цьому, реалізація толерантності має відбуватись за наявності повноцінного здоров'я: це статусна роль у суспільстві, професія, різновид занять, тривалість життя тощо.

Варто зазначити, що в сучасну добу глобалізму цивілізація активізує таке соціальне життя, яке породжує у своєму просторі потенційні ризики для здоров'я особистості. Це й сприяє виникненню нагальної проблеми толерантності як соціально-філософської моделі у феноменології мудрості. Крім того, в сучасних умовах індустріальної культури толерантність є дефіцитним ресурсом духовного капіталу людини, тому набуває генеративної цінності в соціумі.

Як вважає Фуко, людина значною мірою приречена на існування згідно з правилами, що їй нав'язує атомізоване суспільство. Адже "важливі коди будь-якої культури управляють її мовою, схемами сприйняття, її обміном, її формами вираження, її цінностями, ієрархією її практик" [3, *89*]. Іншими словами, такий дискурс здоров'я кодово осмислюється певними мовними засобами, що вмонтовані у відповідні схеми світовідчуття латентних структур свідомості.

Таким чином, у процесі цивілізаційного поступу відбуваються динамічні процеси лексико-семантичного навантаження толерантності. З огляду феноменології мудрості, кодово-смисловим горизонтом є соціальна філософія. Саме толерантність розширює свої ціннісні орієнтири, оскільки цивілізація внесла певні соціальні ризики щодо здоров'я людини. Тому в контексті толерантності духовної сили має набувати соціальний конформізм як професійно-адаптивний підхід феноменології мудрості.

Література

1. *Соціальний* комфорт в соціологічному дискурсі [Текст]: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: [спец.] 22.00.01 "Теорія та історія соціології" / Ю. В. Мосаєв; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2010. — 16 с.
2. *Маслоу А. Г.* Мотивация и личность / Пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. — СПб.: Евразия, 1999. — 478 с.
3. *Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. — СПб.: Acad, 1994. — 408 с.

УДК 351.9

В. В. УТВЕНКО

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 116–121

Житлово-комунальне господарство є однією з найважливіших галузей народного господарства на всіх рівнях функціонування національної економіки, яка забезпечує життєдіяльність країни в цілому, регіонів та населених пунктів й істотно впливає на розвиток економічних взаємовідносин у державі. У цій сфері зайнято 5 % працездатного населення країни, які обслуговують близько 25 % основних фондів держави. Понад 14,2 тис. спеціалізованих підприємств та організацій різних форм власності надають споживачам до 40 видів житлово-комунальних послуг [5].

Також житлово-комунальна сфера виступає важливою складовою регіонального та місцевого розвитку, від якої значною мірою залежить добробут громадян, підтримка регіональної та загальнонаціональної безпеки. "Більш ніж 95 % соціально-економічних потреб, у тому числі в сфері надання житлово-комунальних послуг, задовольняється населенням на регіональному рівні, а понад 85 % — у системі муніципальних утворень" [3, *37*].

Розвиток житлово-комунального господарства на державному та регіональному рівнях забезпечується цілою низкою нормативно-правових актів, найважливішими серед яких є Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" (1997 р.); Закон України "Про житлово-комунальні послуги" (2004 р.); а також "Загальнодержавна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки". Саме вони на сьогодні визначають основні напрями розвитку та управління житлово-комунальним господарством на регіональному рівні, яке представлено обласними та районними державними адміністраціями [6–8].

Відносно розвитку житлово-комунального господарства обласні та районні ради та їх виконавчі органи — державні адміністрації забезпечують на підконтрольних територіях: "реалізацію державної політики у сфері житлово-комунального господарства та міського електротранспорту, насамперед, щодо організації і виконання заходів з його реформування; здійснюють аналіз стану житлово-комунального господарства регіону та підготовку пропозицій до проектів обласного бюджету щодо фінансування регіональних програм розвитку житлово-кому-

нального господарства і благоустрою населених пунктів; забезпечують у межах своїх повноважень дотримання вимог нормативно-правових актів з питань житлово-комунального господарства; виконують функції управління у сфері житлово-комунального господарства; координують діяльність відповідних структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади; вирішують інші питання у сфері житлово-комунального господарства відповідно до чинного законодавства" [12].

Водночас, житлово-комунальне господарство є найбільш технічно відсталою галуззю економіки регіонів з багатьма проблемами, які останнім часом особливо загострилися. До головних проблем розвитку житлово-комунальної сфери на регіональному рівні можна віднести: "недосконалість порядку формування тарифів, непрозорість формування цін/тарифів за послуги та поточної діяльності підприємств ЖКГ; невідповідність розмірів платежів за користування житлом фактичним витратам на його утримання; погана керованість, неконтрольованість, низька якість роботи підприємств житлово-комунальної галузі та послуг, що ними надаються; утриманське ставлення користувачів до житла, що призводить до його швидкого фізичного та морального зносу; зношеність основних фондів галузі, застарілість технологій і, як наслідок, значні витрати (води, теплової енергії тощо) та низька енергоефективність (близько 70 % житлового фонду збудовано до 1970 р., зношеність основних фондів перевищує 60 %, енергоємність послуг у 2,5–3 рази перевищує показники європейських держав; якщо на початку 90-х років у середньому по Україні на 100 км комунальних мереж припадало 30–40 аварій, то останніми роками цей показник сягнув 180 аварій на 100 км водопроводу та 10–20 на 100 км мереж теплопостачання); високий рівень монополізації сфери надання житлово-комунальних послуг та слабкий розвиток конкуренції у цьому секторі; недосконалість нормативно-правового регулювання діяльності галузі, насамперед, у сфері диверсифікації постачальників послуг; неефективна система управління галуззю; незавершеність приватизації житлового фонду у частині асоціювання власників житла у багатоквартирних будинках в об'єднання співвласників (ОСББ)" [9]. До того ж, щорічні втрати в житлово-комунальній сфері сягають 12 % від теплової енергії (2,5 млрд м^3 газу або понад 1 млрд дол. його вартості) [2, *134–135*].

Крім цього, серед серйозних проблем функціонування житлово-комунальної сфери можна назвати недосконалість нормативно-правової бази, що часто призводить до відсутності взаємодії між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо розвитку галузі, залучення інвестицій, запровадження енергозберігаючих технологій та належного контролю за якістю надання житлово-комунальних послуг населенню.

Існують також проблеми використання новітніх науково-технічних досягнень, інформаційного забезпечення житлово-комунальної сфери, залучення громадян до реалізації житлово-комунальних реформ та

соціального захисту населення [1; 3, *92–96, 100*].

Важливим на порядку денному є також проектування регіональної системи житлових субсидій та компенсацій з розробкою відповідного регламенту державної послуги. Ця система повинна включати: "функції управління — специфічний вид діяльності з обслуговування, розробки та прийняття управлінських рішень; інформацію — сукупність відомостей та даних, необхідних для обґрунтування, розроблення, прийняття та виконання рішень щодо досягнення цілей і завдань підприємства житлово-комунальної сфери; технічні засоби управління — сукупність технічних засобів, що застосовуються для збору, обробки, представлення та використання кадрами управління; кадри управління — представників усіх рівнів управління; технологію управління — сукупність процесів, спрямованих на обґрунтування, розробку та прийняття управлінських рішень; методи організації управління — сукупність способів і прийомів управління, що забезпечують досягнення цілей і рішення підприємства; ОСУ (організаційну структуру управління); рішення — акти, результат, кінцевий продукт діяльності, спрямовані на досягнення цілей і завдань підприємства" [10, *275–276*].

Аналіз фінансового стану підприємств житлово-комунального господарства останніх років показав, що їх діяльність є переважно збитковою в більшості регіонів України, а в м. Києві взагалі не було зареєстровано прибуткового підприємства в житлово-комунальній сфері.

Але, незважаючи на ряд недоліків, на регіональному рівні все ж таки відбуваються певні зрушення у реформуванні житлово-комунального господарства. І хоча більшість регіонів України "не змінили свого ставлення до ринку житлово-комунальних послуг (Дніпропетровська, Харківська, Хмельницька, Полтавська, Волинська, Тернопільська та інші області), у деяких з них (Івано-Франківська область, Автономна Республіка Крим, Сумська та Вінницька області) відбулися позитивні зрушення, що пов'язано, насамперед, зі зростанням тарифів на житлово-комунальні послуги (приміром, у Криму тарифи на утримання будинків зросли утричі); збільшенням забезпеченості населення житлом і зростанням питомої ваги приватного житлового фонду" [11, *66, 71*].

Найпомітніші зміни щодо реформування розвитку всієї житлово-комунальної сфери регіонів спостерігаються останнім часом у містах Києві та Севастополі, Автономній Республіці Крим та Чернігівській області. Проте й тут зафіксовано ряд проблем у розвитку галузі, пов'язаних із недосконалістю законодавства, значною диференціацією регіонів у соціально-економічному розвитку, відсутністю принципів енергозбереження у виробників та ощадливого ставлення до енергоресурсів у споживачів [11, *77*].

Тому враховуючи важливість нормального функціонування житлово-комунального господарства, його вплив на соціальну сферу України, галузь потребує кардинального реформування, що має передбачати, насамперед, "формування її нової

структурної побудови, яка б поєднувала найкращі надбання зарубіжних моделей управління житлово-комунальною сферою. Реформа житлово-комунального господарства має бути законодавчо, організаційно та економічно забезпечена на чотирьох рівнях: на рівні державних органів виконавчої влади; місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування; житлово-комунальних підприємств різних форм власності; споживачів послуг". Важливими напрямами реформування житлово-комунального господарства як на регіональному, так і на місцевому рівнях, мають стати: "Розвиток державного регулювання діяльності природних монополій на ринку комунальних послуг; формування державної житлової політики; удосконалення системи фінансування житлово-комунального господарства, оплати житла і комунальних послуг та системи соціального захисту населення, здійснення ефективної тарифної політики; демонополізація житлово-комунального господарства, розвиток конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг; створення розвиненого конкурентного середовища на ринку обслуговування житла; підвищення ефективності використання енергоносіїв та інших ресурсів, радикального зниження енергоємності виробництва; удосконалення організаційних структур управління в сфері житлово-комунального господарства; технічне переоснащення житлово-комунального господарства, наближення до вимог Європейського Союзу показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів на виробництво житлово-комунальних послуг" [9].

Також потребує реформування нормативно-правова база у сфері житлово-комунального господарства, яка б розмежувала повноваження органів місцевого самоврядування та державної влади щодо управління житлово-комунальним господарством, залишивши за останньою право контролю за якістю надання житлово-комунальних послуг, та організатора залучення інвестицій у технічне переоснащення галузі. Необхідне також більше залучення органів самоорганізації населення до управління житлово-комунальним господарством населених пунктів та громадського контролю за якістю наданих послуг.

Крім розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування важливим є також поліпшення інформаційного забезпечення управління житлово-комунальним комплексом на регіональному та місцевому рівнях [4, *13–15*].

Нарешті, рішення щодо надання житлових субсидій повинні прийматися органами місцевого самоврядування або уповноваженими ними відповідними установами — центрами і відділами житлових субсидій. Розрахунок субсидій та організація їх надання належить до питань місцевого значення.

Органами державної влади "рекомендується створювати комісії, до складу яких можуть увійти керівники та головні спеціалісти уповноважених органів того чи іншого регіону. Кошти з державного та ре-

гіональних бюджетів повинні надходити вчасно, а субсидії мають бути отриманні населенням до моменту оплати житлово-комунальних послуг" [10, *278–280*].

Таким чином, реформування та розвиток житлово-комунального господарства, особливо на регіональному, а також місцевому рівнях, мають передбачати:

- удосконалення нормативно-правової бази на всіх рівнях, у тому числі більшого залучення органів місцевого самоврядування до нормотворчої діяльності у сфері надання житлово-комунальних послуг населенню, створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;
- технічне переоснащення та модернізацію у житлово-комунальному господарстві України з метою підвищення ефективності та надійності його функціонування, запровадження енергозберігаючих технологій;
- удосконалення оплати послуг та інформаційного забезпечення розвитку житлово-комунальної сфери;
- поліпшення управління в житлово-комунальному господарстві;
- доведення рівня розвитку житлово-комунального господарства України до європейських та світових стандартів.

Література

1. *Алексєєв В. М.* Удосконалення управління комунальною власністю в Україні: організаційно-теоретичні засади [Текст] / В. М. Алексєєв. — Чернівці: Технодрук, 2005. — 216 с.
2. *Драган І. О.* Модернізація житлово-комунального господарства в Україні: теорія, методологія, практика державного управління: Монографія [Текст] / І. О. Драган; НАДУ при Президентові України. — Донецк: Юго-Восток, 2010. — 400 с.
3. *Качала Т. М.* Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу [Текст]: [монографія] / Т. М. Качала; Черкаський держ. технологічний ун-т. — К.: Наук. думка, 2008. — 416 с.
4. *Малюта О. В.* Удосконалення місцевого самоврядування у сфері надання житлово-комунальних послуг: Автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 [Текст] / О. В. Малюта; Донецьк. держ. ун-т упр. — Донецьк, 2010. — 23 с.
5. *Проблеми* розвитку житлово-комунального господарства в Україні. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.5dp.com.ua/content/view/14573/47/
6. *Закон* України "Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки" від 11.06.2009 № 1511-VI (1511–17) [Текст] // ВВР України. — 2009. — № 47–48. — Ст. 720.
7. *Закон* України "Про житлово-комунальні послуги" від 24.06.2004 № 1875-IV [Текст] // ВВР України. — 2004. — № 47. — Ст. 514.
8. *Закон* України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05. 1997 р. № 280/97-ВР [Текст] // ВВР України. — 1997. — Ст. 170.
9. *Реформування* житлово-комунального господарства. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki
10. *Рибачук В. Л.* Державне управління сферою житлово-комунальних послуг: концептуальні теоретичні положення, сучасні механізми та напрями подальшого розвитку: Моно-

графія [Текст] / В. Л. Рибачук; Акад. муніцип. упр. — Донецьк: Юго-Восток, 2012. — 351 с.
11. *Сидорова А. В.* Статистичне забезпечення управління підприємствами житлово-комунального комплексу: Монографія [Текст] / А. В. Сидорова, І. В. Панасенко; Донецьк. нац. ун-т. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — 156 с.
12. *Управління* житлово-комунального господарства Черкаської обласної державної адміністрації // Офіц. сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.oda.ck.ua/?lng=ukr&article=192

УДК 327 (477)
А. Г. ГОЛЬЦОВ

ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ ЗА УМОВ АСОЦІАЦІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 122–126

Нині серед провідних політичних сил України по суті досягнутий консенсус щодо головного вектора геостратегії держави — інтеграції до Європейського Союзу шляхом асоціації з ним. У розвитку економічної інтеграції з ЄС зацікавлені провідні бізнес-угруповання нашої країни, які й контролюють найвпливовіші політичні партії. До того ж, таку геостратегію України підтримує більшість її населення.

Підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом на Вільнюському саміті Східного партнерства 28–29 листопада 2013 р. відкриє для України нові можливості для розвитку співпраці з Європою. Як відомо, набуття Угодою чинності має відбутися через три місяці після її ратифікації всіма сторонами (Україною і 28 країнами — членами ЄС). Процес ратифікації Угоди всіма країнами — членами ЄС може розтягнутися на тривалий час, її результат може бути пов'язаний з поточною політичною кон'юнктурою у тій чи іншій країні. Крім того, можна припустити, що у зв'язку з особливостями внутрішньополітичного життя в Україні, зокрема протиборством між окремими політичними угрупованнями, процес ратифікації Угоди окремими країнами ЄС може загальмуватись.

У найближчій перспективі вигідним для України моментом є застосування окремих положень Угоди ще до набуття нею офіційної чинності. З геоекономічного погляду для України найважливішим є створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. В ідеалі, якщо Угода одразу після підписання буде ратифікована Верховною Радою України, то Зона вільної торгівлі розпочне функціонувати вже на початку 2014 р.

Для українського суспільства реалізація положень Угоди в нашій країні сприятиме не декларативному, а реальному запровадженню на її теренах європейських політичних, правових, економічних, соціальних норм і правил, укоріненню європейського способу життя — приєднанню до європейської цивілізації.

Ми дотримуємося погляду, що сучасний світ у своєму розвитку набуває рис багатополярності. При цьому новітніми світовими "полюсами" виступають "неформальні" імперії, які прагнуть до гегемонії на великих ділянках планетарного геопростору. У світі в цілому триває об'єктивний процес формування "великих просторів" як результат активного розвитку регіональних інтеграційних процесів. "Неформальні" неоімперії доволі ефективно використовують

інструменти регіональної економічної інтеграції для забезпечення свого геополітичного впливу на сусідів-партнерів.

Нинішній Європейський Союз за окремим оцінками [4] дедалі більше набуває рис новітньої імперії. Формування імперської моделі Європейського Союзу має свою специфіку, оскільки ця імперська структура не має (поки що) потужної військово-політичної складової. "Єврокорпус" залишається, по суті, штабною структурою, яка, проте, спроможна достатньо оперативно зібрати і використати Сили швидкого реагування ЄС. Треба зазначити, що в принципі існує об'єктивна можливість посилення оборонної складової європейської політики. Нині домінуючою військово-політичною структурою в Європі залишається НАТО. Однак сучасна гегемонія США в Альянсі не відповідає геополітичним інтересам окремих потужних європейських акторів — старих членів НАТО.

Нинішня Євроімперія в цілому приваблива для України своїм демократизмом, вільним рухом товарів, капіталів та людей, чітким дотриманням прав і свобод людини, верховенством права, застосуванням відкритих нормативно-правових механізмів регулювання міждержавних відносин, повагою до національного суверенітету країн-членів.

Слід звернути увагу на численні проблеми нинішнього ЄС, насамперед тривалу рецесію в економіці багатьох країн-членів. У геополітичному контексті досить часто спостерігаються протиріччя між позицією наднаціональних органів ЄС і геополітичними інтересами окремих держав-членів. Впливові національні політичні сили в країнах Євросоюзу виступають за максимальне забезпечення внутрішнього та зовнішнього суверенітету і обмеження втручання з боку інститутів ЄС.

Неоімперська модель Євросоюзу є досить складною. Можна виділити "ядро" (або "центр") ЄС з потужних держав — старих учасниць євроінтеграції, і "напівperiферію" з нових країн-членів. "Периферією" Євроімперії, на нашу думку, можна вважати, зокрема, країни Північної Африки та Туреччину.

Зміцнивши свої позиції у Центральній та Східній Європі після розширень 2004 та 2007 рр., ЄС щодо своїх нових східноєвропейських сусідів реалізує геостратегію, яка передбачає не подальше приєднання нових членів, а поглиблення вигідного співробітництва із сусідніми країнами. Зрозуміло, що цим сусідам відводиться роль, насамперед, ринків збуту різноманітних товарів з країн ЄС і постачальників потрібної для останніх сировини, а також напівфабрикатів і готової продукції. Після запровадження режиму вільної торгівлі між Україною та ЄС на внутрішньому українському ринку готової продукції численні вітчизняні виробники не зможуть витримувати конкуренції з європейськими товарами. З іншого боку, слід очікувати на значні труднощі у справі просування на євросоюзівський ринок українських товарів через достатньо жорсткі нормативи щодо якісних характеристик продукції, які прийняті в ЄС.

2009 р. було проголошено політику "Східного партнерства" ЄС. Серед

“східних партнерів” виділяють країни Східної Європи (Білорусь, Україну та Молдову) і Південного Кавказу (Грузію, Вірменію та Азербайджан). Очевидно, що таким “східним партнерам”, як Україна та Молдова, які прагнуть до Асоціації з ЄС, по суті відводиться роль майбутньої геополітичної та геоекономічної “периферії”. Водночас ЄС зацікавлений у демократизації політичних систем, суспільній стабільності та дотриманні інших європейських стандартів у цих країнах-сусідах задля забезпечення власної безпеки.

З геополітичного погляду Україна для ЄС може перетворитися на такий собі геостратегічний “буфер” щодо Російської Федерації. За умов подальшого розвитку співпраці України із Заходом можна очікувати на активізацію співробітництва з НАТО, навіть якщо припустити, що Україна офіційно збереже свій проголошений у 2010 р. позаблоковий статус.

На пострадянському просторі свою неоімперську геополітичну систему будує Російська Федерація. За оцінкою відомого американського вченого М. Бейсінгера, на теренах пострадянського простору імперська спадщина залишила по собі дуже глибокий слід — у культурі, літературі, зовнішній та внутрішній політиці [1, *7*].

Митний Союз у складі РФ, Білорусі та Казахстану є економічним фундаментом майбутнього Євразійського Економічного Союзу, а згодом і Євразійського Союзу як наднаціонального імперського об’єднання. Створення Євразійського Союзу диктується насамперед геополітичними цілями РФ, а вже потім її економічними інтересами [3, *153*]. Зрозуміло, не слід недооцінювати вплив на геополітику Росії економічних інтересів Кремля і пов’язаних із ним бізнес-угруповань. Провідні російські ТНК зацікавлені у встановленні контролю над найбільш стратегічно важливими галузями української економіки. Особливо показовим прикладом є діяльність “Газпрому”, який прагне оволодіти газотранспортною системою України. За такої ситуації провідні українські бізнес-угруповання все більшою мірою орієнтуються на Захід, прагнучи до європейських прозорих і передбачуваних “правил гри” на економічній арені. Тому контрольоване ними політичне керівництво України і реалізує геостратегічний “західний” вектор.

Останнім часом російське керівництво неодноразово вдавалося щодо України до економічного тиску і шантажу, намагаючись залучити її до Митного Союзу. Тим самим воно досягало в цілому протилежного ефекту — викликало прискорення геополітичного “дрейфу” України на Захід. Значно далекогляднішим було б застосування інструментарію “м’якої” геополітики, спрямованої на формування позитивного іміджу Росії серед населення країн СНД за умов уникнення відвертої демонстрації сили [2, *122*].

При цьому, безумовно, актуалізується проблема, пов’язана з перебуванням Чорноморського флоту Росії у Севастополі до 2042 р. (згідно з Угодою між Україною і РФ від 21 квітня 2010 р.). За умов військово-політичної слабкості України на Чорному морі, Чорноморський флот

РФ є вагомим інструментом впливу останньої на геополітичну ситуацію в нашій державі, особливо в Криму.

Головним вектором у геостратегії України є, безумовно, європейський. При цьому мають розвиватися також інші важливі напрями. Наприклад, геостратегічний вектор, спрямований на північ до країн Балтійського регіону, є, по суті, складовою магістрального "західного" вектора і його реалізація має інтенсифікуватися.

Нині важливим геостратегічним вектором є і залишається на перспективу "південний", який означає розвиток співробітництва насамперед з країнами Причорномор'я. Найважливішим стратегічним партнером України тут виступає Туреччина. Використовуючи транзитний потенціал цього регіону, відкриваються можливості реалізації "південно-східного" вектора щодо співробітництва з Прикаспійським регіоном, особливо в геоекономічній сфері, що має сприяти забезпеченню диверсифікації постачання енергоносіїв до нашої країни. На більш віддалену перспективу потрібно звернути увагу на реалізацію значного потенціалу співробітництва з країнами Близького Сходу.

Задля власного блага Україні потрібні численні реформи європейського ґатунку в політичній, правовій, економічній, соціальній, культурно-інформаційній сферах. Наша країна зробила цивілізаційний вибір на користь Європи. Проте серед населення України значна частка жителів має тісні ментальні зв'язки з Російською Федерацією та іншими країнами СНД. У найближчій перспективі в Україні не слід очікувати істотного зростання показників економічного розвитку і добробуту населення. Економічні негаразди, безумовно, використовуватимуться керівництвом Російської Федерації у своїй "м'якій" геополітиці щодо української спільноти, особливо її російськомовної частини. Попри всі проблеми, що очікують на Україну в найближчому майбутньому, необхідне подальше політичне, економічне та культурне зближення з ЄС, розширення і поглиблення співпраці з європейськими структурами.

Європейська інтеграція виступає як довгостроковий магістральний напрям геостратегії нашої держави. При цьому гнучка геополітика України має забезпечити збереження добросусідських відносин з країнами Митного Союзу (особливо з Росією). Саме російський ринок залишається надзвичайно важливим для збуту української промислової та сільськогосподарської продукції. Попри жорстку економічну політику з боку Росії (а вона неминуче матиме небезпечні для української економіки рецидиви), необхідна геополітика, спрямована на максимальне використання потенційних можливостей Угоди про зону вільної торгівлі в рамках СНД. Попри аморфність самої СНД і обмежену дієздатність більшості її структур, доцільним є застосування формату цієї організації для забезпечення життєвих інтересів України на пострадянському просторі.

Геостратегія України щодо Російської Федерації має насамперед передбачати захист національних інтересів Української держави, забезпечення її суверенітету, неприпустимість втручання у внутрішні справи. З іншого боку, наявність безпосе-

реднього сусідства з однією із новітніх імперій вимагає від керівництва України проведення гнучкої геополітики щодо Російської Федерації. Крім того, необхідно враховувати значний потенціал взаємовигідного співробітництва України з іншими членами Митного Союзу — Білоруссю та Казахстаном як важливими ринками збуту української продукції, особливо у найближчий перспективі.

В ідеалі Україна могла б стати самостійним геостратегічним актором, що вміло реалізує вигоди свого унікального геополітичного та геоекономічного положення, здобуваючи вигоди від взаємовигідної співпраці як із Заходом, так і зі Сходом. У принципі в України залишаються можливості для стратегічного маневрування в Центральній та Східній Європі з метою забезпечення власних геополітичних інтересів.

Отже, за умов асоціації з ЄС головним геостратегічним вектором України однозначно виступатиме "західний", спрямований на подальшу інтеграцію з Євросоюзом. При цьому необхідно забезпечувати реалізацію ще й інших геостратегічних векторів, націлених на взаємовигідне співробітництво із багатьма країнами-партнерами. На пострадянському просторі доцільно проводити гнучку геополітику, покликану захистити національні інтереси України і принести вигоди від використання можливостей економічної співпраці з країнами СНД.

Література

1. *Бейссингер М.* Феномен воспроизводства империи в Евразии / М. Бейссингер: пер. с англ. // Ab Imperio. — 2008. — № 1. — С. 1–20.
2. *Беспалов С. В.* Перспективы реализации геополитических интересов России на постсоветском пространстве / С. В. Беспалов // ПОЛИС. — 2011. — № 2. — С. 118–128.
3. *Волошин О. А.* Стратегічні цілі Російської Федерації у проекті Євразійського союзу / О. А. Волошин // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 1 (26). — С. 150–154.
4. *Яковюк І.* Імперська модель як основа організації влади в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз / І. Яковюк // Вісн. Акад. правових наук України. — 2010. — № 4 (63). — С. 33–47.

УДК 352
О. А. ГУЛА

ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 127–129

Освіта — рушійна сила розвитку будь-якого суспільства. Це цілий світ, що відкриває нові горизонти, розширює можливості та збагачує внутрішній світ людини. Однак освітня система має свої серйозні загрози.

Корупція в освітній системі України — одне з найгостріших питань, що гальмує розвиток освіти та впровадження в ній європейських стандартів. А звідси випливають безліч проблем, що не сприяють формуванню суспільної свідомості та нового позитивного мислення.

Проте ця проблема є не лише українською. Про її світовий масштаб, а саме корумпованість освітньої сфери, свідчить глобальний звіт, опублікований 1 жовтня 2013 р. на сайті Transparency International (Міжнародної недержавної організації по боротьбі з корупцією та дослідженню питань корупції у світі).

Чи можна говори про цю проблему в польській системі вищої освіти, адже наша культура, історія, мова мають спільні сторінки і коріння? Відповіді на ці та інші запитання знаходила група молодих дослідників, які стали учасниками програми "Молодь змінить Україну" за підтримки благодійного фонду Богдана Гаврилишина.

Ми мали чудову нагоду поспілкуватися з представниками різних закладів і установ, що представляють освіту та науку в Польщі. Це і фонд розвитку освіти, Міністерство науки і вищої освіти, Інститут обробки інформації, Науковий центр "Копернікус", Ягелонський університет у Кракові.

На зустрічі в Міністерстві науки та вищої освіти Республіки Польща ми дізнавалися про те, чи питання корупції в освіті є актуальним для польських університетів. Директор Департаменту стратегії Mateusz Gaczyński відповів, що це було проблемою ще років п'ять-десять тому. Проте, наразі, не можна більше говорити про її актуальність. Цю проблему вирішила зміна у свідомості суспільства: ринкові умови диктують свої вимоги. Гарні спеціалісти мають високі зарплати та не відчувають проблем з працевлаштуванням. Студенти, які отримують оцінки за хабарі, не можуть зі своїм рівнем знань влаштуватися на роботу і мати гідне життя. А конкуренція на ринку праці досить жорстка. Тож такий стиль поведінки не сприймається сучасним суспільством. Посади отримуються не за знайомством, а за рівнем проявлених знань і здібностей.

За словами пана Гачинського, громадяни Польщі вже не є гвинтиками великої адміністративної системи, як було за старого режиму. Швидше навпаки, ця система стоїть на службі у людей. Суспільство спричиняє зміни в системі. Польща взяла курс на патерналізм та прозорість державної діяльності і освітньої сфери зокрема. Студенти в університетах мають право та можливість оцінювати роботу та педагогічні якості своїх викладачів, а також впливати на процес обрання керівництва університету.

Пан Гачинський зазначає, що хороша репутація університету набуває важливого значення для міжнародної діяльності. Польські дипломи визнаються в країнах ЄС, що вимагає підвищення конкурентоспроможності польської освіти на європейському ринку. Будь-які внутрішні проблеми університету можуть вільно обговорюватися у засобах масової інформації, Інтернеті, соціальних мережах, що впливає на рейтинг ВНЗ. Звісно, трапляються окремі випадки хабарництва, чи зловживання службовим становищем в освітній сфері, але ці явища не мають масового характеру.

Przemysław Skrodzki, головний спеціаліст Департаменту Стратегії міністерства науки і вищої освіти, графічно продемонстрував тенденції в польській освіті. За даними міністерства, протягом 2012–2013 навчального року в Польщі навчається 24,2 тис. іноземних студентів, що вдвоє вище рівня 2005 р., та в чотири рази більше рівня 2000 р. Таке стрімке зростання рівня інтернаціоналізації польської освіти пояснюється підвищенням її якості, збільшенням кількості освітніх програм і курсів, що викладаються іноземною мовою. Найбільша ж кількість іноземних студентів приїжджає до Польщі саме з України. У 2012–2013 навчальному році їх налічується 8967 осіб.

То що саме приваблює українських студентів їхати на навчання в польські ВНЗ? Як свідчать самі українські студенти — це, по-перше, прагнення здобути диплом європейського зразка, що значно розширює можливості по працевлаштування за кордоном. Другою причиною є порівняно невисокі ціни (близько 2 тис. євро в рік). І третя причина: відсутність у польських вишах корупційних схем. Освіта ВНЗ Польщі є достатньо прозорою, викладачі радше захищають інтереси студентів, ніж вишів.

Не варто ігнорувати той факт, що духовність польського суспільства – важливий фактор, що протягом багатьох століть утримує країну від великих руйнувань. Авторитет церкви справляє вплив і на якість освіти. Як зазначив пан Leszek Kieniewicz, директор Бюро Зовнішніх Справ та ЄС канцелярії Сенату: “Церква завжди мала незалежний авторитет, власне видавництво, займалась освітньою діяльністю через Люблінський Католицький університет. Церковна освіта та викладання богослов’я в парафіяльних школах були значної вищої якості, ніж аналогічні навчальні програми в загальноосвітніх закладах. Можу сказати з власного досвіду, що, будучи школярем, я з задоволенням відвідував навчальні курси при церкві. Це розширювало коло моїх спілкувань з новими, цікавими людьми. Взагалі, вся Європа побудована на духовному імунітеті”.

Отже, що допоможе Україні, яка, за дослідженнями Transparency International, посіла 144 місце зі 176 досліджуваних країн світу за індексом сприйняття корупції у 2012 р., зрушити з цієї позначки та розвиватися у напрямі прозорості в державному управлінні та освітній сфері?

На нашу думку, це небайдуже ставлення молодих людей до вищезгаданих проблем, які своїми переконаннями, цілеспрямованістю та силою волі зможуть утворити критичну масу в суспільстві, що здійснюватиме трансформаційні перетворення.

Іншим важливим фактором на шляху позитивних змін для України є розвиток духовності та християнської культури, що є осередком моральності українського народу.

УДК 339+221
О. І. ДІКАРЄВ
І. М. ФОМІНА

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 130–137

Той факт, що нині приділяється недостатньо уваги менеджменту сировинного ринку та вивченню взаємозв'язку процесів, що відбуваються в інших сегментах світової економіки, і передусім на глобальному фінансовому ринку, обумовив наш інтерес до практики запобігання ризикам в умовах економічної кризи в мінерально-сировинному (МСК) та найбільш соціально орієтованому паливно-енергетичному комплексі (ПЕК). В аналізі розглядається теоретичний конструкт менеджменту в екстраполяції тріалітету проективи МСК та ПЕК: 1) "ресурси"; 2) "міжнародне маркетингове середовище МСК"; 3) "політичні ризики". Перша проективна пов'язана з трендами на ринку природних та енергетичних ресурсів (нафти, газу, вугілля, урану) та відновних (біомаса, вітер, вода, сонячні промені) у контексті політичних ризиків; друга — з сировинним та енергетичним товаром, послугами та ціновими маркетинговими інструментами МСК та ПЕК; третя — з безпекою в умовах невизначеності та політичних ризиків.

Проблематику соціального виміру економічної, енергетичної та політичної безпеки/взаємонедовіри в цивілізаційному діалозі було обговорено на І Міжнародному конгресі "Наука і безпека" 1990 р. в Кельні (ФРН). За підсумками роботи цього конгресу було сформульовано такі положення: 1) об'єктом наукового аналізу безпеки виступає системний тріалітет: "людина — машина — навколишнє середовище"; предметом — взаємодія цих елементів, що потенційно і реально містять ризики, а також можливості їх мінімізації; 2) мета — підтримка рівноважного функціонування соціоприродної системи і вирішення завдань зниження ступеня ризику діяльності людини до прийнятого мінімального значення; 3) дослідний підхід як міждисциплінарний (включаючи природничі, технічні, суспільні науки).

Проте дискурс про соціальний вимір безпеки, соціологію ризику, соціологію управління все ще ведеться без осмислення характеристик суб'єктів, здатних взяти на себе відповідальність за безпеку. Традиційно в ролі такого суб'єкта розглядали державу.

Певні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження безпеки у контексті розширення акторів безпеки були закладені Е. Гідденсом

(Anthony Giddens, Baron Giddens), У. Беком (Ulrich Beck), Н. Луманом (Niklas Luhmann), П. Штомпкою (P. Sztompka). У ході їх аналізу було встановлено, що ключовими у визначенні основних рис сучасності є такі однопорядкові явища, як довіра, ризик, небезпека, невизначеність, безпека. При цьому польський соціолог П. Штомпка наполягав на тій тезі, що глобальний цивілізаційний діалог відбувається у парадигмі понять довіри і недовіри, ризику. Е. Гідденс стверджував, що жити в нинішньому світі, означає створювати випадковості й ризики. Німецький вчений У. Бек вводить у науковий вжиток термін "суспільство загального ризику" ("World risk society"). У. Бек звертає увагу на те, що в моделі сучасного світу "логіки виробництва багатства" і способу його більш справедливого розподілу заміщується "логікою виробництва ризику", або, як зазначає російський вчений О. Ш. Вікторов, формується небезпечна культура взаємин у сучасному світі. У концепції ще одного теоретика Н. Лумана головним регулятором проблем ризикового суспільства виступає довіра. Довіра у нього постає механізмом зниження невизначеності та ризику, необхідною умовою розвитку сучасного суспільства.

Наша гіпотеза будується на концептуалізації фактора зростаючого рівня політичних ризиків у світі, і в тому числі на світових сировинних ринках, і певності, що подальше формування стратегій менеджменту, маркетингу та фінансового інжинірингу паливно-енергетичного комплексу та енергетичної дипломатії залежить від того, наскільки ефективним є теоретично-методологічний і науково-практичний підхід щодо управління ними. Саме такий економічний вимір дослідження нинішнього стану світового ПЕК, як ми вважаємо, концентрує основні проблеми теоретичного переосмислення парадоксів нинішньої економічної кризи, планетарної ренти, змушує по-новому ставити завдання як у сфері наукового відображення глобалізаційних процесів, так і в сфері розробки прикладних стратегій управління.

Про логічність та доречність такої постановки першими заговорили американські дослідники Майкл Економідес (Micheal Economides) та Рональд Оліні (Ronald Oligney). Вони стверджують, що той, хто хоче щось досліджувати в галузі енергетики, має виступати з позиції знання фінансової світової кон'юнктури та ціноутворення на ринках ПЕР, а також визнання закону, на який звертає увагу тільки аналітик, який знає енергетичну галузь із середини. А саме на те, що реальний видобуток нафти забезпечується політичною стабільністю, яка необхідна для безперервної праці людей біля механізмів та свердловин. Без такої праці родовища вичерпаються. Без взаємодії галузей господарства країни та нових енергетичних потужностей світове виробництво буде падати на 6–10 % у рік.

І вже така концептика підводить наш аналіз до порогу поточної глобальної енергетичної безпеки. Вичерпаність природних запасів нафти, газу, вугілля, енергоефективність є питаннями, які постійно аналізуються експертами і учасниками ринку.

За деякими оцінками, кратність запасів (число років, на яке вистачить відкритих запасів при існуючому рівні видобутку) нині становить 45 років, для газу 60–65 років, для вугілля 230. З урахуванням прогнозованих запасів кратність піднімається відповідно до 200 і майже 1900 років. Ряд експертів вважає, що сучасний бум у створенні сонячної, вітрової і біоенергетики в країнах, що розвиваються, є лише початком.

Аналізуючи мінерально-сировинну базу (МСБ) та енергетичний баланс ПЕР, проблему їх ефективного використання та енергозбереження, ми звернулися до парадоксу Джевонса. У 1865 р. британський економіст Вільям Стенлі Джевонс (William Stanley Jevons) у своїй праці "Проблема вугілля" зазначив, що технологічні вдосконалення, які збільшують ефективність використання вугілля, ведуть до збільшення споживання вугілля у різних сферах промисловості. Він стверджував, що, всупереч інтуїції, не можна покладатися на технологічні вдосконалення у справі зниження споживання палива. Парадокс було знову розглянуто сучасними економістами (Даніелем Казумою (Daniel Khazzoom), Леонардом Бруксом (Leonard Brookes) та Гаррі Сандерсом (Gary Sanders), які вивчали зворотний ефект споживання від підвищення енергоефективності. Особливо корисним виявився досвід Джевонса в обґрунтуванні закону спадної граничної корисності на основі фізіологічного принципу. При вивченні політичної економії В. С. Джевонс акцентував увагу на поводженні індивідів та взаємозв'язку між наявними обмеженими ресурсами та їх альтернативним використанням і конкретними цілями (зокрема, намаганням індивідів максимізувати корисність створених благ). Ми трансформуємо звичну дихотомію (1) невизначеність — (2) ризик на тріалітет стратегій: (1) невизначеність — (2) ризик — (3) ситуативність інтересу зацікавленого індивіда. В ПЕК найзагальнішим показником рівня споживання і потреб є споживання ПЕР на душу населення. У середньому він відображає загальний рівень потреб, які пов'язані з технологічним та економічним розвитком. Іншими словами, без досягнення певного рівня споживання ПЕР неможливе досягнення розвитку продуктивних сил та економічного добробуту, і ця проблема визначає рівень глобальної енергетичної безпеки (ГЕБ).

Накопичення знань про ризик дало поштовх для розвитку такої науки, як ризикологія, яка б мала дати відповіді на багато теоретичних запитань. Ризикологія — наука про основні закономірності, принципи та інструментарій виявлення, врахування, оцінювання й управління ризиком, який відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами господарювання об'єктивно наявних невизначеності, конфліктності, іманентних меті діяльності, оцінювання, управління об'єктами ризику, що обтяжені можливими загрозами й невикористаними можливостями.

Крім того, як вважають економічні соціологи, процес управління нині утруднено "міфами" ліберальної парадигми економічного мислення. Зокрема, відомий логік та соціолог О. О. Зінов'єв стверджував, що ідея

про "невидиму руку", яка управляє ринком й економікою, стала міфом. Фактично і ринком, і економікою, і державою, і суспільством у цілому вже управляє цілком видима, хоча й недосяжна, рука суперекономіки-наддержави, виконавчим органом якої є грошовий механізм окремих особистостей. Підтверджують тезу таких інтересів й експерти Цюріхського університету. В їх чисто статистичному аналізі мова йде про зростання альтернативної, прихованої економічної влади 1318 компаній, на які припадає 60 % усіх світових прибутків з ядра зі 147-ми організацій. Велика частина членів цієї групи зі 147-ми компаній — банки та фінансові корпорації.

З самого початку нашого аналізу необхідно зауважити, що ряд вчених про це вже писали. Зокрема, французький дослідник Анрі Костон (Coston Henry) у праці "Фінансисти, які керують світом" (Coston Henry) майже 60 років тому аналізував подібні факти. Аналогічні думки містяться в праці співробітника західних спецслужб Джона Колемана (John Coleman) "Комітет 300". У цій книзі він наводить поіменний список членів цієї групи — прообразу світового уряду; багато імен з цього списку — власники корпорацій і банкіри. Російський вчений Валентин Катасонов, доктор економічних наук, професор Московського університету, також звернув увагу на ці процеси.

Відомий економіст К. Поланьї (Karl Paul Polanyi) у своєму дослідженні фактів походження торгівлі свого часу з'ясував порушення співвідношення понять "взаємність" і "перерозподіл" із становленням капіталістичних відносин. Ґрунтуючись на різних сценаріях розвитку соціальних відносин, він стверджував, що в гедоністично налаштованому суспільстві все неминуче стає в дефіциті, та все відбувається з огляду на ерозію поняття "взаємність". Цей термін у прямому значенні нинішнього розуміння використовували лише давні племена та деякі нинішні аборигени.

Тематика, що досліджується, вимагає подальшої розробки, оскільки світова практика випереджає відомі теорії. Часто спостерігається автоматичне перенесення західних методик щодо формування без достатнього врахування українських реалій та недосконалі стандарти управління ризиком, що не завжди приводить до бажаного результату, особливо в мінерально-ресурсній та ПЕК.

Ефективність ПЕК значною мірою залежить від кон'юнктури та рівня інвестування в розвиток взаємозалежних енергетичних секторів нафти, газу, урану і балансу їх споживання. Існують політичні ризики портфелю необхідних для розвитку ПЕК інвестицій.

Загальна потенційна вартість підтверджених видобувних запасів корисних копалин у надрах усього світу становить 88 трлн дол. США. Ця потенційна вартість запасів у розрізі країн розподіляється досить нерівномірно: США — 14,4; Росія — 12,4; Китай — 5,5; Саудівська Аравія — 4,7; ПАР — 4,6; Австралія — 3,9; Іран — 3,2; Канада — 3,1; Індія — 2,7; ОАЕ — 2,1; Ірак — 1,9; Україна — 1,9 (12-те місце — 2,2 % потенційної вартості всіх підтверджених запасів світу);

Кувейт — 1,6; Велика Британія — 1,5; Казахстан — 1,45; Венесуела — 1,45; Польща — 1,3; Мексика — 1,1; Індонезія — 0,9; Бразилія — 0,8 (див. табл.).

Загальні тенденції розвитку світової мінерально-сировинної бази (МСБ) визначаються такими характеристиками: нерівномірністю розподілу запасів та ресурсів корисних копа-

Питома вартість надр світу

Країна	Питома вартість	
	млн дол./км²	тис. дол./люд.
Кувейт	89,8	792,6
Катар	55,0	1062,7
ОАЕ	24,8	847,7
Бахрейн	21,4	50,0
Бруней	9,3	180,0
Велика Британія	6,2	26,0
Ірак	4,3	91,8
Польща	4,1	32,9
Нідерланди	3,9	10,5
ПАР	3,8	108,9
Свазіленд	3.6	60,1
Україна	3,2	37,8
Ямайка	2,9	12,8
Югославія	2,3	22,0
Саудівська Аравія	2,2	256,1
Чехія	2,0	15,5
Боснія і Герцеговина	2,0	23,3
Іран	1,9	50,9
Венесуела	1,6	64,8
Азербайджан	1,5	17,7
США	1,5	54,4
Греція	1,5	18,6
Гвінея	1,3	42,7
Куба	1,2	12,4
Угорщина	1,0	8,8
Індія	0,8	2,9
Норвегія	0,8	69,0
Японія	0,75	2,2
Росія	0,7	84,8

лин в окремих регіонах; динамікою видобутку та споживання корисних копалин, що разом із зазначеним фактором спричиняють значні обсяги міжнародної торгівлі мінеральною сировиною та нерівномірне виснаження ресурсної бази окремих регіонів світу. Зокрема, США, що мають 4,5 % населення світу і на території яких є приблизно 20 % мінеральних ресурсів планети, споживають до 40 % світових запасів цих ресурсів, насамперед паливно-енергетичних. При цьому на частку США припадає понад 1/3 світової гірничодобувної промисловості. Ще 30 % мінеральної сировини, що споживається, припадає на країни Західної Європи, Канаду та Японію, населення яких разом становить 9 % світового та які мають на своїй території понад 20 % світових мінеральних ресурсів. Таким чином, розвинені країни, що мають на своїй території понад 40 % світових мінеральних ресурсів, споживають 70 % цих ресурсів. На частку США припадає приблизно 25 % світового споживання нафти, тоді як їх питома вага у світовому нафтовидобутку становить лише 12 %.

Принципову схему використання та напрямів постачання мінеральних ресурсів у світі можна розглянути на прикладі металевих корисних копалин, родовища яких більш-менш рівномірно розміщені в надрах Землі (див. рис.). Розміри прямокутників пропорційні: по горизонталі — відсотки у світовому видобутку; по вертикалі — споживання металів у кг/на душу населення. Цифрами показано частку експорту в кожній групі; у відсотках — від сукупного експорту цієї групи; в межах прямокутників — експорт між країнами в межах групи; біля стрілок — експорт між групами країн. Водночас країни, що розвиваються (у тому числі Китай і В'єтнам), де мешкає близько 60 % населення світу та зосереджено до 35 % мінеральних ресурсів, споживають понад 16 % цих ресурсів. Щоправда, у 90-х роках світовий попит на нафту, чорні та кольорові метали збільшувався

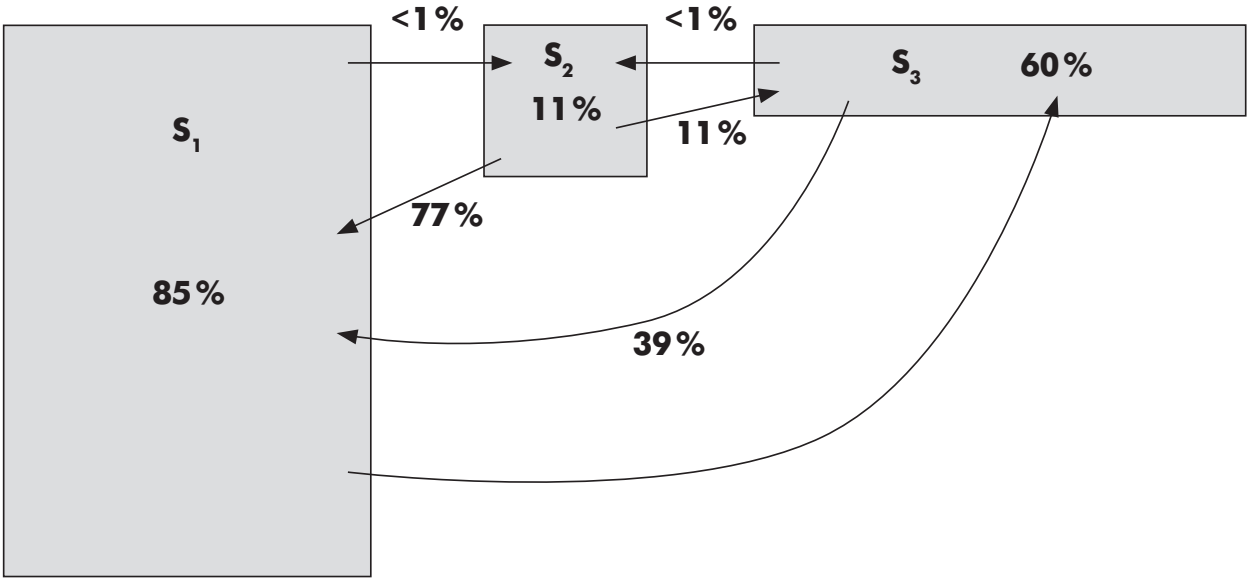

Принципова схема використання та експорту металевих корисних копалин окремими групами країн: S_1 — розвиненими, S_2 — з перехідною економікою, S_3 — тими, що розвиваються

переважно за рахунок нових індустріальних країн Азії і Латинської Америки. Внаслідок цього питома вага країн, що розвиваються, у споживанні важливих видів мінеральної сировини і ПЕР зростала.

Нині Україна як член СОТ та ряду інших організацій активно співпрацює в міжнародному маркетинговому середовищі. В надрах України виявлено близько 20 тис. родовищ і проявів 117-ти видів корисних копалин, з яких 8291 родовище 97-ми видів корисних копалин має промислове значення і враховано Державним балансом запасів. Мінерально-сировинні ресурси України значною мірою зумовлюють державний поділ праці, місце України у світовому виробництві. За потенційною вартістю підтверджених видобувних запасів корисних копалин у надрах вона займає 12-те місце у світі (2,2 % потенційної вартості світових запасів). Усі розвідані родовища, що мають промислове значення, можна розподілити залежно від їх розмірів, якості корисних копалин, екологічних, економічних та інших умов їх промислового використання. Відповідно до обсягу затверджених запасів корисних копалин родовища розподіляють на три основні групи: великі, середні та малі. Згідно з аналізом фонду розвіданих родовищ з усіх розвіданих родовищ в експлуатацію передано 2945, або 35,5 %. Із загальної кількості розвіданих родовищ, що перебувають в експлуатації, великі становлять 9,6 %, середні — 27,7 %, малі — 62,6 %. Щорічно видобувається з крупних родовищ понад 51 % мінеральної сировини, 24 — з середніх і лише 25 % — з малих родовищ. Таким чином, в Україні в резерві є 5346 родовищ або 64,5 %.

Водночас значні обсяги споживання нафти і природного газу (п'яте місце у світі за обсягами газоспоживання після США, Росії, Німеччини та Великобританії) і недостатній власний видобуток, що покриває внутрішнє споживання нафти на 10–12 % і газу — на 20–25 %, змушує Україну імпортувати енергетичну сировину у великих обсягах (по імпорту газу держава займає третє місце у світі після США та Німеччини). Це негативно впливає на загальний торговельний баланс мінерально-сировинної продукції, спричиняє значні політичні ризики і вимагає не тільки економічних стратегій, відповідних фінансових механізмів та сек'юритизації, а й економічної дипломатії. За питомою вартістю запасів, що припадають на 1 км^2 території, Україна також перебуває на 12-му місці; за питомою вартістю запасів, що припадають на душу населення, — на 15-му. Із паливних ресурсів держави провідне місце за обсягом запасів займає кам'яне вугілля, балансові запаси якого на 1 січня 2006 р. становили 42,6 млрд т. Вони зосереджені у двох кам'яновугільних басейнах — Донецькому та Львівсько-Волинському. Видобуток готового кам'яного вугілля в Україні у 2005 р. становив понад 60,4 млн тонн. Україна має великі ресурси природного газу, геологічні запаси якого, визначені до глибини 5 км, дорівнюють 1 трлн м^3. Вони зосереджені у 290 родовищах, які утворюють 3 нафтогазоносні райони: Дніпровсько-Донецький, Прикарпатський та Причорноморський. Всього в Україні у 2005 р. видобуто

близько 20,8 млрд м^3. Інші корисні копалини групи паливних ресурсів у зв'язку з порівняно невеликими запасами (нафта) або внаслідок низької якості (буре вугілля, торф) мають лише внутрішньодержавне або локальне значення.

Певна забезпеченість ресурсами та їх менеджмент на основі "правил гри" з нормативної економіки міг би сприяти піднесенню ролі України у світі. Проте, переважання геополітичних факторів у торговельних та фінансових зв'язках розвинених економік та економік, що розвиваються, а також чутливість останніх до цінових стрибків на енергетичні товари та сировинні ресурси і до відпливу капіталів зумовлюють високу синхронність процесів стосовно циклів виробництва та інвестування. Цей процес також стимулює висока ймовірність гострої реакції країн, що розвиваються, на кризу в політичному протистоянні суперпотуг США — РФ — Китай — ЄС в умовах вичерпання "запасів" і стимулювання національних економік цих країн за рахунок збільшення державних витрат і підтримки національних виробників. Так, до підтримки національних виробників в умовах різкого скорочення зовнішнього попиту вдавалися Китай, Індія, Російська Федерація. Тільки РФ витратила на антикризові заходи близько 300 млрд дол. США.

Вважаємо, що саме політична нестабільність значною мірою створила світову банківську та фіскальну кризу. За відсутності дипломатичного механізму "взаємності" політичної координації фінансові проблеми спричинили найбільш руйнівні ефекти і для ПЕК та автоматично вплинули на МСБ. За такої ситуації неминучими є процеси посилення зовнішніх негативних ефектів унаслідок ескалації національних інтересів і труднощів в інтеграційних процесах. Отже, потреба в менеджменті політичних загроз та координації є обов'язковою умовою антикризового управління у світі.

УДК 338

Г. І. ФІЛІНА

ЕФЕКТИВНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 138–139

Рівень і стабільність дохідності (рентабельності) підприємства найчастіше залежить не від масштабів та диверсифікації діяльності, а від того, чи є його цінова політика органічною складовою стратегії розвитку і чи є ціноутворення ефективним. Ефективність ціноутворення досягається заміною традиційного підходу до встановлення цін (ціна має відшкодовувати витрати та приносити прибуток) на новий підхід, сутність якого полягає у тому, що визначається розмір витрат, які може мати підприємство, щоб отримати ціну, яка є доступною для покупців і водночас приносити цільовий прибуток. Тобто слід прийняти до практичної реалізації методологічне положення: існує не лише прямий зв'язок "витрати–ціна", а й зворотний зв'язок "ціна–витрати". Це означає, що допустима, з точки зору конкуренції, ціна товару впливає на рівень допустимих витрат виробництва та реалізації. Така ціна, як правило, є стратегічним ціновим рішенням.

Стратегічне ефективне ціноутворення відбиває зв'язок між маркетингом та фінансовою діяльністю і полягає в пошуку балансу між бажанням покупця отримати потрібну споживчу вартість товару (цінність товару) та необхідністю для виробника відшкодувати витрати та отримати прибуток. Очевидно, що такий баланс мають встановлювати спеціалісти, які вміють прогнозувати майбутню цінність товару, тобто — менеджери з маркетингу.

Стосовно цінової політики мова йде про вибір на користь "ефективного ціноутворення", яке має на меті не зростання суми прибутку "за будь-яку ціну", а підвищення рентабельності діяльності. Такий підхід означає підтримання конкурентоспроможності підприємства фінансовими перевагами отримання більшого, ніж у конкурентів, обсягу прибутку на одиницю вкладеного капіталу.

Сутністю ціноутворення, орієнтованого на ефективність, є регулювання цін реалізації методами, які підвищують рентабельність підприємства навіть за умови можливого зниження загального операційного доходу, якщо інших варіантів збереження обсягу надходження коштів немає. При цьому рентабельність визначається не за бухгалтерськими витратами, а за реальними витратами, які визначаються навіть приблизно, але відбивають реальні можливості зни-

зити витрати капіталу на обсяг виручки. Саме такі витрати спонукають до зміни ціни, тобто є ціноутворюючими факторами. При їх визначенні застосовують декілька методичних підходів.

Нова ціна є ціновим рішенням, яке приймається у складі стратегії збільшення обсягу виробництва, ґрунтується на аналізі додаткових управлінських та реалізаційних витрат, які виникають внаслідок розширення діяльності і які можуть бути. Витрати приймаються як додаткові, якщо не знижують рентабельність реалізації.

Нова ціна на додатковий обсяг продукції або послуг може бути ефективною навіть за умови включення в неї витрат за розміром нижчих за середні витрати на одиницю продукції (послугу). У такому випадку методикою ціноутворення є перенесення повністю або частково постійних витрат на основний обсяг продукції, а на додатковий обсяг відносяться лише змінні витрати і, можливо, частка постійних.

Нова ціна як цінове рішення в умовах зниження попиту на товар встановлюється як результат поділу собівартості на витрати, що можуть бути усунені заходами менеджменту діяльності, та такі, що не усуваються і виробник "бере" їх або на собівартість, або на власний прибуток. Витрати, що не усуваються, є безповоротними — це витрати вже зроблені і їх не можна ліквідувати ніякими сьогоднішніми рішеннями, вони не впливають на поточний грошовий потік. Витратами, що усуваються, є майбутні витрати на просування, зберігання та кредитування одиниці товару, окремі види постійних витрат, які можливо не мати взагалі і які може усунути цінове рішення. Такі витрати вплинуть на майбутній грошовий потік. Цінове рішення на основі витрат, що усуваються, потребує поглибленого обґрунтування через те, що усунені за однією статтею калькуляції витрати можуть збільшити витрати по інших статтях. Окремим питанням щодо витрат, яких можна уникнути, є прискорена амортизація, яка знижує рівень рентабельності товару.

Представлені напрями управління витратами є зворотним зв'язком впливу цін на витрати за схемою: цінове рішення — нова ціна — зміна обсягу продажів внаслідок нової ціни — нові витрати на одиницю товару в новому обсягу продажів.

У представленій схемі обґрунтованість прогнозної рентабельності товару на основі нових витрат підвищується включенням у них альтернативних витрат, які можна віднести до додаткових.

УДК 005.35

В. В. КОБРЖИЦЬКИЙ
М. І. ГРИГОР'ЄВА

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ КОРПОРАТИВНИХ КУЛЬТУР ПРИ СПІЛЬНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 140–149

Україна переживає період значних змін у різні сфери життя. Збільшилася кількість представництв іноземних компаній, які працюють на території України. З'явилося багато нових фірм, керівництво і частину фахівців яких становлять іноземці. Переваги відкриття представництв іноземних підприємств в Україні незаперечні: вони виступають джерелом створення високооплачуваних, порівняно з національними фірмами, робочих місць, а також завдяки виробничій та науково-технічній кооперації забезпечують інтеграцію вітчизняної економіки у світову. Але завдяки цьому змінюються також і критерії ділових відносин та, відповідно, і цінності, що лежать в основі корпоративної політики.

Зараз більшість представництв іноземних фірм живуть за тими самими корпоративними законами, що й безпосередньо країни їх базування — від форми звітності до форми одягу. Про використання традиційних українських методів ведення бізнесу стосовно таких компаній мова йти не може. При цьому всі учасники процесу формування корпоративної культури розуміють, що українцям чужі поняття протестантської етики чи кодексу самураїв. Відмінності менталітетів і культур призводять до того, що скопійовані корпоративні правила нерідко виглядають щонайменше безглуздо.

Дослідження проблем та методів формування корпоративної культури здійснюють зарубіжні та вітчизняні науковці. Відомі праці Г. Хофстеде, Е. Шейна, К. Камерона, Р. Куїнн, В. А. Співака, О. С. Виханського, Н. С. Резанова, О. Шеремета, Є. М. Палиги, В. І. Голікова, Д. В. Задихайла, О. Р. Кібенка, Г. В. Назарова та ін. Аналіз зарубіжної практики свідчить, що організації, діяльність яких ґрунтується на постулатах корпоративної культури, функціонують особливо ефективно. Щодо України, то корпоративному менеджменту, який враховує національні особливості вітчизняного працівника, не приділяється належної уваги.

Корпоративна культура, схвалена у центральному офісі, найчастіше без змін переноситься на філії. Утім, вітчизняні компанії часто самі запозичують чужу корпоративну культуру, ідучи шляхом найменшого опору: набагато простіше і у відносинах з

головним офісом, і у власній роботі використовувати модель корпоративної культури, створену й опрацьовану колегами до дрібниць, ніж створювати власну. Розбіжність поглядів на вирішення організаційних питань через національні особливості може призвести як до зниження економічної ефективності діяльності підприємства, так і до припинення діяльності представництва іноземної компанії (рис. 1).

Разом з тим, поряд із зближуючими нації характеристиками має місце і цілий ряд специфічних для кожної окремої організаційної культури особливостей. Нижче наведено чинники, що відрізняють управління людськими ресурсами в міжнародних фірмах від управління цими ресурсами в конкретній країні.

1. Розбіжності ринків праці. У кожній країні існують свої особливості структури робочої сили і витрат на неї, і багатонаціональні компанії можуть отримати вигоду, маючи доступ до робочої сили різних країн.

2. Проблеми переміщення робочої сили. При переміщенні робочої сили в іншу країну перед людьми виникають правові, економічні, фізичні й культурні бар'єри. Але багато-

Рис. 1. **Процес визначення культурних розходжень партнерів по підприємству за участю іноземного капіталу**

національні компанії, навпаки, одержують вигоду від переміщення робочої сили, особливо коли розбіжності в ринках праці призводять до виникнення дефіциту необхідних спеціалістів. У таких випадках компанії часто змушені розробляти власну методику набору, підготовки, оплати і стимулювання роботи працівників, їхнього переведення з місця на місце.

3. Стиль і практика управління. До стилів управління в країнах ставляться по-різному; підтвердження цьому — практично різні соціальні норми взаємовідносин між працівниками й адміністрацією. Аналогічні розбіжності можуть спричинити напружені відносини між персоналом головної фірми та її філії або знизити ефективність роботи керуючого за кордоном порівняно з його продуктивністю у своїй країні. Водночас знайомство з національними особливостями управління персоналом дає змогу переносити позитивний досвід з однієї країни в іншу.

4. Національна орієнтація. Хоча в переліку цілей компанії може бути пункт про досягнення високої ефективності й конкурентоспроможності в глобальному масштабі, її персонал може робити більший акцент на національних, а не глобальних інтересах. Деякі методи роботи з персоналом сприятимуть подоланню вузької національної орієнтації, якщо ж націоналізм домінує, то знадобляться й інші способи коригування ведення операцій.

5. Контроль. Такі чинники, як територіальна віддаленість і специфічні риси зарубіжної діяльності, ускладнюють контроль над нею, тому для забезпечення управління виробництвом у зарубіжних відділеннях компанії необхідно інколи дотримуватися чітко встановлених принципів кадрової політики. Проте відстані і специфіка країни можуть ускладнювати застосування компанією тієї кадрової політики, якій вона віддає перевагу, і змусити її використовувати різноманітну політику.

Відкриваючи підприємство з іноземними інвестиціями на території України, необхідно вивчати й враховувати перемінні, що формують культурне середовище (як організаційне, так і національне) партнера по підприємству за участю іноземного капіталу. По суті, організаційна культура є мініатюрою національної культури.

У міжнародній практиці існує багато методологій, які допомагають аналізувати культурні особливості іноземних партнерів. Найчастіше використовуються параметри виміру культури, запропоновані Гертом Хофстеде, та модель Е. Шейна. Голландський дослідник проблематики крос-культурного менеджменту Г. Хофстеде проанкетував 116 тис. робітників компанії IBM у 40 країнах. Його методологія [9] ґрунтується на аналізі чотирьох факторів організаційної культури: дистанція влади (PDI), відхилення від невизначеності (UAI), індивідуалізм (колективізм) (IDV), мужність (жіночність) (MAS). Дослідження Г. Хофстеде дають можливість визначити чисельні величини цих “вимірів”. Технологія виміру організаційної культури припускає:

• вивчення кожного параметра за окремими “внутрішніми” показниками; оцінку кожного показника за

прийнятою шкалою (наприклад, п'ятибальною);

• знаходження інтегрованої оцінки універсальних параметрів через середнє арифметичне їх "вагових" категорій; побудова профілю культури.

Метод Г. Хофстеде використовується для визначення культурних розходжень на рівні країни. При аналізі цієї бази даних частина індивідуальних розходжень усереднились і вдалося виокремити ті розходження, що були пов'язані з організаційними культурами.

Консультант з організаційного розвитку і визнаний експерт у сфері дослідження корпоративної культури Е. Шейн для дешифровки й оцінки корпоративної культури пропонує використання "клінічного методу". Методика "клінічного дослідження" передбачає, що працівники добровільно подають необхідні для дослідження дані, оскільки самі є ініціаторами досліджень, вважаючи, що це допоможе їм у роботі.

Культурна парадигма, на думку Шейна, це свого роду ДНК культури, що описує базові уявлення персоналу і дає змогу зрозуміти багато зовнішніх проявів культури. Для оцінки корпоративної культури недостатньо простого опису її структури, комунікації, норм і цінностей. Справжня організаційна парадигма визначається тим, яку позицію займають члени організації за базовими припущеннями: ставлення до природи, природа реальності і правди, природа людини, природа людської активності та природа людських взаємин [8].

Для аналізу культурних особливостей партнерів по підприємству за участю іноземного капіталу доцільно розділити фактори організаційної культури на зовнішні (аспекти корпоративної культури) і внутрішні (рівні корпоративної культури) , що залежать від індивідуальних якостей працівників.

Тут пропонується модель Г. Хофстеде, інтегрована з не менш популярною моделлю Е. Шейна, що передбачає рівневу будову корпоративної культури, яка включає аспекти та рівні корпоративної культури, що, на думку автора, є найважливішими для представників нашої країни. Отриману модель відображено в таблиці 1.

За допомогою цієї таблиці пропонується проведення анкетування робітників представництва іноземного підприємства з метою визначення основних значень факторів і виявлення розходжень в організаційній культурі на рівні підприємства за участю іноземного капіталу. Значення окремо взятого фактора корпоративної культури оцінюється за 5-бальною шкалою і розраховуються величини аспектів та рівнів за формулою:

$$F = \Sigma\, n\, 1/NP \cdot 100\ \%,$$

де F — значення фактора організаційної культури партнера по підприємству за участю іноземного капіталу; n — кількість отриманих балів; N — кількість питань у блоці; P — кількість анкет.

При адаптації методів Г. Хофстеде та Е. Шейна щодо діяльності представництв іноземних фірм визначення величини аспектів корпоративної культури ґрунтується на аналізі результатів проведеного на підприємстві анкетування, у якому працівни-

Таблиця 1

Інтегрована модель корпоративної культури Хофстеде-Шейна

Аспекти КК / Рівні КК	Дистанція влади	Неприйняття невизначеності	Мужність	Колективізм	Довгострокова орієнтація
Поведінковий рівень	Дотримання ритуалів поваги	Уміння і бажання планувати і дотримуватися планів	Участь у змаганнях на збиток довіри оточуючих	Прийняття колегіальних процедур обговорення й рішення	Використання стратегічних планів
Рівень цінностей і норм	Цінності і норми кар'єрного зростання і переваг	Ставлення до плану і регламенту як до цінності	Цінність індивідуального успіху на збиток стосунків з оточуючими	Належність до групи як цінність	Ставлення до довгострокового планування
Рівень світогляду	Ставлення до класової структури суспільства	Сприйняття регулярності світу	Ставлення до індивідуального успіху	Колективізм і патріотизм	Образ регулярного світу і прогресу; відчуття свого місця в історії

ки оцінюють кожен окремо взятий фактор. Показники аспектів корпоративної культури дають можливість виявити специфіку організаційних культур, що характерна для країн з високим і низьким значенням відповідних факторів.

Розрахунок показника "дистанція влади" дає можливість визначити залежність представників певної культури від державної влади (централізація влади), "концентрацію влади" і ступінь нерівності в ієрархії організації. Залежно від того, наскільки низький чи високий рівень показника, можна визначити переваги партнерів по підприємству за участю іноземного капіталу, що віддаються тій чи іншій організаційній структурі підприємства (пропорції управлінського персоналу, розходження в заробітній платі, кваліфікація співробітників). Культури з високою дистанцією влади зазвичай належать до авторитарного стилю управління. Для таких підприємств характерне підкреслене збереження нерівності у статусі як у формальних, так і в неформальних відносинах.

Показник "відхилення від невизначеності" відображає тенденції до негнучкості і догматизму, нетолерантності до думки інших, традиціоналізму, забобонів і етноцентризму. У країнах з високим ступенем відхилення від невизначеності просування на позицію менеджера, робота в невеликих організаціях, конкуренція між працівниками, індивідуальне прийняття рішень, робота з іноземним менеджером мають тенденцію розглядатися як ризиковані ситуації, з якими більшість не хотіла б зіштовхнутися.

Величина "колективізм" демонструє прагнення партнера по підприємству за участю іноземного капіталу надавати більшого значення колективістським трудовим цінностям (використання накопиченого досвіду, фізичні умови праці, навчання), ніж індивідуалістичним (особистий час, свобода, вибір).

Величина "мужність" показує, яким цінностям представник певної національної культури віддає перевагу: трудовим (удосконалення, доход, навчання, сучасність, які зазвичай асоціюються з чоловічим началом) чи духовним (дружелюбна атмосфера, стабільність становища, фізичні умови праці, особистість керівника, взаємодія, які більш характерні для жіночого начала).

Розрахувавши показник "довгострокова орієнтація", можна визначити, чи здатні будуть фахівці приймаючої країни орієнтуватися на досягнення результату, приймати власні ризиковані рішення, розробляти і реалізовувати стратегічні пропозиції.

Аналіз рівнів корпоративної культури використовується для визначення унікальних атрибутів культури, що відображають мислення членів організації, для порівняння організаційних культур представників різних країн, а також для визначення зв'язків між культурою та іншими аспектами діяльності організації.

Аналіз зовнішніх проявів, разом з пізнанням більш глибинних рівнів культури, в ході проведення індивідуального анкетування та їх постійне зіставлення дає можливість консультантам поступово вибудувати культурну парадигму компанії.

Анкетування українських працівників та обробка отриманих даних для дослідження культурних особливостей партнерів по підприємству за участю іноземного капіталу мають бути проведені експертною комісією.

Крім того, слід виокремити такі поняття, як "позитивна" і "негативна різниця". У випадку, коли зміна від низького до високого значення індексу є більш природною і не викликає істотних змін у культурних цінностях (зміна індивідуальної точки зору), визначається як позитивна різниця. Негативна різниця свідчить про те, що компенсація розходження від низького до високого значення індексу вимагає радикального перегляду культурних цінностей персоналу підприємства за участю іноземного капіталу, що є більш складним процесом, ніж зміна індивідуальної точки зору [4].

Цей метод повністю розкриває культурні та особистісні відмінності іноземних партнерів по підприємству, але він є дуже складним і трудомістким методом для більшості представництв іноземних фірм в Україні. Тут необхідне використання експертів чи проведення спеціального навчання робітників представництв іноземних компаній для повного, об'єктивного, правильного і всебічного аналізу результатів анкетування персоналу для виявлення культурних розходжень в організаційній культурі партнерів по підприємству за участю іноземного капіталу.

Тому пропонується проведення аналізу та адаптації корпоративної культури у представництвах іноземних підприємств в Україні поетапно.

На першому етапі представництвам іноземних фірм в Україні потрібен більш простий і швидкий спосіб виявлення і визначення основних крос-культурних проблем, що впливають на успішну спільну діяльність підприємства за участю іноземного капіталу. Доцільним є застосування оцінки перемінних крос-культурних проблем міжнародного менеджменту з використанням якісних характеристик.

У літературі, присвяченій питанням крос-культурного менеджменту, для виявлення взаємодії організаційної культури і міжнародної діяльності виокремлюють основні перемінні крос-культурних проблем (рис. 2), які перебувають між собою у взаємозв'язку і, перетинаючись, дають змогу структурувати великий матеріал, що описує культурні розходження кожного партнера по підприємству за участю іноземного капіталу [1, *3*]. До числа таких перемінних належать: мова, релігія, соціальна організація суспільства, його цінності та взаємовідносини, освіта і технологія, право та політика, географія і мистецтво, які аналізуються і виокремлюються як основні крос-культурні проблеми в діяльності конкретного підприємства за участю іноземного капіталу.

Мова є основою формування людських груп, засобом комунікації, вираження думок і почуттів. У міжнародному бізнесі англійська мова є домінуючою; підраховано, що не менше 2/3 ділового листування у світі здійснюється цією мовою. Однак у багатьох країнах є прагнення користуватися лише своєю мовою.

Наступна перемінна — релігія. Вона відображає пошуки людей ідеального життя і містить у собі погляд на світ, справжні цінності, релігійні обряди. Усі існуючі світові релігії орієнтовані на природу: християнство, буддизм, іслам, іудаїзм. Релігія як елемент організаційної культури впливає на економічну діяльність людей і суспільства: фаталізм може зменшити прагнення до змін, матеріальні багатства можуть розглядатися як перешкода духовному збагаченню.

Цінності та відносини в суспільстві тісно пов'язані з релігійними почуттями. Часто вони є несвідомими,

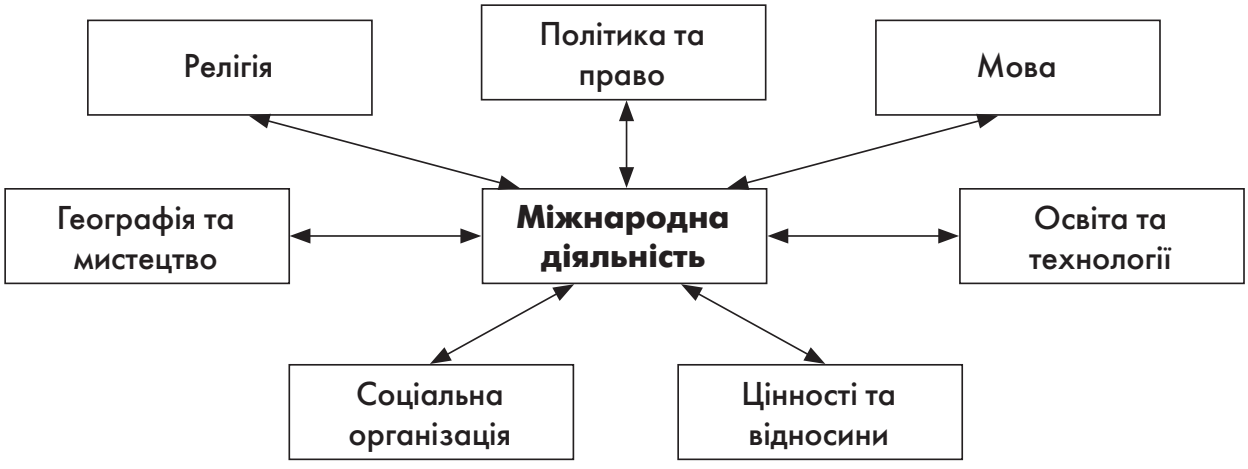

Рис. 2. **Перемінні крос-культурних проблем міжнародного співробітництва**

але визначають вибір у тій чи іншій ситуації. Формування системи цінностей і відносин відбувається індивідуально в кожної людини. Однак є три важливих елементи, що безпосередньо належать до міжнародної діяльності: ставлення до часу, до досягнень і багатства.

Соціальна організація суспільства, як перемінна крос-культурних проблем, розглядає роль родинних зв'язків у прийнятті повсякденних рішень, ступінь градації населення і розходження між вищими, середніми і нижчими класами, домінування індивідуалізму чи колективізму в суспільстві. При вході у нове культурно-соціальне середовище завжди необхідно враховувати взаємовідносини у малих соціальних групах, і передусім у родині.

Рівень освіти в країні впливає на формування технічного потенціалу держави. Вивчення технічного рівня іншої держави у широкому значенні може дати інформацію про рівень розвитку і потенціал ринку, ступінь розвитку його інфраструктури (транспорту, енергетики, водопостачання, телекомунікацій тощо), а також про те, який ступінь урбанізації і розвитку "промислових цінностей" у населення. Крім того, такі дослідження дають змогу оцінити стабільність ринку робочої сили, її здатність до навчання і ступінь її продуктивності, ставлення до науки, нововведень і до співробітництва з діловим світом.

Географічні умови часто сприймаються як необов'язковий елемент організаційної культури. Однак, слід зазначити, що географічне положення країни багато в чому впливає на формування національного характеру, цінності, позиції та норми суспільства.

Основним питанням у сфері дослідження культурних міжнаціональних особливостей є визначення критеріїв зіставлення культур. У великій науковій літературі представлено різні думки і позиції дослідників з цього питання [2; 4; 6].

Метод аналізу культурних особливостей партнерів по підприємству за участю іноземного капіталу складається в якісній оцінці і виявленні проблемних крос-культурних перемінних на підприємстві за участю іноземного капіталу з подальшим удосконаленням і мінімізацією виявлених культурних розходжень (табл. 2).

Таким чином, у міжнародній діяльності фактори культурного середовища створюють найбільші складнощі. Коректна оцінка культурних особливостей і правильне їх урахування стають усе більш необхідними. Брати до уваги фактори культурного середовища необхідно через складну і багаторівневу структуру культури, що визначає розмаїтість її функцій у житті кожного суспільства.

Мінімізація культурних розходжень неможлива без всебічного аналізу культурної специфіки груп та індивідуумів, з яких складається підприємство за участю іноземного капіталу. Доцільно як використання адаптованого методу Г. Хофстеде та Е. Шейна, так і оцінка перемінних крос-культурних проблем з використанням якісних характеристик конкретного представництва іноземного підприємства.

Таблиця 2

Оцінка перемінних крос-культурних проблем міжнародного менеджменту з використанням якісних характеристик

Перемінні крос-культурного менеджменту	Оцінка культурних перемінних	Заходи з удосконалення і мінімізації культурних розходжень
Релігія	Визначення співіснування різних культур. Ставлення до релігійних свят	Проведення спільних культурних заходів, що дають можливість познайомитися, вивчити і зрозуміти основні традиції партнерів
Політика і право	Вирішення конфліктних питань	
Мова	Кількість співробітників, які воло-діють іноземною мовою (включаючи іноземну мову, якою спілкується партнер по підприємству за участю іноземного капіталу)	Проведення мовних курсів. Прийом на роботу співробітників, які вільно спілкуються іноземними мовами
Освіта, технологія	Визначення відповідності рівня технічних, природничо-наукових, гуманітарних знань і кваліфікації співробітників. Визначення ставлення до нововведень	Проведення курсів підвищення кваліфікації співробітників
Цінності та відносини	Визначення ставлення до часу, до досягнень, удосконалення і багатства	Можливість проведення перерв у зручний час для більшості співробітників. Введення градації матеріального заохочення
Соціальна організація	Вивчення колективістських трудових та індивідуалістичних цінностей персоналу. Визначення пропорцій управлінського персоналу та розходження в заробітній платі	Можливість виділення колективних трудових цінностей (використання накопиченого досвіду, умови праці та навчання) та індивідуальних (вибір, особистий час, свобода), чи їх поєднання

Головною метою впровадження адаптації корпоративної культури у функціонуванні організації є створення одностайності фахівців при прийнятті рішень. Корпоративна культура припускає передбачуваність і керованість поведінки, тактичну або стратегічну спрямованість; об'єктом її впливу є люди. Оцінка корпоративної культури як "успішна" може бути надана тільки тоді, коли вона сприяє формуванню відчуття добробуту і сприяє досягненню поставлених цілей.

Література

1. *Гордеев Р. Е.* Кросс-культурные проблемы международного менеджмента // Менеджмент в России и

за рубежом. — 1998. — № 1. — С. 105–111.
2. *Кармин А. С.* Основы культурологии. Морфология культуры. — СПб.: Лань, 1997. — 305 с.
3. *Мажура И. В.* Особенности управления организационной культурой предприятия малого бизнеса // Прометей. Регіональний зб. наук. праць з економіки. — 2003. — № 2 (11). — С. 344–349.
4. *Погребняк В. А.* Современные методики оценки организационной культуры предприятия // Общеэкономические концепции функционирования предприятия в условиях рынка: межвузовский сборник научных трудов. — Вып. 16. — Тольятти: Изд-во ТГАС, 2005. — С. 99–107.
5. *Скібіцька Л. І., Дяченко Т. О.* Організаційна культура та корпоративний імідж підприємства: Навч. посіб. — К.: Освіта України, 2010. — 333 с.
6. *Хает Г. Л., Медведева О. А.* Корпоративная культура и ценности человека. — Краматорск: ДГМА, 2001. — 267 с.
7. *Халеева И. И.* Интеркультура — третье измерение межкультурного взаимодействия? // Сб. науч. трудов. — № 444. — "Актуальные проблемы межкультурной коммуникации". — М.: МГЛУ, 1999. — С. 9–15.
8. *Шейн Э.* Организационная культура и лидерство: Пер. с англ. / Под ред. В. А. Спивака. — СПб.: Питер, 2002.
9. *Hofstede G.* Cultural Constraints in Management Theories // Academy of Management Executive. — 1993. — Vol. 7. — P. 108–134.
10. *Официальный* сайт Института корпоративной культуры. — Режим доступа: http://corpculture.ru/

УДК 657.42
М. І. КОВАЛЬ

ОЦІНКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 150–156

В Україні триває процес реформування бухгалтерського обліку та його наближення до міжнародних стандартів. Набрали чинності Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, введено в дію План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, прийнятий Податковий кодекс України (далі — ПКУ).

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби та інші необоротні матеріальні активи, а також розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначені в П(с)БО-7 "Основні засоби" [2].

Основні засоби (ОЗ) — матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він триваліший за рік) [2].

Відповідно до ПКУ основними засобами є матеріальні активи, в тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 грн, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких від дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він триваліший за рік) [3].

Відповідно до МСБО 16 "Основні засоби" до основних засобів належать матеріальні об'єкти, які їх:

а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів, чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей;

б) використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду [4].

Сучасні зарубіжні економісти дотримуються такої думки стосовно того, що потрібно відносити до ОЗ. Зокрема, вони вважають, що ОЗ — це засоби, які мають значний термін експлуатації, використовуються підприємством і в основному придбані не з метою їх наступного перепродажу. Тобто основна увага акцентується на довгому терміні використання, а також на тому, що засоби стають ОЗ лише тоді, коли підприємство починає їх використовувати. Отже, недіючих і запасних (резервних) ОЗ в них не буває, або ж вони звуться по-іншому. Крім того, цікавим, на наш погляд, є відсутність будь-яких посилань на те, що ці засоби зношуються і їх вартість втрачається поступово.

До набуття чинності ПКУ основоположні законодавчі документи, які регулювали фінансовий та податковий облік ОЗ, а саме: П(С)БО 7 "Основні засоби" та інші нормативні документи, на жаль, не містили методологічної єдності та єдності термінів щодо ОЗ. Так, у П(С)БО 7 використовувався термін "основні засоби", а в податковому законодавстві — "основні фонди".

Різні підходи до визначення понять "основні засоби" зустрічаються в сучасних літературних джерелах. Провівши їх критичний аналіз та аналіз законодавчих актів бачимо, що визначенню терміна "основні засоби" у бухгалтерському обліку приділяється певна увага. І це не випадково, оскільки від визначення та деталізації обліково-економічних понять і категорій залежить розвиток бухгалтерського обліку як науки.

На нашу думку, сучасна редакція ПКУ хоча й прибирає розбіжності у назвах, використовуючи термін "основні засоби", та при цьому критерії віднесення активів до ОЗ залишає незмінними. Крім поняття "основні засоби", в ПКУ використовується поняття "інші необоротні активи", але визначення цього поняття у III розділі Кодексу відсутнє.

Одним із дискусійних та складних питань обліку ОЗ є їх оцінка. Оцінка використовується як інструмент обміну та облікового відображення актів купівлі-продажу в умовах товарно-грошових відносин.

Оцінка ОЗ — це специфічна форма ціни, яка використовується для правильного визначення загальної вартості, складу та структури, величини амортизаційних відрахувань, собівартості продукції, а також прибутку й рентабельності роботи підприємства. Дуже важливо, наприклад, правильно оцінити майно підприємства за умов зміни форми власності, акціонування чи передачі його в оренду.

Основні вимоги до бухгалтерського обліку (реальність, точність, простота, своєчасність, порівнянність облікових даних) передбачають правильну оцінку ОЗ [5].

Не можна сказати, що проблема оцінки ОЗ з'явилася недавно. Питання оцінки мають достатньо давню історію. Так, ще відомий математик та філософ Г. В. Лейбніц займався питаннями оцінювання. Свого часу він запропонував для оцінювання використовувати експертну оцінку, яка спирається на поточні ціни [6, *411*]. Однак, у світовій історії існували дві протилежні концепції оцінювання. Наприклад, С. Ф. Глєбов був прихильником оцінки ціннос-

тей за цінами 1913 р. та пропонував систематично проводити переоцінку об'єктів [7, *106–127*]. Протягом тривалого часу використовувалася саме ця методика.

Йому заперечував А. П. Рудановський, який надавав перевагу оцінюванню за собівартістю [8, *54–94*].

Перехід в Україні на П(С)БО обумовив зміни в оцінці ОЗ. Насамперед, зупинимось на видах оцінки ОЗ, передбачених П(С)БО 7 "Основні засоби" [2], МСБО 16 "Основні засоби" [4] та П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" [9]. Вивчення зазначених вище нормативних актів дає змогу визначити ОЗ за первісною вартістю, переоціненою первісною вартістю, залишковою вартістю, справедливою вартістю та ліквідаційною вартістю.

Кожен із зазначених методів оцінювання має свої переваги й недоліки. Як зазначено в Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", одним із принципів бухгалтерського обліку є принцип історичної (фактичної) собівартості. Згідно з цим принципом пріоритетною для цілей бухгалтерського обліку є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання.

Історична собівартість — це первісна вартість, тобто фактична сума грошових коштів або справедлива вартість інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів [5].

Однак, метод оцінки за історичною собівартістю не враховує процесів зносу ОЗ. Тому однакові ОЗ, придбані в різний час, матимуть зовсім різні технічні можливості та різну вартість.

Відповідно до П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" справедлива вартість — це сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [9].

При цьому справедлива вартість ОЗ визначається самим підприємством за ринковою вартістю, а у випадку відсутності даних про його ринкову вартість — за відновною вартістю (теперішньою собівартістю придбання з урахуванням суми зносу на дату оцінювання). Таким чином, цей вид оцінки дає змогу визначити реальну вартість ОЗ підприємства, яка відповідатиме певному моменту часу.

Однак, у П(с)БО 7 відсутні рекомендації щодо вибору адекватних баз оцінки (видів вартості) для оцінки окремих груп і класів активів, тому ми пропонуємо скористатися для цієї мети рекомендаціями МСБО 16 і П(С)БО 19, відповідно до яких базами справедливої вартості можуть бути такі:

• справедливою вартістю землі й будинків, звичайно, є їхня ринкова вартість; ця вартість визначається шляхом оцінки, виконуваної професійними експертами (§ 30 МСБО 16). У п. 4.1 Додатка до П(с)БО 19 також рекомендується за базу оцінки для визначення справедливої вартості землі й будинків вибирати їх ринкову вартість;

• справедливою вартістю машин й устаткування, звичайно, є їх ринкова вартість, визначена шляхом оцінки; коли інформація про ринкову вар-

тість відсутня через специфічний характер машин і устаткування, або через нечасті продажі цих активів (за винятком випадкових продажів як частини діючого підприємства), вони оцінюються за їх відновною вартістю з урахуванням зношування.

Якщо звернутися до Міжнародних стандартів фінансової звітності, то цими документами передбачено такі методи оцінки активів: за фактичною собівартістю, за відновною вартістю, за можливою ціною продажу, за дисконтованою вартістю активу.

Проблемним видом оцінки ОЗ є ліквідаційна вартість, оскільки амортизація ОЗ провадиться до досягнення залишковою вартістю об'єкта його ліквідаційної вартості. Вважаємо, що практичне застосування цього правила буде проблематичним, оскільки в ПКУ немає визначення терміна "ліквідаційна вартість". Згідно із П(С)БО 7 ліквідаційна вартість — сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із продажем (ліквідацією). На даний момент, як правило, придбаваючи об'єкт ОЗ й оцінюючи термін його корисного використання, підприємство передбачає, що до кінця цього терміну з об'єкта ОЗ буде "максимально отримано все, що можна". Тому на практиці частим явищем було визначення ліквідаційної вартості, яка дорівнює нулю. У зв'язку з цим вартістю, що амортизується, як правило, є первісна вартість об'єкта ОЗ. Не буде перебільшенням сказати, що від того, наскільки правильно оцінені ОЗ, залежить точність показників наявності, структури та динаміки ОЗ. Наслідком неправильної їх оцінки може стати неточне обчислення амортизації.

Таким чином, з точки зору гармонізації бухгалтерського та податкового обліку питання переоцінки ОЗ залишаються невирішеними.

Вартість ОЗ, за якою вони відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності, може не відповідати їх реальній вартості. Для того щоб привести залишкову вартість об'єктів ОЗ у відповідність із ринковою (справедливою) вартістю, проводиться їх переоцінка. Порядок проведення переоцінки в бухгалтерському обліку регулюють пп. 16–21 П(С)БО 7 та розд. VII Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів № 561 [10], які передбачають, що підприємство може переоцінювати об'єкт ОЗ, якщо його залишкова вартість суттєво відрізняється від справедливої вартості на дату балансу.

При цьому порогом суттєвості для проведення переоцінки об'єктів ОЗ може братися величина, що дорівнює 1 % чистого прибутку (збитку) підприємства, або 10 % відхилення залишкової вартості об'єкта ОЗ від його справедливої вартості [10].

Виникає питання, як часто потрібно проводити переоцінку ОЗ. Відповідно до ст. 13 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [5] встановлено таке: "Проміжна звітність складається щоквартально наростаючим підсумком з початку звітного року в складі балансу та звіту про фінансо-

ві результати". У випадку переоцінки об'єкта ОЗ, на цю ж дату повинна здійснюватись переоцінка всіх об'єктів групи ОЗ, до якої належить цей об'єкт. Але П(С)БО 7 не дає чітких критеріїв визначення самої групи. У цьому випадку, на нашу думку, можна звернутися до МСФЗ 16. Так, у п. 37 зазначеного МСФЗ сказано, що клас ОЗ — це група активів, однакових за характером і способом використання. Оскільки національні П(С)БО не повинні суперечити МСФЗ, то під групою слід розуміти саме ОЗ однакові за способом використання.

Однак, підприємство не може самостійно здійснювати переоцінку ОЗ, оскільки відповідно до ст. 8 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні": "Оцінка майна у випадках її обов'язкового проведення, зазначених у статті 7 цього Закону, виконана суб'єктами, які не є суб'єктами оціночної діяльності, визнається недійсною". Таким чином, цей Закон монополізує оціночну діяльність, обмежуючись лише визначеними суб'єктами оціночної діяльності, куди не входять підприємства — власники ОЗ.

Згідно з п. 17 П(С)БО 7 переоцінена первісна вартість і сума зносу об'єкта ОЗ визначається множенням відповідно первісної вартості і суми зносу об'єкта ОЗ на індекс переоцінки. Індекс переоцінки визначається діленням справедливої вартості об'єкта, що переоцінюється, на його залишкову вартість.

Якщо об'єкт ОЗ цілком замортизований і підлягає переоцінці, то його переоцінена залишкова вартість визначається додаванням справедливої вартості цього об'єкта до його первісної (переоціненої) вартості без зміни суми зносу об'єкта.

Згідно з п. 19 П(С)БО 7 у бухгалтерському обліку сума дооцінки залишкової вартості об'єкта ОЗ, що проводиться перший раз, включається до складу додаткового капіталу, а сума уцінки, що проводиться перший раз — до складу витрат звітного періоду. Якщо проводиться не перша, а чергова переоцінка ОЗ, то її відображення в бухгалтерському обліку має свої особливості, а саме: у разі наявності перевищення суми попередніх уцінок об'єкта і втрат від зменшення його корисності над сумою попередніх дооцінок залишкової вартості цього об'єкта і вигод від відновлення його корисності, сума чергової дооцінки, але не більше зазначеного перевищення, включається до складу доходів звітного періоду, а різниця (якщо сума чергової (останньої) дооцінки більше зазначеного перевищення) спрямовується на збільшення іншого додаткового капіталу [2].

Водночас, відповідно до ст. 146.21 Податкового кодексу платники податку всіх форм власності мають право проводити переоцінку об'єктів ОЗ, застосовуючи щорічну індексацію вартості ОЗ, що амортизуються, та суми накопиченої амортизації на коефіцієнт індексації, який визначається за формулою:

$$K_i = [I_{(a-1)} - 10] : 100,$$

де $I_{(a-1)}$ — індекс інфляції року, за результатами якого проводиться індексація. Якщо значення K_i не перевищує одиниці, індексація не проводиться. І професійні оцінювачі (фізичні і юридичні особи) тут вже не згадуються, оскільки таку роботу цілком фахово

можуть виконати фахівці підприємства — власника ОЗ.

Однак, дослідивши переоцінку ОЗ за П(с)БО 7, МСБО 16 та ПКУ, ми бачимо, що немає єдиного правила, за яким підприємства та їх фахівці зобов'язані проводити переоцінку ОЗ [3].

До прийняття Кодексу існувала істотна проблема розбіжності в класифікації груп основних засобів у бухгалтерському та податковому обліку. Новий порядок податкового обліку ОЗ, встановлений ст. 144–146 ПКУ, досить серйозно відрізняється від попереднього. Якщо оцінювати його в цілому, то можна сказати, що незважаючи на безліч розбіжностей (наприклад, поділ ОЗ на виробничі та невиробничі), він усе-таки більше наближений до бухгалтерського обліку ОЗ. Так, нормами Податкового кодексу розширено класифікацію ОЗ у податковому обліку, яка тепер передбачає 16 груп ОЗ замість чотирьох.

Порівнявши класифікацію ОЗ за бухгалтерським та податковим обліком, бачимо, що податкові та бухгалтерські групи ОЗ збігаються, але разом з тим відсутні податкові групи для субрахунків бухгалтерського обліку "Інвестиційна нерухомість" та "Інші необоротні матеріальні активи". За кожною групою закріплені не норми амортизації, а мінімально допустимі строки корисного використання, які встановлюються наказом по підприємству при зарахуванні об'єкта на баланс. Строки корисного використання можуть переглядатися у випадках зміни очікуваних економічних вигод від використання об'єкта та не можуть бути меншими, ніж визначено в Податковому кодексі.

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, можна констатувати таке.

1. Незважаючи на задеклароване ПКУ наближення податкового та бухгалтерського обліку ОЗ, між ними лишається різниця в плані визначення їх сутності, зокрема їх вартісних критеріїв.

2. Функції оцінки об'єктів у сучасній системі бухгалтерського обліку істотно розширилися й ускладнилися. Одним із напрямів реформування бухгалтерського обліку є вдосконалення методології та методики оцінки його об'єктів. З цієї причини доцільно, на наш погляд, розробити окреме положення (стандарт), присвячене розкриттю сутності концепції оцінки у бухгалтерському обліку, яке б виконувало функції, подібні до тих, що виконує концептуальна основа міжнародних стандартів фінансової звітності.

3. За багатовікову історію розвитку теорії і практики обліку, на жаль, не склалося єдиної концепції оцінки та переоцінки ОЗ, оскільки ця проблема пов'язана з різновекторними інтересами різних юридичних і фізичних осіб та високим рівнем інфляційних процесів в економіці нашої держави. Але, оскільки переоцінка ОЗ має забезпечувати достовірне подання інформації про майновий та фінансовий стан підприємства, то, на наш погляд, за необхідності вона цілком може проводитися підприємствами самостійно щорічно з урахуванням річного індексу інфляції за правилами, визначеними ст. 146.21 ПКУ.

4. На жаль, на сьогодні не існує єдиного нормативно-правового акта, який би конкретизував склад груп

ОЗ і тим самим полегшував завдання достовірної класифікації ОЗ як у бухгалтерському, так і в податковому обліку. Тому цілком закономірно, що процедура віднесення об'єктів до тієї чи іншої групи, як і раніше, супроводжуватиметься низкою питань, на які не завжди можна знайти адекватну відповідь. Адже і раніше, і тепер неправильне групування ОЗ може загрожувати платнику податків штрафонебезпечними наслідками.

Література

1. *Наумчук О. А.* Основні засоби: Методика обліку і формування облікової політики: Автореферат дис. канд. екон. наук / 08.06.04-Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. — Л., 2005. — 21 с.
2. *Положення* (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
3. *Податковий* кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
4. *Міжнародні* стандарти фінансової звітності (МСФЗ) 2004 [Текст]: У 2 ч. — К.: ФПБАУ, 2004. — С. 941–965.
5. *Закон* України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні", затверджений постановою Верховної Ради України від 16.07.99 р. № 996-XIV;
6. *Лейбниц Г. В.* Новые опыты о человеческом разуме [Текст]: [пер. с нем.] / Г. В. Лейбниц. — М.-Л.: Соцэкгиз, 1936. — 215 с.
7. *Глебов С. Ф.* Основные проблемы учета в условиях падающей валюты [Текст] / С. Ф. Глебов // Бух. учет при падающей валюте. — М.: Вся Россия, 1923.
8. *Рудановский А. П.* Основание теории учета баланса в условиях падающей валюты [Текст] / А. П. Рудановский // Бух. учет при падающей валюте. — М.: Вся Россия, 1923. — С. 54–94.
9. *Положення* (стандарт) бухгалтерського обліку 19 "Об'єднання підприємств". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
10. *Методичні* рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua
11. *Закон* України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" від 12 липня 2001 р. № 2658-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
12. *Корнійчук Г.* Основні засоби: бухгалтерська і податкова сутність // Все про бухгалтерський облік, 2011. — № 95. — С. 10–12.
13. *Клімовська М.* "Необоротна" термінологія // Зб. систематизованого законодавства [Текст]. — 2011. — Вип. 4.

УДК 32.1: 351.9: 304 (075.8)
Л. В. ЧУПРІЙ
К. В. НАСТОЯЩА

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ (БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР)

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 157–159

Нині виникають нові типи загроз міжнародній стабільності не лише в економічній, екологічній, а й в гуманітарній сфері. Зокрема, це інформаційні війни, радикалізм, тероризм, ксенофобія, неконтрольована міграція, розповсюдження наркотиків і зброї, поширення бідності. У цій ситуації стає все більш зрозумілим, що сучасна криза не стільки економічна, скільки є кризою системи цінностей та системи уявлень про глобальні процеси, тобто *гуманітарна криза*.

Дослідження гуманітарної проблематики також актуалізується в умовах формування інформаційного суспільства, суспільства знань, у якому людина, її інтелект є головним ресурсом конкурентоспроможності держави. Нація входить до числа лідерів свого регіону і світу, коли національний продукт домінує в інформаційному і культурному просторі, коли конкурентну перевагу приносять власні технології і ноу-хау в бізнесі, коли освіта і кваліфікація стають активно діючим соціальним капіталом. Відтак, в умовах формування суспільства знань саме гуманітарна сфера, зокрема культура, освіта, наука тощо, стають важливими чинниками функціонування сучасного суспільства.

Розглядаючи глобалізаційні процеси в контексті їх впливу на гуманітарну сферу, потрібно відзначити суперечливі аспекти їх впливу. З одного боку, процеси становлення і зміцнення державності потребують інтенсифікації процесів національно-культурного відродження, збереження національно-культурної самобутності країни, а з другого — процес модернізації соціально-економічної системи вимагає найширшої відкритості країни, що сприяє проникненню негативних зовнішніх впливів — масової культури, деструктивних нерелігійних культів тощо. За цих умов вітчизняний інформаційний простір характеризується вразливістю щодо зовнішніх впливів, слабкою орієнтованістю на задоволення суспільних потреб, безконтрольною присутністю в українському інформаційному просторі зарубіжних ЗМІ, що просувають чужі інтереси, здійснюючи потужний вплив на свідомість українських громадян.

Відтак, в умовах активізації сучасних зовнішніх та внутрішніх викли-

ків та загроз актуалізується питання щодо формування концептуальних підходів до державної політики в гуманітарній сфері та її оптимізація в контексті подолання цих загроз. Під гуманітарною сферою ми розуміємо все те, що стосується суспільних наук, які вивчають людину і її культуру, мають своїм предметом людину, людську свідомість, на відміну від технічних та природних наук. Вона включає такі сфери суспільного життя, як культура, релігія, освіта, наука, історична пам'ять, інформаційні аспекти, ціннісно-ідеологічна сфера. У цьому контексті гуманітарна політика включає в себе культурну, релігійну, мовну, освітньо-наукову, історико-формуючу політику, певні аспекти інформаційної політики, а в широкому аспекті також систему заходів, спрямованих на захист прав і свобод людини та громадянина. В організаційно-функціональному аспекті, гуманітарна політика — це система суспільно-політичних заходів держави та громадянського суспільства, спрямованих на забезпечення прав і свобод громадянина, досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня особистості як у її власних інтересах, так і в інтересах держави Україна в цілому [1, *36*].

Розглядаючи безпекові аспекти цієї політики, ми виокремлюємо поняття "гуманітарна безпека", під яким слід розуміти такий стан захищеності гуманітарної сфери суспільства, за яким забезпечується реалізація національних інтересів та цінностей держави, стабільний розвиток суспільства та захист невід'ємних прав і свобод громадян у гуманітарній галузі. Слід виокремити такі аспекти гуманітарної безпеки:

- безпека морального здоров'я людини;
- безпека щодо збереження національної самобутності українського народу, тобто його культури, історії, мови, віри, традицій тощо;
- безпека громадян, суспільних груп щодо збереження освітніх традицій та інтелектуального потенціалу, тобто можливостей інноваційного розвитку [2, *67*].

До визначальних напрямів державної політики в гуманітарній сфері ми відносимо: формування ефективної політики ідентичності, збереження та популяризація національної культури, розвиток культурних індустрій, всебічна підтримка та розвиток української державної мови та мов національних меншин, розвиток та популяризація історичної пам'яті українського народу, модернізація вітчизняної системи освіти та науки, гармонізація державно-церковних та міжцерковних відносин, утвердження моральності та духовності громадян України шляхом подолання негативних явищ у релігійному середовищі тощо [3].

Реалізація ефективної державної політики Української держави в гуманітарній сфері сприятиме утвердженню засад національної єдності задля розбудови демократичної, правової держави; формуванню національної ідентичності шляхом становлення української політичної нації; захисту прав і свобод громадянина України в гуманітарній сфері; забезпеченню інноваційного розвитку держави та підвищенню її міжнарод-

ного авторитету з метою досягнення належного рівня конкурентоспроможності Української держави на світовій арені.

Література

1. *Гуманітарна* політика Української Держави в новітній період: Монографія / За ред. С. І. Здіорука. — К.: НІСД, 2006. — 403 с.
2. *Здіорук С. І.* Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття [Текст]: Монографія. — К.: Знання України, 2005. — 552 с.
3. *Горбулін В. П., Качинський А. Б.* Засади національної безпеки України. — К.: Інтертехнологія, 2009. — 272 с.

УДК 336

С. Г. ШКЛЯРУК

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 160–167

На сьогодні у світі під впливом кризових чинників формується нова глобальна фінансова система. В ній відбуваються інтеграційні процеси, які за своєю природою стають все складнішими, можуть і стають чинниками як локальних, так і глобальних фінансових криз. Тому необхідний постійний моніторинг цих процесів для врахування у своїй економічній і фінансовій діяльності. Розглянемо поточний стан світової фінансової системи, визначимо напрями її трансформації та основні чинники її нестабільності. Для цього потрібно вирішити такі завдання: дослідити структурні зрушення, які нині відбуваються у міжнародній фінансовій системі, яка перебуває у кризовому стані; проаналізувати специфіку взаємодій між суб'єктами глобальної економічної та фінансової систем для виявлення фундаментальних чинників нестабільності її розвитку; систематизувати та проаналізувати інформацію щодо сучасних теоретико-методологічних основ регулювання світової фінансової системи; розглянути і проаналізувати виявлені чинники, що обумовлюють необхідність і можливість регулювання світової фінансової системи; визначити їх позитивні і слабкі сторони; дослідити напрями та інструменти антикризової політики в сучасних умовах міжнародного співробітництва і визначити можливі напрями його здійснення з метою запобігання кризовим явищам; визначити можливості глобально-інтегрованої світової фінансової системи до протистояння кризовим явищам для визначення комплексу заходів з метою нівелювання їх негативних наслідків; систематизувати фундаментальні причини і можливі сценарії розвитку кризових явищ і на основі оцінки сучасного стану української фінансової системи визначити комплекс рекомендацій щодо пом'якшення впливу світової фінансової кризи на неї. Предметом нашого дослідження є сучасна світова фінансова система, її структура і взаємозв'язки, а об'єктом — трансформаційні процеси, що нині відбуваються у світовій фінансовій системі і впливають на її стабільність. Наукова новизна дослідження полягає в систематизації основних тенденцій у розвитку світової фінансової системи і виокремлення основних чинників її нестабільності — попередників фінансових криз. Практичне значення дослідження

полягає в можливості застосування його результатів для побудови моделей розвитку національної фінансової системи з заходами щодо пом'якшення впливу нестабільності. При досліджені проблеми було з'ясовано, що інформація дуже суперечлива, оскільки результати досліджень, які здійснюють світові експерти (МВФ, СБРР та ін.), не завжди доступні.

Основні тенденції світової фінансової системи

Широкомасштабний розвиток торгівлі і фінансових операцій у XX–XI ст. зі створенням і застосуванням нових міжнародних фінансових інструментів на сучасних світових фінансових ринках і швидкої їх еволюції призвели до формування цілого ряду тенденцій, до яких можна віднести: глобалізацію світових фінансових ринків; світову фінансову інтеграцію і регіоналізацію (валютні зони — євро та ін.); появу наднаціональних фінансових утворень (Європейський Центробанк та ін.); підвищення ролі міжнародних фінансових установ і організацій — Міжнародного валютного фонду, Світового банку реконструкції і розвитку та ін.; появу і стрімке зміцнення нових гравців на світових фінансових ринках (Китай, Індія, Бразилія, Росія та ін.); закінчення ери американського долара як провідної світової валюти; масштабний розвиток ринків цінних паперів і їх похідних та їх вплив на стабільність світової фінансової системи; нестабільність світової фінансової системи і висока волатильність національних і світових фінансових ринків; глобалізацію та зростання кризових тенденцій на світових фінансових ринках; скорочення часу між повтореннями фінансових криз і часу пом'якшення їх впливу і стабілізації фінансових систем; крах концепції ринкового регулювання — невтручання урядів у функціонування ринків; зростання важливості колективного підходу до регулювання світової фінансової системи (зустрічі та консультації глав Центробанків та урядів країн двадцятки); фінансове "кілерство" — втягнення країн у високовитратні проекти модернізації та фінансової допомоги з метою їх подальшого контролю.

Основні тенденції і напрями розвитку світової фінансової системи

Глобалізація світової фінансової системи прискорила розвиток як світових, так і національних фінансових ринків. Швидкими темпами з'являються нові економічні об'єднання, фінансові інновації у вигляді нових фінансових інститутів і фінансових інструментів. На сьогодні на світових ринках обертається і використовується велике різноманіття фінансових інструментів (векселів, чеків, акредитивів, банківських акцептів, опціонів, ф'ючерсів та ін. різних різновидів). Водночас світовий фінансовий ринок, як свідчать останні десятиліття, виявився найвразливішим фінансово-економічним утворенням, яке постійно показує тенденції нестабільності і є ініціатором великомасштабних глобальних і локальних криз.

Фінансові кризи світових фінансових ринків і їх чинники

На сьогодні світова фінансова система показує значну нестабільність, що спричиняє так звану фінансову кризу. Поняття "фінансова криза" на сучасному етапі в економічній лі-

тературі зазнало відповідної еволюції, що обумовлено рядом чинників. Так, на початковому етапі індустріального розвитку (XVIII–XIX ст.) як правило розглядалося поняття "економічна криза", яка формувалася як самостійне явище. Провідною причиною економічних криз вважалося перевиробництво — перенасичення обсягів виробництва відносно попиту. У XX–XXI ст. на розвиток світової економіки почали впливати нові тенденції. По-перше, поступово склалися системи економічної політики держав, які були націлені на регулювання кон'юнктурних перепадів. З'являється поняття "постіндустріальна" економічна система. По-друге, в структурі світової економіки стрімко зросла фінансова складова, яка в деяких країнах (США та ін.) досягає астрономічних обсягів. Про це свідчить та обставина, що обсяги фінансових операцій значно перевищили операції з матеріальними ресурсами. Це призвело до підвищення регулятивної ролі світових фінансових організацій і урядів. По-третє, у зв'язку з появою нових комунікаційних технологій, переливання капіталів і здійснення фінансових операцій стали миттєвими, що, у свою чергу, мотивує (або гальмує) прискорення економічних процесів. По-четверте, це призвело до формування світових фінансових центрів, які своєю павутиною охопили всю земну кулю, сформувавши так звані нейтронні мережі.

Тобто на циклічність розвитку світової економіки значно почали впливати складові світової фінансової системи (валютні ринки і нестабільність американського долара і європейської валюти та ін., глобалізація ринків цінних паперів і зростання маси похідних фінансових інструментів тощо). За останні десятиріччя світова фінансова система сформувалася як самостійна економічна категорія — багатоаспектна складна структура з багатьма взаємозв'язками та їх впливом один на одного. У фінансово-економічній літературі від розгляду поняття "стабільність системи" поступово спостерігається перехід до розгляду поняття "нестабільність системи". Нестабільність фінансової системи все більше асоціюється з поняттям "фінансова криза". Крах фондових ринків США, який стався одночасно на більшості ринків акцій у всьому світі в жовтні 1987 р., призвів практично до "миттєвого випарювання" трильйонів доларів США. У жовтні 2001 р., після двох років стагнації для ринків акцій, загальна капіталізація світового фондового ринку зменшилась на 25,1 трлн дол. Падіння ринку акцій на 30 % відповідало абсолютній втраті приблизно 7,5 трлн дол. [5, *11–12*]. Фінансові ринкові крахи можуть "проковтнути" роки заощаджень і пенсій в один момент (крах радянської економічної системи, який потягнув розпад Радянського Союзу і призвів до злиднів десятки мільйонів пенсіонерів на колишній його території). Втрати світової кризи 2006–2010 рр., яка і нині триває, ще не підраховані, але з урахуванням заходів урядів та Центробанків вони перевищують вже десятки трлн дол. США. В український економічній літературі поступово помічається еволюція щодо уявлення поняття "фінансова криза". Так, за радянських

часів до проголошення незалежності в Україні 1991 р. цей термін сприймався як збої у бюджетній системі. Останніми роками спостерігається залучення української економічної науки до понять світових термінологічних традицій, які склалися у другій половині XX ст.

Напрями розвитку світової фінансової теорії у формуванні і побудові систем прогнозування кризових явищ

Масштабні втрати населення різних країн від фінансових криз прискорило дослідження у цій сфері провідних зарубіжних вчених. Одним з підходів до побудови системи прогнозування краху фінансового ринку є модель, яку запропонував французький учений Дідьє Сорнетте і яка ґрунтується на фізичних, природних та соціальних моделях. З його точки зору, фінансові ринки — не єдині системи з екстремальними подіями. Центральна особливість складних систем полягає у можливості когерентної і широкомасштабної колективної поведінки з достатньо багатою структурою, яка знаходить прояв у результаті нелінійних взаємодій її складових. Тобто ціле — є значно більше, ніж проста сума частин, які її складають (складна система не є лінійною сумою компонентів, які її складають). Широкоіснуюча думка каже, що найскладніші системи не піддаються математичним аналітичним описам та можуть досліджуватися тільки через "численні експерименти". У контексті теорії складних алгоритмів, більшість складних систем вважаються, по відношенню їх обчислень, нездоланними, тобто є єдиний спосіб робити висновки щодо їх еволюції — це фактично дозволити їм розвиватися за часом [5, *30–34*].

Інший напрям прогнозування поведінки фінансових ринків започаткував Б. Мандельброк, який критично проаналізував існуючі концепції прогнозування фінансових криз та управління фінансовими ризиками і поклав в основну своєї концепції "фрактальну" теорію фінансових ринків [2]. Як він відмічав, відомо, що на сьогодні існує багато способів управління ризиками. На фінансових ринках найдавніший спосіб водночас стає і найпростішим. Це — "фундаментальний аналіз". Більш глибокі дослідження ризиків дають можливість не тільки виявити їх причину, а й також спрогнозувати наступні зміни курсів. У зазначеному методі ключовою концепцією є — "*тому що*". Зростання або падіння ціни на нафту веде, за логікою міркувань більшості людей та економістів, до зростання або падіння курсу долара. Усі ці міркування мають здоровий глузд. До таких прогнозів часто вдаються фінансові газети: вони повідомляють новини і будують за ступенем важливості все за принципом "тому що". Фінансові фірми створили на основі цього методу окрему квітучу галузь. Вони залучають тисячі фундаментальних аналітиків, які класифікуються як макроекономічні або секторні експерти (виконують аналіз "зверху-донизу" або "знизу-догори" відповідно). Тобто фундаментальний аналіз ґрунтується на такому припущенні: якщо відома причина, то можна спрогнозувати події та управляти ризиком. Але в реальному світі не все так просто,

оскільки справжні причини зазвичай не ясні. Найважливіша інформація часто буває невідома або навіть невпізнана, як, наприклад, у випадку з російським дефолтом у серпні 1998 р. Її можуть ховати або навмисно перекручувати, що й відбулося в історії з бульбашками інтернет-бізнесу і корпоративними скандалами *Enron* та *Parmatal*, які луснули. Її також можуть неправильно тлумачити, оскільки тонкий ринковий механізм, який зв'язує зовнішні новини з цінами, причину і наслідок, — загадковий і нам видається нелогічним. Загроза війни може привести як до падіння, так і до зростання курсу долара. І зовсім нелогічним вважається зростання курсу долара майже до всіх валют світу (крім єни), тоді як справи американської економіки кепські, оскільки вона постійно перебуває у ситуації дефолту. Але яка з двох цих подій відбудеться насправді? Після того як якийсь факт відбудеться, він здається очевидним. Тобто минулі події фундаментальний аналіз відтворює дуже добре, та й пояснює дуже добре, просто блискуче. Але до початку визначеного факту обидва результати видаються однаково ймовірно можливими. Тоді виникає питання: чи можна на цьому побудувати свою стратегію та оцінити ризик?

Так, цікавим у цьому плані є дослідження Ф. С. Мишкіна щодо банкрутства американської енергетичної компанії *Enron Corporation* та вплив цієї ситуації на ринок облігацій [1, *171*]. У грудні 2001 р. ця компанія, яка була однією з семи найкрупніших корпорацій США, змушена була заявити про своє банкрутство після того, як стало відомо про фінансові махінації її керівництва, яке робило спробу приховати фінансовий стан компанії. Внаслідок її банкрутства у багатьох інвесторів з'явились сумніви щодо фінансових показників корпорацій з рейтингом *Baa* (*Baa* і вище — рейтинг *Moody's*), який привласнюється облігаціям з відносно низьким рівнем ризику неплатежу. Криза іпотечного ринку США призвела до масштабних втрат світової банківської системи (див. табл.). Іпотечна і кредитна криза змусила списати більш ніж 100 міжнародних банків та інвестиційних компаній. Це призвело до обвалу вартості акцій цих фінансових установ, що потягло до обвалу всі світові фондові ринки. Найбільших збитків зазнали дві американські фінансові установи, найкрупніша у світі і в США *Citigroup* та інвестбанк *Merrill Lynch*. Третю сходинку за втратами зайняв найкрупніший банк Швейцарії і Європи — *UBS*, активи якого значно переважали бюджет Швейцарії і не піддавалися державному регулюванню.

Міжнародна система моніторингу фінансових криз

На сьогодні, як свідчать зарубіжні фінансові джерела, проведено значну кількість аналітичних досліджень з моніторингу фінансової стабільності та розробки індикаторів раннього попередження кризових явищ. Усі дані дослідження можна умовно поділити на два етапи. Перший — до кризи 2006–2008 рр. Другий — після 2008 р. Під час першого етапу важливі дослідження з розробки моделей раннього попередження криз (Early Warning Systems) були здійснені в рамках міжнародних і державних організацій.

Найбільші втрати від іпотечної кризи банків країн світу, млрд дол. США [16]

Назва банку	Списання і втрати	Залучення капіталу
Citigroup	55,1	49,1
Merrill Lynch	51,8	29,9
UBS	44,2	28,3
HSBC	27,4	3,9
Wachovia	22,5	1,1
Bank of America	21,2	20,7
IKB Deutsche	15,3	12,6
Royal Bank of Scotland	14,9	24,3
Washington Mutual	14,8	12,1
Morgan Stanley	14,4	5,6
JPMorgan Chase	14,3	7,9
Deutsche Bank	10,8	3,2
Credit Suisse	10,5	2,7
Wells Fargo	10,0	4,1
Barclays	9,1	18,6
Lehman Brothers	8,2	13,9
Credit Agricole	8,0	8,8
Fortis	7,4	7,2
HBOS	7,1	7,6
Societe Generale	6,8	9,8

[Джерело: Bloomberg]

Під час другого етапу досліджень з моніторингу фінансової стабільності та розробки індикаторів раннього попередження криз — криза 2008 р. — було узагальнено результати попередніх досліджень і їх перевірки і розроблено нові показники з урахуванням особливостей нинішньої фінансової кризи. На міжнародному рівні в рамках спільної ініціативи МВФ і Ради з фінансової стабільності з 2009 р. була запущена Процедура раннього попередження (Early Warning Exercise) (The IMF-FSB Early Warning Exercise. Design and Methodological Toolkit. — September 2010). Серед найважливіших сучасних досліджень з цієї теми можна назвати працю Франкель і Саравелос (2010 р.), які здійснюють огляд розроблених раніше індикаторів у більш ніж 80 науково-дослідних працях, і тестування індикаторів на прикладі криз 2008–2009 рр. для всіх країн світу. При оцінці ймовірності настання кризи оцінюється не лише фінансовий, а й реальний сектор. Відомі й інші праці у цьому напрямі. Фінансові потрясіння 1980–1990 рр. змусили фінансистів, — так само, як

і економістів, — переглянути свої теоретичні погляди на природу фінансових криз. Те, що вважається неймовірним, насправді відбувається на фінансових ринках постійно. Наприклад, у 2001 р. індекс Доу-Джонса за один день впав на 7,7 % (за теорією ймовірності — одна п'ятидесятимільярдна). У червні 2002 р. індекс три рази різко падав протягом 7 торговельних днів (ймовірність такої події — один шанс на чотири трильйони, або 1/4000 000 000 000). 19 жовтня 1987 р. (відомий "чорний понеділок"), коли індекс впав на 29,2 %, став найгіршим торговельним днем за останні сто років. За стандартами фінансових теоретиків, таке могло статися менш ніж в одному з 10-ти в 50-му ступені, але це дуже мала ймовірність, яку математики вважають за таку, яка не має змісту, оскільки таке число випадає з масштабів природи. Тим не менш, для біржі зміст торговельного дня 19 жовтня 1987 р. був максимально ясним [2, *34–35*].

Відома портфельна теорія Г. Марковіца хоча й елегантна, але має дефекти, що на сьогодні очевидно для тих, хто в 1990-х і в 2000-х пережив та переживає декілька періодів буму та краху. Тобто ця ортодоксальна теорія була заснована на двох ключових припущеннях: зміни цін статистично незалежні та розподіли нормальні. Але факти, що були наведені Мандельбротом, свідчать про інше. Відповідно до портфельної теорії протягом 1916–2003 рр. могло бути всього 58 днів, коли індекс Доу-Джонса змінювався більш ніж на 3,4 %; насправді таких днів було 1001. Теоретично індекс міг "стрибнути" на 4,5 % всього шість разів, але реальність була більш важкою — таких днів нараховується 366. Та особливо доказові цифри: коливання на 7 % теоретично можуть відбуватися один раз у 300 тис. років, але тільки в XX ст. вже можна було вважати 50 таких "чорних" днів [2].

Висновки. Чинники, які провокували кризи 1930, 1987, 1998 років, та світову фінансову кризу 2008–2009 рр. знову повторюються. Ймовірно, що зародження кризи 2008 р. можна було б попередити, або значно пом'якшити, якби провідні країни світу своєчасно здійснювали превентивні заходи.

Література

1. *Фредерик С. Мишкин.* Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков: Пер. с англ. — 7-е изд. — М.: ООО И. Д. Вильямс, 2006. — С. 171.
2. *Benoit B.* Mandelbrot and Richard L. Hudson (2004). The (mis) Behavior of Markets. A Fractal View of Risk, Ruin, and Reward. A Member of the Perseus Books Group. — New York. — 400 p.
3. *Black F. and Scholes* "The Pricing of Options and Corporate Liabilities" // Jornal of Political Economy. — 31—9 May–June 1973. — P. 637–59.
4. *Boutchkova M. K. and Megginson W. L.* (2000) Privatization and the rise of global capital markets // Financial Management. — № 29 (4). — P. 31–75.
5. *Didier Sornette.*Why Stock Markets Crash. Critical Events in Complex Financial Systems. Princeton University Press, — Princeton and Oxford, 2003. — P. 22–38.
6. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: http://www. PriceWaterhouse Coopers
7. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: http://www. Bloomberg

8. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: http://www. Morgan Stanley
9. *Country* Credit Rating. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.institutionalinvestor.com
10. *County* Risk March 2012: Country rankings and acknowledgements. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.euromoney.com
11. *Global* Competitiveness Report 2011–2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf
12. *Global* credit ratings. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fitchratings.com

УДК 330.341.1:364
В. В. ШКОНДА

ІННОВАЦІЙНІ КЛАСТЕРИ В СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 168–170

Основним стратегічним ресурсом упровадження дієвої та ефективної інноваційної моделі розвитку економіки і соціальної сфери України є люди з їх інтелектуальним, духовним, підприємницьким і виробничим потенціалом.

У цьому контексті інноваційний розвиток держави розглядається як поступовий рух до інноваційного суспільства, в якому в ідеалі інноваційні відносини набувають вагомого значення, протиріччя усвідомлені і вирішені на користь усіх його учасників [1].

Стосовно інновацій їх справжня цінність може бути виявлена і через десятки років, оскільки проривні новітні ідеї мають властивість істотно випереджати свій час. На жаль, в умовах глобаліації у середньому тільки одна ідея з тисячі завойовує успіх на внутрішньому та зовнішньому ринках у вигляді товару чи послуги, решта гине або дає певний поштовх для інших, більш дієздатних. Протиріччя інновацій проявляють себе у розривах інноваційного ланцюга, падінні рівня інноваційної активності персоналу, тінізації інноваційної діяльності.

Світовий досвід передових країн свідчить, що в умовах жорсткої ринкової глобалізації стабілізація та подальший підйом провідних секторів економіки і соціальної сфери можливий на основі застосування ефективних соціально-інтеграційних систем, різновидом яких є інноваційні кластерні об'єднання та здійснення відповідної кластерної політики [2; 3].

У цьому зв'язку особливого значення набуває реалізація державних та регіональних інноваційних проектів, створення інноваційних та екоінноваційних кластерів, оптимізація на інноваційних засадах регіональних та міжрегіональних промислових комплексів, сприяння створенню регіональних промислових кластерів, насамперед у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях виробництва, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал регіонів та держави в цілому.

Виходячи із сутності та природи економічних кластерів, слід відзначити, що вони створюють можливості для інноваційного виробничого зростання, стимулюють і полегшують формування підприємництва, що підтримує інновації та сприяє розширенню кластера.

З урахуванням галузевої специфіки ринкової економіки інновацій-

ні кластери розвиваються у нових її секторах, таких як інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали, секторах послуг, що пов'язані із здійсненням творчої діяльності. Інноваційні кластери інтегрують значну кількість нових компаній, які виникають під час комерціалізації різних видів технологій і результатів наукової та науково-дослідної діяльності учасників кластера.

Кластерна теорія формування конкурентних переваг інноваційного розвитку за М. Портером є найбільш визнаною [4]. Кластерний підхід до вивчення економічних процесів формування інноваційної моделі конкурентоспроможності застосовується й у низці інших теорій. Е. Лимер (1984) розглядав кластери з високим рівнем експорту, аналізуючи торгівлю на національному рівні [5].

Конкурентоспроможність держави забезпечують саме сильні інноваційні позиції окремих кластерів, тоді як поза ними навіть найрозвиненіша економіка може давати посередні результати. У процесі формування інноваційного кластера усі виробництва починають у ньому надавати один одному підтримку.

Кластерна форма організації інноваційної діяльності приводить до утворення особливої форми інновації — "сукупного інноваційного продукту". Така інновація є продуктом діяльності декількох фірм або науково-дослідних інститутів, що дає можливість прискорити її поширення мережею взаємозв'язків у загальному регіональному економічному просторі. Крім того, розмаїтість різних джерел технологічних знань і зв'язків полегшує комбінацію чинників досягнення конкурентних переваг і стає передумовою будь-якої інновації. Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій.

Інноваційно-інвестиційні взаємозв'язки всередині кластера часто цілком несподівані, ведуть до розробки нових шляхів у конкуренції і породжують зовсім нові можливості. Людські ресурси й ідеї утворюють нові комбінації. Кластер стає засобом для подолання замкнутості на внутрішніх проблемах, інертності, консерватизму, негнучкості і змов між суперниками, які зменшують або цілком блокують сприятливий вплив конкуренції і появу нових фірм.

У процесі розвитку кластера інвестиційні та інноваційні ресурси починають надходити до нього з інших галузей, які не можуть використовувати свій потенціал так само продуктивно.

Таким чином, інноваційно-інвестиційний розвиток економіки країни значною мірою залежить від рівня розвитку окремих кластерів. Виникнення кластерів обґрунтовується передачею технологічними ланцюжками товарів із високою споживчою цінністю, а також дифузією інших переваг високої інноваційної конкурентоспроможності від фірми — родоначальниці кластера до підприємств-суміжників.

Наявність інноваційного кластера дає можливість національній економіці підтримувати свої певні переваги, прискорює створення найвпливовіших інноваційних чинників в

умовах конкурентного ринкового середовища. Слід зазначити, що кластер є об'єктом значних капіталовкладень. Тому він потребує активної державної і регіональної підтримки. Саме на цих засадах він стає більшим, ніж проста сума окремих його складових.

Результати наукових досліджень свідчать, що наявність інноваційного кластера дає змогу національній галузі підтримувати свої переваги, а не віддавати їх тим країнам, які більш схильні до інновацій. Наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення інноваційних чинників там, де є група внутрішніх конкурентів. Усі фірми з кластера взаємозалежних галузей роблять інвестиції у спеціалізовані, але споріднені технології, в інформацію, інфраструктуру, людські ресурси, що веде до масового виникнення нових фірм. У свою чергу, кластери є об'єктами великих капіталовкладень та інвестицій, які можуть забезпечувати їх сталий розвиток.

Література

1. *Федоренко В. Г., Тугай А. М., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б.* Концепція кластерної політики в Україні // Економіка і держава. — 2008. — № 11. — С. 5–15.
2. *Кальянов А. В.* Інноваційні кластери в стратегії розвитку економіки і соціальної сфери України // Стратегія інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери України: Матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. вчених, студентів і практиків / Голов. ред. В. В. Шконда. — Донецьк, 2010. — С. 68–78.
3. *Шконда В. В., Кальянов А. В., Давидов П. Г.* Феномен синергетики: наука – общество – образование: Монография / Под ред. В. В. Шконды. — Донецк: Норд-Пресс, 2009. — 156 с.
4. *Портер М. Е.* Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: Основи, 1998. — 390 с.
5. *Федоренко В. Г., Гойко А. Ф.* Інвестознавство. — К.: МАУП, 2000. — 407 с.

УДК 141.144 : 141.7
В. О. САБАДУХА

РОЛЬ ЦЕРКВИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ШКОЛИ Й ДЕРЖАВИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ В ГРОМАДСЬКУ СВІДОМІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ПЕРСОНАЛІЗМУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 171–176

Де занепадає моральна, духова сила,
розпадається і гине й матерія, гинуть народи.
Дмитро Донцов

Нині духовна та ідеологічна ситуація в Україні надзвичайно суперечлива. Маємо посттоталітарну ситуацію нерозуміння ролі державної ідеології у життєдіяльності суспільства. Двадцять років незалежності вочевидь демонструють нездатність посередньої людини до цілісного осмислення економічних, політичних, культурних, духовних проблем українського суспільства. Орієнтація на власну вигоду, лінійне мислення, нездатність в інтересах нації побачити свій інтерес доводять, що посередня людина, з якої складається чинна еліта, неспроможна запропонувати народу України державну ідеологію. Із усіх можливих типів кризових ситуацій маємо найскладнішу: в суспільстві відсутня критична маса діячів особистісного рівня розвитку, здатних спонукатися інтересом суспільства й держави. Умовою відродження особистісного начала в суспільстві, цінностей особистісного буття є розробка такої ідеології, яка була б зорієнтована на відродження особистісного начала в людині.

Певною мірою цю кризу можна пояснити тим, що особистості в Україні планомірно знищувалися. Результат — в усіх сферах життя панує людина посереднього рівня розвитку — людина маси. Потрібна така державна ідеологія, яка б активізувала особистісне начало у тих членів суспільства, у яких воно ще залишилося. Отже, нашою метою є довести необхідність скоординованих зусиль Церкви, громадянського суспільства, школи й держави щодо впровадження в громадянську свідомість ідеології персоналізму, що передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, сформулювати основні положення ідеології персоналізму як державної ідеології; по-друге, накреслити напрями реалізації ідеології персоналізму; по-третє, визначити концептуальних персонажів її реалізації.

А. Дж. Тойнбі, досліджуючи процес занепаду держав і цивілізацій, робить висновок, що внутрішньою причиною їх занепаду є деградація еліти і перетворення її на внутрішній пролетаріат [10, *385–387*]. Р. Хіггінс доводить, що найглибшою причиною, яка призводить до катастрофи суспільств, є духовна сліпота як еліти, так і керованих [11, *30–33*]. Якщо застосувати ці загальні висновки до України, то треба визнати, що особистісне начало, яке становить серцевину національного духу, суттєво постраждало. Результат — політична, моральна й інтелектуальна деградація певної частини громадян: люди втратили здатність бути суб'єктами діяльності. Конструктивною працею щодо осмислення ролі й призначення ідеології в суспільстві є колективна монографія "Культура. Ідеологія. Особистість". Автори з методолого-світоглядної позиції виступили за реабілітацію ідеології, яку розглядають як "духовну сутність держави" [2, *355*]. Відсутність державної ідеології, на думку авторів, призвела до того, що еліта суспільства не здатна адекватно сприймати життя, а народ утратив ідеал [2, *358*].

Французький філософ і психолог С. Московичі, осмислюючи взаємозв'язок між економікою та ідеологією, сформулював в афористичній формі закон: якщо економічний елемент — це кисень існування суспільства, то ідеологічний або релігійний — це водень. Можна обговорювати їх пропорцію, але не зв'язок [6, *48*]. Сформульований взаємозв'язок двох змінних величин посередня людина зрозуміти не здатна: у тоталітарному суспільстві вона абсолютизує ідеологію, у посттоталітарному — економіку. Поєднати економіку з ідеологією посередня людина нездатна — не вистачає здібностей.

Органічно поєднувати економіку з політикою, правом, соціальною сферою, культурою, одним словом, матеріальне з духовним здатна лише особистість — індивід третього рівня розвитку здібностей [1]. Отже, в основу суспільного буття треба покласти здібності особистості. На філософському рівні ще в IV ст. до Р. Х. Платон сказав, що державою мають правити філософи, якщо при владі перебуватиме посередня людина, то держава буде зруйнована [7, *178, 196*].

Класичні ідеології реалізовують пріоритет матеріального, який завів не лише Україну, а й світ в антрополого-глобальну катастрофу. Подолати пріоритет матеріального над ідеальним політичними засобами неможливо: потрібна нова ідеологія. Ідеологією, яка, на наш погляд, здатна об'єднати українську націю, є персоналізм [9]. Ідеологія персоналізму виникла не на порожньому місці. Ідеї персоналізму органічно притаманні українській філософській та соціально-політичній думці. Узагальнюючи ідеї українського персоналізму щодо потреб державної ідеології, сформулюємо основні її положення:

1. Філософсько-світоглядною основою ідеології персоналізму є концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини.

2. Пріоритет духовного над матеріальним, що має знайти конкретизацію в пріоритетному становищі особистості в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Цей принцип

мусить реалізовуватися в публічному тестуванні державних службовців і політичних лідерів на рівень розвитку їхніх сутнісних сил і подальшому публічному обговоренню результатів тестування.

3. Моральне та юридичне право кожного індивіда бути суб'єктом діяльності в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

4. Право людини, громадських організацій та трудових колективів на процес розробки і прийняття рішень в економічній, політичній, правовій, культурній та духовній сферах.

5. Моральний контроль нації за діяльністю влади, що має знайти юридичне закріплення в Конституції і відповідних нормативних актах.

6. Створення в суспільстві умов для реалізації потреби в самоактуалізації окремих індивідів, класів, верств, етносів, представників різних політичних сил і релігійних конфесій, що існують на теренах України.

Спеціально підкреслимо, що ідеологія персоналізму повною мірою задовольняє потреби народних мас. Нині посередня людина маніпулює свідомістю громадян, залишаючи її пасивним економічним та соціальним об'єктом, не спроможна створити ні економічних, ні будь-яких інших засад для самореалізації людини. Ідеологія персоналізму виступає не лише умовою реалізації пріоритету духовного над матеріальним, а й засобом добору кадрів, відновлює ідеали в суспільстві. Державна ідеологія має реалізовуватися спільними зусиллями Церкви, громадянського суспільства, школи й держави.

Проголосити пріоритет духовного над матеріальним — це лише початок. На сьогодні ні держава, ні жодна політична сила не розуміють ролі й значущості духовного, особистісного начала у відродженні України. Треба сформувати провідну верству, яка буде реалізовувати пріоритет духовного над матеріальним. Діячі українського націоналізму це розуміли. Вони були єдиною політичною силою в Україні у XX ст., що усвідомлювали роль і значущість пріоритету духовного над матеріальним у життєдіяльності людини й держави. Тому ця сила була й небезпечна і стільки на неї було скеровано антиукраїнської енергії. Україна — це країна, у якій панує популізм, головним носієм якого є політичні партії. Популізм веде до морального й інтелектуального розбещення: людина прагне отримувати матеріальні й соціальні блага при найменших затратах, отже, втрачає здатність бути суб'єктом діяльності. Розбещені народні маси приводять до влади політиків популістського рівня.

Ідеологія персоналізму має реалізовуватися у таких напрямах: 1) пробудження в людині й суспільстві потреби розбудовувати громадський лад у напрямі християнського ідеалу; 2) формування у людини здатності бути суб'єктом діяльності в економічній, соціально-політичній, культурній сферах; 3) утворення соціально-економічних, політичних, правових умов реалізації потреби бути суб'єктом діяльності.

Перший напрям реалізації ідеології персоналізму має розпочати втілювати у життя Церква. На жаль, українська Церква в тому стані, що не здатна до такої діяльності. Ми продовжуємо жити в умовах відо-

кремлення Церкви від держави і громадського життя, утім, як політичні партії популістськими засобами реалізовують гегемонію матеріального. Проаналізуємо досвід європейських країн. Починаючи з праць М. Вебера та Е. Дюркгейма відбувається усвідомлення необхідності органічних взаємовідносин між Церквою, громадянським суспільством і державою. Так, Ж. Маритен пише: "Церква та політичне суспільство не можуть жити й розвиватися у повній ізоляції та незнанні одне одного" [4, *141*]. Цей взаємозв'язок — не лише потреба сьогодення, а й загальна умова розвитку суспільства.

Думки Ж. Маритена розвиває С. Московичі, який піднімає релігію до фундаментальної засади буття суспільства: "Релігія є умова життя в суспільстві в усі часи й на будь-яких просторах" [6, *61*]. Необхідність пріоритету Церкви в суспільстві С. Московичі пояснює тим, що "релігія тому виправдовує себе, що вона в очах усіх виправдовує й підносить суспільство" [6, *73*].

Проаналізуємо взаємовідносини Церкви і громадянського суспільства. З точки зору повсякденної свідомості здається, що Церква є частиною громадянського суспільства. Утім, у процесі філософського аналізу Ж. Маритен доходить висновку, що насправді все навпаки. "Церква за своєю суттю є не частиною, а цілим; вона є абсолютно універсальною сферою, що розкинулася над усім світом — ... над будь-яким політичним суспільством" [4, *140*]. Пріоритет Церкви над громадянським суспільством і державою — це не організаційний і не політичний, а пріоритет духовний. Свої роздуми щодо місця та ролі церкви у державі та громадянському суспільстві Ж. Маритен завершує постановкою проблеми: "Держави повинні зробити вибір за чи проти Євангелія" [4, *147*].

В Європі зроблені певні кроки до взаємодії Церкви, громадянського суспільства і держави. Відокремлення Церкви від держави не означає відокремлення від громадянського суспільства і державного життя. Утім, в українському суспільстві Церква поки що не відіграє активної ролі. Для довідки зазначимо, що очільники українського націоналізму С. Бандера, С. Ленкавський, Я. Стецько, на відміну від сучасної еліти, розуміли роль духовного компоненту в розбудові держави. Досліджуючи роль Церкви у формуванні європейської людини, Д. Донцов висновує: "Західній (католицькій — *В. С.*) церкві вдалося те, чого не вдалося православію — виховати тип сучасного Європейця, свідомого своїх прав і обов'язків, зробити з нього «політичну істоту»" [3, *122*]. Католицька церква доклала надзвичайно багато зусиль, щоб надати політичному і громадському життю християнського характеру. Церква скликала численні собори, з одного боку, для реформи самої школи, а з другого, — до наближення громадського устрою до християнського ідеалу. Врешті-решт, церква виховала у європейців здатність бути суб'єктом діяльності.

Українська Церква має конструктивно використовувати досвід християнських церков Європи й підтримати ідеологію персоналізму, оскільки вона, по-перше, не суперечить християнським поглядам на лю-

дину, по-друге, одним із джерел має християнську концепцію особистості.

Другий напрям має реалізовуватися спільними зусиллями церкви, школи і громадянського суспільства. Католицька Церква зіграла важливу роль у формуванні в європейської людини здатності бути суб'єктом діяльності. Церква орієнтувала людину на активність: економічну, соціально-політичну, громадську. Утім, як Московська православна Церква, що була і є на службі у держави, виховувала й виховує людину в покорі.

Школа підтримує і продовжує зусилля Церкви щодо відродження духовного (особистісного) начала в суспільстві. Школа психолого-педагогічними засобами має виховувати здібності спонукатися інтересом держави й суспільства [1; 8, *154–159*].

Третій напрям має реалізовувати держава і громадянське суспільство. На рівні Конституції мусить бути закріплено пріоритет духовного над матеріальним і право людини бути суб'єктом економічної, політичної, культурної, духовної діяльності. Державні й громадські діячі мають бути уособленням моральності й духовності.

В умовах пріоритету матеріального над духовним концептуальними персонажами є політики та державні діячі. Розігруючи карту матеріальних благ, вони маніпулюють свідомістю народних мас. Найточніше маніпулятивну сутність політики в умовах знеособленої парадигми буття людини виклав С. Московичі: "Політика — раціональна форма використання ірраціональної сутності мас" [5, *63*]. Потрібно відновити органічний взаємозв'язок моралі й політики. Церква має право давати моральну оцінку політичним і державним рішенням та діям влади. "Політика являє собою галузь етики, але ця галузь суттєво відрізняється від інших галузей на тому ж стовбурі. Бо в людському житті є дві вищі цілі, причому одна з них підкорена іншій: вища мета, за такого порядку, є земне загальне благо..." [6, *64*].

Подолати пріоритет матеріального над духовним політичними засобами неможливо. Епоха Відродження і Нового часу на місце Бога поставила людину, що призвело до антропологло-глобальної катастрофи. У світогляді людства має відбутися духовна революція: пріоритет матеріального має змінитися на пріоритет духовного. Спеціально підкреслимо, що пріоритет духовного над матеріальним не означає ігнорування матеріальних умов життя. Має бути започаткована антропологія спасіння. Родоначальником такого підходу слід вважати Франциска Ассизького (1182–1226).

Політики і державні службовці не здатні змінити парадигму буття людини. Змінити пріоритет розвитку — це змінити концептуальних персонажів (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі) суспільного буття. Для цього потрібні нові концептуальні персонажі: священик, філософ, учитель, психолог, митець, науковець. Концептуальні персонажі — це особистості, що першими торують шлях.

Орієнтація чинної влади на пріоритет матеріального провалилася. Відродження України може відбутися лише за умов усвідомлення необхідності пріоритету духовного над матеріальним, прийняттям державної ідеології персоналізму. Від-

родження пріоритету духовного над матеріальним сприятиме моральному очищенню суспільства і політики зокрема.

Розпочати реалізацію ідеології персоналізму має Церква, оскільки вона найближче до цього завдання і в неї є достатній історичний досвід і громадянська довіра.

Література

1. *Гречаный А. Ф.* Философия способностей в контексте приоритета духовного над материальным / А. Ф. Гречаный, В. А. Сабадуха. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ukr-way.com.ua/108-ukrayinsk-naukovc-pro-duhovne-ta-materalne.html
2. *Губерський Л.* Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрющенко, М. Михальченко. — [2-ге вид.]. — К.: Знання України, 2005. — 580 с.
3. *Донцов Д.* Підстави нашої політики / Д. Донцов // Твори. — Л., 2001. — Т. 1.: Геополітичні та ідеологічні праці. — С. 91–240.
4. *Маритен Жак.* Человек и государство / Жак Маритен. — М.: Идея-Пресс, 2000. — 196 с.
5. *Московичи С.* Век толп. Исторический трактат по психологи масс / С. Московичи. — М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. — 480 с.
6. *Московичи С.* Машина, творящая богов / С. Московичи. — М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. — 560 с.
7. *Платон.* Держава / Платон; Пер. з давньогрецьк. Д. Коваль. — К.: Основи, 2005. — 355 с.
8. *Сабадуха В. О.* Українська національна ідея та концепція особистісного буття: [монографія] / В. О. Сабадуха. — 2-ге вид., випр. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. — 176 с.
9. *Сабадуха В. О.* Персоналізм як українська державна ідеологія / В. О. Сабадуха // Психологія і суспільство. — 2013. — № 1. — С. 21–30.
10. *Тойнбі А. Дж.* Дослідження історії: (скорочена версія томів I/VI Д. Ч. Сомервелла): В 2 т. / А. Дж. Тойнбі. — К.: Основи, 1995. — Т. 1. — 1995. — 614 с.
11. *Хиггинс Р.* Седьмой враг. Человеческий фактор в глобальном кризисе / Р. Хиггинс // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. — М., 1990. — С. 26–77.

УДК 348.031
В. В. ОМЕЛЬЧУК

ІТАЛІЯ В СИСТЕМІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ВПЛИВІВ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У VI СТОЛІТТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 177–181

У VI ст. Візантійська імперія намагалася посилити політико-правовий вплив на Римський клір та Італію. З іншого боку, і Римська курія уважно стежила за державно-правовими процесами у Візантії. Проаналізуємо вплив ромеїв на політико-правові процеси в Італії у VI ст. Актуальність цього питання зумовлена значущістю новацій даного періоду для подальшого розвитку адміністративної та адміністративно-територіальної системи Візантії та Італії. Аналізуючи міру наукового розроблення проблеми, варто відзначити праці Ю. Кулаковського, О. Бородіна, А. Митрофанова. Окремі аспекти ромейського політико-правового впливу на сусідні регіони вже піднімав і автор цієї статті [9; 10; 12].

Зауважимо, що на початку VI ст. тривало протистояння Римського кліру з Константинопольським Патріархатом та ромейською владою. Цей конфлікт було подолано лише у 519 р., з офіційним скасуванням Енотикону імператорською владою. Повернення Італії займало чільне місце у планах реставрації Римської імперії, які виношувалися у Візантії. У цьому був зацікавлений і Римський клір. Уже Папі Гормізду вдалося досягти угоди зі Східною Церквою (514–523 рр.) [3, *50*]. Після приходу до влади Юстина ставлення влади до Римської курії змінилося. Патріарх Іоанн відправив спеціальне послання до Папи Гормізда, повідомивши про прийняті на останньому Соборі рішення і внесення імені Гормізда у церковні диптихи Східної Церкви. У Римі цей лист отримали 20 грудня 518 р. Патріарх попросив Папу вислати легатів для відновлення єдності Церкви. З таким самим проханням до Римського Папи звернувся й імператор. Посольство до Гормізда виконував сенатор Грот, який прибув до Риму в грудні 518 р. Папа навіть скликав Помісний Собор для розгляду питання щодо зміни позиції Східної Церкви [6, *21*]. Закріплюючи ці успіхи, Папа Іоанн I (523–526 рр.) брав участь у коронуванні імператора Юстиніана [3, *50*].

У 535 р. візантійські війська на чолі з Велізарієм зайняли спочатку Сицилію, а згодом і південь Італії [1, *9–10*]. На бік Велізарія добровільно переходять мешканці Калабрії і Апулії [15, *25*]. Візантійців підтримало чимало представників духовенства. Це пізніше дало підстави остготському королю Тотилі (541–552 рр.) кон-

фіскувати їх землі [1, *9–10*]. Підтримали Велізарія і звернулися за його підтримкою представники північноіталійського духовенства. До василевса звернулися єпископ Мілана Датіс і знать міста [16, *23*]. У самому Римі греків спочатку підтримав "архієрей міста" Сильверій [16, *23–24*]. На початку вторгнення остготи висловили готовність до поступок. Так, Теодат запропонував візантійцям Сицилію, щорічну передачу золотого вінця у 300 фунтів золота та союзну допомогу у 3 тис. готських вояків. Крім того, остготи брали на себе зобов'язання не вбивати представників духовенства чи конфісковувати їхнє майно без погодження василевса [1, *92–93*]. Проте ромеї продовжували наступ і наприкінці 536 р. Велізарій зайняв Рим [11, *471–472*]. До Мілана Велізарій вислав 1000 вояків, які без бою зайняли місто [16, *23*]. Візантійські війська, зайнявши регіон, закріпили тут панування Константинополя. Імператор Юстиніан визнав першість Римського Папи над іншими священиками держави. Це підтвердив додатковий закон від 18 березня 545 р. Водночас, це визнання передусім стосувалося ідеологічної, а не управлінської сфери. До імператорської скарбниці перейшли прибутки від папських володінь у Південній Італії [11, *471–472*]. У 554 р. Візантія прийняла Прагматичну санкцію для Італії, якою поширила дію тут загальноімперських законів [2, *22*], а на 555 р. встановила своє панування над усім півостровом [14, *128*].

Вже за правління Папи Вігілія (537–555 рр.) у 553 р. Юстиніан скликав Константинопольський Вселенський Собор за участі 164 єпископів, головним чином східних. Засідання вів Константинопольський Патріарх. Собор прийняв "Три глави". Під тиском імператора його схвалив Вігілій. Згодом імператор скинув Вігілія з папського престолу і рекомендував апокрисарія Пелагія. У супроводі візантійських військ останній прибув до Риму, де був обраний Папою (556–561 рр.). Після його смерті василевс затвердив положення, згідно з яким після обрання Папи римським кліром і народом, його посвячення мало отримати схвалення імператором. Іоанн III (561–574 рр.) став першим Римським Папою, обрання якого схвалив візантійський правитель [3, *51*]. Римська курія активно боролася за поширення свого впливу на Балканах з Константинопольським Патріархатом та позиціями православ'я. Так, Папа Іоанн X (914–928 рр.) у спеціальному посланні засудив сплітських єпископів, які не достатньо послідовно боролися з впливом вчення Мефодія [5, *36*].

Після встановлення в Італії візантійського панування (555–568 рр.) було утворено Равеннський екзархат, підпорядкований Константинополю, який часто протистояв римським церковним ієрархам. Равеннський екзарх як візантійський намісник на Апеннінах отримав повноваження не лише в адміністративній та військовій, а й у церковній сферах [2, *23*]. Суперечки між Західною та Східною церквами поглиблювали вже наявні конфлікти між остготами-аріанами та католиками. Равеннський екзарх керував Італією як намісник імператора, спираючись на розміщені у регіоні військові частини. Після смерті Юстиніана його син і наступник Юс-

тин відкликав Нарсеса і відправив до Італії Лонгіна, який, віддаючи накази із Равенни, завів новий порядок управління, призначаючи у кожну невелику область, зокрема і в Рим, власного правителя — герцога. Опертям візантійського впливу стала Равеннська єпархія. Равеннський єпископ Віктор (539–546 рр.) з самого початку підтримав "Три глави". Натомість, Равеннський діоцез отримав суму річного державного податку з усієї Італії і право вікаріату над усіма італійськими церквами [2, *28*].

Смерть Юстиніана у 565 р і лангобардське вторгнення у 568 р. змінило ситуацію в Італії. Загарбники утворили тут власне королівство. Території, які залишилися в управлінні Візантії, склали провінцію, якою управляв екзарх Равенни. У неї входило Римське герцогство з містом Римом, яке було відрізане від основної частини земель кільцем лангобардських князівств. Візантійці навіть не надали допомогу Папі, коли у 579 р. лангобарди зруйнували і пограбували Рим [3, *52*]. Равеннський екзарх намагався постійно тримати під контролем і духовні питання на підвладній та сусідній територіях. Так, екзарх Роман взяв під захист салонського єпископа Максима, якого намагалася змістити Римська курія [7, *20–21*].

У 590 р. Римським Папою обрано Григорія Великого. На своїх родинних землях у Сицилії майбутній Папа заснував шість монастирів, а сам вирушив у сьомий, розташований на Целійському пагорбі в Римі. Папа Пелагій II висвятив його у сан диякона, а згодом вислав до Константинополя як апокрисиарія [8, *37*]. Григорій реорганізував систему управління папськими маєтностями, розкиданими по Італії, Сицилії, Південній Галлії, Північній Африці, Іллірію [17, *21*]. У 592 р. лангобарди знову спустошили Рим. Тому Григорій I, не отримавши допомоги візантійців і екзарха, який з 584 р. перебував у своїй резиденції у Равенні, намагався власноруч замирити лангобардських правителів. У 593 р., сплативши їм відкупні кошти, він уклав перемир'я. Ця політика Григорія I, спрямована на посилення самостійності Папської держави, викликала опір Візантії. Остання розв'язала війну з лангобардами, у якій зазнала поразки. У 598 р. Візантія і лангобарди за посередництва Папи уклали перемир'я, яке ще більше посилило позиції Григорія I в Італії [3, *55–56*].

Постійні взаємини з василевсом Римський Папа здійснював через свого представника при імператорському дворі. З його допомогою понтифік намагався впливати на позицію візантійської адміністрації. Так, у серпні 595 р. Григорій Великий звертався до свого представника Константина Сабініана на дії Равеннського екзарха і його підлеглих на користь Салонського єпископа Максима [7, *21*]. Прагнучи заручитися підтримкою Візантії, Папа Григорій спеціальним посланням привітав вступ на престол імператора Фоки. Останній, натомість, визнав у 602 р. головування Риму над всією Західною Церквою (*caput omnium ecclesiarum*) [4, *138*]. Римські папи намагалися поступово перебрати на себе контроль за розташованими в регіоні візантійськими військовими залогами [2, *27*].

Отже, візантійський вплив чітко простежується у політико-правових

процесах, які відбувались в Італії. Насамперед вони позначилися на взаєминах Константинопольського Патріархату та Римської курії. Прагнення ромеїв посилити свій контроль в адміністративній системі регіону призвело до його захоплення і подальшого утворення окремого намісництва — Равеннського екзархату. Такий статус у ромейській державно-управлінській ієрархії фактично мав до цього лише Карфагенський екзархат. Крім того, Римська курія мала власне представництво при імператорському дворі. Вона також контролювала й окремі єпархії в інших регіонах Візантійської імперії, маючи там власні маєтності (патримонії) і призначаючи туди управителів. Усі ці дії узгоджувалися з візантійською адміністрацією.

Література

1. *Бернадская Е. В.* Зарождение и развитие феодальных отношений в Италии (IV–X вв.) / Е. В. Бернадская // Очерки истории Италии (476–1918 годы): Пособие [под ред. М. А. Гуковского]. — М.: Учпедгиз, 1959. — С. 5–27.
2. *Бородин О. Р.* Византийская Италия VI–VIII вв.: Проблемы административной и социально-экономической эволюции / О. Р. Бородин: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. — 07.00.03; РАН, Ин-т Всеобщей истории. — М., 1997. — 49 с.
3. *Гергей Е.* История папства [пер. с венгер. О. В. Громова] / Е. Гергей. — М.: Республика, 1996. — 463 с.
4. *Голенищев-Кутузов И. Н.* Средневековая латинская литература Италии / И. Н. Голенищев-Кутузов. — М.: Наука, 1972. — 308 с.
5. *Кузьмин А. Г.* Крещение Руси: концепции и проблемы / А. Г. Кузьмин // Вопросы религии и религиеведения. — Вып. 1 [сост. и общ. ред. Ю. П. Зуева, В. В. Шмидта]. — Ч. 2. — М.: МедиаПром, 2009. — С. 11–48.
6. *Кулаковский Ю. А.* История Византии / Ю. А. Кулаковский. — Т. 2: 518–602. — СПб.: Алетейя, 1996. — 400 с.
7. *Кунчер Драгана.* Портрет далматинського епископа крајем 6 века / Драгана Кунчер // Историјски часопис. — Књ. LX. — 2011. — С. 13–24.
8. *Ле Гофф Ж.* Рождение Европы [пер. с франц. А. Поповой; предисл. А. О. Чубарьяна] / Жак Ле Гофф. — СПб.: Alexandria, 2008. — 398 с.
9. *Омельчук В. В.* Політико-правові засади державно-конфесійних взаємин Латинської Романії / В. В. Омельчук // Гілея: наук. вісник. — К., 2013. — Вип. 75 (№ 8). — С. 6–9.
10. *Омельчук В. В.* Політико-правовий вплив Візантії на становлення засад української державності доби Київської Русі / В. В. Омельчук // Етнонаціональна політика у теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення: Матер. V Всеукр. наук. конф. (Івано-Франківськ, 14–15 червня 2013 р.) [наук. ред. О. М. Сич]. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. — С. 293–305.
11. *Омельчук В. В.* Релігійна політика стародавніх і середньовічних держав / В. В. Омельчук, В. М. Лісніча: Навч. посіб. — К.: Персонал, 2011. — 608 с.
12. *Омельчук В. В.* Релігійні аспекти політико-правових візантійсько-арабських взаємовпливів / В. Омельчук // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 5. — С. 24–28.
13. *Прокопий из Кесарии.* Война с готами [пер. с греч. С. П. Кондратьева, вступ. ст. З. В. Удальцовой, отв. ред. Е. А. Косминский] / Прокопий из Кесарии. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — 514 с.

14. *Удальцова З. В.* Византия IV – первой половины IX в. / З. В. Удальцова // История Средних веков: в двух томах [под общ. ред. С. Д. Сказкина]: Учебник. — [2-е изд., перераб.] — Т. 1. — М.: Высш. шк., 1977. — С. 118–134.
15. *Удальцова З. В.* Италия и Византия в VI в. / З. В. Удальцова. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — 543 с.
16. *Удальцова З. В.* Прокопий Кесарийский и его “История войн с готами” / З. В. Удальцова // Прокопий из Кесарии. Война с готами / Прокопий из Кесарии. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 3–60.
17. *Škegro A.* Patrimony of St. Peter in Dalmatia / Ante Škegro // Povijesni prilozi. — Vol. 21. — № 21. — Veljača 2002. — S. 9–28.

УДК 340.12 (477)
Ф. М. МЕДВІДЬ
В. О. ХОМЕНКО
З. А. ВАСИЛЬЄВА

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 182–187

Правова держава розуміється мислителями як ідеальний тип держави, вся діяльність якої підпорядкована праву. Правова держава, спочатку як певна ідея, теорія і концепція, а потім – і відповідна практична модель влаштування держави в суспільстві, має історичний генезис і сучасні варіанти її розуміння. Практичне значення концепції правової держави зумовлюється тим, що вона концентрує, втілює прогресивні здобутки людства у державно-правовій сфері. Вже саме поняття правової держави є загальноцивілізаційним надбанням, загальнолюдською цінністю політико-юридичної цілеспрямованості.

Держава у своїй діяльності пов'язана й обмежена правом, стоїть під правом, а не поза і над ним. Право і держава виникають майже одночасно, розвиваються у тісному взаємозв'язку. Право — одна з ознак існування держави.

Уявлення про державу як про організацію, що здійснює свою діяльність на основі закону, почали формуватися вже на ранніх етапах розвитку людської цивілізації, хоч сам термін "правова держава" введений у науковий обіг німецьким вченим Р. Молем лише в XIX ст. З ідеєю правової держави пов'язувалися пошуки більш досконалих і справедливих форм життя. Мислителі античності (Сократ, Демокріт, Платон, Аристотель, Полібій, Цицерон) намагалися виявити такі зв'язки і взаємодії між правом і державною владою, що забезпечували б гармонійне функціонування суспільства. Вчені давнини вважали, що найбільш розумна і справедлива лише та політична форма спільного життя людей, при якій закон обов'язковий як для громадян, так і для самої держави.

По-новому були сприйняті ідеї рівності та справедливості в період формування капіталістичних відносин у країнах Європи. Помітний вклад у концептуальний підхід до розуміння правової держави зробили Т. Гобс, Дж. Локк, Ж. Ж. Руссо, А. Дансі, Ш. Л. Монтеск'є, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, Р. Моль, Г. Єллінек. Саме тоді народилися ідеї поділу влади, рівності усіх членів суспільства перед законом та ін., втілившись у правових актах новостворених буржуазних держав — Декларації прав

людини і громадянина у Франції (1789), конституціях США (1787) і Франції (1791).

В Україні вперше ідея рівності всіх людей з'являється у Литовському статуті 1588 р. У творах українських мислителів та письменників Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, М. Драгоманова, які працювали за часів Польщі, Російської та Австро-Угорської імперій, до складу яких входила територія сучасної України, відстоювалися ідеї переходу до демократичного суспільства, республіканської форми правління, рівності, верховенства закону тощо. Серед тих, хто розвивав ідеї правової держави, були українські правознавці, зокрема, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, С. Котляревський, О. Малицький, М. Палієнко, Ф. Тарановський та ін. [9, *36*].

На початку XX ст. демократичні ідеї розвитку держави утверджували вчені-правознавці. За часів радянської влади в Україні та в СРСР у цілому було прийнято чимало законів, що відповідали ідеям демократії та правової держави. Одними з найдемократичніших у світі, для свого часу, були Конституції СРСР 1936 року та УРСР 1937 року. СРСР і УРСР підписали і ратифікували багато міжнародних угод, декларацій, серед яких Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, що діють і до сьогодні. Але в умовах радянської влади чимало із цих проголошених на папері норм не було реалізовано.

Після початку перебудови в середині 80-х років ідеї правової держави знову отримали право на існування у наукових дискусіях, на сторінках спеціальної літератури. Завдання побудови України як правової держави було проголошене в перших актах, прийнятих на шляху до незалежної української держави на початку 90-х років минулого століття. Нині цю ідею закріплено в Конституції України.

Правова держава — форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить правовому закону. У правовій державі всі державні органи і громадяни однаковою мірою відповідальні перед законом. У ній реалізуються всі права людини; здійснюється розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову. Тобто це така організація суспільства, де закон і правовий порядок мають пріоритет над державою та іншими інститутами політичної і соціальної влади, а не навпаки. А основні права особи та її соціальна безпека становлять зміст свободи, заснованої на законах, які приймаються і піддаються зміні законним шляхом [7, *134–146*].

Правова держава як поняття юридичне має свої індивідуальні риси. До них можно віднести такі: 1. Пов'язаність державної влади правом і його панування в усіх сферах суспільного життя. 2. Верховенство права. 3. Пов'язаність законом рівною мірою як громадян та їх об'єднань (комерційних і некомерційних), так і державних органів, посадових осіб. 4. Законодавче закріплення і реальне забезпечення основних прав людини — наявність налагодженого правового механізму їх охорони. 5. Побудова відносин особи та держави на

основі взаємної відповідальності: як особа є відповідальною перед державою, так і держава відповідає перед особою за невиконання обов'язків. 6. Поділ державної влади між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади: їх незалежність і єдність; недопустимість підміни функцій один одного; дієвість механізму "стримувань і противаг". 7. Законний шлях прийняття законів та їх змін — шлях виявлення волі народу безпосередньо або опосередковано. 8. Наявність ефективних форм контролю і нагляду за здійсненням законів та інших нормативно-правових актів — налагоджена робота прокуратури, міліції, служби безпеки, податкової адміністрації та інших правоохоронних і контрольно-наглядових органів. 9. Можливість особи домагатися конкретного мінімуму соціальних благ завдяки гарантуванню державою її соціальної безпеки — мінімальний (достатній) рівень життя кожному громадянину та його підвищення. 10. Здійснення державою соціальної допомоги громадянам. 11. Забезпечення державою соціальної функції власності — власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. 12. Проведення державою політики соціальної поступки — вирішення всіх питань на шляхах згоди і порозуміння різноманітних соціальних груп, глибокої поваги до особи незалежно від її соціального стану.

Визначивши ознаки правової держави, варто звернути більш детальну увагу на одну з найважливіших рис — верховенство права. Термін "верховенство права" широко вживається в українському законодавстві та міжнародних договорах, стороною яких є Україна. Так, у ч. 1 ст. 8 Конституції України проголошується, що "в Україні визнається і діє принцип верховенства права", де верховенство права виступає як правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом.

Верховенство права означає відданість суспільства праву та порядку замість анархії, нестабільності, воєнного стану. У цьому сенсі верховенство права є філософським поглядом на суспільство, яке шанує основні демократичні цінності. Можна визначити, на думку фахівців, два основні напрями розуміння цієї правової категорії. Згідно з першим — головне місце в змісті принципу верховенства права посідає пріоритет саме прав, і особливо, невід'ємних прав та свобод людини, тобто під верховенством права розуміють саме панування прав та свобод людини. Деякі прихильники зазначеного напряму конкретизують принцип верховенства права за такими складовими: принцип мінімальної достатності правового регулювання суспільних відносин та всезагальності права; принцип зв'язаності держави правами і свободами громадян; позапартійності права, його відносній самостійності щодо політичних сил; верховенство Конституції та законів України.

По-друге, верховенство права проявляється у таких рисах державного життя, як: закріплення у Кон-

ституційному та інших законодавчих актах держави основних прав людини; панування у суспільному і державному житті таких законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому загальнолюдські цінності та ідеали, насамперед права і свободи людини; врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу "особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом"; взаємовідповідальність особи і держави [6, *148–173*; 8, *14–29*].

Забезпечення в Україні верховенства права стає останнім часом однією з найнагальніших проблем вітчизняної юриспруденції — як практичної, так і теоретичної.

Тлумачення Конституційним Судом України верховенства права — знакова подія в Україні. Отож передусім відтворимо відповідний фрагмент рішення КСУ. "Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права".

Принципу верховенства права в Україні з перших років незалежності приділяється, на перший погляд, достатньо уваги на доктринальному рівні, на рівні правотворчості. Проте на рівні втілення та застосування ця правова засада є не дуже розвиненою та потребує вдосконалення, щоб з роками кожна людина, кожний громадянин відчував її як невід'ємний елемент свого життя. Турбота про майбутню долю незалежної України та суспільства ставить нас перед необхідністю суспільно-політичного моделювання та облаштування життя нашої майбутньої держави [1, *534–598*; 2, *168–174*; 3, *64–73*].

Деякі положення про правову побудову життя нашого суспільства були проголошені та юридично закріплені в процесі законотворчої діяльності вітчизняних законодавців, у державних програмах, проектах, численних нормативних актах.

Прийнята п'ятою сесією Верховної Ради України нова Конституція проголосила нашу державу правовою, де в ст. 1 закріплюється положення, що "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціаль-

на, правова держава", а в ст. 3 проголошується, що "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю... права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави". У цьому випадку йдеться про ідеал, досягти якого — мета Української держави.

Проте, не варто забувати, що лише формальне закріплення деяких положень не дає можливості констатувати те, що держава є правовою. Положення, які декларуються, мають відповідати принципам такої формації та реалізовуватися на практиці. На основі цього міжнародні експерти все частіше висловлюють думку, що наша держава не є правовою та пропонують свої варіанти побудови нової правової України.

Формування правової держави в Україні повинно йти, на думку фахівців, за такими напрямами: організація діяльності правової держави та її органів на правових засадах за принципом: дозволено лише те, що прямо передбачено законом; формування правового механізму з ліквідації відчуження людини від засобів виробництва, власності і державного управління; чітка робота законодавчих і виконавчих органів; створення незалежної судової системи [6, *606–607*; 4, *106–110*].

У правовій державі правосвідомість і правова культура повинні мати належний рівень як у окремого індивіда, посадової особи, так і суспільства в цілому. Це, зокрема, передбачає наявність доволі високого рівня правових знань, знання основних принципів права, стійких переконань у необхідності виконання законів тощо. Досягнути такого рівня правосвідомості, який вкрай необхідний як для правотворчості, так і для реалізації права, дуже важко. Для запровадження системи правового навчання і виховання потрібен тривалий час. Державна програма правового навчання вже створена і зараз удосконалюється державними правничими установами [6, *608–639*; 5, *85–111*].

Фундаментом правової державності в Україні має стати формування громадянського суспільства. Суспільства, в якому був би забезпечений вільний і всебічний розвиток кожної особистості. Суспільства, в якому б функціонували демократичні громадянські інститути, що забезпечують свободу слова та інформації, гарантують силою громадської думки і суспільної моралі вільні вибори, наявність легальної опозиції і багатопартійність і тим самим унеможливлюють узурпацію влади.

В Україні на сьогодні створено лише правові передумови для встановлення і подальшого розвитку цієї концепції. Щоб побудувати в Україні правову державу, потрібно передусім, аби ті вимоги, які становлять її зміст, були реально втілені в життя, що, у свою чергу, потребує завершення правової, політичної, економічної та соціальної реформ.

Отже, розроблена видатними вченими, філософами, юристами теорія втілює в собі віковічне прагнення суспільства до кращого життя, в якому панують принципи верховенства права, рівності суб'єктів суспільних відносин, ефективного керування держави народом та ін.

Ідея правової держави фактично передбачає не стільки підпорядкування державної влади певним конституційним нормам, скільки обмеження її всемогутності в інтересах гарантування прав окремого індивіда перед державою, а тому її завданням є положення, згідно з яким "свобода кожного індивіда узгоджується зі свободою всіх на підставі загального закону".

Шлях розбудови правової держави надзвичайно складний і вже сьогодні ми констатуємо серйозні випробування, що належить подолати українському суспільству. Крім практичних труднощів, перед нами постають складні науково-теоретичні проблеми, пов'язані з розробкою такої моделі правової держави, яка б дала можливість синтезувати в одній площині державотворчих процесів як національні інтереси і традиції України, так і загальнолюдські цінності, на яких ґрунтується сучасна політико-правова теорія.

Література

1. *Кульчицький В.С., Тищик Б.Й.* Історія держави і права України: Підруч. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2007. — 624 с.
2. *Медвідь Ф. М., Медвідь М. Ф., Хоменко В. О.* Національні інтереси України: філософсько-правові засади генези і становлення // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матеріалами X Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 7–8 червня 2013 р. / Укладачі Н. І. Вознюк, Л. М. Джурак, З. В. Журавська, В. В. Качановський, Т. Д. Климчук, О. М. Юхимюк. — Луцьк: ПаАТ "Волинська обласна друкарня", 2013. — С. 168–174.
3. *Медвідь Ф. М.* Національні інтереси України в умовах постбіполярного світу // Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, МАУП, 29 березня 2012 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), М. Ф. Головатий (заст. гол. ред.), Ф. М. Медвідь (заст. гол. ред.), А. А. Ігнатченко (відп. ред). — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2012. — С. 64–73.
4. *Медвідь Ф. М., Медвідь М. Ф.* Державне управління в Україні: теоретико-методологічні засади // Становлення і розвиток української державності: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. "Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми", м. Київ, 23 жовтня 2009 р. / редкол.: М. Ф. Головатий (голова) [та ін.]. — Вип. 4. — 2010. — С. 106–110.
5. *Недюха М. П.* Правова ідеологія українського суспільства: Монографія / М. П. Недюха. — К.: МП Леся, 2012. — 400 с.
6. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1.: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — 728 с.
7. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підруч. — Х.: Консум, 2001. — 656 с.
8. *Філософія* права: Навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заінчковський та ін.; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 336 с.
9. *Шемшученко Ю. С.* Правова держава // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 5: П–С. — 2003. — С. 36.

УДК 321.001.76 (477: 340.143)
Ф. М. МЕДВІДЬ
Е. В. ЧОРНИЙ
О. С. НЕСТЕРЕНКО

МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 188–193

Модернізація в політичній сфері виступає процесом трансформації суспільства, який супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та розширенням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених. Примітною рисою модернізаційних процесів, які вже упродовж як понад двадцять років відбуваються у різних сферах соціально-економічного, духовно-культурного та суспільно-політичного життя України як країни-лімітрофа, на думку М. Михальченка, є те, що вони мають переважно несистемний характер і, як закономірний наслідок, загалом низьку ефективність. Потрібні глибоке і всебічне теоретико-методологічне обґрунтування та науковий супровід відповідних трансформаційних процесів. Для цього слід максимально використати інтелектуальний потенціал суспільних наук, який здатен відіграти роль потужного модернізаційного чинника [3, *17–21*; 2, *175–185*]. У сучасній суспільній думці термін "модернізація" означає, з одного боку, механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення, а з другого — складну сукупність соціально-економічних, культурних та політичних змін, що відбуваються в суспільстві [7, *238*].

Отже, модернізація виступає як комплексний процес, що охоплює всі сфери суспільного життя — економічну, соціальну, правову, політичну, культурну. Зміни у цих сферах є взаємопов'язаними і корелюють одна одну.

Термін "практика" має грецьке походження (*praktikos* — діяльний, активний). У широкому розумінні практику можна визначити як цілеспрямовану діяльність людини, опанування і перетворення об'єктивної дійсності, всезагальну основу розвитку людського суспільства і пізнання. Практика — багатозначний термін. З другого боку, це мотивована діяльність людини, цілеспрямована на досягнення бажаного особистого чи соціального результату. З другого — це підсумок, результат, досвід, який отримується внаслідок такої діяльності людини. До речі, й у тлумачних словниках зміст практики розуміють-

ся багатозначно. Наприклад, В. Даль визначає практику як досвід, саму справу, досвід на справі, справу на досвіді.

У юридичній літературі теж немає єдиного погляду на визначення цього терміна. Деякі вчені (І. Дюрягін, В. Кнапп) під юридичною практикою вбачають саме юридичну діяльність. Інші дослідники, наприклад С. Алєксєєв, визначають юридичну практику як результат, об'єктивований досвід юридичної діяльності. Третя група авторів, такі як В. Леушин, розглядають юридичну практику в нерозривній єдності правової діяльності з сформованим за її результатами юридичним досвідом [4, *474*].

Два перших визначення юридичної практики по суті є правильними, але неповними, оскільки відображають лише один бік юридичної практики. Третє визначення юридичної практики найбільш всебічно характеризує сутність цього явища, проте, на наш погляд, вимагає певного уточнення.

Людина, як свідомий вольовий суб'єкт, існуючи в суспільстві, має певні інтереси й потреби. Бажаючи їх задовольнити, людина свідомо формує відповідні цілі. Для досягнення поставлених цілей особа здійснює необхідну діяльність, використовуючи потрібні і доступні засоби. Здійснюючи таку діяльність, людина вступає у відносини з іншими членами суспільства, реалізуючи норми права, які регулюють ці відносини. При цьому, різні люди, бажаючи отримати однаковий результат, можуть вчиняти різні дії, використовувати різні засоби та реалізовувати різні правові норми. Внаслідок цього деякі з них досить легко і швидко задовольняють свої інтереси та потреби, інші досягають поставленої мети, витративши багато зусиль і часу, треті взагалі не отримують бажаного результату. З часом інші люди, бажаючи досягти такого самого результату, починають вчиняти і використовувати такі самі дії та засоби, як і особи, які досягли цього результату найбільш легко і швидко. Поступово в суспільстві формуються певні моделі (порядки, правила) найбільш ефективних і оптимальних дій, необхідних для досягнення бажаного особистого чи суспільного результату.

Юридичну практику можна розглядати у динамічному і статичному аспектах. У динаміці вона проявляється у правовій діяльності суб'єкта суспільства, спрямованій на досягнення поставленої мети. Статичний бік характеризує юридичну практику як сформовану в суспільстві модель, порядок дій, здійснення яких приведе до бажаного результату з найменшими витратами зусиль і часу.

З огляду на викладене можна визначити юридичну практику як сформовану в суспільстві діяльність соціальних суб'єктів, яка забезпечує найбільш ефективне й оптимальне досягнення цими суб'єктами бажаного суспільного чи особистого результату. У цілому юридичну практику розглядають як правотворчу, правоохоронну і правореалізаційну діяльність суб'єктів права та сукупність напрацьованого ними практичного досвіду.

Методи юриспруденції, як відомо, являють собою певні "цеглинки" або "інструменти" методологічних

підходів. Метод як засіб пізнання є способом відбиття і відтворення в мисленні досліджуваного предмета. Застосування науково обґрунтованих методів є важливою умовою одержання нових істинних наукових знань. Головними елементами методу є принципи, правила, прийоми, способи і засоби. Структура системи методів може бути розглянута на горизонтальному і вертикальному рівнях [8, *26–30*].

Горизонтальну структуру становлять види методів певного рівня, наприклад, до загальнонаукових методів належать: структурний, функціональний, системний, історичний, логічний і т. д., а до конкретно-наукових — конкретно-соціологічні, психологічні, математичні та інші методи цього рівня. Внутрішню структуру кожного методу становлять: його принципи, правила, прийоми, способи, засоби.

Вертикальну структуру методів утворюють: загальні методи — це вищий (філософський) рівень, до якого належать діалектична і формальна логіка, що використовуються не тільки в науковому пізнанні, а й у практичній діяльності (практичному пізнанні); загальнонаукові методи — наукові методи, що використовуються усіма науками (у свою чергу поділяються на теоретичні та емпіричні); конкретно-наукові методи, що використовуються окремими групами наук; спеціальні методи, що використовуються окремою наукою.

Варто, на наш погляд, окремо зупинитися на загальних формально-логічних методах. Зокрема, аналіз виступає як уявне розчленовування цілісного предмета на складові (сторони, ознаки, властивості або відношення) з метою його вивчення. Синтез, як поєднання раніше виділених складових (сторін, ознак, властивостей або відношень) предмета в єдине ціле. Абстрагування являє собою виділення властивостей і відношень досліджуваного явища, до яких виявлено інтерес, а також одночасне відвертання уваги від інших властивостей і відношень, у результаті чого утворюються різноманітні абстракції — поняття, категорії, теоретичні конструкції та їх системи. Абстрагування лежить в основі типології і класифікації, моделювання, побудови теорій як систем знань. Узагальнення виступає методом, у результаті застосування якого встановлюються загальні властивості й ознаки об'єктів шляхом переходу від конкретного або менш загального поняття і судження до більш загального поняття або судження. Розширення класу предметів і виділення загальних властивостей цього класу дає можливість будувати все більш ширші поняття. Індукція — це метод дослідження і спосіб міркування, у якому загальний висновок будується на основі конкретних посилань. Спочатку в процесі досвіду, експерименту, спостереження визначаються, встановлюються, збираються окремі факти, при наступному аналізі яких виділяються загальні і повторювані риси ряду явищ, що входять у визначений клас явищ. На цій основі будується індуктивний умовивід, де висновком є судження, в якому ознака приписується всьому класу. Дедукція — це метод дослідження і спосіб міркування, за допомогою якого з загальних посилок із необхідністю випливає

висновок конкретного характеру. У дедукції, на відміну від індукції, виходячи і спираючись на загальне знання, роблять висновок конкретного характеру. При використанні як посилання гіпотетичного припущення, наприклад нової наукової ідеї, дедукція є відправною точкою зародження нової теоретичної системи. Аналогія як метод дослідження, при якому на основі подібності об'єктів в одних ознаках, робиться висновок про їхню подібність і в інших ознаках. Умовиводи за аналогією широко використовуються в моделюванні. Моделювання — це метод вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення і дослідження його копії (моделі). Використання методу моделювання дає можливість досліджувати ті сторони об'єктів, що неможливо осягнути шляхом безпосереднього вивчення, або невигідно вивчати у такий спосіб. Особливе поширення одержав метод комп'ютерного моделювання. Моделі, що застосовуються у повсякденному і науковому пізнанні, можна розділити на два великих класи — матеріальні, що є природними об'єктами і функціонують за законами природи, а також ідеальні — ідеальні утворення (образи), що зафіксовані у відповідній знаковій формі і функціонують за законами логіки.

Отже, методологія права, на думку Дж. Керімова, являє собою "загальнонауковий феномен, що поєднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання (світогляд, філософські методи пізнання та вчення про них, загально- і частково-наукові поняття і методи), які вироблені усіма суспільними науками, у тому числі й комплексом юридичних наук, і застосовуваних у процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення" [1, *52*].

Юридична практика, по суті, є вдосконаленою правовою діяльністю, оскільки здійснюється суб'єктами права згідно зі сформованими у суспільстві моделями найбільш ефективних і оптимальних дій, необхідних для отримання бажаного суспільного чи особистого результату. Юридична практика впливає на здійснення соціальними суб'єктами діяльності, але й сама відчуває зворотний вплив різних видів правової діяльності, спрямований на вдосконалення та підвищення ефективності цієї практики.

У правотворчій діяльності можна намітити такі основні шляхи вдосконалення юридичної практики: чітке правове визначення системи органів державної влади, які мають повноваження створювати норми права, та встановлення чітких меж наданих правотворчих повноважень; докладне врегулювання процедури створення правових норм кожним органом державної влади, уповноваженим на здійснення правотворчих функцій; запровадження та правове закріплення планування правотворчої діяльності кожним державним органом на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу; правове визначення і закріплення загальнолюдських, економічних, соціальних, політичних та інших критеріїв, яким повинен відповідати кожний правовий акт; підвищення правової культури, правової свідомості осіб, які виконують правотворчі функції особисто або у складі державного органу [6, *11–240*].

У правотлумачній діяльності істотному вдосконаленню юридичної практики сприяли б такі заходи: правове визначення системи органів державної влади, уповноважених надавати офіційне тлумачення підзаконних правових актів та юридичну силу актів такого тлумачення; значне поширення надання уповноваженими органами державної влади офіційних тлумачень правових актів, особливо законів і постанов уряду, для полегшення і однаковості розуміння членами суспільства справжнього змісту правових норм; запровадження простих і доступних правових механізмів звернення членів суспільства до уповноважених державних органів за наданням офіційних тлумачень норм права; формування і розвиток правосвідомості та правової культури членів суспільства з метою правильного та глибокого розуміння ними змісту правових норм.

Можна виділити такі основні шляхи вдосконалення юридичної практики у правореалізаційній діяльності: вчасне й ефективне правове врегулювання суспільних відносин, регламентування яких вимагається нагальними потребами життя суспільства; створення правових норм, які б врегульовували суспільні відносини таким чином, щоб члени суспільства мали можливість задовольнити особисті чи соціальні потреби з найменшими витратами зусиль і часу; правове санкціонування уповноваженими органами державної влади сформованих у суспільстві звичаїв і прецедентів; безвідкладне правове врегулювання існуючих у системі права суперечностей, прогалин, інших неузгодженостей; чітке встановлення системи органів державної влади, які мають повноваження застосовувати норми права, та визначення меж правозастосування; докладне врегулювання процесуальними нормами порядку застосування правових норм кожним органом державної влади, уповноваженим на правозастосування; правове запровадження конкретизації норм права у правозастосовчій діяльності, визначення обсягу повноважень певних державних органів на конкретизацію права, межі конкретизації та юридичну силу конкретизаційних актів; підвищення правової культури та свідомості осіб, які реалізують (особливо застосовують) правові норми у правореалізаційній діяльності.

Серед шляхів удосконалення юридичної практики в діяльності зі систематизації права доцільно зупинитись на таких: правове визначення державних органів, наукових установ, навчальних закладів, інших суб'єктів, які здійснюють діяльність із систематизації законодавства, встановлення повноважень і обов'язків цих суб'єктів стосовно систематизації права; запровадження у праві планування правосистематизуючої діяльності уповноваженими суб'єктами на коротко-, середньо- та довгочасові терміни; докладне врегулювання процедури здійснення усіх видів систематизації правових норм уповноваженими суб'єктами права.

У правовому вихованні основні шляхи вдосконалення юридичної практики вбачаються такими: розроблення і правове затвердження національної програми розвитку право-

вої культури та підвищення правової свідомості суспільства; запровадження реалізації програм правового виховання у навчальних закладах, соціальних групах, політичних партіях, органах державної влади, установах, організаціях, підприємствах, родинах тощо [5, *640–663*].

Отже, модернізація політичної системи України розкриває широкі можливості застосування різноманітних методів до аналізу і вдосконалення юридичної практики.

Література

1. *Керимов Д. А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). — М., 2000.
2. *Медвідь Ф. М., Медвідь А. М.* Інституалізація громадянського суспільства в Україні в умовах політичної модернізації // Наук. записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2011 / 6 (56) — С. 175–185.
3. *Михальченко Н. И.* Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? — К.: Ин-т социологии НАНУ, 2001. — 440 с.
4. *Нагребельний В. П., Оніщук М. В.* Юридична практика // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: "Укр. енцикл.", 1998. — Т. 6: Т–Я. — 2004. —С. 474.
5. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — 728 с.
6. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / За заг. ред. Ю. П. Битяка. — 576 с.
7. *Сучасний* словник із суспільних наук / О. Г. Данильян, М. І. Панов (ред.). — Х.: Прапор, 2006. — 432 с.
8. *Філософія* права: Навч. посіб. / За заг. ред. О. Г. Даніляна. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 272 с.

УДК 340.12 (477) Шевченко
Ф. М. МЕДВІДЬ

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 194–198

...Він був кріпаком — і став велетнем у царстві людської культури... Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише після смерті — невмирущу славу і всезростаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.
Іван Франко

Тарас Шевченко (1814–1861) геніальний український поет, мислитель, художник, пророк національного відродження України, що увібрав і синтезував у своїй творчості надбання й сподівання української і російської інтелігенції, думки загальноєвропейських мислителів, поєднав їх із одвічними прагненнями українського народу до волі і самостійності. Як національний пророк України Тарас Шевченко був не тільки великим талановитим поетом та великим майстром образотворчого мистецтва, а водночас і незламним та непримиримим борцем за свободу українського народу й інших поневолених народів Російської імперії, а також і борцем за найвищі людські ідеали свободи, гуманності та демократії [5; 2; 13, *302*].

В історичному розвитку України Т. Шевченко — явище незвичайне як своєю обдарованістю, так і місцем у літературі, мистецтві, культурі. Походженням, становищем та популярністю Шевченко є винятковим явищем також у світовій літературі. З 47-ми років життя поет прожив 24 роки у кріпацтві, 10 — на засланні, а решту — під наглядом жандармів [6, *50–66*; 12]. Трагічно важкий шлях Шевченка до творчих висот визначив на сторіччя з дня його народження в образній формі І. Франко: "Він був сином мужика і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком і вказав нові, свіжі і вільні шляхи професорам та книжним ученим..." [15, *255*]. Революційна творчість Шевченка була одним із головних чинників формування національно-політичної свідомості народних мас України. Впливи Шевченка на різні сторони духовно-національного життя нації відчуваються до сьогодні.

"Основною рисою цілої духовної постаті Шевченка, — на авторитетну думку Д. Чижевського, — провідним почуттям в цілій його творчості, основним пафосом його життя треба визнати його "*антропоцентризм*" —

поставлення людини в центрі цілого буття, цілого світу — як природи і історії, так і усіх сфер культури. І природа, і історія, і культура — мистецтво, наука, релігія — усе має значіння і цінність лише і виключно в залежності від цього загального і універсального вихідного пункту — від людини, її переживань, бажань, потреб, стремлінь" [16, *124*]. Людина, — у поета, — що стогнала і стогне в кайданах, від "неволі" і "неправди", що уособлюються царями і панами. У поета народ — образ Прометея, прикутого до скелі, Україна – образ заплаканої матері. Поеми "Кавказ", "Сон", "Заповіт" та ін. передають нестримний гнів проти абсолютизму, бездушної системи влади, кріпосництва, неволі. Характерною ознакою політико-правових поглядів Т. Шевченка є глибоке несприйняття, засудження самодержавства. Для нього немає "добрих" царів. У поемі "Сон", яку сам поет назвав комедією, він із нищівним сарказмом розвінчує образ царя як помазаника божого на землі, а у творі "Юродивий" називає його "фельдфебелем на троні", верховодою зграї насильників і кровожерних поміщиків-нелюдів. За умов жорстокої реакції Т. Шевченко сміливо поставив питання "Чи довго ще на сім світі панам панувати?" В історії експлуататорських держав він бачив сатрапів, тиранів-царів, цезарів, імператорів, які правили, спираючись на церкву, що освячувала свавілля й насильство над людиною. У творі "Царі" поет розкриває й рішуче засуджує злочинну сваволю самовладців-деспотів [9, *292*].

Феодально-самодержавна Росія змальовується у творах Т. Шевченка поділеною на два соціальні полюси: визискуване селянство й визискувачі-поміщики з царями на чолі. Івана Грозного він називає "мучителем", різко викриває у поемі "Сон" гнобительську політику Петра І, називає його тираном, катом, людожером, "першим, хто розпинав Україну". Поет їдко засуджує антинародний характер правління Катерини ІІ — "вторая, що її доконала", яка в 1782 р. наказала спорудити пам'ятник Петру І з написом "Первому — Вторая", цим самим підкресливши спадковість необмеженої влади монархів Росії. Поет не чекає змін на краще від Російської імперії, бо там "від молдованина до фіна на всіх язиках все мовчить" [17, *180–191*].

До цього слід додати, що ненависть і рішуче політичне неприйняття у Т. Шевченка було не лише до російського царизму, а й до українських експлуататорів, до української шляхти, до шукачів російського дворянства: "І хилитесь, як і хилились/ І знову шкіру дерете/ З братів незрячих гречкосіїв...". Гетьмани для поета — таке саме зло, як і царські чиновники. Він із презирством писав про тих українських діячів, які багато говорять про "неньку Україну", про її "долю-волю", а насправді заодно з російськими поміщиками та царатом "деруть шкуру" з селян, "праведную кров із ребер, як водицю, точать".

Відповідно до творчості Т. Шевченка людина наділена природними правами, вона від природи вільна. У неї "доля — воля". Однак давно вже — у ярмі в панів, несправедливих законів ("луплять за законом"), тому що право в Росії "катами писане", тут неправосуддя ("правди

немає в суді"). Поет славить волю запорозьких козаків, Козацької держави, коли "Пишалася синами мати,/ Синами вольними...". Він закликає пам'ятати колишню славу, вивчати славне минуле ("Подивіться лишень добре, / Почитайте знову / тую славу. Та читайте / Од слова до слова..."), боротись за волю поневоленого народу.

Поряд із різко критичним ставленням Т. Шевченка до абсолютної монархії він не абсолютизує і буржуазно-республіканський лад, кваліфікує його як далекий від інтересів трудящого люду, від тої "челяді", кріпаків-трудівників, того стану, з якого вийшов сам [9, *245*].

У своїх творах він докоряв французьким енциклопедистам XVIII ст., які проголосили гасло "Свобода, рівність і братерство", в тому, що вони "почали" та не закінчили ліквідацію "батогів, престолів і корон". Світле майбутнє України поет, якого сучасники назвали "пророком", пов'язував не з буржуазно-правовим ладом, а з самоуправлінням народу, з громадською, колегіальною формою реалізації влади як гарантією від свавілля властителів.

В основу самоуправління народу він поклав суспільну власність, і насамперед власність на землю. Говорячи про ці погляди Т. Шевченка та інших мислителів, слід мати на увазі одну характерну особливість тогочасного суспільного розвитку. Адже перехід від феодально-кріпосницьких основ економічного життя до буржуазних пов'язаний зі зміною форм власності, а відповідно й мотивації праці, себто відмову від позаекономічного примусу і впровадження, натомість, економічного стимулу.

Рабовласницька й феодально-кріпосницька форми виробництва ґрунтувалися на позаекономічному примусі, тоді як буржуазний лад мав і має економічні методи залучення до праці, а отже — право приватної власності.

Т. Шевченко, як ніхто інший, дав глибоку і нищівну критику російського законодавства, організації суду та судочинства, першим в історії революційної думки в Україні показав злочинну суть тодішніх законодавчих актів, висловив рішучий протест проти царських законів та юридичного їх трактування як способу пригнічення трудової людини [14, *267–272*]. Він писав, що ці закони "катами писані", що "правди в суді немає". Його ідеалом була трудова демократична республіка.

Говорячи про політичний ідеал Т. Г. Шевченка, слід підкреслити його увагу до сили закону, причому "праведного закону", як він неодноразово наголошував. "Праведний" закон уже по суті збігається з традиційними поняттями "правда", "воля", "справедливість". Т. Шевченко чітко показав, що закон, прийнятий експлуататорською владою, не можна сприймати як "справедливий", тому що він не відповідає людським цінностям [1, *431–432*; 3, *163–170*]. Для Т. Шевченка соціально справедливим є рівномірний розподіл землі між членами суспільства, ліквідація станового поділу громадян, уведення юридичної рівності, обов'язкова праця всіх членів суспільства, усунення експлуатації. У творах Т. Шевченка поряд з антикріпосницькими, антицарськими ідеями проходить думка про самостійність України. Уся його

творчість пройнята безмежною любов'ю до України, її народу. У вірші "Чи ми ще зійдемося знову?", написаному в засланні, він закликав своїх співвітчизників: "Свою Україну любіть,/ Любіть її во время люте,/ В останню тяжкую минуту /За неї господа моліть" [10, *45–66*].

Для Т. Шевченка суспільно-політичним ідеалом виступає Запорозька Січ, Козацька держава часів Б. Хмельницького, з сучасних йому держав — США, з їх демократією і "праведним законом" ("...Коли ж / Діждемось Вашингтона з новим і праведним законом / А діждемось — таки колись!"). "Праведний закон" — синонім правди і справедливості, закон, що відповідає природному праву, оберігає свободу людини, свободу соціальну і політичну. ("Бо нема святої волі, / Не буде там добра ніколи. Нащо ж себе таки дурить?") У поета тільки соціально справедливе може бути правом, законом, не підвладним державній сваволі [4, *293*].

Національне звільнення поет пов'язує з революційними перетвореннями, з відродженням слов'янського братства. Він вірить: "Вогонь добрий, смілим серцем" оживить "слов'янську сім'ю велику / Во тьмі й неволі", коли обіймуться брат із братом ("Навіки і віки!") і "потечуть в одне море слов'янські ріки".

Під впливом Т. Шевченка, інших членів братства, Конституції США членом Кирило-Мефодіївського братства Георгієм Андрузьким були підготовлені декілька варіантів Конституції Слов'янських Сполучених Штатів, де формою державного правління мала стати президентська республіка. Общинні управи поєднують владу розпорядчу, виконавчу і судову в межах своїх повноважень. З депутатів усіх громад в округах передбачалося створення обраних окружних палат і дум (для рішення "мировых тяженних справ" і угод), "совісних судів", а також духовних рад у справах духовних і для управління духівництвом округу. У майбутній президентській республіці передбачалося створення Законодавчих зборів і Державної ради [7, *9–10*; 8, *443–491*].

Отже, у творчості Т. Шевченка, в його політичних поглядах поєднувались ідеї революційності, демократизму і самостійності України [11, *112*]. Його творчість справила великий вплив на розвиток визвольних ідей, національної самосвідомості українського народу, на формування української інтелігенції, здатної до боротьби за ідеали соціальної і національної свободи.

Література

1. *Антоненко В. Г.* Шевченко Тарас Григорович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 6: Т–Я. — 2004. — С. 431–432.
2. *Грабович Г.* Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. — К.: Критика, 1998. — 206 с.
3. *Горський В. С.* Історія української філософії: Курс лекцій. — К.: Наук. думка, 1996. — 286 с.
4. *Демиденко Г. Г.* Історія вчень про право і державу: Підруч. — Х.: Консум, 2007. — 432 с.
5. *Дзюба І. М.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. — 720 с.

6. *Історія* української культури. У 5 т. — Т. 4. — Кн. 2 // Українська культура XIX століття. — К.: Наук. думка, 2005. — 1294 с.
7. *Кирило-Мефодіївське* товариство: У 3-х т. / АН УРСР. Археогр. комісія та ін.; упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1990. — Т. 1. — 544 с.
8. *Кирило-Мефодіївське* товариство: У 3-х т. / АН УРСР. Археогр. комісія та ін.; упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1990. — Т. 2. — 564 с.
9. *Класики* політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. — К., 2002. — 245 с.
10. *Маланюк Є.* Книга спостережень. — К.: Атіка, 1995. — 236 с.
11. *Мироненко О. М., Горбатенко В. П.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ "Академія", 2010. — 456 с.
12. *Одарченко П.* Тарас Шевченко і українська література: Зб. статей / Ред. О. Зінкевич. — К.: Смолоскип, 1994. — 424 с.
13. *Сверстюк Є.* Феномен Шевченка // На святі надій: Вибране. — К.: Наша віра, 1999. — С. 302–320.
14. *Філософія*. Курс лекцій: Навч. посіб. / І. В. Бичко, В. Г. Табачковський, Г. І. Горак та ін. — К.: Либідь, 1993. — 576 с.
15. *Франко І.* Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — К.: Наук. думка, 1981. — Т. 39.
16. *Чижевський Д.* Філософські твори: у 4-х т. / За заг. ред. В. Лісового. — Т. 1. — К.: Смолоскип, 2005. — 402 с.
17. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1989. — Т. 1. — 528 с.

УДК 346.5:379.85
В. В. БАЄВ

МІЖНАРОДНЕ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 199–205

Відповідно до українського законодавства регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством інфраструктури України — центральним органом виконавчої влади в галузі туризму, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами у межах їх компетенції [1].

Державна політика щодо забезпечення якості регулюється у формі державного регулювання якості та методів її забезпечення. Якість та конкурентоспроможність є основними ключовими чинниками, що визначають державну політику розвитку сфери туризму.

Регулювання відносин у сфері якості здійснюється міжнародними організаціями, державними та місцевими органами влади на ієрархічних рівнях: мегаекономічному; макроекономічному; мезорівні; макрорівні. Ієрархічний поділ рівнів нормативного регулювання якості проведено на основі рівнів здійснення економічних відносин.

Найвищим виступає мегаекономічний рівень нормативного регулювання відносин у сфері якості послуг, який функціонує на міжнародному рівні. Регулювання на цьому рівні здійснюється через міжнародні угоди, ратифіковані в Україні; міжнародні стандарти серії ISO та IEC, міждержавні стандарти (ГОСТ). Оскільки Україна є асоційованим членом Європейського комітету зі стандартизації, то національна стандартизація має координуватись з нормативними документами та стандартами CEN [4].

Макроекономічний рівень регулювання представлений законодавчою базою України. Нормативно-правова база туристичної діяльності регулюється як спеціальним, так і загальним законодавством.

До норм загального законодавства належать: Конституція України, якою закріплені основні права і свободи людини, їх гарантії; закони України — “Про захист прав споживачів”, що є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її майнового та природного середовища; “Про порядок виїзду із України і в’їзду в Україну громадян України”; “Про по-

рядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"; "Про страхування"; "Про рекламу"; "Про державний кордон України"; "Про охорону навколишнього природного середовища"; "Про правовий статус іноземців"; "Про підприємництво"; "Про підприємства в Україні"; "Про охорону культурної спадщини" тощо. На сьогодні регулювання туристичної діяльності відбувається відповідно до положень достатньо значної кількості спеціальних законодавчих актів та документів.

Закон України "Про туризм", прийнятий Верховною Радою України в 1995 р., встановлює загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму. Цим нормативно-правовим актом встановлюються основні шляхи реалізації державної політики в галузі туризму, які безпосередньо забезпечують регулювання якості комплексного туристичного продукту. До таких шляхів відносять: нормативне регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян); ліцензування в галузі туризму, стандартизація і сертифікації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу [1].

Крім вищеназваних законів, Верховною Радою України було прийнято низку нормативно-правових актів у сфері сертифікації і акредитації: Закон України "Про стандартизацію"; Закон України "Про підтвердження відповідності"; Закон України "Про акредитацію органів з оцінки відповідності".

Міжнародний стандарт, це стандарт, прийнятий міжнародною організацією стандартизації і доступний для широкого кола користувачів.

У 2005–2012 рр. Міжнародна організація зі стандартизації прийняла стандарти ISO в третій редакції (рис. 1).

Рис. 1. **Стандарти ISO у сфері управління якістю (третя редакція)**

Порівняно зі стандартами версій 1987 р. та 2000 р. у новій редакції враховано нові підходи та накопичений досвід у сфері управління якістю [3, *46*].

Міждержавний стандарт — регіональний стандарт, передбачений Угодою про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації від 13 березня 1992 р. та прийнятий Міждержавною радою стандартизації, метрології і сертифікації [2].

Чинні в Україні міждержавні стандарти, які встановлюють вимоги до організації туристичної та екскурсійної діяльності, подано на рис. 2.

Державні стандарти України, що встановлюють вимоги та правила здійснення діяльності суб'єктами туристичної індустрії, подано на рис. 3.

Рис. 2. **Міждержавні стандарти, що встановлюють вимоги до організації роботи суб'єктів туристичної діяльності**

Рис. 3. **Державні стандарти України, що встановлюють вимоги та правила здійснення діяльності суб'єктами туристичної індустрії**

Україною впроваджуються світові вимоги та тенденції з управління якістю шляхом прийняття стандартів серії ДСТУ, які є тотожним перекладом ISO 9000 та містять положення, що відповідають чинному законодавству України. Відповідність стандартів системи управління якістю ISO та ДСТУ подано в табл. 1.

Державне регулювання є одним з чинників, що визначають конкурентоспроможність сфери туризму та подорожей. Тому з метою аналізу стану державного регулювання туристичної індустрії в Україні ми провели додатковий аналіз за показниками World Economic Forum.

Таблиця 1

Відповідність стандартів ISO та ДСТУ щодо системи управління якістю

Національні стандарти України (ДСТУ)		**Міжнародні стандарти (ISO)**	
Позначення стандарту	Назва	Позначення стандарту	Назва
ДСТУ ISO 9001:2009	Системи управління якістю. Вимоги	ISO 9001:2008	Quality management systems. Requirements
ДСТУ ISO 9000:2007	Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів	ISO 9000:2005	Quality management systems. Fundamentals and vocabulary
ДСТУ ISO 9004:2012	Управління задля досягнення сталого успіху організації. Підхід на основі управління якістю	ISO 9004:2009	Managing for the sustained success of an organization. A quality management approach
Не прийнято		ISO 10001:2007	Quality management Customer satisfaction. Guidelines for codes of conduct for organizations
ДСТУ ISO 10002:2007	Управління якістю. Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях	ISO 10002:2004	Quality management Customer satisfaction. Guidelines for complaints handling in organizations
Не прийнято		ISO 10003:2007	Quality management Customer satisfaction. Guidelines for dispute resolution external to organizations
ДСТУ ISO 10005:2007	Системи управління якістю. Настанови щодо програм якості	ISO 10005:2005	Quality management systems. Guidelines for quality plans
ДСТУ ISO/TR 10013:2003	Настанови з розроблянння документації системи управління якістю	ISO /TR 10013:2001	Guidelines for quality management system documentation
ДСТУ ISO 19011:2012	Настанови щодо здійснення аудитів систем управління	ISO 19011:2011	Guidelines for auditing management systems

За класифікацією експертів World Economic Forum державну політику та регулювання у сфері туризму характеризують такі показники: нормативно-правова база та регуляторна політика; регуляторна структура; пільги для зарубіжних власників; захист майнових прав; візові вимоги; відкритість до двосторонніх угод з повітряного сполучення; прозорість державної політики; визнання державою пріоритетності туристичної індустрії; витрати держави на туризм; витрати на відкриття бізнесу.

За рейтингом World Economic Forum у 2013 р. Україна займала 114 місце серед 140 країн за нормативно-правовою базою та регуляторною політикою. Причому рейтинг мав негативну динаміку порівняно з попередніми роками (табл. 2). Відповідна від'ємна динаміка спостерігалась і за деякими іншими показниками, що характеризують державну політику та регулювання у сфері туризму України. А саме: пільги для зарубіжних власників; відкритість для двосторонніх угод з перевезення повітряним транспортом; прозорість державної політики; витрати держави на туризм.

Проте, аналіз міжнародних експертів World Economic Forum по абсолютних показниках, що характеризують стан державної політики та регулювання у сфері туризму, свідчить про поступовий розвиток державного управління та регулювання сфери туризму України (табл. 3).

Таблиця 2

Рейтинг України з державної політики та регулювання туризму (розроблено за даними World Economic Forum)

Показник	Місце України в світовому рейтингу •			
	2008 р.	2009 р.	2011 р.	2013 р.
Регуляторна структура	59	62	64	60
Нормативно-правова база та регуляторна політика	100	104	107	114
Пільги для зарубіжних власників	123	122	121	123
Захист майнових прав	118	123	135	131
Візові вимоги	81	91	87	101
Відкритість до двосторонніх угод з авіасполучення	102	105	108	114
Прозорість державної політики	119	114	114	119
Визнання державою пріоритетності туристичної індустрії	120	125	130	126
Витрати держави на туризм (% державного бюджету)	34	36	38	38
Витрати на відкриття бізнесу	44	44	53	21

• місце України у світовому рейтингу (2008 р. – з130 країн; 2009 р. — з 133 країн; 2011 р. — з 139 країн; 2013 р. – з 140 країн)

З метою порівняння з країнами лідерами, в таблиці представлено коливання показників у балах в країнах, що показали найкращі показники з державної політики і регулювання в туризмі. Слід зауважити, що найкращі показники щодо регуляторної структури державного управління сфери туризму протягом 2008–2013 рр. показує Швейцарія. Так, у 2013 р. загальний показник з регуляторної структури туризму становив 5,66 бала, проти 4,73 бала в Україні. Найбільша різниця між країною-лідером та Україною була при аналізі таких показників, як нормативно-правова база та регуляторна політика; пільги для зарубіжних власників, прозорість державної політики та визнання державою пріоритетності туристичної індустрії. У 2013 р. в державному бюджеті України передбачено витрати на туризм в обсязі 5,03 %. Поряд з цим, у Філіппінах передбачено витрачати на сферу туризму 27,65 % державного бюджету [5].

Таким чином, якість надання послуг у сфері туризму в Україні здійснюється міжнародними організаціями, державними, місцевими органами влади та громадськими організаціями на кількох ієрархічних рівнях: мегаекономічному, макроекономічному, мезорівні, мікрорівні. Частина органів регулювання відносин створені спеціально для регулювання відносин у сфері якості, а частина виконує регулятивні відносини як один із видів своєї діяльності.

Таблиця 3

Динаміка показників, що характеризують державну політику та регулювання у сфері туризму в 2008–2013 рр.

Показник	Україна (в балах)				Країна-лідер (в балах)
	2008 р.	2009 р.	2011 р.	2013 р.	2008–2013 рр.
Регуляторна структура	4,53	4,66	4,63	4,73	5,94–6,01
Нормативно-правова база та регуляторна політика	3,72	3,80	3,78	3,90	5,99–6,24
Пільги для зарубіжних власників	3,77	3,71	3,85	3,62	6,45–6,68
Захист майнових прав	3,29	3,27	2,60	2,73	6,45–6,67
Візові вимоги	80,2	37,0	52,0	59,1	150,0–191,0
Відкритість до двосторонніх угод з авіасполучення	6,10	6,10	6,10	7,00	33,7–35,6
Прозорість державної політики	3,05	3,34	3,70	3,64	6,11–6,32
Визнання державою пріоритетності туристичної індустрії	3,62	4,14	3,90	4,04	6,70–6,85
Витрати держави на туризм (% державного бюджету)	4,97	4,00	5,00	5,03	21,13–27,65
Витрати на відкриття бізнесу	7,80	5,50	6,10	1,50	0,00

РУ – місце України у світовому рейтингу (2008 р. – 130 країн; 2009 р. – 133 країни; 2011 р. – 139 країн; 2013 р. – 140 країн)

Література

1. *Закон* України "Про туризм" // ВВР України. — 2004. — № 13. — Ст. 180.
2. *Проект* закону України "Про стандартизацію". 2013 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/199534/file /pr_ZU_Standart.doc
3. *Bird K.* The integrated use of management system standards / Katie Bird. — ISO publishes book, 2008. — 423 p.
4. *CEN/CENELEC* Guide 12 — The concept of Affiliation with CEN and CENELEC. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cen.eu/ cen/ AboutUs/CENnetwork/Affiliates/Pages/default.aspx
5. *Tyrrell T.* A Quantified Triple Bottom Line for Tourism: Experimental Results / Timothy Tyrrell, Cody Morris Paris, and Vernon Biaett // Journal of Travel Research. — 2013. — V. 52. — P. 279–293.

УДК 323.663

А. В. ЗОЛОТАРЕВСЬКИЙ

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 206–207

Українське суспільство в умовах трансформації, інформатизації і глобалізації перебуває у стані хронічної квазінестабільності та невизначеності. Вітчизняні соціальні інститути функціонують у реаліях єдиного поля контекстів, що в Україні стають загальною характеристикою принаймні відчуття нестабільності соціальних процесів та насиченістю негативних передчуттів і суспільних очікувань.

З часу набуття Україною незалежності соціальний інтелект населення збочує на маргінес негативних очікувань. Загальний характер реалій соціального, економічного та багатьох інших видів розвитку призводить до перенапруження їх сприйняття суспільством в інформаційному, емоційному, рефлексійному та соціально-філософському аспектах.

Найважливішою (якщо не єдиною) основою, підґрунтям консолідації українського суспільства, формування громадянської злагоди в середині держави та між етнічними і регіональними спільнотами на міжрегіональному рівні, створення адекватних щодо актуальних домінант генези містоутворення стратегій розвитку міст та сіл на рівні місцевих громад та порозуміння між людьми на рівні міжособистісного спілкування є їх базові установки щодо розуміння базових соціально значущих дефініцій.

На сьогодні не існує єдиної парадигми соціального інтелекту, що призводить до фатального ігнорування цього явища в процесі розробки та ухвалення рішень, які стосуються соціальних аспектів розвитку суспільних утворень. Системна трансформація і модернізація усіх сфер суспільного життя об'єктивно потребують формування загальної парадигми соціального інтелекту, що максимально охоплювала б соціальні аспекти суспільного розвитку та сприяла б порозумінню і консолідації українців, насамперед провідної верстви, принаймні її істеблішменту.

Парадигма дефініції терміну "соціальний інтелект" перебуває в процесі розвитку, як і у випадку дефініцій таких наріжних для створення нового знання термінів, як "культура", "економіка" чи "справедливість". Визначення терміну змінюється з часом відповідно до змін у суспільстві. Це призводить до плутанини в об'єктній сфері та в методології використання різних за часом та умовами формування суспільства парадигм дефініції "суспільний інтелект".

У педагогів, юристів і науковців доволі часто побутує думка, що все можна пояснити словами. А це не так. Як не відточуй формулювання, як не ***розжовуй*** подробиці, як не вичищай двозначності, кожен, хто почув / прочитав, все одно побачить щось своє. Тому що єдиного інформаційного поля не існує. І об'єктивності не існує. Кожен з нас живе у своїй власній особистій матриці розуміння і бачить навколишній світ крізь дуже мутну і *спотворену* лінзу свого світогляду. І розуміють один одного ті, у кого матриці схожі, а коефіцієнт заломлення скла близький. А інші принципово не здатні зрозуміти.

Оскільки сприйняття реалій суспільного розвитку кожним з його учасників відбувається крізь призму його власного, єдиного й унікального суб'єктивного досвіду, питання взаємопорозуміння принаймні національного істеблішменту постає з усією гостротою. Адже менталітет представників різних регіонів такої масштабної за розмаїттям регіонів країни, як Україна, разючий.

Втрата єдиного ідеологічного базису політично правлячим класом, вітчизняним істеблішментом на початку 90-х років XX ст. та різновекторність подальшого розвитку країни призвели до втрати самого бажання до порозуміння та консолідації у суспільстві й панування соціальної байдужості. На думку автора, подальші зрушення на краще можливі лише за інтеграції базових цілепокладань як державотворчих верств, так і широкого загалу співвітчизників.

Література

1. *Анурин В. Ф.* Интеллект и социум. Введение в социологию интеллекта. — Н. Новгород: Изд-во Новгородского ун-та, 1997.
2. *Емельянов Ю. И.* Активное социально-психологическое обучение. — Л.: ЛГУ, 1985.
3. *Золотаревський А. В.* Національна філософія, як підґрунтя національної ідеї; українсько-польські паралелі // Українська полоністика. — 2009. — № 21.

УДК 658.5.012.1:330.88
С. М. МАРЧЕНКО

УПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГІВ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 208–214

Основним завданням реалізації державної політики у сфері прок'юременту є створення дієвої, єдиної, збалансованої системи, яка зможе забезпечити подолання кризових явищ, прозорість, відкритість, конкурентність, що в кінцевому випадку приведе до максимальної ефективності та економності витрачання державних коштів замовниками торгів.

Розвиток системи державних закупівель нерозривно пов'язаний з упровадженням сучасних інформаційних технологій. Отже, автоматизація процесів державних торгів має стати кроком удосконалення механізмів здійснення закупівель за державні кошти, що передбачить упровадження в Україні системи електронних державних закупівель — процесу здійснення замовниками та учасниками торгів процедур закупівель за допомогою єдиної, державної, спеціалізованої інформаційної системи у мережі Інтернет в режимі on-line з використанням електронного документообігу, електронного цифрового підпису або відповідного сертифікованого ключа.

Дослідженню різних аспектів системи державних закупівель присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Але в їх працях практично не приділяється увага системі застосування електронних закупівель.

Проте, при висвітленні цих питань має місце недостатній рівень розробленості в літературі і нормативних документах проблеми впровадження в Україні електронних державних закупівель, а також практична значущість цієї проблеми для ефективного та економного витрачання державних коштів.

Автоматизація процесів державних закупівель набула широкого використання в багатьох країнах Європи та світу.

У США, наприклад, електронна система торгів функціонує з 1998 р. Першочергово ця система вирішувала завдання військових (закупівля озброєння, предметів матеріально-технічного забезпечення військ), що дало можливість країні істотно скоротити адміністративні витрати.

Найбільших успіхів досягли у цій сфері Данія, Норвегія, Ірландія, Австралія, Канада, Мексика, Швеція. За даними експертів, завдяки елек-

тронним закупівлям можна досягнути економії бюджетних коштів на 10–15 %, при цьому скоротивши терміни та витрати на проведення процедур закупівель, істотно знизивши рівень корупції [1]. Останніми роками система електронних торгів значно поширилась й у деяких країнах пострадянського простору — Росії, Білорусі, Казахстані.

Як свідчить досвід європейських країн, створення системи електронних торгів дає можливість істотно зменшити витрати державних коштів замовниками торгів на придбання предметів закупівлі, організацію та проведення закупівельного процесу; дає безперешкодний, щодобовий он-лайн доступ до інформації усіх зацікавлених осіб; забезпечує відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; скорочує паперовий документообіг у цій сфері; створює рівний доступ до накопичуваної інформації та рівні умови конкуренції між постачальниками; полегшує роботу контролюючих та правоохоронних органів; попереджує зловживання та корупційні прояви у сфері державних закупівель тощо.

Основними принципами, на яких має будуватись система електронних державних закупівель, є:

- максимальна доступність та прозорість для всіх без винятку категорій системи;
- надання послуг у режимі онлайн цілодобово;
- єдині вимоги до технічних стандартів;
- конфіденційність та інформаційна безпека;
- контроль та встановлення відповідальності за недотримання вимог законодавства у сфері електронних торгів.

Запровадження таких закупівель в Україні є одним із найскладніших механізмів регулювання сфери прок'юременту, потребує часу для підготовки відповідних змін до чинного законодавства щодо державних закупівель, законодавства щодо електронного документообігу, суттєвого поліпшення технічної спроможності замовників, уповноваженого органу, контролюючих та правоохоронних органів, проведення зазначеними організаціями профілактичної та масової навчально-роз'яснювальної роботи тощо.

Причому, в Україні для запровадження та сталого функціонування зазначеного механізму наразі більше негативних, ніж позитивних моментів.

Так, на введення у країні системи електронної торгівлі мають негативний вплив: недосконале законодавство; значний рівень корумпованості сфери прок'юременту; надмірна політизованість системи державних закупівель; незадовільне матеріально-технічне забезпечення, насамперед замовників торгів (бюджетних установ та організацій, суб'єктів господарювання державного сектору економіки). Крім того, попри все, залишається незначною і відсоткова кількість користувачів Інтернету в Україні та їх інформаційно-технологічна обізнаність та комп'ютерна грамотність.

Зокрема, її втілення в життя потрібно вирішувати такими шляхами:

1. *Реформування нормативно-правового забезпечення сфери державних закупівель шляхом внесення до неї*

норм, що стосуються регулювання електронних закупівель.

В Україні ситуація у цій сфері доволі неоднозначна — у Законі України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010 № 2289-VI [2] немає жодного посилання на можливість здійснення електронних закупівель, хоча існуючі протягом 2006–2012 рр. норми законодавства щодо можливості здійснення електронних закупівель теж не стали реальністю та мали лише декларативний характер [3; 4; 5].

Отже, по-перше, необхідно нормативно забезпечити існування механізму електронних закупівель шляхом визначення його терміну в Законі України "Про здійснення державних закупівель".

По-друге, законодавчих змін потребує не лише основний закон, що регулює державні закупівлі. Законодавчо окремими нормативними актами потрібно визначити і механізми функціонування електронного документообігу, застосування цифрового підпису та режиму доступу, захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних технологіях, контроль та відповідальність за електронними закупівлями.

Прийняття та реалізація зазначених актів сприятиме вдосконаленню законодавства з питань державних закупівель та дасть можливість скоротити адміністративні видатки на здійснення державних закупівель.

Такі заходи необхідно здійснити вже сьогодні, підготувавши належне підґрунтя для основних етапів упровадження системи електронних торгів.

Крім того, автор не погоджується з деякими науковими та практичними діячами, які вважають, що зазначені нормативно-правові акти потрібно копіювати із законодавства Європейського співтовариства. Справа у тому, що, враховуючи позитивний світовий досвід регулювання торгів за допомогою інформаційних технологій, Україні потрібно привнести у цю сферу так званий власний колорит — рівень та масштаби корупційних проявів у держзакупівлях, стан економіки, недостатність технічного оснащення, хронічне недофінансування бюджетів усіх рівнів, відсутність якісного кадрового потенціалу.

2. *Цільова державна підтримка, що спрямована на поліпшення технічного оснащення замовників торгів, контролюючих та правоохоронних органів.*

Звісно ж, фінансування такого серйозного проекту потребує і значного вливання грошових коштів. У цьому випадку є два напрями поповнення втрат на створення системи електронних торгів:

- виключно за рахунок коштів державного бюджету України;
- за рахунок співфінансування: кошти державного бюджету та доходи від учасників, замовників та постачальників торгів за надання відповідних послуг (реєстрація у системі, здійснення торгів, користування послугами веб-порталу, оплата за методологічну допомогу, фіксовані збори).

Перший варіант фінансування системи є більш пріоритетним та реальним. Проте, уряди ряду цілком фінансово могутніх європейських

країн (Болгарія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Угорщина, Ісландія, Мальта) практично не виділяють на зазначену сферу бюджетних коштів через неважливість, на їхню думку, існування системи електронних закупівель.

Ось тут виникає ще одна проблема — поточна фінансова неспроможність упровадження системи. Так, враховуючи підготовку України до проведення Євро–2012, левова частка державної скарбниці направляється на фінансування зазначених заходів (у тому числі за рахунок ігнорування соціальних витрат). Тому сподіватись на допомогу державного бюджету щодо створення автоматизованої системи електронних торгів є нереальним, щонайменше до 1 січня 2013 р., а в умовах фінансової кризи коштів учасників, замовників та постачальників процедур закупівель не вистачить навіть на підготовчий етап упровадження системи.

3. *Створення веб-сайту та єдиної автоматизованої системи, використання інтернет-технологій для забезпечення діяльності системи.*

На сьогодні серйозними перепонами щодо інформаційного забезпечення державою закупівель в Україні є те, що вимоги Закону щодо оприлюднення інформації є надзвичайно жорсткими, невиправданими, обтяжливими і надмірними, що створює значні технічні труднощі як для замовників, так і для веб-порталу державних закупівель Міністерства економіки України, що часто зумовлює неналежне виконання замовниками їхніх вимог, а законодавство України щодо електронних процесів, документообігу, торгівлі перебуває у зародковому стані та є недостатнім для впровадження електронних державних закупівель.

Крім того, для більшості соціуму вже не є таємницею, що веб-сайт Міністерства економіки України працює неефективно, не забезпечує вільний, безперешкодний та безоплатний доступ всіх учасників процесу торгів, а вимоги ст. 10 Закону України "Про здійснення державних закупівель" щодо оприлюднення значної кількості документації конкурсних торгів є обтяжуючими для замовників торгів.

Отже, спробуємо спрогнозувати ідеальний варіант веб-порталу державних закупівель для України — це єдина державна інформаційна система, що надає послуги учасникам, замовникам торгів, громадськості, засобам масової інформації, контролюючим та правоохоронним органам, іншим фізичним та юридичним особам щодо надання послуг у галузі електронних державних закупівель.

Веб-портал повинен забезпечити:

• реєстрацію всіх учасників держзакупівельного процесу;

• планування стадій державних закупівель;

• збір, зберігання, консолідацію та оприлюднення інформації про закупівлі;

• проведення безпосередньо самих процедур електронних торгів;

• формування та ведення статистичних баз даних закупівель;

• складання та оприлюднення звітності у сфері прок'юременту;

• проведення організаційної, методологічної роботи, надання роз'яснень щодо здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти.

При цьому, при впровадженні системи електронних закупівель на початковому етапі з метою підвищення ефективності та прозорості держзакупівель за допомогою інформаційних технологій паперові та електронні версії документів повинні існувати одночасно.

Так, у США федеральні агентства зобов'язані опубліковувати оголошення про торги в Commerce Business Daily, а електронну версію — в Інтернеті.

У Мексиці офіційні оголошення про торги публікуються в Federal Official Gazette та в Compranet, на веб-сайті, що присвячений прок'юременту.

В Австралії створений спеціалізований підрозділ — Department of Contract and Management Services (CAMS), що оприлюднює в інформаційній мережі всю інформацію про держзакупівлі.

В Аргентині, Канаді, Колумбії, Кореї оголошення про держторги одночасно оприлюднюються як у паперових виданнях, так і в Інтернеті.

Водночас, система електронних торгів потребує також поліпшення матеріально-технічного забезпечення як замовників і учасників, так й інших суб'єктів цього процесу, задля чого потрібні значні внутрішні та зовнішні інвестиції.

4. *Проведення роз'яснювальної та методологічної діяльності, підготовка якісного, дієвого кадрового резерву для сфери здійснення електронних закупівель.*

Запорукою успіху будь-якого нововведення, передусім, є проведена рекламна компанія. Отже, при впровадженні в Україні системи електронних закупівель на Уповноважений орган полягає обов'язок поширення її основних засад серед усіх суб'єктів торговельного процесу, надання ним відповідних роз'яснень, створення баз даних, видання посібників, підручників, довідкового матеріалу тощо. Нещодавній негативний досвід упровадження в Україні електронної податкової звітності та вантажно-митних декларацій наочно підтвердив цю аксіому.

Задля цього вкрай необхідно до моменту початку впровадження створити відповідний кадровий ресурс, що й тепер у всій системі держтендерів заслуговує на краще.

Вважаємо, що для цього необхідно розглядати закупівлі як самостійну, профільну, професійну функцію, визначити окрему посаду — "спеціаліст у галузі електронних закупівель", у рамках підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та працівників державних підприємств через систему вищих навчальних закладів створити умови для постійного навчання та навчальні програми з питань електронних державних закупівель, охарактеризувати вимоги до кваліфікації та сертифікації для призначення на посади, пов'язані з електронними закупівлями.

5. *Створення ефективної безпеки та конфіденційності при застосуванні електронних закупівель.*

Функціонування системи електронних закупівель неможливе без створення умов безпеки та конфіденційності при їх проведенні. Отже, крім законодавчого закріплення основних елементів для проведення електронних процедур закупівлі — цифрово-

го підпису та ключа доступу, потрібно визначити й механізми їх застосування, реєстрації та захисту. Так, за даними Інтернет-видань, наразі в Україні лише 10 000 зареєстрованих ключів доступу, що є недостатнім [6].

Разом з тим, ще й необхідно визначити державний орган, який забезпечить захист інформаційної безпеки при застосуванні електронних торгів. Ці функції можна покласти на Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, основним завданням якої є участь у формуванні та реалізація державної політики у сфері захисту державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, криптографічного та технічного захисту інформації [7].

6. *Визначення та встановлення відповідальності посадових осіб за недотримання норм інформаційного забезпечення державних закупівель.*

За останні три роки внаслідок застосування державою цілої низки превентивних заходів у цій сфері суттєво зріс рівень конкуренції, відновлено довіру учасників торгів, полегшено діяльність комітетів з конкурсних торгів, надана можливість брати активну участь у процедурах торгів громадськості тощо. Так, протягом 2008–2010 рр. частка конкурсних процедур у загальній структурі закупівель державним коштом у кількісному виразі зросла з 91,2 до 97,6 %, а у вартісному — з 52 до 71,9 %.

Проте, результати діяльності Державної контрольно-ревізійної служби в Україні в 2010 р. встановили порушень вимог законодавства про державні закупівлі на загальну суму понад 14 млрд грн [8].

Таким чином, необхідно визначити перелік контролюючих та правоохоронних органів, які здійснюють нагляд (контроль) у сфері державних електронних закупівель, забезпечити їм вільний доступ до всіх баз даних автоматизованої системи, розробити засади взаємодії та координації, визначити міру відповідальності за порушення законодавства при здійсненні електронних закупівель (у тому числі, кримінальну — для фізичних та матеріальну — для юридичних осіб).

На нашу думку, впровадження системи електронних закупівель приведе до таких позитивних наслідків у сфері державного регулювання тендерних торгів:

- забезпечить прозору та вільну конкуренцію у сфері державних закупівель, суттєво обмежить корупційні схеми, прояви та зловживання;
- підвищить ефективність використання грошових коштів замовниками торгів;
- усуне прояви зайвої бюрократії;
- дасть змогу використовувати спеціалізовані інструменти та спеціалізований персонал для закупівель, уникати помилок під час проведення торгів;
- посилить публічний контроль з використанням засобів масової інформації, медіа-простору та інформаційної мережі в системі Інтернет.

Крім того, постійне оприлюднення інформації в Інтернет полегшить роботу контролюючих органів та приверне увагу громадськості, роблячи при цьому систему більш прозорою та відкритою.

Література

1. *Паньшин Б. Н.* Государственные закупки — стержневой проект "электронного правительства". — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www. bsu.by
2. *Закон* України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010 № 2289-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua
3. *Закон* України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 22.02.2000 № 1490-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua
4. *Постанова* Кабінету Міністрів України "Про затвердження Тимчасового положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 28.03.2008 № 274. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua
5. *Постанова* Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 17.10.2008 № 921. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua
6. *Присяжнюк А.* Онлайн-торгов.net. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.times.liga.net/articles/gs012301.html
7. *Закон* України "Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України" від 23.02.2006 № 3475-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua

УДК 336.71:330.341.1(477)
А. А. ЧЕРНЯВСЬКИЙ
П. О. МОТОРНИЙ

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 215–219

Сучасні тенденції розвитку світової економіки відбиваються на рівні національних країн і ставлять перед ними вимоги відповідності та конкурентоспроможності. Не є винятком країни пострадянського простору (у тому числі й Україна), в яких спостерігається схожість стартових умов і проблем розбудови національних економік і банківських систем, спільність підходів до впровадження нових механізмів та інструментів, що ґрунтуються на вивченні теоретико-методологічних та правових основ, практичного досвіду країн із розвиненою економікою.

Світова фінансова криза, яка почалася у 2008 р., зумовлена багатьма причинами: девальвацією національних валют, посиленням інфляції, різким падінням курсів цінних паперів, масовим вилученням внесків із комерційних банків, значним скороченням обсягів кредитування, зростанням кількості банкрутств господарських суб'єктів та фінансових установ, розладу платіжно-розрахункових систем.

Світовий фінансовий досвід накопичив чимало механізмів, програм і моделей виходу з економічної кризи. У розвинених країнах кризи мають більш комплексний і глибинний характер та охоплюють банківський сектор, фондові і кредитні ринки, тому спад виробництва та експорту в таких країнах у цілому більший, ніж у країнах з ринком, що ТІЛЬКИ формується. Експортоорієнтовані країни, до яких належить і Україна, потерпають в основному від стрімкого падіння попиту на їх продукцію з боку іноземних споживачів.

Сучасні тенденції вітчизняного банківського бізнесу полягають у прийнятті інноваційної моделі розвитку національної економіки та необхідності переходу від інноваційної риторики до практичних дій. Утім, активізація впровадження у практику вітчизняного бізнесу виробничих інновацій поки що гальмується відсутністю необхідних значних фінансових інвестицій.

Кількісні показники сучасних організаційних форм управління України, які обслуговують банки, наведено в таблиці.

Відповідно до цього банківська система як провідник фінансових ресурсів у реальний сектор еконо-

Кількісні показники за організаційно-правовими формами господарювання (на 1 січня кожного року), од.

Організаційно-правові форми господарювання	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Акціонерне товариство	31993	31100	30169	28748	26568	25531
Товариство з обмеженою відповідальністю	381205	404525	418145	443223	467822	488781
Товариство з додатковою відповідальністю	730	761	782	945	1420	1539
Повне товариство	1948	1939	2084	2120	2100	2074
Командитне товариство	654	642	631	638	651	638
Асоціація	2953	3057	3125	3180	3222	3194
Корпорація	849	862	866	872	862	852
Консорціум	84	89	92	92	94	93
Концерн	400	396	390	387	373	359
Інші об'єднання юридичних осіб	1774	1717	1634	1598	1532	1412
Разом	422590	445088	457918	481803	504644	524473

Джерело [7]

міки та банки як суб'єкти ринкових відносин мають відповідати сучасним тенденціям розвитку економіки, впроваджувати нові стратегії, пропонувати нові інструменти, продукти та послуги.

Проблемі розвитку банківської системи та діяльності банківських установ, глобалізації та комп'ютеризації, фінансовим інноваціям приділяли увагу у своїх працях такі зарубіжні дослідники, як: В. Бансал, С. Баттилосси, І. Балабанов, В. Викулов, Л. Красавіна, О. Лаврушин, Дж. Маршалл, М. Міллер та ін. Особливості розвитку вітчизняної економіки та банківської системи відповідно до тенденцій глобальних змін досліджують такі вітчизняні вчені, як: В. П. Александрова, О. І. Барановський, О. В. Васюренко, Т. А. Васильєва, О. Д. Вовчак, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. Я. Кузнєцова, С. М. Козьменко, О. О. Лапко, М. І. Макаренко, В. І. Міщенко та ін.

Науковцями створено низку інструментів, за допомогою яких можливо піддати аналізу стан економіки будь-якої країни в цілому та банківської системи як її складової, що дає можливість прогнозувати правомірність інвестування в економіку певної країни.

Так, новітні дослідження, проведені міжнародним агентством РА "Стандарт-Рейтинг" за підсумками 2011 р. та прогнозами Міжнародного Валютного Фонду щодо такого важливого аспекту економічного розвитку країни, як щорічні темпи зростання ВВП у 2011–2012 рр., показали, що можливе зростання ВВП у Данії становить 1,5 %, у Норвегії — 2,5, у Швеції — 3,8, у Нідерландах — 1,3, у Чехії — 1,8, в Австрії — 1,6, в Бельгії — 1,5, у Швейцарії — 1,4 %. Па-

діння же ВВП становитиме 1,8 % в Португалії та в 2 % — у Греції [4; 5]. На тлі зазначених країн Україна має досить привабливий вигляд для іноземних інвестицій, оскільки зростання ВВП в Україні становитиме 4,8 %. Причому слід зазначити, що наведена цифра не враховує внесок тіньової економіки, що, за оцінками фахівців, становить не менш 40 % [3].

Зауважимо, що в січні 2012 р. МВФ переглянув прогноз темпів зростання ВВП Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Великої Британії та Росії. Прогнози були переглянуті у бік зменшення приросту ВВП цих країн на 0,5–2,8 процентних пункти. За результатами 2012 р. економічні показники падіння ВВП Іспанії, Італії та Греції підтвердили правильність прогнозу.

Розроблена РА "Стандарт-Рейтинг" система оцінювання надійності вітчизняних банків спирається на найкращі міжнародні стандарти. Подібна система рейтингового оцінювання американських банків використовується Федеральною резервною системою США з 1979 р. Оцінювання проводиться за шістьма групами факторів: достатність капіталу банку, якість активів, якість управління, дохідність, ліквідність та фактори, що зменшують чутливість до ризику.

У 2011 р. агентство РА "Стандарт-Рейтинг" провело оцінювання 88 банків України, визначило їх рейтингові показники та розбило їх за цими показниками на три групи. Так, до першої групи увійшли 32 банки України, які мають найвищий рейтинг — більш як 500 балів. Це означає, що банки виконують свої зобов'язання повною мірою та своєчасно. До складу другої групи увійшли 24 банки, що мають високий рівень надійності, їх рейтинги коливаються від 275 до 500 балів. До третьої групи віднесено 32 банки з рейтингом надійності, що становить 201–275 балів, тобто ці банки виконують свої зобов'язання у прийнятний строк.

Проблеми в Єврозоні створили певні негаразди на валютному ринку та, відповідно, на фондовому ринку нашої країни, що призвело до таких негативних наслідків, як відтік капіталів з фондового ринку, обмеження кількості інвесторів, падіння ліквідності. Так, приміром, у 2012 р. відтік капіталів вітчизняних виробників становив понад 52 млрд доларів США.

З огляду на зазначене, український фінансовий ринок усе більше відчуває потребу в повному спектрі фінансових інструментів, притаманних розвиненим ринкам, у формуванні повноцінної правової бази для випуску й обігу деривативів і деяких видів цінних паперів (депозитарних розписок, складських свідоцтв та ін.). Крім того, цінні папери, що перебувають в обігу на фондовому ринку України, не мають деталізації їх характеристик, передбачених міжнародними стандартами класифікації фінансових інструментів, не підкріплені належними механізмами хеджування ризиків інвесторів, які застосовуються у світовій практиці. Тому необхідним є прийняття Стратегії впровадження новітніх фінансових інструментів на ринках капіталу на довготривалу перспективу [1]. Її прийняття сприятиме підвищенню

привабливості для інвесторів цінних паперів, які випускає емітент з метою залучення реального капіталу в розвиток підприємства; удосконаленню правового оформлення відносин між емітентами (позичальниками) й інвесторами (кредиторами), сек'юритизації боргових зобов'язань, посвідчених іншими, ніж цінні папери, документами; зниженню інвестиційних і кредитних ризиків на ринках капіталу та підвищенню рівня захисту прав інвесторів і кредиторів. На сьогодні в Україні відсутній єдиний законодавчий акт, що регулює систему похідних фінансових інструментів. Регулювання випуску та обігу похідних фінансових інструментів ґрунтується на вимогах Цивільного кодексу України, Податкового кодексу України, законами України "Про цінні папери та фондовий ринок", "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні". Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. і Національним планом її реалізації передбачається прийняття Закону України "Про похідні (деривативи)", проект якого на розгляді у Верховній Раді України [2]. Проект закону є базовим у цьому напрямі та визначає основні види інструментів, учасників ринку, регулювання і контроль за ринком похідних з боку НКЦПФР. Його прийняття забезпечить можливість надання учасникам ринку цінних паперів більш широкого спектру фінансових послуг, а також встановить додаткові вимоги до випуску та обігу деривативів, що, у свою чергу, сприятиме розвитку ринку деривативів і дасть можливість залучити додаткові інвестиційні ресурси, як зовнішні, так і внутрішні, підвищити прозорість і привабливість національної економіки [6].

Вважаємо, що розглянуті світові тенденції розвитку банківського бізнесу припускають адекватний розвиток вітчизняної банківської системи для забезпечення її відповідності умовам і вимогам конкурентоспроможності. Як бачимо, визначна роль у закріпленні тенденцій розвитку вітчизняного банківського бізнесу належить державі в особі НБУ і залежить від зваженої та далекоглядної законодавчої політики, регулювання і нагляду.

Вітчизняний банківський бізнес стрімко розвивається, постійно збагачується численними новими видами операцій, послуг, технологій, інноваціями обслуговування клієнтів, новими методами управління кредитною організацією тощо. Наведені дані вказують на фактори активізації інновацій у банківському бізнесі, які відображають глобальні світові тенденції та специфіку розвитку національної банківської системи. Цими головними факторами, безумовно, є глобалізація, лібералізація і дерегулювання. Поза увагою банків не повинні бути інновації у технологічній і технічній сферах, способах комунікацій, а також адаптація зарубіжного досвіду впровадження фінансових інновацій. Надалі актуальним залишається дослідження інноваційного потенціалу вітчизняної банківської системи.

Але й актуальним залишається створення в Україні повноцінного ринку цінних паперів, наразі їх кількість становить на більше 10 % ВВП, тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 100–250 %. Активізація діяльності ринку цінних паперів

може бути досягнута під егідою Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку шляхом виконання таких завдань:

1. Формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів та похідних (деривативів) в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів.

2. Координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та похідних (деривативів).

3. Здійснення державного регулювання та контролю за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів).

4. Захист прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання та припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень.

5. Сприяння розвитку ринку цінних паперів та похідних (деривативів).

6. Узагальнення практики застосування законодавства України з питань емісії (випуску) та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення.

7. Здійснення державного регулювання та контролю у сфері спільного інвестування.

8. Здійснення у межах компетенції державного регулювання та контролю у сфері накопичувального пенсійного забезпечення.

9. Здійснення у межах компетенції державного регулювання і нагляду у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

10. Здійснення у межах компетенції заходів щодо запобігання та протидії корупції.

11. Здійснення у межах повноважень, зазначених законодавством, нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та їх підгрупами.

Література

1. *Федоренко А.* Стратегія впровадження новітніх фінансових інструментів на ринках капіталу до 2020 року // Світ фінансів. — 2009. —№ 19. — С. 17–23.
2. *Проект* Закону України “Про похідні (деривативи)” від 24 квітня 2012 року // ВВР України. — № 4668-VI.
3. *Горлов С. М.* “Економіка XXI століття”. Теорія і практика // Наукова праця. Приватне підприємство “Ексклюзив – Систем”. — Кіровоград, 2011. — 360 с.
4. *РА “Стандарт – Рейтинг”.* Банківський сектор змінюється: підсумки рейтингу надійності банків // Уряд. кур’єр. — 29 березня 2012. — № 57. — С. 49–66.
5. *Рейтинг* надійності українських банків, визначений за публічною інформацією за результатами 2011 року // Уряд. кур’єр. — 29 березня. — 2012. — № 57. — С. 51–54.
6. *Указ* Президента України “Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку” від 23 листопада 2011 №1063/2011 // Уряд. кур’єр. — 9 грудня 2011. — № 230.
7. *Статистичний* щорічник України за 2012 рік / За ред. О. Г. Осауленко // Держаналітінформ. — К., 2013. — С. 84–85.

УДК 351 (477)
В. А. БОРТНИК

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 220–224

Сутність методів державного управління виявляється у використанні певних прийомів, засобів, що застосовуються суб'єктом управління відносно об'єкта для досягнення поставлених цілей, здійсненні безпосереднього цілеспрямованого впливу на систему управлінських відносин.

Термін "метод" у загальноприйнятому тлумаченні означає спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення чогось. Щодо процесу управління метод означає спосіб, прийом, засіб впливу суб'єкта на об'єкт. Тобто під методом державного управління необхідно розуміти засоби практичної реалізації завдань та функцій виконавчої діяльності органів управління, або інакше — спосіб здійснення управлінських функцій, впливу суб'єкта управління на об'єкт (колектив, групу осіб чи одну особу) [1].

Під впливом змін у системі виконавчої влади, правовому статусі багатьох керованих об'єктів (наприклад, суттєве посилення самостійності підприємств), з певним розширенням договірних зв'язків у сфері державного управління поступово змінюється розуміння методів державного управління. Особливо вагоме значення має перехід від планово-адміністративної до ринкової економіки. Сучасне державне управління економікою виявляється не стільки у формі прямого командного впливу, скільки у формах регулювання, до яких належать офіційне визнання господарюючих суб'єктів, ліцензування їхньої діяльності, сертифікація і стандартизація продукції, робіт, послуг тощо. Подібне регулювання застосовується до таких галузей економіки, як торгівля, комунальне господарство, побутове обслуговування населення [3].

Особливості сучасного державного управління, його еволюція пов'язані з процесами зміни соціально-економічної та політичної систем. Значення держави та її управління економікою і соціально-культурною сферою за сучасних умов не тільки не послаблюються, а й посилюються, про що свідчить інтенсивна правотворча діяльність, спрямована на регулювання відносин у цих сферах. Конституція України також дає можливість державі активно впливати на економічні, соціальні, культурні, політичні процеси, на формування ринку й ринкових відносин. Звичайно, діяльність держави та її органів не завжди може позитивно впливати на ринкові процеси, але

органи виконавчої влади саме і створюють для стимулювання державою ринкової економіки. Цю діяльність і мають оцінювати за результатами функціонування управлінської системи, змінами в методах управління, його характері.

Зміни в соціально-економічній системі й державному ладі, перехід до ринкових відносин, місцевого самоврядування обумовили зміни в мотивації та методах державного управління — воно не зводиться лише до прямого управління економікою та соціально-культурною сферою, прямого управління діяльністю окремих підприємств і установ з боку вищих органів на основі принципу "влада — підкорення". Відбувається процес розроблення заходів, спрямованих на стимулювання самостійності в діяльності підприємств і установ, пошук напрямів заохочення такої діяльності. Владна управлінська діяльність може виявлятися по-різному, а державне регулювання має свої особливості не тільки у сферах економіки, соціальної, культурної, адміністративно-політичної діяльності, а й в окремих галузях.

У деяких випадках управління пов'язане з безпосереднім розпорядництвом, носить "командний характер", ґрунтується на імперативних приписах, заборонах, що обмежують самостійність. Проте воно дедалі більше здійснюється у формі нормативного регулювання, використання дозволів і рекомендацій, надання допомоги, сприяння і координації. Застосування лише жорстких варіантів управління суспільними процесами суперечить заданій моделі розвитку суспільства, та й сама система вже не "дозволяє" державі втручатися в усі питання управління й практичної діяльності, як це було до проголошення Україною незалежності. Державне управління і зараз охоплює ті самі галузі та сфери суспільства, але його роль у них стає новою, принципово змінюється вплив на здійснювані процеси.

Переважного значення набуває функція державного регулювання, від якої жодна держава не може відмовитися, оскільки законодавство поширюється на всі галузі та сфери і є прерогативою держави. Однак законодавче регулювання саме значною мірою залежить від того, державними чи недержавними є ті чи інші об'єкти та які структури здійснюють управління галуззю, сферою, об'єктом. Від цього залежить і рівень державного впливу на розв'язання питань управління й діяльності. Але в основі того, що відбувається, все ж таки лежать особливості й значення галузей і сфер, а також процеси приватизації, зміни форм власності, лібералізації цін, розвитку зовнішньоекономічної діяльності тощо, які впливають на відповідні галузі та сфери.

Об'єкти, що не є державними, перебувають в управлінні недержавних структур, а тому діють на засадах внутрішнього самоуправління. До них належать недержавні підприємства, установи й організації, а держава лише встановлює відповідні межі їх діяльності, яка не повинна здійснюватися на шкоду суспільству. Це стосується, як правило, порядку створення, реорганізації, ліквідації юридичних осіб, сплати податків і виконання загальнообов'язкових правил.

Інший підхід застосовують у випадках, коли об'єкти перебувають у спільному управлінні державних і недержавних органів. Так, органам місцевого самоврядування можуть передавати об'єкти, що перебувають у державній власності, і, відповідно, — управління ними, а державні органи контролюють використання коштів та об'єктів, їм переданих. Представники державних органів можуть входити до складу органів управління недержавних структур, якщо там є частка державної власності.

Різним рівень управлінського впливу буде й у випадках, коли об'єкти відповідних галузей і сфер перебувають у державній та недержавній власності (державне підприємство, фермерське господарство в сільському господарстві, підприємство в промисловості, зв'язку, установи в сфері освіти тощо).

У випадках, коли об'єкти перебувають у власності держави, управління ними безпосередньо здійснюють державні органи, і методи управління визначаються саме цим, незважаючи на те, що держава надає їх органам певні можливості щодо самоуправління.

Слід звернути увагу й на те, що незалежно від форми власності, на якій засновано об'єкт і здійснюються його діяльність, упровадження ринкових відносин, держава не може повністю відмовитися від управлінського впливу на нього, не встановлювати певні правила, яким він зобов'язаний підкорятися, та гарантувати його права, в тому числі власності, при додержанні цим об'єктом таких правил.

Державне управління як вид соціального управління обов'язково містить три елементи: прийняття рішення, його виконання та контроль за реалізацією. Державне управління — це частина державної діяльності, що має своїм основним призначенням здійснення виконавчої влади. Державний характер такого управління полягає в тому, що в його процесі реалізуються завдання, функції та інтереси держави. Для його здійснення створюють спеціальні органи (встановлюють посади), які діють у рамках законів і в межах своїх повноважень.

Виконавча діяльність є основним призначенням державного управління і становить першу, найважливішу його сторону. Разом з тим, для безпосереднього управління економікою, соціально-культурним будівництвом і адміністративно-політичною діяльністю характерною є розпорядча діяльність, яка становить інший бік державного управління. Виконавча і розпорядча діяльність органів виконавчої влади виявляється у відносинах влади і підпорядкування, наданні суб'єктам, що її здійснюють, юридично-владних повноважень [2].

Методи управління можуть бути виявлені тільки у сфері взаємодії суб'єктів і об'єктів управління. Це важливо відзначити, оскільки в науковій літературі методами управління називають графічні, технічні, математичні, соціологічні та інші методи. Зрозуміло, вони так або інакше пов'язані з процесом управлінського впливу (наприклад, з підготовкою управлінського рішення), однак безпосередньо цей вплив не виражають, а тому, по суті, не можуть розглядатися власне як методи управління.

Перелічені прийоми та засоби вирішення певних завдань посідають щодо методів управління допоміжне місце, використовуються в інтересах внутрішньоорганізаційного обслуговування власне управлінських процесів.

У адміністративно-правовій літературі метод управління визначається приблизно однаково — як спосіб чи засіб впливу. Так, Д. М. Бахрах розглядає метод управління як спосіб цілеспрямованого впливу суб'єкта влади на колектив, групу чи одну людину. Д. М. Овсянко вважає, що метод управління — це спосіб здійснення його функцій, засіб впливу органу виконавчої влади на керовані об'єкти. На думку Ю. М. Козлова, метод управління — це засоби і прийоми безпосереднього управлінського впливу виконавчих органів (посадових осіб) на керовані об'єкти (на керуючих).

Аналіз різних визначень дає підстави вважати, що категорія методу управління у концентрованій формі відображає взаємозв'язок керуючих і керованих підсистем, за яким перша, що є суб'єктом управління, здійснює управлінський вплив на другу — керований об'єкт [6].

У такому розумінні для методів управління характерні такі риси:

• вони органічно пов'язані з цільовим призначенням управлінської діяльності як особливого виду практичної реалізації завдань і функцій держави;

• виражають владно-організуючий (тобто управлінський) вплив органів виконавчої влади та інших суб'єктів державного управління на відповідні керовані об'єкти;

• здійснюються у взаємозв'язках між суб'єктами й об'єктами державного управління;

• використовуються суб'єктами державного управління як засоби реалізації закріпленої за ними компетенції і безпосередньо виражають повноваження державно-владного характеру;

• завжди мають своїм адресатом відповідні керовані об'єкти (індивідуальні або колективні);

• у методах управління у відповідному обсязі виявляється державний (публічний) інтерес;

• адміністративно-правова форма опосередкування методів і вияв їх у правових актах управління;

• вибір конкретних методів управління прямо залежить не тільки від особливостей організаційно-правового статусу суб'єктів виконавчої влади, а й насамперед від особливостей керованого об'єкта (наприклад, від форми власності, індивідуального або колективного характеру тощо).

Отже, методами державного управління є певні способи практичного здійснення органами виконавчої влади та іншими суб'єктами державного управління владно-організуючого впливу на керовані об'єкти, що відповідають характеру й обсягу наданих цим суб'єктам функцій та повноважень (компетенції), а також особливостям керованих об'єктів [4].

Правильне, розумне поєднання різних методів є одним із важливим напрямів удосконалення управління на сучасному етапі [5].

Література

1. *Алфьоров С. М.* Адміністративне право: Навч. посіб. — К.: Істина, 2004.

2. *Битяк Ю. П.* Адміністративне право України: Підруч. — К.: Юрінком Інтер, 2009.
3. *Адміністративне* право України: Підруч. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 544 с.
4. *Авер'янов В. Б.* Адміністративне право України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uristinfo.net/adminpravo/155-vb
5. *Кісіль З. Р.* Адміністративне право.— [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uristinfo.net/adminpravo
6. *Колпаков В. К., Кузьменко О. В.* Адміністративне право України: Підруч. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.

УДК 32.019.5:32.001.891.3
С. І. СЛОБОДЯН

СУТНІСТЬ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ ПРОБЛЕМИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 225–231

Громадська думка належить до сфери суспільної свідомості, того її сегмента, в якому сконцентровані вираження, підсумок артикуляції і агрегації на певний проміжок часу інтересів, настанов, стереотипів, когніцій невизначеної статистичної більшості суспільства.

Комунікативні режими взаємозалежності засобів масової комунікації (ЗМК) і громадської думки притаманні суспільствам з різним політичним устроєм, який дає можливість встановити принципи інформаційної взаємодії політичної влади в особі різних представницьких і адміністративних установ з асоціаціями, неформальними групами громадянського суспільства.

Доцільно застосування триланкової типології режимів комунікативної взаємодії, тобто їх поділу на імперативно-індоктринальний, маніпулятивний та діалогічний.

Кожний з режимів застосовується не сам по собі, а в рамках певної комунікативної технології — сукупності засобів трансформації громадської думки через:

• *радикальну зміну переконань та настанов, тобто повну реновацію когнітивної сфери психічної реальності*;

• *випадкову субпрограму, яка зумовлює прийняття ситуативних рішень*;

• *рівноправну комунікативну взаємодію в діалогічному обміні на взаємовигідних для комуніканта та комуніката засадах.*

Теоретичний розгляд конкретних комунікативних технологій потребує обґрунтування такого поділу з точки зору враховування соціально-психологічних механізмів впливу інформації, що впливає на масову свідомість і на свідомість конкретної людини.

Інформаційний простір суспільства в Україні далекий від моделі діалогічної взаємодії влади і громадськості, оскільки діалог як соціальна парадигма відкритого суспільства є передусім налаштованістю на комунікативний режим самоорганізації споживачів інформаційних послуг, які не чекають на звільнення через верхівкову революцію, а самі ініціюють процес розгортання дискусії зі спірних соціально-політичних питань.

Комплексні утруднення у сфері комунікації пострадянської людини, яка невпевнено набуває статусу громадянина вільного демократичного співтовариства, полягають в інстинк-

тивному відчутті страху перед відкритою дискусією; ця настанова на оцінювання себе як "судини для наповнення" відфільтрованими думками, закріплена практикою масових репресій проти опозиційних рухів у СРСР, подібно демонічному образу медузи Горгони, тяжіє над декількома поколіннями людей, звиклими до експансивного пропагандистського "промивання мізків". "Бюрократія, — зазначають із цього приводу О. А. Донченко та Ю. В. Романенко, — підтримує імідж інтелектуальної респектабельності, намагаючись переконати громадськість у тому, що носій посади є одночасно і арбітром у питаннях істини, а носій найвищої посади у державі — одночасно і першим інтелектуалом. Тоталітарно-бюрократична влада, апологізуючи себе як носія істини, просто веде війну з альтернативними носіями. Перед нами ідеологія тоталітаризму як намагання побачити в державі цитадель розумності, гіпертрофований політичний раціоналізм, прагнення до зарегульованості та уніфікації. В соціально-психологічному аспекті ми бачимо перед собою все той же патерналізм (точніше, матеріалізм з поправкою на екзекутивність візантинізму), який випливає з уявлень про вічну незрілість і недорозвиненість окремого індивіда перед соціумом. І тут напрошується життєво-побутова аналогія з наляканою власним безсиллям, безпорадністю матір'ю-культурою, яка вбачає свій єдиний сенс у тому, щоб вона і її дитина вічно залишалися в одних і тих же ролях, мало того, повністю відтворювала життєвий шлях. Держава-мати-культура "захищає" індивіда від світу, нав'язуючи йому готову істину і позбавляючи його мук пошуків та страждань" [2, *196*].

Отже, потреба звільнення від міфології "досконалої влади" стосується не лише політики, а й культурних, ідеологічних та соціально-психологічних умов благополуччя і здоров'я соціуму. Мовчазний соціум, який не бачить необхідності у самокорекції на основі зворотного зв'язку між соціальним цілим та його підсистемами, як правило, не сприймається і в міжнародному співтоваристві як гідний партнер, здатний до активного співробітництва. Соціум, як і людина, оволодіває мистецтвом комунікації у міру того, як виростає з пелюшок піддослідної дитини щодо дорослого і компетентного експерта-комунікатора, який має "озброїти" її знаряддями оптимізації життєвого світу. Принаймні важливою тут є позиція інформаційної перебірливості стосовно того, що пов'язане з політикою.

Інформація, у вигляді чого б вона не виступала, перебуває у взаємодії із щонайменше трьома сферами психічної реальності групи або індивіда:

- з когнітивною сферою — ціннісними орієнтаціями, спрямованістю, поняттями, репрезентативними образами пам'яті, уяви;
- зі спонукально-енергетичною сферою — потребами, схильностями, переконаннями, ідеалами, емоціями, почуттями;
- з регулятивною сферою — настановами, стереотипами, архетипами.

У когнітивній сфері комунікативні технології спрацьовують у сенсі побудови образів дійсності, до яких можна віднести фізичні та соціальні об'єкти,

явища чи процеси, не включені безпосередньо до програм життєдіяльності конкретного суб'єкта. Вони є безсторонніми щодо впливовості на громадську думку, яка лише бере до відома таку інформацію, маючи при цьому можливість хоча б часткового розмежування власних інтересів з інтересами каналу комунікації.

Безсторонній макрообраз когнітивного походження буде відрізнятись від мікрообразів емоцій, потреб, інтересів, тобто всього блоку мотивацій, тим самим, чим відрізнятиметься набір інструментів для виготовлення деталі від самої деталі, набір ключів — від конкретного ключа конкретного замка. У когнітивній сфері відстежується вплив навіть за умови асиметрії розподілу інтелектуальних ресурсів, оскільки запропонована йому інформаційна порція подається на символічній відстані.

Останньому буває нелегко закамуфлюватись під незацікавлену сторону, оскільки він пропонує комунікатові ситуацію "найкращого вибору" за умови ігнорування вибору комуніката, про згоду якого здійснити такий "найкращий вибір" не запитують.

Найкращою, але, можливо, не зовсім звичною для таких досліджень аналогією буде порівняння пропаганди з грабіжницьким нападом, а реклами — з крадіжкою. Грабіжницький напад принаймні спостерігається, оскільки втручання має відкритий характер, а жертва усвідомлює, що її збираються нахабно обібрати; вона не може чинити опору, але принаймні бачить, що крадуть і хто це робить (хоча комунікант-грабіжник надягає іноді символічну маску у вигляді маніпулятивних кліше, не турбуючись особливо про те, щоб жертва отримала задоволення від його акції). У крадіжці задіяно принцип відсутності (комунікат "відсутній" стосовно уявлення про те, що дещо відбувається і що саме відбувається), зате у крадія-комуніканта є ключ від помешкання і результат досягається без насильницьких зусиль: комунікат не усвідомлює, що на нього впливають, фактично обкрадаючи його гаманець, якщо не через крадіжку грошей, то через інвестицію участі у політичних акціях, моніторингах, маніфестаціях підтримки кандидата на виборах тощо.

Хоча б якою нав'язливою й агресивною була пропаганда, вона все одно залишає дистанцію між собою і комунікатом інформації, що значною мірою знижує ступінь її впливовості, оскільки у свідомості комуніката проходить чітка межа між повідомленням пропагандиста та власною оцінкою ситуації.

Більш завуальованим варіантом впливу вважається реклама, хоча у науковій літературі пропаганда розглядається в більшості випадків як її функція. Проте не можна погодитися з таким розумінням реклами, оскільки її комунікативний вплив перебуває "по той бік переконань".

Збудження псевдопотреб і "наркотизація" свідомості сенсаційною інформацією поточного характеру значною мірою відрізняються від впливу на довготривалі коди світоглядно-оціночного характеру, як і на все, що стосується відбору інформаційних повідомлень. Завдання пропагандистських повідомлень — сформувати непорушну "сітку" фільтрації сигналів, тоді як для реклами

головним є саме порушення рівноваги у сфері оцінки інформації, модифікація потреби у незвичному та надзвичайному, щеплення емоційної залежності та генерація невпорядкованої активності комуніката.

Зрозуміло, що реклама може розглядатись і як функція пропаганди, і навпаки, однак у контексті нашого дослідження комунікативних технологій розмежування їх виглядатиме не як особлива оригінальність, а як пізнавальна необхідність. Проблема полягає в тому, що засоби масової комунікації дуже часто ведуть самостійну гру в інформаційному просторі, а не виступають простим знаряддям тих чи інших соціально-політичних сил.

Прямий і неприхований вплив на громадську думку стосується когнітивної сфери. Фахівцями розроблені різноманітні психотехнології впливу на побудову образів дійсності, зокрема оптимізація фіксації уваги та обсягу інформації, обсягу інформації та швидкості її подання, оптимізація фіксації слідів впливу, оперативне інформування на випередження громадської думки, закріплення оціночних стереотипів, апеляція до думки більшості та моніторингів, апеляція до прецедентів, підміна стереотипів, використання ефекту ореола, фрагментарне інформування, фіксація уваги на невідповідності декларацій та заяв вчинкам, використання неформальних каналів інформування тощо.

Фахівці в галузі масової комунікації Е. Аронсон та Е. Пратканіс вважають, що слова необов'язково застосовувати, щоб маскувати дійсність обманом.

Спроможність управляти словами та поняттями, тобто спроможність мислити, є унікальною людською властивістю.

Вона дає нам можливість творчо розв'язувати проблеми, не вимагаючи маніпулювання реальною річчю методом проб та помилок. Оскільки людська свідомість є дуже гнучкою, існує чимало способів визначити цей особливий випадок. Водночас важливо пам'ятати, що слова мають властивість упереджувати. Слова та ярлики визначають наш соціальний світ. Це визначення реальності спрямовує наші думки, наші почуття, нашу уяву і таким чином впливає на нашу поведінку. Можливо, Йозеф Геббельс, гітлерівський міністр пропаганди, найкраще за все описав владу слів. Цілком можливо довести при достатньому повторенні та психологічному розумінні людей, які мають до цього відношення, що квадрат — це насправді коло. Врешті-решт, що таке квадрат і коло? Це всього лише слова, а слова можна ліпити доти, доки вони не трансформують ідеї у змінені величини [1, *93–94*].

Наприклад, у пропаганді лівих партій застосовується широко відомий прийом емоційного впливу через навішування ярликів; деякі політики навіть компілюють для себе набір всіляких демонічних ярличків (про всяк випадок, якщо виникне потреба). Слово-ярлик фокусує в собі визначений набір емоційних асоціацій, тому згадування про нього викликає блискавичну реакцію без попереднього осмислення суті пропагандистського повідомлення.

Деякі політичні сили так використовують цей прийом: треба точно

знати, що ідеологам та реалізаторам нинішніх реформ наші пенсіонери не потрібні. Не потрібні ні як носії історичних традицій, духовних та культурних цінностей, моралі, ні як люди, що "з'їдають" (за їх уявленнями) частину бюджету. А найголовніше, що для нинішнього антинародного режиму пенсіонери небезпечні своєю незалежністю. Бо це люди, не пов'язані з роботою на господаря, і тому їх важко залякати і змусити голосувати за політичні партії, що захищають інтереси господаря, інтереси діючої влади. Пенсіонери повністю відчули безправ'я, несправедливість, безрезультативність боротьби за свої права, а отже, вони будуть голосувати за зміни. Ідеологи та провідники нинішніх реформ — ситі, заможні та суперзаможні, які сколотили своє багатство за рахунок обкрадання свого народу, є байдужими щодо долі тих, хто створював країну.

Вони байдужі щодо долі тих, хто вже "відпрацював" свій ресурс. Багатим, їх батькам, їх дітям пенсія не потрібна. Прибутки з капіталу в межах країни та на зарубіжних рахунках, "хатинки" за кордоном забезпечують їм сите життя на століття вперед. Ніхто не повинен бути байдужим до того, що на харчування у пенсіонерів залишаються кошти лише на хліб та картоплю, в результаті чого — голодні запаморочення, часто зі смертельним кінцем [9, *40*].

Більш складні варіації маніпулювання зустрічаються в політичній публіцистиці, яка також вирізняється своїм радикалізмом. У наведеному фрагменті негативна аргументація не вуалюється, але іноді витонченіші автори вдаються до завуальованого її подання. Прикладом може слугувати прийом інтерференції понять, коли оцінка впроваджується через фон начебто нейтральних висловлювань.

Усі прийоми мають своє застосування в пропаганді, особливо, якщо пропагандистська діяльність відбувається за умов нульового континууму легітимації.

Прийоми впливу на джерела активності також мають власну специфіку, оскільки належать уже не до побудови інформаційних моделей, а до енергетичної мобілізації та рівня активації масової свідомості, їхнє призначення полягає не стільки в тому, щоб імперативно спонукати до певної активності, скільки в можливості непомітного, латентного підживлення різноманітних неврівноважених станів.

Загалом, вся політична реклама як технологічний прийом побудована на ефекті заміщення менш привабливого реального стану більш привабливим уявним станом, хоча уявний стан не пропонується як когнітивно обґрунтований. Навпаки, реклама стимулює всіляку відмову від чіткого когнітивного структурування та жорстких форм когнітивної фіксації, її особливість полягає у плазматичній гнучкості номінації, довільно створюваної в процесі навіювання. Для цього використовуються прийоми експертної оцінки, в процесі якої формуються ідеали цінності та переконання, застосовується механізми наслідування, ритуалізації, ініціації, використання мотивів-донорів, тимчасове блокування для реалізації прийнятого наміру, катарсис, регресія, фрустрація або загроза фрустра-

ції, зміна значущості в ієрархії мотивацій тощо.

Вплив ЗМК на регулятори прояву активності полягає у спрямованості комунікативних потоків на певні "чутливі місця" масової свідомості та громадської думки, під якими розуміються, передусім, установки, стереотипи.

Я-образи спільноти. З практики політичної реклами відомий випадок, коли Д. Буш виступав проти М. Дукакіса. Реклама, підготовлена для виборчої кампанії Буша, містила історію Віллі Готторна, негра, ув'язненого за вбивство. Коли Дукакіс був губернатором штату Массачусетс, Готторна було звільнено з тюрми у короткострокову відпустку, але він утік до штату Меріленд, де зґвалтував білу жінку, заколовши ножем її чоловіка.

Фахівці "натиснули" на відомий в американському суспільстві стереотип ототожнення представників негроїдної раси з девіантами. Відповідним чином, вони запустили антикампанію, спровокувавши перенесення оцінки Дукакіса як "ліберального політика" на лібералізм стосовно "розбещених негрів", які й без того, на переконання консервативних кіл громадськості США, почуваються занадто вільно у найвільнішій країні світу. Д. Буш позиціонувався як політик твердої волі, антиліберал у розумінні боротьби зі злочинністю, безкомпромісний прихильник цінностей правової безпеки громадян.

Тому велике значення мають усі аспекти формування громадської думки, її функціонування, вираження, вивчення, коли йдеться про духовне життя суспільства, ідеологічні відносини і процеси, у тому числі в пропаганді, рекламі, паблік рилейшнз. Справді, громадська думка не тільки є одним з істотних засобів соціалізації особистості, формування соціальних норм, установок і цінностей, а й виступає безпосередньо як важливий регулятор подібних відносин. Причому тут "сила" її впливу не менш значна, ніж при регулюванні соціальних, економічних, політичних процесів.

Отже, проблеми громадської думки виникають майже завжди, коли вона (думка) стикається з комунікативними технологіями, мета яких — відвертий вплив як на масову свідомість, так і на свідомість окремої людини. Оскільки такий вплив має переважно антиособистісний характер, громадська думка як цілісність може виявитися хибною, неконкретною.

У практиці мас-медіа існують різні комунікативні режими взаємодії ЗМК і громадської думки, притаманні суспільствам з різним політичним устроєм, який дає можливість встановити принципи інформаційної взаємодії політичної влади в особі різних представницьких й адміністративних установ з асоціаціями, неформальними групами громадянського суспільства.

Доцільне застосування триланкової типології режимів комунікативної взаємодії, тобто їх поділу на *імперативно-індоктринальний, маніпулятивний* та *діалогічний*. Кожен з режимів застосовується не сам по собі, а в рамках певної комунікативної технології — сукупності засобів трансформації громадської думки

через радикальну зміну переконань та настанов, тобто повну реновацію когнітивної сфери психічної реальності; щеплення гетерокоду — випадкової субпрограми, яка зумовлює прийняття ситуативних рішень; через рівноправну комунікативну взаємодію в діалогічному обміні на взаємовигідних для комуніканта та комуніката засадах.

Прийоми впливу на джерела активності також мають власну специфіку, оскільки належать вже не до побудови інформаційних моделей, а до енергетичної мобілізації та рівня активації масової свідомості, їх призначення полягає не стільки в тому, щоб імперативно спонукати до певної активності, скільки в можливості непомітного, латентного підживлення різноманітних нерівноважних станів.

Вплив ЗМК на регулятори прояву активності полягає у спрямованості комунікативних потоків на певні "чутливі місця" масової свідомості та громадської думки, під якими розуміються, передусім, установки, стереотипи, Я-образи спільноти.

Література

1. *Аронсон Э., Пратканис Э.* Эпоха пропаганды: механизмы убеждения. Повседневное использование и злоупотребление. — СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002. — 384 с.
2. *Донченко О., Романенко Ю.* Архетипи соціального життя і політика. (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). — К.: Либідь, 2001. — 334 с.
3. *Доценко Е. Л.* Психология манипуляции. — М.: Черо, Изд-во МГУ, 2000. — 304 с.
4. *Дуцик Д. Р.* Політична журналістика. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська акад.", 2005. — 140 с.
5. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием. — К.: Оріяни, 2000. — 445 с.
6. *Класики* політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. — К.: Тандем, 2002. — 584 с.
7. *Клемперер В.* LTI. Язык третьего Рейха. Записная книжка филолога. — М.: Комета, 1999. — 250 с.
8. *Набруско В. І.* Громадська думка як предмет політико-соціологічного дослідження // Наук. записки Ін-ту журналістики. — 2003. — Т. 10. — С. 94–104.
9. *Різун В. В.* Загальна характеристика масово-інформаційної діяльності // Наук. записки Ін-ту журналістики. — 2000. — Т. 1. — С. 15–30.
10. *Тихомирова Є. Б.* Паблік рилейшнз у глобалізованому світі: Монографія. — К.: Наша культура і наука, 2004. — 489 с.
11. *Українське* законодавство: засоби масової інформації. — К.: Програма правового захисту та освіти ЗМІ IREX у-Медіа. — 365 с.
12. *Фінклер Ю. Е.* Мас-медіа як соціальний інститут: особливості взаємин із владою. Дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 398 с.
13. *Шостром Э.* Человек-манипулятор: Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. — М.: Апрель-Пресс, 2004. — 190 с.

УДК 321.02:141.7
О. В. САБАДУХА
М. Ф. ЧОРНА

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 232–236

Актуальність дослідження проблеми політичної відповідальності обумовлена, по-перше, необхідністю розбудови громадянського суспільства в Україні, а по-друге, — потребою розв'язання екологічних, економічних та політичних проблем. Усі суб'єкти соціального простору мусять нести політичну відповідальність перед громадою за ефективність своєї суспільно-політичної діяльності. Проблема політичної відповідальності постає предметом аналізу таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як Г. Йонаса, Дж. Ролза, І. О. Кресіної, С. В. Балана та ін. Утім, поза увагою науковців залишається проблема дослідження соціальних якостей людини, що обумовлюють почуття політичної відповідальності. Тому, метою розвідки є аналіз чинних підходів до розуміння політичної відповідальності й визначення соціальних якостей людини як її детермінантів.

Г. Йонас вважає, що сутність політичної відповідальності державного службовця полягає в його відповідальній діяльності на благо суспільства [1, *177*]. Політик має усвідомлювати, що влада — це, в першу чергу, відповідальність перед громадою. Обов'язок будь-якого політика — діяти в інтересах тих, над ким має владу. Філософ стверджує, що нести політичну відповідальність означає усвідомлювати інтереси інших суб'єктів суспільно-політичного простору. Узагальнюючи власні роздуми, Г. Йонас зазначає, що предметом відповідальності політика є "res publica, суспільна справа" [1, *177*]. Разом із тим, державний діяч у свої професійний діяльності як ніхто інший має враховувати принцип орієнтації на майбутнє. Філософ формулює імператив для відповідального політика, який вимагає того, аби політик дбав про збереження у майбутньому умов та засад відповідального державного управління [1, *208*]. Погоджуючись, слід зазначити, що завдання політика полягає в тому, щоб відповідально розв'язуючи актуальні проблеми нинішнього часу, водночас створюючи умови для зберігання, функціонування й розвитку відповідальної діяльності в майбутньому.

Г. Йонас доводить, що проблема політичної відповідальності набуває особливої актуальності як ніколи раніше й одразу дає відповідь, чому

склалася така ситуація. Філософ переконаний, що проблема відповідальності загострюється з процесом зростання інтелектуальної могутності людини. "Відповідальність, як ми переконались, є функцією від знання й сили..." [1, *215*]. Отже, індивід, який має високий рівень знань і за допомогою яких здатен змінювати світ, мусить особливо відповідально ставитися до результатів власної діяльності. Діяльність людини набуває глобального масштабу, результати якої впливають на природне середовище, а тому індивід як ніколи мусить нести політичну відповідальність за продукт та суспільні відносини перед сучасним суспільством та майбутніми поколіннями.

Сутність політичної відповідальності Г. Йонас визначає через поняття "тотальність", "безперервність" та спрямованість на майбутнє. Тотальність — означає здатність у цілому охоплювати об'єкт відповідальності, а не лише окремі аспекти його функціонування. Державний діяч, який має повний спектр владних повноважень "несе відповідальність за всю сукупність життя суспільства, так зване суспільне благо" [1, *186*].

Г. Йонас поглиблює зміст політичної відповідальності через поняття "безперервність", сутність якого полягає в тому, що дія відповідальності не повинна перериватися. "Ні батьківське піклування, ні турботи влади не можуть дозволити собі розкіш вихідних, бо життя їх предмета безупинно продовжується..." [1, *191*]. Людина мусить завжди відчувати політичну відповідальність, а не лише в певні періоди свого життя. Сучасний індивід в умовах глобалізації має цілісно охоплювати ситуацію, усвідомлювати наслідки своєї діяльності. Поділяючи наведену думку, додамо, що тотальну й безперервну відповідальність мають нести усі суб'єкти суспільно-політичної діяльності, але передусім — політичні діячі.

Г. Йонас, аналізуючи таку особливість політичної відповідальності, як спрямованість на майбутнє, зазначає, що політична відповідальність мусить виходити за межі нинішнього часу і спрямовуватись на майбутнє [1, *193*]. Індивід, приймаючи те чи те політичне рішення, має нести відповідальність за нього перед майбутніми поколіннями. Сучасній людині необхідно враховувати вплив нинішньої соціально-політичної та економічної діяльності на якість життя прийдешніх поколінь.

Українські дослідники І. О. Кресіна та С. В. Балан, досліджуючи проблему відповідальності державних діячів та громадян, вводять поняття "політична відповідальність" як самостійний різновид соціальної відповідальності, що означає обов'язок державних діячів та громадян відповідати за суспільно-політичний розвиток країни [2, *12*]. Учені зазначають, що політична відповідальність функціонує на двох рівнях: національному та міжнародному, тобто всі суб'єкти суспільно-політичної діяльності мають відповідати як у межах певної країни, так і перед іншими державами. І. О. Кресіна та С. В. Балан акцентують увагу, що політична відповідальність виникає у процесі взаємодії між органами влади та суспільством, а саме: "Політична відповідальність сформувалася як сукупність заходів, що забезпечують

приведення влади у відповідність із "договором" між владою й суспільством — законами, як примус влади до виконання прийнятих нею зобов'язань, обіцянок і схвалених суспільством програм" [2, *17*].

І. О. Кресіна та С. В. Балан зазначають, що в громадянських суспільствах Європи на рівні правого звичаю діє сформований обов'язок, що вимагає від державних посадовців нести відповідальність та звітувати перед політико-державними інститутами, ЗМІ та громадськістю [2, *17*]. Порушення цього обов'язку сприймається як асоціальна дія. Автори наводять історичні приклади, зокрема Великобританії, де діє порядок систематичного допиту в парламенті прем'єр-міністра, який має відповісти на 15–20 запитань, що не відомі заздалегідь. Безумовно, зазначена процедура обумовлює у керманича постійне усвідомлення власної відповідальності, осмислення власної діяльності, позитивних та негативних її наслідків. І. О. Кресіна та С. В. Балан вважають, що відчуття відповідальності європейських державних діячів перед громадянами детерміновано тим, що у громадській свідомості суспільства "міцно вкорінилася та істина, що влада є вторинною, похідною, підконтрольною тому, хто є її джерелом і творцем, тобто народу, суспільству" [2, *17*]. Дослідники підкреслюють, що безвідповідальна політична діяльність державних посадовців тягне за собою кримінальну відповідальність, отже влада має відповідати як перед громадськістю, так і перед законом.

Конструктивними є роздуми І. О. Кресіної та С. В. Балана з приводу того, що політична відповідальність має ґрунтуватися не лише на примусовому дотриманні правових норм усіма суб'єктами політичного поля і звітуванні влади перед громадськістю, а й на усвідомленні кожною людиною необхідності керуватися моральними принципами у власній життєдіяльності. Так, дослідниками доведено, що "відповідальність не зводиться лише до державного примусу, поновлення порушеного обов'язку. Це і вольовий акт, внутрішнє спонукання індивіда до дотримання загальноприйнятих правил" [2, *22*]. Погоджуючись із наведеними думками, додамо, що кожен індивід має усвідомити необхідність спонукатися інтересом цілого, суспільства.

І. О. Кресіна та С. В. Балан відстоюють позицію, що моральна відповідальність регулює відносини в мікрогрупі, між окремими індивідами, утім, як політична — між усіма суб'єктами політичного простору [2, *25*]. Учені зауважують, що моральна відповідальність передує політичній, адже будь-яка людина має спочатку засвоїти норми відповідальної поведінки серед малого кола спілкування, що обумовить згодом відповідальну діяльність щодо суспільства, нації, природи. Продовжуючи власні роздуми, учені зауважують, що "дії політичного керівника повинні мати моральну основу й значною мірою визначатися моральними принципами. Саме тому, що мораль і політика — взаємозв'язані між собою явища, вони не можуть функціонувати ізольовано й відчужено, не порушуючи цілісності один одного" [2, *35*]. Прийняття присяги політиком означає те, що він бере на себе не лише полі-

тичну, економічну чи юридичну відповідальність, а й моральну — мусить бути чесним, гідним, справедливим та захищати права та свободи громадян. Так, І. О. Кресіна та С. В. Балан зазначають, що в інституті присяги поєднуються такі аспекти соціального буття вищих державних посадовців, як моральний, політичний та юридичний [2, *37*].

Аналізуючи проблему політичної відповідальності, І. О. Кресіна та С. В. Балан намагаються визначити предмет відповідальності політичного діяча. Вони, на основі досліджень Г. Йонаса, стверджують, що державний службовець має відповідати за те, аби зберігалися умови для подальшого розвитку суспільства [2, *25*]. Продовжуючи власні роздуми дослідники зазначають, що "політична взаємодія у політичному процесі передбачає певні взаємні зобов'язання його учасників. Отже, політична відповідальність, як правило, буде взаємною: з одного боку — влада, з іншого — народ" [2, *26*]. Як і будь-який громадянин, так і влада країни мусять нести відповідальність перед громадою, суспільством, народом. Учені наголошують на тому, що в суспільстві має затвердитися принцип спільної відповідальності всіх суб'єктів суспільного простору. Варто зауважити, що І. О. Кресіна та С. В. Балан акцентують увагу на персональній відповідальності кожного учасника суспільно-політичного процесу, а не на колективній.

І. О. Кресіна та С. В. Балан, досліджуючи проблему політичної відповідальності, визначають істотні її особливості. На відміну від юридичної чи кримінальної, політична відповідальність не має правових підстав. Так, дослідники висновують: "Аналізуючи політичну відповідальність у контексті взаємозв'язку політики й права, ми дійшли розуміння того, що юридичних підстав політичної відповідальності як таких не існує" [2, *47*]. Політична відповідальність визначається здатністю чи нездатністю суб'єктів політичної діяльності виробляти й здійснювати ефективну політику, приймати й виконувати рішення з максимальною користю для людей. Учені звертають увагу, що санкцією політичної відповідальності посадових осіб органів державної влади перед населенням є висловлення недовіри цим посадовим особам при проведенні виборів чи референдумів [2, *48*].

Підсумовуючи роздуми І. О. Кресіної та С. В. Балана, зазначимо, що політична відповідальність виникає у процесі формування держави як апарату політичного управління. Носіями політичної відповідальності виступає держава, політичні партії, громадські організації, пересічні громадяни. Усі суб'єкти суспільно-політичних відносин мусять відповідати за розвиток соціуму перед нинішнім та майбутнім поколінням. Політична відповідальність держави функціонує в тісному взаємозв'язку з громадянським суспільством, адже саме перед громадою має звітувати влада і безпосередньо самі громадяни мусять визначати її ефективність чи неефективність.

Вважаємо, що до політичної відповідальності здатен індивід, спонукуваний інтересом суспільства. До тотальної і безперервної політичної відповідальності, що спрямована на

майбутнє, здатен лише індивід особистісного рівня розвитку сутнісних сил, який спроможний цілісно охоплювати процес супільно-політичної діяльності в історичному часі та просторі [3, *28–29*]. Проте, людина маси, з якої на сьогодні складається політична еліта у світі й українському суспільстві зокрема, неспроможна до тотальної політичної відповідальності, оскільки спонукувана лише власною вигодою. Їй необхідно мати вигоду тут і зараз будь-якими засобами, не враховуючи наслідків для майбутнього.

Отже, проблема політичної відповідальності в сучасному українському суспільстві має вагоме значення. Кожен суб'єкт соціальних відносин має усвідомлювати наслідки власної суспільно-політичної діяльності, приймати політичні рішення, враховуючи інтереси громади й загальнонаціональний інтерес. Відчуття політичної відповідальності як державною владою, так і громадянами, є підґрунтям розбудови громадянського суспільства та розв'язання цілої низки економічних і політичних проблем.

Література

1. *Йонас Г.* Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации / Г. Йонас. — [Пер. с нем. И. И. Маханькова]. — М.: Айрис-пресс, 2004. — 480 с.
2. *Кресіна І. О.* Політична відповідальність: суть, ознаки, особливості / І. О. Кресіна, С. В. Балан. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. — 68 с.
3. *Сабадуха В. О.* Українська національна ідея та концепція особистісного буття: Монографія / В. О. Сабадуха. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. — 176 с.

УДК 658.6
І. Я. ЖАБЮК

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗАХИСТУ ОПЕРАЦІЙ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 237–241

В умовах нестабільності зовнішнього середовища та невизначеності внутрішніх умов господарювання підприємств ефективність їх роботи здебільшого залежить від одного з основних компонентів соціально орієнтованої ринкової економіки — сфери торгівлі. Лібералізація торгової діяльності дала можливість сформувати конкурентне середовище на ринку товарів народного споживання, відродити підприємницьку активність у формуванні економічних зв'язків торгівлі з виробництвом. Але перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає необхідність захисту інтересів споживачів, створення цивілізованих взаємин між торговими партнерами, підвищення рівня якості життя населення. Особливу значущість питання управління торгівлею набувають в умовах децентралізації і демократизації державного управління економікою. Проте існуюча система управління торгівлею, як показує практика, недостатня для ефективного регулювання комерційної діяльності. Оптову ланку слабо розвинено, що не дає можливості належним чином налагодити виробничі відносини як з роздрібом, так і з виробництвом. У результаті з асортименту реалізованих товарів "вимиваються" недорогі предмети першої необхідності, особливо потрібні соціально незахищеним верствам населення; зростає кількість правопорушень у торгівлі. Зазначені факти зумовлюють необхідність аналізу існуючої системи управління торгівлею.

У ході вироблення нової концепції торговельної діяльності в Україні, в умовах децентралізації державного управління в цілому гостро ставиться питання забезпечення цілеспрямованого впливу державних органів влади, які сприяють формуванню прогресивної структури торгової сфери і утворюють єдину систему державної підтримки. Зважаючи на це, вже накопичено певний досвід вирішення існуючих протиріч і проблем, окреслюються контури нової системи, що забезпечує розвиток суспільства на основі балансу інтересів усіх учасників процесу.

Разом з тим, об'єктивні процеси трансформації та розвитку суспільно-економічних відносин свідчать

про те, що торговельні процеси в Україні відіграють активну роль економічного регулятора, у тому числі і в сфері торговельної діяльності — як у межах національних економік, так і на рівні міжнародних відносин.

Стратегія впровадження та розбудови в Україні системи економічного захисту операцій торговельного підприємства передбачає реалізацію комплексу заходів на таких напрямах:

1) розробка ідеології та концептуальних засад функціонування системи безпеки в країні;

2) удосконалення законодавчого поля України відповідно до вимог самого існування та ефективної дії системи безпеки;

3) структурування приватних економічних суб'єктів, які надають послуги в різних сферах безпеки, під егідою Українського Союзу Промисловців і Підприємців (УСПП) як єдиного координаційного центру;

4) створення механізмів взаємодії недержавного і державного секторів як на центральному, так і на регіональному рівнях;

5) упровадження в Україні загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі безпеки;

6) налагодження ефективної взаємодії з найвідомішими міжнародними компаніями у цій сфері.

Першочерговим етапом реалізації Громадянського проекту стала розробка Концепції корпоративної безпеки членів УСПП як науково обґрунтованої системи поглядів на визначення основних напрямів, умов і порядку практичного вирішення завдань захисту суб'єктів підприємницької діяльності, що входять до УСПП, від протиправних дій і несумлінної конкуренції, а також створення в рамках Союзу відповідних організаційних структур: експертної комісії і Ради з питань безпеки, відділів з питань корпоративної безпеки при регіональних представництвах організації. Наразі вже відбулось 5 засідань експертної комісії і Ради УСПП з питань безпеки, під час яких розглянуто низку принципових питань, пов'язаних з успішною реалізацією Проекту.

На сьогодні система безпеки передбачає практично повний комплекс послуг у сфері забезпечення безпеки підприємництва: фізичну охорону об'єктів та суб'єктів підприємництва, супровід вантажів; технічний захист від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації; проведення бухгалтерського, кадрового, енергетичного та інших видів аудиту; надання інформаційно-аналітичних консалтингових послуг у сфері безпеки, юридичної допомоги та консультацій; організація захисту комерційної таємниці; надання послуг з перепідготовки фахівців в інформаційно-аналітичній сфері, допомоги в організації служб безпеки, боротьбі з рейдерством та ін.

Протягом наступного етапу має відбутись переведення у формат законодавчої ініціативи напрацьованого громадськими об'єднаннями пакету законопроектів, які регламентують сферу системи безпеки підприємництва, зокрема проектів законів України "Про охоронну діяльність", "Про детективну діяльність", "Про зброю" та "Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб".

У подальших планах розробка проектів таких нормативно-правових актів, як загальнонаціональна програма забезпечення безпеки підприємництва в Україні, законів України "Про комерційну таємницю" та "Про протиправне поглинання та захоплення підприємств", робота у доопрацюванні з урахуванням міжнародного досвіду Ліцензійних умов чинного законодавства, що забезпечить правомірну діяльність структур недержавної системи безпеки України.

З метою налагодження взаємодії між недержавним і державним секторами безпеки в рамках Громадського проекту має бути передбачено створення суспільно-консультативних рад при КМУ, МВС України, СБУ, Мінекономіки, Державній податковій адміністрації, Державній митній службі, Адміністрації державної прикордонної служби та інших органах державного управління.

Зазначені громадські ради повинні координувати зусилля, з одного боку, державних відомств, з другого — профільних громадських об'єднань, представників промисловості і підприємництва не тільки у сфері захисту суб'єктів господарювання будь-якої форми власності, а й у боротьбі з екстремізмом, корупцією, організованою злочинністю та іншими зазіханнями на національну безпеку.

На сьогодні подібні ради створені при Міністерстві внутрішніх справ України та отримано згоду на їх створення від Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України (ДПА), Державної митної служби України (ДМСУ) та ін.

Розуміючи необхідність впровадження в Україні загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі безпеки, Громадським проектом передбачено комплекс заходів з підвищення рівня освіти та кваліфікації працівників у цій сфері.

Зокрема, з метою створення в Україні системи підготовки фахівців для забезпечення безпеки та економічного захисту господарюючих суб'єктів в Україні за ініціативи УСПП Міністерством освіти і науки України введено нову спеціальність "Управління фінансово-економічною безпекою" освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр".

З метою підвищення кваліфікації спеціалістів, задіяних у сфері інформаційно-аналітичної діяльності, на базі Міжрегіональної Академії управління персоналом у навчальних планах запроваджено для вивчення студентами дисциплін "Основи безпеки підприємства" — для бакалаврів, а також для освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" — "Безпека підприємницької діяльності", у Київському міжгалузевому інституті підвищення кваліфікації за підтримки УСПП організовано навчально-практичні курси "Інформаційно-аналітична діяльність у системах прийняття управлінських рішень".

У подальшому планується створити власну систему замовлення з боку суб'єктів господарювання — підготовку спеціалістів з організації та супроводження різних видів економічної безпеки та захисту суб'єктів господарювання в Україні.

Для задоволення потреб суб'єктів підприємництва в інформаційно-аналітичних продуктах з різних аспектів економічної безпеки та захисту суб'єктів господарювання в Україні прийнято рішення про необхідність входження Громадського проекту на ринок ділової інформації з метою створення механізмів, що регулюватимуть його, та виконання функцій громадського контролю за якістю конкуренції на ринку. Враховуючи зазначене, в рамках УСПП розпочалось створення відповідного внутрішнього масиву ділової інформації, у тому числі спеціальних баз даних про недобросовісних клієнтів, страхувальників, фірми та осіб, пов'язаних із кримінальними структурами або випадками шахрайства з фінансовими ресурсами.

У перспективі планується створити недержавний Всеукраїнський реєстр служб безпеки та економічного захисту суб'єктів господарювання в Україні, а також надати УСПП деякі третейські функції з приводу потенційних конфліктів у сфері комерційної інформації та правових колізій, пов'язаних з цим видом бізнес-діяльності.

З метою здійснення ефективної політики розвитку недержавних служб безпеки та економічного захисту суб'єктів господарювання різних форм власності, підвищення якості їх діяльності, координації та взаємодії з правоохоронними органами і спеціальними службами держави, здійснюється активна робота зі створення Української Асоціації служб безпеки підприємств.

У контексті налагодження ефективної взаємодії з відомими міжнародними компаніями у сфері безпеки в квітні поточного року проведено низку консультацій з представниками однієї з найбільших груп ізраїльських компаній MGM investments, що спеціалізуються на розробці новітніх технологій і товарів у сфері безпеки. Їх результатом стало створення спеціальної комісії з питань міжнародного співробітництва при Раді УСПП з корпоративної безпеки, а також ініціювання співробітництва та взаємодії з ізраїльськими партнерами на українському ринку безпеки.

Подібні договори були підписані також між системою корпоративної безпеки УСПП і Некомерційним партнерством "Асоціація індустрії безпеки" України. Ними передбачено обмін нормативною та методичною документацією, яка регламентує діяльність сторін і забезпечення безпеки підприємництва, обмін спеціалістами для вивчення досвіду та надання практичної допомоги у цій сфері, здійснення спільних наукових досліджень та інші заходи.

У контексті підготовки та проведення в Україні у 2012 р. Чемпіонату Європи з футболу недержавна система безпеки в особі УСПП виступала з пропозицією активної співпраці з урядовими та іншими структурами щодо комплексного вирішення питання забезпечення безпеки цього міжнародного заходу.

Подібна взаємодія державного і недержавного сектору в питаннях організації безпеки та захисту суб'єктів господарювання масштабних заходів світового значення повністю відповідає існуючій міжнародній практиці. Департамент корпоративної безпеки

УСПП є координатором формування недержавної системи безпеки підприємництва.

З метою створення більш сприятливих умов для розбудови в Україні недержавної системи безпеки підприємництва відповідно до міжнародних стандартів у галузі безпеки, на наш погляд, необхідно на загальнодержавному рівні розробити та впровадити відповідну Концепцію, яка б ґрунтувалась на засадах прозорого партнерства влади і бізнесу, пошуку взаємоприйнятних компромісів з найважливіших питань у життєдіяльності держави.

Таким чином, актуальність питання полягає в об'єктивній необхідності подальшого дослідження зазначених елементів системи суспільно-економічних відносин та формуванні основних ринкових цілей із захисту торговельних операцій суб'єктів підприємницької діяльності з метою досягнення позитивних результатів у підприємницькій діяльності в Україні.

Література

1. *Конституція* України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Україна, 1996. — 54 с.
2. *Закон* України "Про основи національної безпеки України" // Уряд. кур'єр. — 30 липня 2003.
3. *Жабюк І. Я.* Стратегія і тактика забезпечення національної економічної безпеки в Україні // Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. "Україна в контексті світової цивілізації: традиції та сучасність" (м. Київ, 29 листоп. 2012 р.). — С. 35–44.
4. *Лянной Г.* Система экономической безопасности предпритяия / Г. Лянной // BOS – журнал о личной и коммерческой безопасности. — 2006. — № 7. — С. 16–19.
5. *Політична* економія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. О. Рибалкіна, В. Г. Бодрова. — К.: Академвидав, 2004. — 627 с.

УДК 355.233.11
М. О. ЛЕВЧЕНКО
В. М. ЛЕВЧЕНКО

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ НА КОНТРАКТНІЙ ОСНОВІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 242–246

Хто хоче миру, хай готується до війни; хто хоче перемоги, хай старанно навчає воїнів; хто бажає отримати сприятливий результат, хай веде війну, спираючись на мистецтво і знання, а не на випадок.
Вегецій

Забезпечення обороноздатності України є одним із найважливіших завдань органів державного управління.

Україна, проголосивши 24 серпня 1991 р. свою незалежність, прагне жити в мирі та дружбі з усіма державами світу. Однак нині не виключена можливість виникнення воєнних конфліктів, що загрожуватимуть суверенітету нашої країни.

Відповідно до Конституції України та Закону України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" це почесний обов'язок кожного громадянина (чоловічої статі) [1]. Це нелегкий, але дуже важливий і необхідний для суспільства вид діяльності, що характеризується складністю, високою напруженістю, динамічністю, суворою регламентацією, специфічністю спілкування. Усе це вимагає спеціальної підготовки також і молоді допризовного віку.

Найраціональнішим у цій ситуації виходом може бути перехід до якісно нової системи допризовної підготовки молоді, до служби за контрактом [2].

Комплектування військовослужбовцями контрактної служби дасть змогу Збройним силам утримувати їх такими, структура і чисельність яких відповідатиме економічним можливостям держави та завданням щодо її оборони, підвищити бойову готовність та вимоги до особового складу.

Для науки і практики необхідним є аналіз функцій, повноважень, пошук загальних закономірностей і особливостей у змісті та функціонуванні допризовної підготовки молоді до служби у Збройних силах України за контрактом та інших військових формуваннях, виходячи із сучасного світового досвіду, національних традицій, особливостей і системної логіки довгострокового прогресивного розвитку, необхідного для нашої держави.

Водночас, аналізуючи наукові дослідження комплексної проблеми забезпечення підготовки молоді до служби у Збройних силах України, вбачаємо, що ця проблема щодо ефективності державного управління у цьому напрямі як у теоретичному, так і практичному плані предметом самостійного дослідження не була.

Для цього нам потрібно визначити, як вдосконалити існуючу систему військово-патріотичного виховання та створити нові механізми допризовної підготовки молоді, яка підлягатиме призову на військову службу за контрактом, головною метою якого вважатиметься формування у них свідомого ставлення до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, набуття високих ділових і моральних якостей, виховання у них позитивного прийняття військової служби за контрактом, створення системи пропагування військової служби за контрактом.

Необхідність системного дослідження сутності, змісту, механізмів формування, умов та особливостей використання військової могутності Української держави як її невід'ємної структурно-функціональної складової зумовлена потребою наукового осмислення процесу забезпечення державотворчих зусиль, продемонстрованих Україною протягом десятиріччя державно-політичної незалежності. Проблема військової могутності України на рівні її самодостатнього державно-політичного забезпечення — новий напрям наукового осмислення сутнісних основ державотворення, оскільки у період 20-х, 40-х та початку 50-х років, а також XXI ст. окремі політичні сили України в несприятливих політичних умовах реалізували практичні заходи національного військового будівництва без їх належного державного забезпечення та теоретичного обґрунтування.

Суспільство на будь-якому етапі свого розвитку не може обходитися без особливого регулятивного механізму, який координує і спрямовує поведінку людей, забезпечує взаємодію, цілісність і розвиток їх діяльності.

Категорія "нормативно-правове регулювання" широко використовується у науці, але трактується вона неоднозначно. Існує думка, що нормативно-правове регулювання — це встановлення правових норм і підпорядкування останнім відповідних суспільних відносин шляхом спрямування поведінки їх учасників [3].

У юридичній науці під правовим регулюванням прийнято розуміти здійснюване за допомогою норм права і всієї сукупності правових засобів юридичний вплив на суспільні відносини [6]. Правове регулювання розглядають як процес, що розпадається на такі обов'язкові стадії, як видання

і загальна дія правової норми, виникнення прав і обов'язків (правовідносин), реалізація останніх і їх втілення у фактичній поведінці учасників суспільних відносин. Визначається також можливість існування факультативної стадії застосування права [8].

На наш погляд, правове регулювання — це сукупність засобів юридичного впливу на вирішення питань, пов'язаних з підготовкою молоді до військової служби. Чітка й ефективна підготовка молоді до служби у Збройних силах України на контрактній основі та інших військових формуваннях, яка створюється, обумовлює необхідність дотримання прав, обов'язків і відповідальність кожного її елементу. Це знаходить своє відображення у нормативних актах (закони України "Про Збройні сили України", "Про прикордонні війська", "Про оборону України", "Про військові навчальні заклади", "Про загальний військовий обов'язок", "Про мобілізаційну підготовку", "Про господарську діяльність у Збройних силах України", "Про майновий режим майна у Збройних силах України", "Про чисельність Збройних сил України", "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей").

Ця загальна характеристика механізму дії права у надзвичайних ситуаціях показує, що наука може дати важливі дані про складні проблеми, які потребують невідкладного розв'язання при забезпеченні дії права в небезпечних ситуаціях. Значна частина цих проблем ще досліджується спеціалістами [6; 9].

Аналіз нормативно-правових документів за 1995–2015 рр., які мають безпосереднє відношення до військової сфери, свідчить, що в основному в них знайшли своє втілення теоретичні та практичні основи воєнної політики в Україні.

Однак при цьому варто зазначити, що національну правову базу, передбачену Державною програмою будівництва та розвитку Збройних сил України на період до 2015 р., ще не можна вважати достатньою. Зусилля для її вдосконалення мають докласти як законодавча, так і виконавча влада України.

З метою вдосконалення Державної програми щодо взаємодії єдиної системи підготовки молоді до військової служби у Збройних силах України нами розроблено і рекомендовано запровадити програму проведення "Військової гри" [8], як кінцевий результат вивчення матеріалу з предмета "Допризовна підготовка" у навчальних закладах (загальноосвітніх, професійно-технічних училищах (ПТУ), технікумах, коледжах), яка розроблена для центрів соціальних служб для молоді, навчальних закладів та інших структур, що займаються військово-патріотичним вихованням молоді, та отримання ними практичних рекомендацій щодо проведення спартакіад на першість району, області серед допризовної молоді з метою популяризації служби у лавах Збройних сил України і підготовки до неї допризовної молоді, яка є складовою загального процесу підготовки молоді до військової служби за контрактом.

Необхідно звернути увагу на те, що нинішня стадія допризовної підготовки молоді до служби у Збройних силах України та інших військо-

вих формувань України з точки зору випробування її правового механізму і правового регулювання є своєрідним правовим експериментом. Зокрема, про це свідчить те, що під час прийняття правотворчих рішень з питань допризовної підготовки (військово-патріотичного виховання) відсутня впевненість у тому, що буде досягнуто конкретної мети, а також те, що ряд нормативно-правових актів невідповідні як за своєю суттю, так і за назвою.

Для вирішення цього питання в державі мають функціонувати відповідно прийняті нормативно-правові механізми державної підготовки молоді до військової служби у Збройних силах. Саме висока ефективність їх функціонування є гарантом комплектування Збройних сил України якісним професійним, зорієнтованим особовим складом.

Діючі механізми державного управління у сфері військового будівництва основну увагу зосереджують на допризовній підготовці молоді, яка охоплює середньоосвітні заклади (старші класи), професійно-технічні училища, технікуми, коледжі, вищі навчальні заклади, ТСОУ. У кінцевому рахунку, цивільна молодь та військовослужбовці строкової служби, які відібрані кандидатами для зарахування на військову службу, мають бути підготовлені до неї, мати необхідні початкові військові навички, морально-психологічну та фізичну підготовку тощо.

Тому найраціональнішим у цій ситуації виходом може бути перехід до якісно нової системи допризовної підготовки молоді до служби за контрактом.

На наш погляд, для вирішення цих проблемних питань рекомендується зробити таке:

• *по-перше*, вдосконалити чинні законодавчі акти України щодо комплектування Збройних сил України з урахуванням європейських стандартів;

• *по-друге*, вдосконалити систему допризовної підготовки новими напрямами та їх показниками якості, враховуючи європейські стандарти;

• *по-третє*, змінити ставлення до Збройних сил України шляхом активізації патріотичного виховання молоді до захисту Батьківщини;

• *по-четверте*, створити в усіх навчальних закладах групи попередньої військової підготовки для контрактної служби, в яких також проводити перепідготовку та допідготовку резервістів.

Таким чином, можна зазначити, що не повністю відпрацьовані та діють механізми якості щодо підготовки молоді. Проблеми у цьому напрямі існують. Система підготовки та відбір кандидатів для проходження військової служби на контрактній основі потребує вдосконалення. Ця проблема комплексна і її можливо вирішити на державному рівні тільки здійсненням комплексних заходів, які дадуть змогу підвищити ефективність механізмів державного управління підготовкою молоді до військової служби на контрактній основі.

Література

1. *Конституція* України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Голос України. — 1996. — 13 липня.

2. *Указ* Президента України “Про Державну програму переходу Збройних сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом” № 348/2002 від 17 квітня 2002 р.
3. *Указ* Президента України “Державна програма будівництва та розвитку Збройних сил України на період до 2005 року” від 28 липня 1997 р., № 40/97.
4. *Левченко М. О.* Система показників оцінювання ефективності механізмів державного управління підготовкою молоді до служби у Збройних силах України на контрактній основі // Вісник НАДУ. — К., 2003. — № 4. — С. 185.
5. *Левченко М. О.* Методика проведення “Військової гри” як складова програми “Допризовна підготовка” молоді до військової служби за контрактом // Вісн. НАДУ. — К., 2005. — № 2.
6. *Левченко М. О.* Комплектування Збройних сил України військовослужбовцями контрактної служби // Науково-практичні аспекти держ. упр. нац. безпекою: Матеріали інтеракт. семінару. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — С. 28–32.
7. *Левченко М. О.* Організаційно-правові аспекти розвитку державного управління підготовкою молоді до військової служби у військовій сфері // Зб. матеріалів наук.-практ. конф. НАДУ. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — С. 172–174.
8. *Томчук М. І., Конотопенко Я. І., Крамаченко Ю. В., Квашньов Ю. О., Гудим В. М.* // Допризовна підготовка: Підруч. для 10–11 кл. — К.: Вежа, 1996.
9. *Требін М. І.* Армія наступного сторіччя: можлива модель для України // Людина і політика. — 2000. — № 2. — С. 39–44.

УДК 338.48.005

М. О. ЛЕВЧЕНКО

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 247–254

Перспективи розвитку туризму в Україні вимагають істотного поліпшення управління цією сферою. У цьому контексті проблеми управління сферою туризму набувають неабиякої актуальності. Водночас у сучасній туризмології ще не склалось узагальненого розуміння сутності соціального управління цією сферою. Однією з причин такого становища слід визнати недостатню розробку методологічних засад дослідження й вивчення проблем управління сферою туризму, що обумовлює розкриття нами цих засад.

Розвиток сфери туризму та управлінські аспекти в туризмі, які впливають на розвиток та становлення туризму на сучасному етапі, діяльність суб'єктів управління щодо організації ефективного, цілеспрямованого функціонування і розвитку всіх рівнів туризму і системи туризму в цілому, з надання туристичних послуг громадянам відповідно до мети і завдання конкретного суспільства з урахуванням тенденцій світового туризму визначають актуальність цього питання.

Необхідно наголосити, що феномен управління, який спостерігається в системах різного класу, є предметом теоретичного пізнання спеціалістів багатьох галузей наукового знання. Глибинні основи управління були виявлені кібернетикою, яка характеризує управління як здатність складних динамічних систем здійснювати структурну та функціональну перебудову відповідно до змін в умовах внутрішнього і зовнішнього їх (систем) існування.

Отже, управління у сфері туризму є функцією будь-якої системи. А його головна властивість — це життєзабезпечення системи. Іноді й саме управління тлумачать як процес реалізації функцій. Процес управління пов'язаний з обміном інформацією та енергією між регулюючим і регульованим компонентами, які є обов'язковими для всіх саморегульованих систем — біологічних, соціальних, технічних.

Проте, коли йдеться про управління у цій сфері діяльності, не можна обмежитися лише висновками, використанням їх принципів та методів. Адже управління має справу з проблемами і процесами, що безпосередньо пов'язані з інтересами й потребами як окремих людей, так і малих та великих груп. Це означає, що лише за умови, коли з'ясовано

якісну характеристику соціального організму, виявлено закони його функціонування й розвитку, встановлено, що потрібно розуміти під умовами його існування і специфікою відносин, які складаються між ними і середовищем, відкриваються перспективи для з'ясування, за рахунок яких сил конкретне суспільство, або будь-яка організація, забезпечують свої цілісність, життєздатність та саморозвиток, і яке значення у цьому забезпеченні відіграють механізми управління.

Справді, з одного боку, управління у сфері туризму можна розглядати як науку, оскільки воно систематично вивчає явища, які згруповані в різноманітності теорії, і прагне на систематизованій основі зрозуміти, чому і як люди працюють разом для досягнення певної мети, і для того, щоб зробити ці системи співробітництва більш корисними для людства.

Проте потрібно визнати і деяку обмеженість науки управління, пов'язану з виміром явищ, які вивчаються: неможливо об'єктивно виміряти реакцію працівника на передбачуваний метод роботи та величину і значення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

З іншого боку, уявлення про складну потенційну взаємодію середовища й організації змушують думати про значну роль в управлінні якостей і талантів менеджера, його оцінки ситуацій управлінської діяльності. Інакше кажучи, управління (хоч і частково) є мистецтвом.

У цьому зв'язку теорія управління і результати наукових досліджень постають, швидше, як інструмент оцінки й розуміння складного світу організації, що допомагає керівнику передбачити вірогідний результат рішень, надавати перевагу найдоцільнішим з них, уникати непотрібних помилок.

Отже, для розуміння суті управління в туризмі необхідно не тільки вивчити практику управління туристичними організаціями в різноманітних ситуаціях, вдосконалюючи методику ситуаційного управління, а й передусім розібратися в суті основних концептуальних підходів до управління, що склалися до цього часу.

У сучасній науковій літературі виокремлюють чотири найважливіших підходи, які зробили істотний внесок у розвиток теорії і практики управління в туризмі:

• підхід з позицій виділення різних шкіл в управлінні: школа наукового управління; школа адміністративного управління; школа людських стосунків і науки про поведінку; школа науки управління чи кількісних методів;

• процесний підхід, який розглядає управління як безперервну серію взаємопов'язаних управлінських функцій;

• системний підхід, при якому організація розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів — люди, структура, завдання й технології, які орієнтовані на досягнення різних цілей в умовах мінливого зовнішнього середовища;

• ситуаційний підхід, у якому через велику кількість внутрішніх і зовнішніх факторів придатність різних методів управління визначається їх відповідністю певній ситуації.

На наш погляд, керувати туристичним підприємством необхідно та-

ким чином, щоб кожний працівник, з одного боку, міг чітко уявити свої можливості й варіанти використання свого потенціалу для подолання стресового стану в період ускладнення управлінської ситуації, набуття нею кризового характеру (що важливо для сучасної ситуації в Україні). А з другого боку, — оптимально використати власний потенціал для ефективної управлінської діяльності.

Вважаємо, що для управління сферою туризму в кризових ситуаціях можна застосовувати підходи, що гнучко й безперервно реагують на всю сукупність змін зовнішніх і внутрішніх факторів. Одним із таких підходів є процесний підхід до управління організацією.

У процесному підході, творцем якого вважають А. Файоля, управління розглядають як серію безперервних взаємопов'язаних дій, тобто процес — дію, яка має початок, кінець, тривалість і розвиток у часі. Ці дії, які важливі для досягнення успіху організації, називаються управлінськими функціями. Кожна функція складається з серії взаємопов'язаних дій і також розглядається як процес.

Таким чином, процес управління у сфері туризму може бути визначений як інтегрована сума (результат) усіх взаємопов'язаних управлінських функцій.

В Україні туристична індустрія перебуває в стадії становлення як самостійний сектор економіки. Тому туристичне господарство — важлива складова сфери послуг України. Його ефективне функціонування є індикатором позитивних змін в економіці нашої держави, важливою передумовою інтенсифікації міжнародних зв'язків та інтеграції країни у світове співтовариство. Пріоритетним напрямом розвитку сфери туристичних послуг є доведення їх якості до міжнародних стандартів та вдосконалення туристичних технологій, упровадження нових видів і форм обслуговування, що дасть змогу у більш повному обсязі задовольнити потреби клієнтів.

Проте недостатній рівень інвестицій та капіталовкладень, недосконаліть функціональної структури, низький рівень надання основних та додаткових послуг не дають можливості використати повністю наявний потенціал і зайняти належне місце серед найрозвиненіших туристичних країн світу.

Туризм розглядається як одна з найприбутковіших та тих, що інтенсивно розвиваються, галузей світового господарства. Про це свідчить той факт, що на частку туризму припадає близько 10 % світового валового національного продукту.

У цілому, в індустрії туризму й сферах економіки, пов'язаних з нею, зайнято 8,1 % працездатних жителів Землі. Розвиток туризму відіграє важливу роль у розв'язанні соціальних проблем. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму створюються нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни. Необхідність розвитку сфери туризму сприяє підвищенню рівня освіти, вдосконаленню системи медичного обслуговування населення, впровадженню нових засобів поширення інформації і т. д.

Наш аналіз становлення управління як науки свідчить, що найбільш соціологізованими є такі школи менеджменту, як школа людських відносин, школа науки про поведінку в поєднанні з системним, процесним та ситуаційним підходами. Вважаємо, що саме досягнення цих шкіл менеджменту мають входити до теоретичної основи вивчення соціологічних аспектів управління у галузі туризму.

Нові можливості з позицій гуманізації управління сферою туризму відкриває, на наш погляд, один із сучасних видів менеджменту — менеджмент людських ресурсів. На думку фахівців, його ефективність для управління в умовах глибинних змін, які нерідко ставлять під загрозу подальше існування, у період переходу від планової економіки до вільного ринку обумовлена підходом до людини-працівника як до найважливішого резерву будь-якої діяльності.

Оскільки туристичне підприємство є відкритою системою, воно зможе вижити тільки тоді, коли задовольнятиме потреби споживача і зовнішнього середовища. Щоб одержати прибуток, потрібний для виживання, підприємство має постійно стежити за середовищем, у якому воно функціонує.

Управління діяльністю туристичних підприємств полягає в особливому сполученні системного, адаптивного та ситуаційного управлінських підходів, результатом чого є максимальна адаптація сервісної діяльності туристичних підприємств до сучасних потреб споживачів і можливість своєчасно змінювати та оновлювати асортимент послуг, що є основою підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності.

Основними принципами системи управління діяльністю туристичного підприємства є:

- спрямованість на задоволення споживача;
- узгодженість цілей керівника підприємства та колективу;
- орієнтація на бізнес-процеси;
- мотивація поведінки та соціальна відповідальність;
- безперервність удосконалень, розвитку та навчання.

Принципи управління туристичним підприємством враховують і внутрішнє, і зовнішнє середовище.

Внутрішнє середовище підприємства формується під впливом змінних, які безпосередньо впливають на процес виробництва та продаж туристичного продукту.

Основними внутрішніми змінними, тобто елементами внутрішнього середовища підприємства, є:

- цілі;
- структура;
- завдання;
- технологія;
- персонал (люди);
- організаційна культура.

Усі елементи внутрішнього середовища підприємства взаємопов'язані між собою і діють як єдине ціле.

Фактори зовнішнього середовища поділяють на два основних типи:

- фактори прямої дії: постачальники комплексного туристичного продукту, споживачі, конкуренти, нормативна державна документація;
- фактори непрямої дії: стан економіки, політична ситуація, науково-технічний прогрес та ін.

Взаємозв'язки між елементами внутрішнього і зовнішнього середовища постійно підтримуються за допомогою інформації.

Управління діяльністю туристичних підприємств здійснюється на основі економічних, організаційно-розпорядчих та соціально-психологічних методів.

Економічні методи включають: господарський розрахунок, фінансування, кредитування, оподаткування, регулювання цін, матеріальне стимулювання праці та ін. За допомогою економічних методів створюється стабільний механізм економічної зацікавленості персоналу в кінцевих результатах діяльності.

Для економічних методів характерним є ефективний прямий вплив на економічні (матеріальні) інтереси як окремого працівника туристичного підприємства, так і всього колективу.

Організаційно-розпорядчі методи забезпечують підтримку організованості в роботі та високої дисципліни праці, без чого практично неможливе ефективне господарювання. До числа основних організаційно-розпорядчих методів, які застосовуються в управлінні туристичним підприємством, належать: статут підприємства, нормативи, інструктування працівників щодо раціонального виконання функцій та накази, розпорядження щодо оперативного виконання і координації завдань, ритмічного виконання робіт та дотримання правил, за якими працює туристичне підприємство.

Основою для організаційно-розпорядчих методів управління є вказівки керівництва у вигляді наказів, розпоряджень та інструкцій.

Характерним для цієї групи методів є те, що вони підтримують і розвивають у працівників прагнення до самовираження шляхом визнання здібностей, заслуг, творчого підходу до праці та індивідуальної неповторності.

В організації процесу управління слід мати на увазі й те, що функції управління виступають як форма, а методи управління — як зміст його процесу.

На наш погляд, з такого розуміння співвідношення законів і принципів необхідно виходити при визначенні принципів управління сферою туризму.

При цьому потрібно враховувати, що системи принципів управління змінюються в процесі суспільного розвитку і соціального управління. Проте основні принципи менеджменту цілком зникнути не можуть, оскільки відображають вимоги до системи соціального управління. Форми ж і методи використання цих принципів на різних етапах соціального розвитку можуть і мають бути різними.

Реалізація розглянутих принципів у процесі соціального управління в туристичному трудовому колективі здійснюється з використанням матеріальних, моральних та адміністративних засобів. До матеріальних засобів належать засоби та умови праці, заробітна плата, премії тощо. До моральних — публічна оцінка роботи підлеглих керівниками, подяки, присвоєння престижних звань, нагородження грамотами, подання для нагородження орденами й медалями. Адміністративні засоби соціального управління містять усні розпоря-

дження, письмові накази й розпорядження, різного роду покарання: зауваження, догана й сувора догана, звільнення з роботи.

Функціональна структура зводиться до групування персоналу для виконання тих завдань, які вони виконують.

Переваги функціональної структури:

- стимулює ділову та професійну спеціалізацію;
- завдання зосереджуються у кваліфікованих керівників.

Недоліки:

- підрозділи можуть бути більш зацікавленими у реалізації цілей та завдань своїх підрозділів, ніж у реалізації спільних цілей усього підприємства. Цей факт спричиняє можливість збільшення конфліктів між функціональними підрозділами;
- у системі управління часто з'являється велика кількість інформації (іноді суперечливої);
- ускладнюється координація управлінського впливу в результаті отримання виконавцями вказівок від кількох функціональних органів.

Для ефективного управління сферою туризму необхідно враховувати як загальноуправлінські підходи, так і специфіку управління цією сферою.

Серед основних положень загальної управлінської теорії, на які спирається управління сферою туризму, визначимо такі:

- спрямованість на задоволення споживача;
- узгодженість цілей керівника підприємства та колективу;
- орієнтація на бізнес-процеси;
- мотивація поведінки та соціальна відповідальність;
- безперервність удосконалень, розвитку та навчання.
- здійснення управління через реалізацію основних функцій: планування, організації, мотивації, контролю та зв'язуючих процесів — прийняття рішення та комунікації, а також "лідерства" (керівництва);
- управління може бути ефективним за наявності в ньому цілеспрямованості, прогностичності, циклічності, партисипативності та ін.;
- управління може бути ефективним, якщо відповідатиме таким вимогам:

а) адекватність критеріїв ефективності управління;
б) врахування людського фактора;
в) існування відповідності механізму управління складності і можливості об'єкта;
г) наявність зворотного зв'язку;

- наявність обов'язкових атрибутів управління: функції, організаційна структура та організаційний механізм.

Специфіка управління сферою туризму значною мірою обумовлена тим, що сучасний український туризм перебуває в процесі становлення, а отже управління в туризмі має проводитись, з наукової точки зору, обґрунтовано, послідовно.

Отже, управління сферою туризму визначається такими особливостями:

- управління здійснюється переважно через взаємодію людей;
- специфіка туристичної діяль-

ності як об'єкта управління;
- недостатність професійної підготовки управлінців цією сферою;
- слабка та нерозвинена матеріально-технічна база туризму в Україні.

Усі ці особливості мають бути враховані в управлінні галуззю туризму.

Варто також відзначити, що в реалізації управлінських методів галуззю туризму є необхідність також враховувати готельний бізнес як складову туризму і всі необхідні моменти управлінських аспектів.

Останнє особливо важливе для українського суспільства, оскільки в умовах його реформування проблема полягає не в тому, як робити, а в тому, що робити. Отже, можна зробити висновки:

1. Для розуміння сутності управління в туризмі необхідно не тільки вивчити практику управління туристичними організаціями в різноманітних ситуаціях, вдосконалюючи методику ситуаційного управління, а й передусім розібратися в сутності основних концептуальних підходів до управління, що склалися до цього часу.

2. Вважаємо, що для управління сферою туризму в кризових ситуаціях можна застосовувати підходи, які гнучко й безперервно реагують на всю сукупність змін зовнішніх і внутрішніх факторів. Одним із таких підходів є процесний підхід до управління організацією.

3. Туризм розглядається як одна з найприбутковіших та тих, що інтенсивно розвиваються, галузей світового господарства. Про це свідчить той факт, що на частку туризму припадає близько 10 % світового валового національного продукту.

4. Варто також відзначити, що в реалізації управлінських методів галуззю туризму є необхідність також враховувати готельний бізнес як складову туризму і всі необхідні моменти управлінських аспектів.

На сьогодні специфіка управління сферою туризму в сучасній Україні значною мірою обумовлена тим, що український туризм перебуває в процесі становлення, а отже управління в туризмі має проводитись, з наукової точки зору, обґрунтовано, послідовно.

Література

1. *Горський С. В.* Соціологія: Навч. посіб. — К.: КУТЕП, 2003.
2. *Дмитренко Г. А.* Стратегічний менеджмент: умови управління освітою на основі кваліметричного підходу. — К.: ІЗМН, 1996.
3. *Добреньков В. И., Кравченко А. И.* Фундаментальная социология: В 15 т. Т. XI. Культура и религия. — М.: ИНФРА–М, 2007. — 1104 с.
4. *Зорин И. А., Квартальнов В. А.* Энциклопедия туризма. — М.: Финансы и статистика, 2000.
5. *Лукашевич О. Н.* Психология туризма: концептуальное определение: Монография. — К.: Изд-во КУТЕП, 2004. — 228 с.
6. *Маскон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента: Пер. с англ. — М.: Дело, 1992.
7. *Філософія* і культорологія туризму / За ред. В. С. Пазенок. — К.: КІТЕП, 2001. — 138 с.
8. *Энциклопедический* социологический словарь / Под общ. ред. Г. В. Осипова. — М.: ИСПИ РАН, 2006. — С. 839.

9. *Щёкин Г. В.* Теория социального управления: Монография. — К.: МАУП, 1996.

10. *Туризм*, гостеприимство, сервис: Словарь-справ. / Под ред. Л. П. Воронковой. — М.: Аспект Пресс, 2002.

УДК 351.746.1 (477)

ДОНОСО ВАРГАС ДІЄГО ХОСЕ
ДОНОСО ВАРГАС САНТЬЯГО ФЕЛІПЕ
ДОНОСО ВАРГАС ХАВІЄР

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 255–259

Модернізація у політичній сфері, зокрема модернізація політичної системи, характеризується, на думку фахівців, становленням та зміцненням національних суверенних держав, правових структур державності, реального розподілу основних гілок влади, політичної демократії. Крім того, вона пов'язана з реальною активізацією політичної участі населення, розвитком багатопартійності та, зрештою, становленням і розвитком відкритих плюралістичних систем [1].

У сучасній суспільній думці термін "модернізація" означає, з одного боку, механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення, з другого — складну сукупність соціально-економічних, культурних та політичних змін, що відбуваються в суспільстві [9, *238*].

Відомий зарубіжний дослідник С. Хантінгтон в одному з популярних геополітичних трактатів кінця XX ст. "Зіткнення цивілізацій" виокремив такі структурні політичні складові процесу модернізації:

1) раціоналізація влади;

2) диференціація соціальних, державних та громадянських структур;

3) підвищення рівня політичної участі.

Натомість у "Політологічному енциклопедичному словнику" політична модернізація трактується як процес трансформації суспільства, що супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та активізацією політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах, менш розвинених [6, *364–365*].

Варто підкреслити, що політична система суспільства як система суспільних інтересів, її складових є однією з найважливіших атрибутивних ознак народу як суб'єкта політичного процесу. Для політичної системи життєво важливо постійно адаптуватися до інтересів народу, підпорядковувати їх своїм інтересам, досягати певного консенсусу інтересів народу і власне інтересів політичної системи, відповідати на сподівання народу.

Вперше в історії незалежної України на початку 2007 р. Указом Пре-

зидента України була затверджена Стратегія національної безпеки України, яка визначає життєво важливі національні інтереси, окреслює зовнішні та внутрішні умови їх реалізації, встановлює цілі, пріоритети та завдання держави, відтворює рівень розуміння питань національної безпеки, який нині існує в українському суспільстві та політичному середовищі. Стратегію можна вважати відправним пунктом для консолідації зусиль політичних сил щодо розвитку країни і своєрідною "дорожньою картою" для української влади у сфері створення гарантій національної безпеки.

Стратегія виступає системою координат як для оцінки ефективності державної влади, так і для комплексного планування діяльності її органів у сфері оборони і національної безпеки. На її основі може бути забезпечена цілеспрямована й узгоджена діяльність держави та суспільства, консолідація політичних сил та їх конструктивна взаємодія, незворотність реформ і спадкоємність політичної системи. Стратегія національної безпеки визначає засади, на яких будуються державні програми в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства [2; 3; 7; 4, *137–140*].

Життєво важливими національними інтересами України Стратегія проголошує: права і свободи людини і громадянина; суверенітет України, її територіальну цілісність, недоторканність державного кордону, демократичний конституційний лад, верховенство права; соборність держави на основі консолідації усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп навколо цінностей незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України; конкурентоспроможність держави та економічний добробут населення шляхом всебічного розвитку людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; удосконалення механізмів реалізації конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; неухильне додержання гарантій незалежності та об'єктивності суду; обмеження втручання держави у діяльність економічних об'єктів, громадян, громадських організацій та політичних партій, релігійних об'єднань; безпечні умови життєдіяльності, захист навколишнього природного середовища; збереження й розвиток духовних і культурних цінностей суспільства; гармонійні відносини з іншими державами світу, сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного і рівноправного його члена [7; 8].

Таке визначення національних інтересів важливе не лише тим, що спрямовує зусилля держави на досягнення певних результатів, а й тим, що дає можливість перейти до конструктивної побудови безпекової політики [5, *42–45*].

Головними загрозами національним інтересам України Стратегія визначає: відсутність належного рівня національної єдності; нестабільність економічного розвитку; збільшення кількості екологічних та техногенних катастроф; невідповідність сектору безпеки потребам суспільства і викликам часу; мінливість і суперечливість зовнішнього середовища; розповсюдження тероризму; нега-

тивний зовнішній вплив на інформаційний простір України.

Стратегія передбачає розбудову ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою, орієнтованої на досягнення стратегічної мети політики національної безпеки України, — забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави, додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, гарантування європейських стандартів добробуту населення, — в умовах динамічних зовнішньо- та внутрішньополітичних змін, багатоплановості і, в багатьох випадках, непередбачуваності загроз.

Стратегія окреслює пріоритети та напрями діяльності держави у сфері національної безпеки. Головними з них є такі:

• Досягнення національної єдності та консолідації суспільства через формування національної ідентичності, поширення ідей спільної історичної долі, продовження реформування політичної системи в напрямі утвердження плюралістичної демократії, розвиток політичних комунікацій.

• Підвищення ефективності системи державного управління та місцевого самоврядування через удосконалення конституційного регулювання суспільних відносин, взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, розмежування бізнесу та влади, проведення адміністративної реформи.

• Забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки через поліпшення інвестиційного клімату, інноваційна діяльність, реформування податкової системи та проведення земельної реформи.

• Забезпечення енергетичної безпеки країни шляхом зменшення енергетичної залежності та диверсифікації джерел енергопостачання, підвищення ефективності управління паливно-енергетичним комплексом.

• Досягнення високих соціальних стандартів та розв'язання демографічних проблем через зміцнення середнього класу, подолання диспропорцій міграційних процесів, розвиток освіти та реформування системи охорони здоров'я, ліквідація дитячої безпритульності.

• Створення безпечних умов життєдіяльності та захист навколишнього середовища шляхом збалансованого природокористування, поліпшення екологічного стану водних ресурсів, розбудови єдиної державної системи цивільного захисту, реформування житлово-комунального господарства.

• Реформування інститутів сектору безпеки, яке передбачає підтримання Збройних сил України та інших військових формувань у стані високої боєздатності, забезпечення необхідного рівня їх фінансування, досягнення оптимальної чисельності структур сектору безпеки, удосконалення правової бази, приведення кримінального законодавства та судочинства у відповідність до стандартів і рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу.

• Прискорення реалізації судової реформи шляхом забезпечення про-

зорості діяльності судів, оптимізації системи судів загальної юрисдикції, посилення гарантій незалежності суддів, радикального підвищення рівня судових рішень.

• Розвиток системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави через удосконалення законодавчого забезпечення, розвиток ціивільно-військових відносин, поступову демілітаризацію правоохоронних та розвідувальних органів, залучення громадськості до вироблення та реалізації оборонної політики.

• Забезпечення зовнішніх сприятливих умов для розвитку та безпеки держави шляхом зміцнення системи колективної безпеки на європейському та євроатлантичному просторах, захисту та підтримки українських громадян за кордоном, завершення правового оформлення державного кордону, розвиток відносин з ЄС і НАТО, врегулювання "заморожених" конфліктів [7; 8].

Ці пріоритети та завдання передбачають невідкладне проведення реформ усіх складових життєдіяльності суспільства та держави — політичної, адміністративної, судової, податкової, земельної, місцевого самоврядування, освіти, охорони здоров'я, сектору безпеки. Вони можуть бути реалізовані, на думку аналітиків, тільки консолідованими зусиллями державних інститутів України.

Ефективність дій влади щодо забезпечення національної безпеки, на наш погляд, має оцінюватися з точки зору реалізації завдань та пріоритетів, визначених Стратегією. В умовах, коли змінюється зовнішній політичний ландшафт і відбуваються складні внутрішньополітичні трансформації, національна безпека може гарантуватися тільки тоді, коли всі владні інститути України дотримуватимуться у своїй діяльності положень Стратегії національної безпеки України.

Ключова роль у консолідації дій влади, спрямованих на виконання Стратегії, належить Президенту України як главі держави, Верховному головнокомандувачу Збройних сил та Голові Ради національної безпеки і оборони України [1].

Забезпечення виконання Стратегії відповідно до чинного законодавства покладене на Кабінет Міністрів України, який, зокрема, має щорічно затверджувати план заходів, спрямованих на її виконання. На жаль, як відомо, такий план на 2007 р. і подальші роки так і не було затверджено. Звідси випливає необхідність створення гарантій реалізації Стратегії та вдосконалення механізму виконання її положень.

Реалізація цілей, визначених Стратегією, потребує ефективного централізованого управління на основі системного підходу. Відтак у розв'язанні проблеми налагодження дієвого механізму реалізації Стратегії ключове місце посідає створення системи інтелектуального забезпечення.

Зокрема, на наш погляд, при розробці механізму реалізації Стратегії має посилюватися роль Ради національної безпеки і оборони України як системоутворюючої державної інституції в управлінні національною безпекою. До сфер діяльності Ради можуть бути віднесені, на думку ана-

літиків, як концептуалізація — визначення основних джерел (носіїв, об'єктів) загроз національним інтересам, їх пріоритетності та оцінка наявних і прогнозованих можливостей щодо їх нейтралізації, так і стратегічне планування необхідних заходів забезпечення Стратегії.

Отже, національна безпека держави в умовах модернізації політичної системи одержала належну нормативно-правову базу для реалізації своєї стратегії відповідно до національних інтересів України.

Література

1. *Конституція* України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. *Закон* України "Про основи національної безпеки України"// Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
3. *Закон* України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
4. *Доносо Варгас Дієго Хосе, Донсо Варгас Сантьяго Феліпе, Доносо Варгас Хавієр*. Стратегія національної безпеки України в умовах глобалізованого світу // Становлення і розвиток української державності: [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2008. — Вип. 9: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. "Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право, духовність", м. Київ, МАУП, 21 берез. 2013 р. / Редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2013. — С. 137–140.
5. *Медвідь Ф. М., В. Х. Дієго Доносо, Рзаєв Ільхам Сахіб огли*. Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється // Наук. праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К.: МАУП, 2001. — Вип. 3 (30). — К.: ДП "Вид. дім "Персонал". — 2011. — С. 42–45.
6. *Політологічний* енциклопедичний словник. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
7. *Указ* Президента України "Про стратегію національної безпеки України" від 12 лютого 2007 р., № 105/2007 // Уряд. кур'єр. — 2007. — № 43. — 7 березня.
8. *Про рішення* Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року "Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України": Указ Президента України № 389/2012.
9. *Сучасний* словник із суспільних наук / За ред. О. Г. Данильян, М. І. Панов. — Х.: Прапор, 2006. — 432 с.

УДК 339.19
Г. В. БАБІЧ

ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ В УКРАЇНІ НА ДЕРЖАВНОМУ І МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 260–261

Поглиблення інтеграції України в систему міжнародних економічних відносин та активізація зовнішньоекономічних зв'язків, посилення міграції спричиняють зростання неприйнятних способів ведення господарської діяльності. До останніх належить, зокрема, економічна злочинність, яка перешкоджає розвитку виробництва, поглинає інвестиційні ресурси, зменшує надходження до державного бюджету. Серед економічних злочинів значну загрозу для розвитку економіки становить контрабанда.

Боротьбою з контрабандою займаються різні державні органи та установи: спецслужби, прикордонна охорона, митниці, місцеві органи влади. У структурі Державної митної служби України для боротьби з контрабандою та порушенням митних правил створено підрозділи боротьби з контрабандою та порушенням митних правил. Ця боротьба здійснюється не тільки шляхом удосконалення та виправлення помилок у керівництві економікою, а й посиленням силових та адміністративних методів.

Аналіз стану боротьби з контрабандою свідчить про те, що хоча заходи, передбачені Державними програмами протидії контрабанді, здебільшого й були виконані, проте не були вирішені основні завдання, а саме усунення економічних передумов, які сприяють контрабандній діяльності; підвищення ефективності митного і прикордонного контролю.

Наразі міжнародна практика боротьби з контрабандою включає у себе широкий спектр дій, що ґрунтуються на різноманітних національних моделях антиконтрабандної діяльності. Ці дії включають в себе довгострокові стратегії розвитку, підкріплені міжнародними угодами і значними фінансовими ресурсами. Створення нормативно-правової бази шляхом підготовки й укладення міжнародних договорів є, безумовно, важливим етапом у боротьбі з економічною злочинністю. Але необхідно вживати практичних заходів з реалізації цих угод, особливо щоб їх реалізація приносила вагомі конкретні результати.

У силу геополітичних особливостей розташування, використання усіх можливих інструментів протидії контрабанді не завжди може бути використано на практиці. Напри-

клад, досвід США, Ірану із будівництва укріплень на прикордонних ділянках. На сьогодні в Україні навіть остаточно не визначено державний кордон на певних ділянках території. Використовуються ті форми роботи, реалізація яких можлива державою на практиці. Між Україною і країнами-сусідами укладені договори про взаємну співпрацю щодо протидії контрабанді, поширені взаємні перевірки супроводжувальних документів і регулярний обмін інформацією щодо недопущення контрабанди. Активно використовується фінансова допомога міжнародних організацій щодо протидії контрабанді сигарет, наркотиків тощо. Проводиться обмін досвідом між прикордонниками різних країн.

Крім того, Держмитслужба України активно співпрацює у цьому напрямі з Європейським офісом по боротьбі з шахрайством (OLAF), Місією Європейського Союзу по прикордонній допомозі Молдові та Україні (EUBAM) та іншими компетентними органами іноземних країн.

Україна має серйозні наміри щодо підписання угоди з ЄС, що забезпечить прогрес і готовність європейських інститутів до більш тісного співробітництва з українськими.

Підсумком реалізації здійснюваних практичних заходів є поступове налагодження механізмів зниження впливу незаконного товарообігу. Зазнає змін законодавство України у цій сфері і поглиблюється співпраця на міжнародному рівні.

УДК 378. 111
А. В. БОДРОВ

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 262–265

Головним фактором становлення демократичної держави є громадянське суспільство. Розвиток громадянського суспільства є важливим напрямом демократичної модернізації суспільства, умовою соціальної стабільності та національної безпеки. Суттєвими ознаками такого розвитку є становлення відкритого суспільства, роздержавлення приватного життя громадян, відокремлення його від казарменого офіціозу державної бюрократії, цінування багатоманітності форм його прояву. До основоположних принципів функціонування громадянського суспільства слід віднести економічний і політичний плюралізм, особисту свободу, публічність і загальну поінформованість, справедливість і суворе виконання законів. Останніми роками проблема громадянського суспільства опинилася в центрі теоретико-політологічних та правових дискусій. Вагомими у цьому зв'язку є наукові доробки таких дослідників, як В. Авер'янов, В. Андрейцев, Є. Голована, М. Михальченко, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скрипнюк, В. Тацій, Ю. Шемшученко, В. Шаповал та ін. У сучасній літературі йдеться про те, що громадянське суспільство охоплює весь спектр суспільних відносин, які не пов'язані з функціонуванням державних інститутів. Воно характеризується як система громадян і людських спільнот, що самоорганізуються, зосереджуючись у царині недержавних відносин. Громадянське суспільство розглядається як об'єднання вільних і рівних громадян, тобто як континуум, що не є ані державою, ані сім'єю. У такій спільноті громадяни мають права і можливості, виходячи зі спільних інтересів та потреб, єднатися в економічній, соціально-політичній та інших сферах. При цьому вони обирають на власний розсуд шляхи досягнення своїх цілей. Тобто мікроструктура *громадянського суспільства* складається із *безлічі недержавних організацій*, які:

- є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації і самостійної реалізації ними власних інтересів;
- захищають інтереси певної групи в її протиборстві а іншими групами інтересів;
- зменшують деструктивну силу протистояння інтересів і впорядковують енергію людей, вводячи

в організоване русло протести, акції непокори тощо;
- оберігають суспільну систему від хаосу і створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади;
- виступають гарантом непорушності особистісних прав громадян, дають їм упевненість у своїх силах, є опорою у їх можливому протистоянні з державою [2].

У цьому сенсі важливим питанням, яке потребує відповіді, є таке: чим є неурядові організації відносно громадянського суспільства. У суспільстві є різні підстави для громадянських дій. Ці підстави являють собою спроби вчених досягти двох, або однієї з двох цілей. По-перше, це спроба описати існуючі підстави для громадянських дій. По-друге, у деяких випадках, це спроба навести переконливі аргументи відносно того, що людям варто вести себе по-громадянськи, або показати, чому люди вчиняють громадянські дії. Можна судити про те, які саме підстави існують на практиці лише за цими спробами, або створити власні спроби, які, проте, тільки такими й залишаться. Крім цього, можна також дослідити природу цих підстав, як саме вони виникають, що підтримує їх існування і чим вони є.

Видатний соціолог Е. Дюркгейм говорить: "Ми хочемо не вивести моральність з науки, але створити науку моральності, що є зовсім іншою справою. Моральні факти — такі самі явища, як й інші, вони полягають у правилах поведінки, які пізнаються за деякими відмінними ознаками. Тому має існувати можливість їх спостерігати, описувати, класифікувати і шукати закони, що їх пояснюють" [1]. Саме таким шляхом намагається йти і теорія "громадянського суспільства".

Як ми вже зазначали, багато дослідників проблеми громадянського суспільства основну увагу зосереджують на неурядових організаціях. Такі дослідження є важливим елементом концепції громадянського суспільства. Але здійснюючи їх, слід пам'ятати, що за фактичним дотриманням, за матерією громадянського суспільства, має стояти щось, що, за логікою протиставлення, ми можемо назвати (виходячи з термінології Ф. Хайека) — духом громадянського суспільства. При дослідженні громадянського суспільства важливо не забувати про цю обставину. Оскільки не все, що можна сприйняти як матерію громадянського суспільства, є нею насправді (у термінології, яку ми застосовували вище, не є "матерією" громадянського суспільства, а є діями, подібними до громадянських).

Особливість фактичного дотримання полягає в тому, що воно залежить від конкретних фактів, відносно яких застосовуються правила спонтанного порядку. Таким чином, дві обставини впливають на зміст і форму матерії — дух (спонтанні правила) та конкретні факти, відносно яких вони застосовуються, звідси і різноманітність матерії громадянського суспільства, яку ми можемо спостерігати у вигляді міжперсональних відносин людей, відносин у рамках певних організацій та участі і належності до цих організацій, і в масових колективних акціях.

Спонтанний порядок, або дух громадянського суспільства, проявляє

свою присутність у видимих діях. Ці видимі дії є матерією громадянського суспільства і вони є різноманітними. Різноманітність матерії випливає з того, що на її зміст і форму впливають два фактори — дух (спонтанні правила) та конкретні факти, щодо яких вони застосовуються.

Особливістю правил усіх спонтанних порядків є те, що вони можуть застосовуватись до невизначеної кількості конкретних фактів. Це відбувається тому, що вони не є чіткими, регулюють діяльність загалом, а не якусь певну діяльність. Люди, які підкоряються цим правилам, діють у різних обставинах і застосовують ці правила відносно різних фактів. Звідси, із взаємодії правил та навколишньої нас різноманітної реальності, і виникає різноманітність проявів громадянського суспільства, до яких можна віднести такі явища, як *неурядові організації*, благодійництво, мітинги та ін.

Можна припустити, що в різний час та в різних регіонах світу, зважаючи на відмінності в умовах життя людей, на відмінності у конкретних фактах, до яких застосовувалися і застосовуються правила, існували відмінні прояви громадянського суспільства. Вони виникали і зникали відповідно до змін, які відбувалися у світі. Саме завдяки цьому громадянське суспільство має "історичні (часові) та національні (просторово-географічні) різновиди" [3].

Так, наприклад, виникнення такого явища, як глобалізація, призвело до виникнення міжнародних *неурядових організацій*. І оскільки ми не можемо точно спрогнозувати умови нашого майбутнього життя, то не можемо спрогнозувати, якими будуть прояви громадянського суспільства в майбутньому. Поширеність на певному часовому проміжку якогось з проявів громадянського суспільства можна пояснити його ефективністю. І на нинішньому етапі розвитку громадянського суспільства виокремлюється такий його прояв, як *неурядові організації* (про те, що громадянське суспільство проявляється в неурядових організаціях вже говорив Х. Апхайер у своїй праці "Громадянське суспільство і третій сектор").

Ми вже говорили, що дослідження потенційного стану громадянського суспільства, тобто безпосередньо його духу, є малорезультативним, оскільки він не піддається сам по собі ні точному спостереженню, ні, особливо, вимірюванню. І тому потрібно не зосереджуватися на його потенційному стані, а шукати видимі дії, в яких він виявляє свою присутність. Але ми можемо досліджувати дух і без звернення до видимих дій, тобто фактично у потенційному стані. Для цього нам слід обрати предметом дослідження окрему особистість, громадянина (поміняти систему координат).

Зазначимо, якісною ознакою громадянина, на наш погляд, є громадянськість. Громадянин — це формальний статус, який передбачає наділення певною сукупністю прав та обов'язків, а громадянськість, як його якісна ознака, вказує: чи дотримується він своїх обов'язків, чи користується наданими йому правами, і наскільки, в якому обсязі. З цим можна погодитись, але слід зауважити, що ці поняття не є жорстко пов'язаними. Х. Мюнклер у своїй праці

“Громадянська компетентність” розрізняє статус громадянина, з одного боку, а з другого — певні якості та кваліфікаційні характеристики володарів цього статусу, фактично громадянськість, яку розшифровує як здатність і готовність громадян до *активної участі*, їх інтерес до примноження не тільки особистих, приватних, а й суспільних надбань, тобто їх орієнтацію на суспільне благо або їх почуття солідарності, що свідчить про їх готовність до вчинків, дій, зусиль, для яких або взагалі не очікується ніякої матеріальної компенсації, або така є лише незначною.

Підсумовуючи, слід зауважити, що синтез інституціонального і корпоративного підходів при дослідженні політичних процесів і структур дає можливість не тільки більш повно представити весь спектр груп інтересів, які діють на політичній сцені — асоційованих, комунальних, інституціональних, протестних тощо, а й більш адекватно описати різноманіття конкретно-історичних форм демократичних політичних систем. Неурядові організації допомагають громадянам усвідомити, що діяльність влади можна оцінювати й усвідомити критерії для оцінки діяльності держави та політиків та взяти контроль над політичними та державними рішеннями, які зачіпають їх інтереси. Фактично, головним об’єктом, на який спрямовані ці вторинні функції, є громадянськість. Точніше її виховання, підтримання і її розвиток. Отже, неурядові організації виступають одними з агентів, відповідальних за те, який рівень громадянськості притаманний громадянам.

Література

1. *Загальна* наука права і політики. — Прага, 1923. — Т. 1. — 568 с.
2. *Неурядові* організації Європейського Союзу: порівняльний аналіз громадських організацій України. — К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2002. — 48 с.
3. *Парсонс Т.* Про соціальні системи / За ред. В. Ф. Часникової і С. А. Белановського. — М., 1999. — 323 с.
4. *Підходи* до інтерпретації політичного процесу категорії політичної науки. — М.: Рос. політ. енцикл. (РОССМЕН), 2002. — С. 321–331.
5. *Сморгунов Л.* Сучасна порівняльна політологія: Підруч. — М. 1999. — 276 с.
6. *Хайек Ф. А.* Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. — Т. 1. Правила та порядок. — К.: Сфера. — 1999. — 196 с.
7. *Хуснутдінов О. Я.* Громадський рух як рушійна сила формування громадянського суспільства (Третій сектор в Україні).

УДК 35.073.53:354.82: 3.076
С. Є. ГУЛА
О. А. ГУЛА

ПОВНОВАЖЕННЯ МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 266–268

Конституцією України визначено, що Україна є демократичною та правовою державою. Важливою складовою демократичної форми правління є забезпечення участі громадянина в управлінні державними справами та формування заможного, справедливого та ефективного суспільства. Конституція України (ст. 38) передбачає таку можливість, а саме: громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1].

Головним завданням у цьому руслі є практичне втілення положень, які закріплені у багатьох прогресивних наукових дослідженнях, але залишаються лише на рівні теорії і очікують свого впровадження. Необхідно відзначити, що вітчизняні науковці та фахівці права (Т. В. Наливайченко, А. П. Мукшименко, О. В. Андрійко) багато в чому розкрили та розробили проблематику інституту державних закупівель та громадського контролю за діяльністю уповноважених органів на здійснення державних закупівель.

Відповідно до п. 1 Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, це Міністерство є спеціально уповноваженим органом у сфері державних закупівель [2].

Необхідно відмітити, що саме від вищезазначеного Міністерства залежить як формування, так і реалізація державної політики у сфері здійснення державних закупівель.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про здійснення державних закупівель” під державною закупівлею необхідно розуміти придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти у порядку, встановленому цим Законом [3].

Ст. 8 Закону України “Про здійснення державних закупівель” передбачає такі основні функції Міністерства у сфері державних закупівель: розроблення нормативно-правових актів, необхідних для виконання Закону України “Про здійснення державних закупівель”; розроблення Стратегії розвитку системи державних закупівель; моніторинг державних закупівель; ведення обліку закупівель шляхом збирання інформації про заплановані закупівлі та результати процедур закупівель; подання в

установленому порядку до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо визначення генерального замовника; підготовка та подання до Кабінету Міністрів України та Рахункової палати квартальних звітів про стан закупівель; узагальнення практики здійснення закупівель, у тому числі міжнародної; вивчення, узагальнення та поширення світового досвіду з питань закупівель.

Міністерство має повноваження: виступати засновником та забезпечувати видання безоплатного державного офіційного друкованого видання з питань державних закупівель; виступати засновником та забезпечувати видання безоплатного міжнародного інформаційного видання з питань державних закупівель; забезпечувати функціонування безоплатного веб-порталу Уповноваженого органу з питань закупівель та ін. [3].

Безперечно, отримавши такі широкі повноваження у сфері державних закупівель, Міністерство економічного розвитку і торгівлі має всі законні можливості забезпечити існування системи державних закупівель, а також динамічний розвиток цієї системи.

Варто відзначити, що вищезазначеним законом передбачене і таке повноваження Міністерства, як встановлення взаємодії з громадськістю та проведення громадських слухань з питань удосконалення системи державних закупівель. З огляду на важливість забезпечення громадського контролю у сфері державних закупівель, це повноваження є надзвичайно важливим для узгодження спільних дій як центрального органу виконавчої влади, так й інститутів громадянського суспільства та засобів масової інформації.

Від ефективного формування і функціонування специфічного соціального інституту громадського контролю та створення механізмів його взаємодії з органами державного управління значною мірою залежить стабільність функціонування суспільства, перспективи його правового, політичного, соціально-економічного і духовного розвитку [4, *3*].

Чинним законодавством України також передбачено, що в разі виявлення під час закупівлі порушень законодавства з питань державних закупівель висновок може містити рекомендації Мінекономрозвитку щодо усунення та недопущення таких порушень у майбутньому із зазначенням строку, протягом якого замовник може усунути ці порушення. Про усунення або неусунення таких порушень замовник інформує Мінекономрозвитку в строк, зазначений у висновку, з наданням відповідних документів, що підтверджують факт усунення порушень. Варто також зазначити, що Мінекономрозвитку має право звернутися до контролюючих та правоохоронних органів у разі виявлення грубих порушень чинного законодавства для вжиття ними відповідних заходів.

Міністерство економічного розвитку та торгівлі, як спеціально уповноважений орган у сфері державних закупівель, володіє надзвичайно широкими повноваженнями у вищезазначені сфері, що, у свою чергу, дає можливість цьому профільному Міністерству забезпечити максимальну ефективність усіх процесів

державних закупівель за участю громадськості з використанням кращого міжнародного досвіду.

Література

1. *Конституція* України: Основний Закон України // ВВР України. — 1996. — № 30. — С. 141. — Ст. 38.
2. *Положення* про Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634/2011/paran21#n21
3. *Закон* України: "Про здійснення державних закупівель" від 1 червня 2010 року // ВВР України. — 2012. — № 33. — С. 471. — Ст. 9.
4. *Наливайченко Т. В.* Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Т. В. Наливайченко. — Луцьк, 2009. — 43 с.

УДК 351.74
А. В. ЖУРАВЛЬОВ

ДЕРЖАВНА ОХОРОНА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ ЯК НАПРЯМ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 269–272

Утвердження і забезпечення реальності прав громадян вимагає не лише дієвих правових механізмів їх використання, а й відповідних гарантій, серед яких чільне місце займає здійснювана спеціально уповноваженими органами правоохоронна діяльність із захисту прав та інтересів громадян, суспільних і державних інтересів, забезпечення громадського порядку та безпеки. При цьому, на сьогодні дедалі більшого значення набуває такий напрям правоохоронної діяльності, як забезпечення нормального функціонування органів державної влади та безпеки посадових осіб, що створює необхідні умови належного здійснення ними управління суспільними і державними справами, формування й упровадження державної зовнішньої та внутрішньої політики. А тому в контексті раціональної організації правоохорони та протидії будь-яким протиправним посяганням і вбачається актуальною проблематика здійснюваної Управлінням державної охорони України державної охорони органів державної влади та посадових осіб як сучасного напряму правоохоронної діяльності.

Як відомо, саме правоохоронна діяльність визначає організацію та діяльність як конкретного правоохоронного органу, так і в цілому усієї системи правоохоронних органів. Зокрема, згідно з Р. З. Лівшиць правоохоронна функція держави виражається у правоохоронній діяльності, яка здійснюється спеціально уповноваженими органами — правоохоронними органами [1, *13*]. Тому визначення сутності інституту Управління державної охорони України чи будь-якого іншого правоохоронного органу має відбуватись насамперед у контексті здійснюваного ним напряму правоохоронної діяльності. При цьому, уточнимо, що не напрями правоохорони залежать від завдань та функцій органів, які її здійснюють, а навпаки — суспільні, державні та приватні потреби зумовлюють напрями правоохоронної діяльності, для виконання яких вже й утворюються, забезпечуються та утримуються певні правоохоронні органи.

З цього приводу слід констатувати відсутність чіткого нормативного визначення напрямів правоохоронної діяльності за тими чи іншими критеріями її поділу. Певне загальне уявлення про напрями правоохоронної діяльності може бути отримане

з положень абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України "Про державний захист суду і правоохоронних органів" від 23.12.1993 р. № 3781-XII [2], якими перелічуються функції працівників суду і правоохоронних органів, а саме, це: розгляд судових справ; кримінальне провадження та провадження у справах про адміністративні правопорушення; оперативно-розшукова і розвідувальна діяльність; охорона громадського порядку і громадської безпеки; виконання рішень судів і відповідних правоохоронних органів; митний контроль; нагляд і контроль за виконанням законів. Вважаємо, що і державна охорона органів державної влади та посадових осіб, так само як і митний контроль, у рамках наведеного переліку може бути визначена як самостійний специфічний напрям правоохоронної діяльності. Ми ж вважаємо, що не включення державної охорони органів державної влади та посадових осіб до зазначеної функції працівників правоохоронних органів головною мірою зумовлюється застарілістю цих законодавчих положень, зокрема, такі функції були сформульовані значно раніше (згідно з Законом України "Про державний захист суду і правоохоронних органів" від 23.12.1993 р. № 3781-XII [2]), ніж створена система державної охорони органів державної влади та посадових осіб (згідно з Законом України "Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб" від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР [3]).

У науці існують й інші підходи щодо диференціації напрямів правоохоронної діяльності, зокрема, згідно з П. В. Онопенком, ними є попередження, виявлення, припинення, розкриття та розслідування правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності правопорушників, перевиховання правопорушників [4, *10*], а Р. Я. Шай додає ще й нагляд за процесом правозастосування, примусове виконання рішень та юридичну допомогу громадянам [5]. Зазначене, по-суті, відображає послідовні етапи усього циклу правоохоронної діяльності в Україні, починаючи від превентивних заходів і закінчуючи вжиттям заходів юридичного впливу до правопорушників. Відносно здійснюваної Управлінням державної охорони України державної охорони органів державної влади та посадових осіб, насамперед, мають місце такі напрями правоохоронної діяльності, як попередження, виявлення та припинення правопорушень, що посягають на охоронювані об'єкти, тоді як розкриття та їх розслідування, так само як і притягнення правопорушників до відповідальності та виконання стягнень, здійснюється вже іншими компетентними правоохоронними органами у загальному порядку. Державна охорона органів державної влади та посадових осіб безпосередньо не передбачає ліквідацію негативних наслідків вчинених правопорушень, спрямовуючись на попередження виникнення й розвитку таких суспільно небезпечних явищ, усунення їх причин і умов. Відтак, державна охорона органів державної влади та посадових осіб, по-суті, виступає складним інтегративним комплексним напрямом правоохоронної діяльності, що охоплює одразу кілька її різновидів.

Також зазначимо, що О. Л. Соколенко пропонується поділяти правоохоронну діяльність залежно від об'єктів її впливу на охорону основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів особи, а також забезпечення законності й правопорядку [6]. На нашу ж думку, запропонований поділ є дещо умовним, адже не дає можливості виокремити конкретні напрями правоохоронної діяльності, зокрема в рамках державної охорони органів державної влади та посадових осіб має місце як забезпечення законності та правопорядку, так і захист прав громадян й інших засад конституційного ладу. Інший підхід до диференціації напрямів правоохоронної діяльності запропонований А. М. Кучуком, який виокремлює охоронну, профілактичну, наглядову (контрольну), регулятивну, каральну та виховну функції правоохоронної діяльності [7, *13*]. Вважаємо, що і в цьому разі державна охорона органів державної влади та посадових осіб охоплюватиме більшість вищеперелічених напрямів правоохорони, хіба що за винятком карального і виховного напряму, здійснюваного іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

Дотримуючись запропонованої Й. І. Горінецьким суб'єктно-об'єктної класифікації правоохоронної діяльності (правосуддя, конституційний контроль, прокурорська діяльність, поліцейська діяльність, адміністративно-юрисдикційний контроль, надання юридичної допомоги, надання охоронних послуг населенню) [8, *45*], державна охорона органів державної влади та посадових осіб може бути охарактеризована як поліцейська діяльність, що в основному полягає у виявленні, припиненні та розслідуванні правопорушень. Державна охорона органів державної влади та посадових осіб справді багато в чому подібна до правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ (за винятком розслідування правопорушень), а статус працівників органів внутрішніх справ і Управління державної охорони України дещо подібний, хоча співробітники останнього і проходять військову службу. Разом із тим, правоохоронна діяльність Управління державної охорони України має розглядатись не лише як складова поліцейської діяльності держави, а й як самостійний специфічний напрям правоохорони. Тому підкреслимо, що державна охорона органів державної влади та посадових осіб є комплексним інтегративним напрямом правоохоронної діяльності, яка головним чином передбачає попередження, виявлення та припинення правопорушень відносно охоронюваних органів державної влади та посадових осіб.

Окремо слід відзначити, що згідно з Т. О. Пікулі Управління державної охорони України є "єдиним правоохоронним органом, діяльність якого безпосередньо не пов'язана з боротьбою зі злочинністю та іншими правопорушеннями" [9, *68*]. Не можемо із цим погодитись, адже, по-перше, протидія правопорушенням, що заподіюють шкоду суспільним, державним і приватним інтересам, є загальною метою правоохоронної діяльності всіх правоохоронних органів, до числа яких безпосередньо й належить Управління державної охо-

рони України. А по-друге, державна охорона органів державної влади та посадових осіб прямо пов'язана із попередженням, виявленням і припиненням правопорушень посягань на життя, здоров'я та майно охоронюваних посадових осіб, інших протиправних посягань на нормальне функціонування органів державної влади. Це розглядається як один із спеціальних напрямів загальної боротьби зі злочинністю, здійснення якого не в останню чергу й зумовлює правоохоронну сутність Управління державної охорони України.

Таким чином, державна охорона органів державної влади та посадових осіб є важливим комплексним напрямом правоохоронної діяльності, спрямованим на попередження, виявлення та припинення різноманітних правопорушень з метою забезпечення безпеки і нормального функціонування охоронюваних об'єктів у загальносоціальних інтересах.

Література

1. *Лившиц Р. З.* Государство и право в современном обществе / Р. З. Лившиц // Теория права: Новые идеи. — 1991. — Вып. 1. — С. 13–16.
2. *Закон* України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23.12.1993 р., № 3781-XII // ВВР України. — 1994. — № 11. — Ст. 50.
3. *Закон* України "Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб" від 04.03.1998 р., № 160/98-ВР // ВВР України. — 1998. — № 35. — Ст. 236.
4. *Онопенко П. В.* Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / П. В. Онопенко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2005. — 18 с.
5. *Шай Р. Я.* Основні напрями та завдання правоохоронної діяльності в правовій державі / Р. Я. Шай // Митна справа. — 2011. — № 3 (75). — Ч. 2. — С. 51–56.
6. *Соколенко О. Л.* Адміністративно-правові засади захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 / О. Л. Соколенко; Харків. нац. ун-т внутрішніх справ. — Х., 2013. — 460 арк.
7. *Кучук А. М.* Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / А. М. Кучук; Ін-т законодавства ВР України. — К., 2007. — 20 с.
8. *Горінецький Й. І.* Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Й. І. Горінецький; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2005. — 203 арк.
9. *Пікуля Т. О.* Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Т. О. Пікуля; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2004.

УДК 32

ИСМАИЛОВА ХУРАМАН ЭЛЬДАР кызы

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ТОЛЕРАНТНОГО ОБЩЕСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 273–276

В современном мире религиозные и моральные ценности в меньшей или большей степени сохраняют свою важность в жизни тех или иных народов. Но в отличие от ранних времен, сегодня, в период глобализации, расстояние в установлении отношений, контактов между народами не имеет значения. Если несколько сот лет тому назад страны, народы и могли бы жить полностью обособленно, то в современном мире это невозможно.

В современном мире встреча людей разных национальностей, культур, религиозных и моральных взглядов, ценностей неизбежна. К сожалению, не всегда эта встреча заканчивается приближением и интеграцией. Наоборот, если присмотреться к прессе, то мы можем стать свидетелями того, как в последнее время эти встречи превращаются в столкновения.

Таким образом, сегодня обеспечение толерантности для совместного проживания людей с различными религиями и национальностями превращается в один из самых основных показателей демократического общества. Как известно, толерантность — это уважение к разнообразию культур, форм самовыражения и индивидуальности людей, их восприятие и правильное понимание. Это не только моральный долг, но и политическое и правовое требование. Толерантность — это благотворитель, который делает возможным мир, делает свой вклад на замену культуры войны на культуру мира.

Как же можно добиться толерантности в обществе? Считаем, что одним из основных направлений достижения толерантности в обществе является создание светских государства и общества.

В современном мире для обеспечения всеобщего равенства родилось понятие “отделение” религии от государства, то есть “секуляризм” (англ. — *secularism*, франц. — laïcité). Что означает “секуляризм”? Светскость, или секуляризм, соединяет в себе два основных понятия. Первое обеспечивает отделение государства от институтов религии, а второе обеспечивает равноправие перед законом всех людей с различными религиями и вероисповеданиями. В светском государстве все граждане равны перед законом и религиозная принадлежность не дает преимуществ и не приводит к ограничениям. Иногда

секулярность путают с атеизмом. Атеизм — это отсутствие веры в религию, божественные силы. Но секулярность играет рамочную роль только для демократического общества, то есть здесь основная цель — обеспечение равноправия в обществе как для людей с верой, так и неверующих.

Итак, секуляризм создает условия для рождения, функционирования и развития религиозного плюрализма в обществе; обеспечивает равноправие в государстве и в обществе людей с различными вероисповеданиями.

Основная характеристика секулярного государства, принятая всеми, это отделение религии от государства, но если присмотреться к трудам исследователей в современном мире, можно увидеть различные смыслы и объяснения. Например, согласно Даниэль Филпоту у секулярности есть ни много, ни мало девять смыслов. Елизабет Щакман Хурд в своем труде "The Politics of Secularism in International Relations" выделяет два основных типа: "laïcité" и иудейско-христианский секуляризм. Профессор Колумбийского Университета Альфред Степан в своей статье "The Multiple Secularisms of Modern Democracies and Autocracies" говорит о двух моделях секулярности: модель разделения (separationist) и модель взаимного уважения и взаимной поддержки (respect all support all).

Таким образом, одним из главных способов обеспечения толерантности в современном мире является именно создание настоящих секулярных обществ. Ни одно государство современного мира, избравшее путь демократического развития, не может отказаться от секулярности. Для того чтобы понять важность секулярности, достаточно проанализировать конституции стран — членов Совета Европы и стран — участников ОБСЕ. Даже в первой поправке, сделанной в 1791 г. в Конституции США, отражен принцип секулярности. В этой поправке указано, что Конгресс не может принять закон, объявляющий государство религиозным, или законы, ограничивающие свободы вероисповедания.

Как термин — "секулярность" (secularism) в науку был введен 1851 г. Джорджем Джекобом Голиаком. Д. Д. Голиак в своей книге "English Secularism A Confession Of Belief", написанной в 1896 г., указывает на следующие принципы светскости:

- развитие жизни посредством материи;
- выход науки на первый план для человека.

Но мы должны также добавить, что исторические корни "секулярности" как понятия очень глубоки. Поскольку еще в средние века мусульманский философ Ибн Рушти, а потом и мыслители эпохи Ренессанса Денис Дидро, Вольтер, Барух Спиноза, Джон Локк и другие обращались к этому понятию в своих трудах. Отметим, что секулярность в Европе в основном связана с эпохой Ренессанса. В этот период сторонники секуляризма объясняли это такими факторами, как модернизация, отход от традиционных религиозных взглядов и ценностей и т. д.

Е. Щ. Хурд, Д. Филпот и другие специалисты рождение секулярности связывают с одним из поворотных моментов системы междуна-

родных отношений, с Вестфальским миром 1648 г, поскольку до Вестфальского мира христианство было определяющим и организовывающим фактором в Европе. После Вестфальского мира такие понятия, как государство и народ, начали брать верх над понятием религиозная принадлежность. Медленно религия начала обретать личный и индивидуальный смысл.

Также нужно отметить, что до эпохи Ренессанса в Европе, еще в средние века, в исламском мире уже существовали секулярные государства. Правда, в современном мире многие утверждают, что секулярность с исламом не могут ужиться. Против этого специалист по исламской истории Ира М. Лапидус в своей статье "The Separation of State and Religion in the Development of Early Islamic Society" доказывает, что в исламском мире еще с X ст. секулярность получила широкое применение. Он отмечает, что в этот период, несмотря на то, что правителям в исламских государствах полномочия теоретически давал Халиф, но они в основном руководствовались сохранением правопорядка. Таким образом, их власть не носила религиозный характер.

Эрик К. Вильсон в своей книге "After Secularism: rethinking religion in global politics" историческое развитие светскости делит на четыре этапа.

В первую эпоху Мартин Лютер, Иммануил Кант и др. в своих рассуждениях с теоретической стороны различали государство и религию. Во вторую эпоху происходит разделение двух этих структур по причине создания двух различных институтов (церковь и правительство). Вначале они имели равные права, но после некоторого времени один (религия) подчиняет себе другой и даже начинает управлять им (политика). В третью эпоху религия отделяется от государственной и общественной жизни. Последний этап — это когда светскость становится центром модернизации и развития. Каждый из этих четырех этапов внес свою лепту в то, чтобы светскость стала естественной, универсальной формой.

Но, к сожалению, принятие секуляризма как ценности светскости и объявления государством себя секулярным еще не означает, что общество полностью осознало, приняло секулярность и является толерантным в отношениях с другими. Чтобы добиться этого, надо, пользуясь преимуществом, данным и представленным принципом секулярности, пропагандировать толерантность внутри общества, то есть, надо призвать людей обратить внимание не на различия между ними, а на их общие ценности. По сути, их корни одинаковы. То есть, как говорил великий мусульманский просветитель Руми: "Свечи разные, но свет одинаковый".

Как видим, роль светскости в достижении толерантности неумолима. Только в светском обществе можно говорить о толерантной атмосфере. Именно светское общество не подчиняется ни одной из религий и поэтому, не оказывая давление, дает людям возможность свободно выбрать религию. Но светскость вовсе не бывает одинаковой во всех государствах. То есть, в зависимости от истории возникновения светскости, положения и национальных ка-

честв, можно встретить различные ее формы. Общим является то, что религия отделена от государства и у людей есть возможность свободно поклоняться выбранной религии, или же не поклоняться никакой. И это показывает людям права тех людей, которые имеют отношение или к религии, или не являются последователями вообще никакой религии. Таким образом, светскость создает юридическую основу в государстве для возникновения толерантной сферы.

УДК 351
А. В. ІГНАТЕНКО

ПОНЯТТЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ БАНКУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА АНАЛІЗУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 277–282

Проблематика управління фінансами банків усталено розглядається вітчизняними і зарубіжними економістами та фінансистами як один з пріоритетних напрямів дослідження економічної науки. Більше того, теоретична значущість подібних досліджень зумовлюється тим, що саме від ефективності управління фінансами банків залежить як стабільність, так і загальна успішність (або неуспішність) їх функціонування.

Однак, крім загальної теоретичної і практичної значущості, зазначена проблематика має усі ознаки актуальності. Серед них відзначимо найважливіші. По-перше, не можна сперечатися з тим, що саме фінансові відносини банківської установи створюють підґрунтя для управління фінансовими об'єктами, до яких належать фінансові активи та зобов'язання, а результатом управління фінансами є формування необхідних для збереження стійкості та розвитку банків резервів і фондів. Таким чином, будь-які спроби вдосконалення банківської сфери та банківських відносин з необхідністю пов'язані з розробкою максимально ефективних та сучасних моделей і стратегій управління фінансами банків. По-друге, специфіка фінансової діяльності банку, в результаті якої формують та розподіляють фінансові ресурси, а також визначають фінансовий результат, потребує в сучасних умовах глобалізації нового наукового підходу до організації процесів управління фінансами банків, що, фактично, визначає необхідність розроблення методологічних підходів та методичних розробок щодо організації системи управління фінансами банку, які повинні не лише забезпечувати, а й надійно гарантувати стабільне функціонування сучасного банку. По-третє, вплив процесів економічної інтеграції та глобалізації на розвиток банківської системи та системи банківських фінансів, що проявляється у постійному зростанні фінансового ринку та випереджаючій динаміці розвитку фінансового сектору порівняно з іншими секторами економіки, потребує відповідного теоретичного підґрунтя, оскільки ускладнюються та розширюються фінансові відносини, в яких банки з кожним роком відіграють дедалі значущішу роль. Справді, нині змінилася роль фінансових відносин у діяльності економічних агентів, позиції фінансових посередників посилилися не тільки у національних еко-

номіках, а й у світовій. Усе це істотно актуалізує потребу об'єктивного аналізу системи управління фінансами банків, яка, за умови її ефективності, може стати потужним фактором стабілізації функціонування будь-якого сучасного банку.

Як відомо, методи управління фінансами банку, їх організаційні форми, з урахуванням впливу наукових досліджень у теорії управління, постійно змінюються, вдосконалюються. Завдання сучасних досліджень полягають у тому, щоб на основі наукової методології не тільки поліпшити традиційні методи і форми управління фінансовою діяльністю банку, а й знаходити нові, що забезпечуватимуть його стійкий фінансовий стан, ліквідність і платоспроможність [1, *8*]. Питання розроблення та впровадження різних методів управління фінансами банку розглянуті на теоретичному й методичному рівнях у працях таких зарубіжних та вітчизняних учених-економістів, як О. Кириченко, О. Криклій, І. Лютий, О. Любунь, Ю. Масленчиков, В. Міщенко, Л. Примостка, П. Роуз, І. Сало, Дж. Сінкі, А. Тавасієв, О. Хаб'юк та ін. Аналіз та узагальнення опублікованих наукових праць дали змогу дійти до такого висновку: питання методичних підходів у проблемі вдосконалення процесів управління фінансами банку недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному плані. Наприклад, Л. Примостка у своїх дослідженнях відзначає, що єдиної думки щодо визначення терміна "менеджмент" в економічній літературі немає. Під менеджментом розуміють як систему управління фінансовими та організаційними сферами діяльності, так і управлінський персонал, який здійснює управління, тобто керівний склад організації [2, *5*].

Немає єдиних підходів до змісту та кількості принципів організації управління фінансами банку: Ю. Масленченков пропонує десять специфічних принципів [3, *104–105*], І. Сало та О. Криклій — шість [4, *10*]. Питання про склад функцій управління фінансами банку теж залишається предметом наукових дискусій: більшість учених вирізняє низку таких взаємопов'язаних функцій управління фінансами банку, як фінансове планування, фінансовий аналіз, регулювання, фінансовий контроль. Інші доповнюють зазначені функції ще функцією мотивації. Дискусійним залишається визнання у складі функцій управління функції "фінансовий аналіз". Зазначимо, що дефініції "управління" і "менеджмент" є синонімами, але насправді їх зміст дуже відмінний — із урахуванням як мікро-, так і макроекономічного підходів [5, *24*]. Термін "фінансовий менеджмент", який учені й практики почали використовувати у 1990-х роках, має американське походження, але досі немає єдиних підходів до визначення поняття терміна "фінансовий менеджмент" та обґрунтування його відмінностей від поняття "управління фінансами" [6, *339*]. Критичний аналіз орієнтованих на цю проблему джерел дає змогу дійти висновку, що наявні фундаментальні наукові підходи до пояснення поняття "фінансового менеджменту" не відзначаються точністю, не є закінченими. Зазначене, на наш погляд, — причина відсутності єдиного підходу до його тлумачення.

У “Фінансово-кредитному енциклопедичному словнику” знаходимо такі визначення поняття “фінансовий менеджмент” — (англ. *financial management*): “1) процес управління грошовим обігом, формування і використання фінансових ресурсів підприємств, організацій; 2) наука про управління фінансами, побудову фінансових відносин для досягнення підприємствами, організаціями своїх цілей. Фінансовий менеджмент є частиною менеджменту; це синтетична сфера діяльності, що охоплює різні напрями управління працею” [7, *1041*]. У цьому ж словнику наведено тлумачення сутності управління фінансами: “Усвідомлений вплив органів управління на фінансові процеси, фінансову діяльність, яка здійснюється з метою досягнення та підтримки збалансованості фінансової стійкості та отримання доходів, прибутку та фінансове забезпечення економічних та соціальних завдань”. На нашу думку, основними відмінностями запропонованих тлумачень дефініцій “управління фінансами” та “фінансовий менеджмент” є, по-перше, розкриття поняття “фінансовий менеджмент” як форми управління фінансовими взаємовідносинами на мікрорівні, а термін “управління фінансами” розглянуто як управління на макрорівні зі специфічною метою фінансового забезпечення не тільки економічного, а й соціального розвитку. Тобто на рівні управління фінансами держави метою є фінансування розвитку соціальної сфери, а на рівні комерційної організації (банку) — самофінансування власного розвитку; по-друге, “управління фінансами” — ширше поняття, його обов’язковою складовою має бути науково-теоретичне обґрунтування особливостей предмета управління (фінанси держави, фінанси суб’єктів господарювання, фінанси банків тощо). В “Енциклопедії банківської справи України” поняття “фінансовий менеджмент банку” визначено як систему “...принципів, форм методів і засобів організації грошових відносин, управління фінансовими ресурсами з метою забезпечення високої ефективності та фінансової стабільності в діяльності банку з урахуванням коливань кон’юнктури на фінансових ринках. Фінансовий менеджмент є головною складовою банківського менеджменту. Він може розглядатися, з одного боку, як напрям діяльності і управлінська структура (практична сторона), а з іншого — як напрям науки управління (теоретична сторона)” [8, *536*].

На особливостях навантаження терміна “фінансовий менеджмент у банку” акцентували автори підручника “Банківський менеджмент”: поняття “фінансовий менеджмент у комерційному банку” є значно ширшим, ніж фінансовий менеджмент на підприємстві, оскільки “...з одного боку, управління фінансами банку є, по суті, управлінням його операціями, а з іншого, — управлінням фінансами банку, тобто частиною цілісного процесу, в якому можна виділити управління ліквідністю банку, управління фінансовими ризиками банку, управління прибутковістю банку та ефективністю проведення окремих видів банківських операцій” [9, *592*]. Запропоноване обґрунтування особливостей поняття “фінансовий менеджмент у банку”, на нашу думку,

підтверджує відмінності у завантаженості понять "управління фінансами банку" та "фінансовий менеджмент банку". Перша частина тлумачення визначає необхідність розроблення завдань менеджерам, які організовують окремі банківські операції та бізнес-процеси, друга частина — підкреслює необхідність організації наукового управління результатами виконання операцій, для чого, на наш погляд, необхідно використовувати теорію фінансів, закономірності функціонування фінансового ринку та теоретико-методологічні підходи щодо управління фінансами банку. Тобто, якщо досліджувати проблеми управління фінансовими взаємовідносинами через теоретичні основи категорії "фінанси банку", враховуючи особливості його взаємовідносин із іншими складовими фінансової системи та суб'єктами фінансового ринку, то, на наш погляд, необхідно використовувати термін "управління фінансами банку". Якщо ж досліджувати процеси управління банками та процедуру прийняття управлінських фінансових рішень поза теорією фінансів банку, а лише з точки зору використання функцій суб'єктів управління, то доречно використовувати поняття "фінансовий менеджмент банку".

Об'єктами управління фінансами банку є відносини, які виникають у процедурі організації бізнес-процесів та операцій, що формують і розподіляють фінансові ресурси, регулюють банківські ризики, визначають фінансові результати, тобто управління фінансами охоплює всю сукупність форм і методів організації фінансових відносин у банківській установі. Суб'єкти управління фінансами банку — це його власники, менеджери банку різних рівнів і наглядові органи. Перші формують банківську політику (в її числі — фінансову) і затверджують фінансову стратегію банку. Другі — розробляють стратегію та впроваджують оперативні управлінські рішення, що схвалили власники. Стосовно наглядових органів, то саме вони визначають норми, нормативи та процедури, які є основою розроблення, впровадження, регулювання і коригування фінансових рішень банку. Будь-яке управління розкривається у ході здійснення конкретних функцій. Однак, питання про склад функцій, що формують будь-яку систему управління, у тому числі управління фінансовими відносинами, залишається відкритим і є предметом наукових дискусій. При цьому фактором посилення неоднозначності визначення складу функцій управління фінансами банку є специфіка його функціонування і взаємодії із зовнішнім середовищем. До того ж, важливість тих або інших функцій управління визначається як сукупністю завдань, що підлягають вирішенню, так і тією економічною ситуацією, в якій вирішують окреслені завдання.

Систематизація значної кількості тлумачень дефініції "функції управління" підводить до такого висновку: функції управління фінансами банку — це конкретні види цілеспрямованої діяльності, що впливають на процеси прийняття фінансових рішень банківськими менеджерами різного рівня. Функції управління фінансами виконуються та реалізуються під час взаємодії суб'єктів і об'єктів

управління. Зазначимо, що залежно від завдань дослідження сучасні вчені-економісти вирізняють загальні та конкретні функції, пов'язуючи загальні функції з діяльністю суб'єктів управління, конкретні функції — з функціонуванням об'єкта управління, тобто окремих його підсистем та елементів. Сутність конкретних (специфічних) функцій управління об'єктами фінансів банку визначили О. Кириченко та В. Міщенко як організаційну структуру фінансового менеджменту, що має враховувати особливості об'єкта управління: необхідність управління ліквідністю, ризиками і прибутковістю. Л. Примостка визначає ці функції у такій послідовності: управління активами і пасивами, управління власним капіталом, управління банківськими ризиками, управління прибутковістю, управління ліквідністю та резервами, управління банківськими портфелями — кредитним, цінних паперів, реальних інвестицій, управління процесом планування і формування бюджетів.

На нашу думку, відокремлювати функції об'єкта від суб'єкта неправомірно. Об'єкт управління, по суті, не може мати окремих функцій, оскільки є системою, якою управляють за допомогою реалізації функцій суб'єктів управління. Тому замість конкретних функцій управління об'єктами фінансів банку необхідно вирізняти окремі напрями дій функцій суб'єктів на об'єкт управління, які слід розглядати як результат розподілу управлінської праці. Основними з них, на наш погляд, є: забезпечення банку оптимальною структурою фінансових ресурсів; управління процесами формування капіталу; організація управлінського обліку та бюджетування; організація фінансової роботи в цілому, в тому числі конкретні заходи для поліпшення якості активів, мінімізації ризику, збереження ліквідності та платоспроможності банку. Із урахуванням того, що в умовах глобалізації кількість суперечливих чинників зовнішнього середовища, які впливають на діяльність банківських установ, збільшується, принципи управління фінансами, які запропонували вітчизняні вчені, необхідно доповнити. По-перше, в сучасних умовах важливого значення набуває принцип організації оптимальної взаємодії суб'єктів управління фінансами банку з об'єктами. Це пов'язане з тим, що якщо раніше в основі організації процесів управління фінансами була орієнтація на взаємини всередині колективу банку (об'єкти управління), то нині необхідно враховувати зовнішню сферу (інтереси клієнтів банку, його власників, іноземних інвесторів, держави тощо), що впливає на суб'єкти управління. По-друге, активізація впливу фінансової інтеграції на процеси управління фінансами банку призведе до необхідності використання принципу адаптації управлінських фінансових рішень до постійних змін на міжнародному фінансовому ринку та в міжнародній економіці у цілому.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, функції управління фінансами банку слід розглядати як комплекс взаємопов'язаних організаційних дій суб'єктів управління, що скеровані на конкретний напрям

фінансової діяльності об'єкта управління та сукупно забезпечують досягнення цілей, які визначив банк у конкретному часі свого функціонування. По-друге, управління фінансами банку постає як складова процесу управління банком, яку слід розглядати як систему функцій, принципів, методів, форм та інструментів, що формують фінансову політику та впроваджують з метою підвищення ефективності, конкурентоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості банку на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках. Для досягнення зазначеної мети банки виконують три основні завдання: формують необхідні обсяги фінансових ресурсів, використання яких сприятиме розширенню його розвитку; використовують фінансові ресурси з метою забезпечення ефективності розвитку всіх бізнес-процесів у банку та досягнення необхідної якості активів; забезпечують оптимальний рівень ліквідності та платоспроможності банку за умови достатнього рівня рентабельності. По-третє, важливим напрямом управління фінансами в сучасних банках є розв'язання проблем взаємокредитування (взаємовідносини банків з домогосподарствами). Від матеріального стану населення значною мірою залежать фінансові показники діяльності банків, оскільки саме вони визначають обсяги приватних вкладів та позичок, які, у свою чергу, визначають можливості розвитку банківської кредитно-інвестиційної діяльності. Необхідність розв'язання сучасної проблеми щодо відновлення довіри населення до банківської системи потребує створення методології формування системи взаємодовіри, основою якої буде комплексне врахування соціально-економічних факторів й ефектів синергетичної взаємодії. Зазначене потребує розроблення стратегічних банківських соціальних ініціатив, що сприятимуть розв'язанню проблем взаємокредитування банків і населення.

Література

1. *Поморина М. А.* О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью / М. А. Поморина // Банковское дело. — 2001. — № 9. — С. 5–11.
2. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку: Підруч. / Л. О. Примостка. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
3. *Масленченков Ю. С.* Финансовый менеджмент банка: Учеб. пособие / Ю. С. Масленченков. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 399 с.
4. *Сало І. В.* Фінансовий менеджмент банку: Навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. — 314 с.
5. *Федулова Л. І.* Актуальні проблеми менеджменту в Україні: Монографія / Л. І. Федулова. — К.: Фенікс, 2005. — 320 с.
6. *Financial* Soundness Indicators: Analytical Aspects and Country Practices. Order Information. Occasional Paper 212. — IMF. — April 8, 2002. — 436 p.
7. *Финансово-кредитный* энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. Г. Грязновой. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 1168 с.
8. *Енциклопедія* банківської справи України / В. С. Стельмах та ін. — К.: Молодь, Ін Юре, 2001. — 680 с.
9. *Банківський* менеджмент: Навч. посіб. / За ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенка. — К.: Знання, 2005. — 831 с.

УДК 338.2.:334.722.8
К. В. КАРПОВА

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 283–287

Стратегічне планування являє собою розробку стратегічного плану шляхом формулювання цілей вищого навчального закладу, розробку ідей розвитку, вибору базових стратегій і прогнозування соціально-економічного розвитку з метою забезпечення ефективної роботи вищого навчального закладу (ВНЗ) в майбутньому.

Завданнями стратегічного планування у ВНЗ є:

- сприяння включенню вузівського співтовариства в ухвалення стратегічних рішень у ВНЗ;
- сприяння комплексному розвитку ВНЗ, зміцнення його економічного становища;
- мобілізація внутрішніх інтелектуальних, матеріально-технічних, творчих ресурсів розвитку;
- зміцнення взаємодії між ВНЗ на регіональному та міжрегіональному рівнях;
- творення механізмів залучення зовнішніх фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів для розвитку ВНЗ на основі формування його привабливого іміджу та сприятливого інвестиційного клімату для бізнес-оточення.

Економічна безпека ВНЗ має прямий причинно-наслідковий зв'язок з системою і результатами стратегічного планування розвитку ВНЗ залежно від цілей його діяльності, засобів і можливостей їх досягнення, конкурентного середовища, умов діяльності і т. д.

У зв'язку з цим, однією з визначальних вимог до стратегічного планування діяльності ВНЗ є не тільки необхідність економічного обґрунтування ефективності управління ресурсами, а й забезпечення критеріїв і параметрів економічної безпеки, визначення заходів щодо збереження створеного потенціалу, насамперед пошук додаткових джерел ресурсного (фінансового) забезпечення, а також способів конкурентної боротьби і завоювання міцних позицій у різних сегментах ринку освітніх послуг.

Учасниками процесу стратегічного планування у ВНЗ приватної форми власності повинні бути:

- керівництво ВНЗ (засновники, ректор, проректори за напрямами діяльності, декани факультетів, завідувачі кафедр, керівники функціональних служб і відділів);

- представники вузівського співтовариства (науково-педагогічний персонал);
- роботодавці;
- представники студентської спільноти (батьки, абітурієнти, студенти, аспіранти);
- незалежні консультант, експерти, аналітики (представники муніципальної, регіональної, державної влади, громадських організацій, ділових кіл).

Основна мета залучення вузівського співтовариства у процес стратегічного планування — його об'єднання на основі створення загального перспективного бачення. З його допомогою можна виявити, якими ресурсами володіє ВНЗ, поліпшити внутрішньовузівські зв'язки і краще зрозуміти управлінські проблеми.

Особлива роль належить групі стратегічного планування, яка збирає, узагальнює та аналізує інформацію, організовує розробку основних напрямів стратегії, вивчає досвід інших ВНЗ, інформує, заохочує і консультує співтовариство.

На засіданні Вченої ради ВНЗ обговорюють розроблену стратегію, вносять пропозиції щодо коригування і стверджують її відповідно до статуту ВНЗ.

Студенти залучені в цей процес як джерела необхідної інформації та безпосередні учасники.

Зовнішні учасники процесу забезпечують погляд на процес з боку, розробляють проекти та пропонують сценарії їх реалізації, аналізують зовнішню ситуацію і надають цю інформацію іншим учасникам планування.

Види і стадії планування економічної безпеки обумовлені характером завдань, які ставить перед собою керівництво ВНЗ, і можливими термінами їх вирішення. Відповідно до цього планування поділяють на довгострокове (4–7 років), середньострокове (2–3 роки), короткострокове (від одного року до двох років) і оперативне (від одного до шести місяців).

Процес довгострокового планування передбачає такі стадії: прогнозування, стратегічне планування, розробка плану.

Під прогнозом розвитку системи економічної безпеки ВНЗ розуміють наявність можливих напрямів і результатів його діяльності в перспективі, а також необхідних ресурсів для досягнення стратегічних цілей економічної безпеки.

Головними функціями прогнозування економічної безпеки ВНЗ є:

- аналіз економічних, соціальних і науково-технічних тенденцій у зовнішньому (ринок освітніх послуг, ринок праці) і внутрішньому (ВНЗ) середовищі;
- оцінка ситуацій і виявлення ризиків і загроз безпеці, які можуть позначитися на розвитку навчального закладу в цілому;
- аналіз змін на ринку, оцінка цих змін у майбутніх періодах, передбачення нових ризиків і загроз;
- визначення альтернатив можливого розвитку структур безпеки в перспективі;
- накопичення достатньої інформації для всебічного обґрунтування прийняття оптимальних рішень у сфері безпеки.

Процес стратегічного планування у сфері економічної безпеки навчального закладу можна представити у такому вигляді:

- усвідомлення необхідності розробки стратегії і прийняття рішення про розробку;
- залучення зовнішніх учасників (консультантів, партнерів, зацікавлених осіб);
- збирання й аналіз інформації і поданих пропозицій;
- вироблення критеріїв оцінки ефективності роботи;
- створення групи стратегічного планування;
- аналіз ситуації;
- формулювання місії, визначення цілей різного рівня, постановка завдань;
- аналіз і оцінка ресурсного потенціалу;
- визначення пріоритетів в основних напрямах розвитку;
- складання переліку програм та інвестиційних проектів;
- розробка механізму моніторингу стратегії;
- аналіз, оцінка і коригування стратегії;
- визначення фінансового забезпечення реалізації стратегії;
- інформування спільноти та обговорення проектів;
- затвердження стратегії вченою радою (конференцією) ВНЗ;
- формування організаційного механізму реалізації стратегії, коригування програм, структури управління та нормативно-правової бази відповідно до розробленої стратегії;
- реалізація стратегії;
- оцінка роботи (проміжна й остаточна).

Використовується кілька варіантів стратегічних планів розвитку системи економічної безпеки:

- головний план дає уявлення про систему безпеки ВНЗ у майбутньому, основні цілі, напрями і стратегії його розвитку, нові об'єкти захисту, вимоги до бажаних темпів підвищення ефективності та окупності безпеки;
- функціональний план відображає напрями діяльності ВНЗ з метою оптимального розподілу матеріальних, трудових і фінансових ресурсів у перспективі;
- економічний план конкретизує головний план, приводячи показники прибутку, рентабельності, інвестицій, а також показує напрями і способи підвищення різних коефіцієнтів, що обумовлюють ефективність системи економічної безпеки;
- план розвитку систем економічної безпеки передбачає заходи з перебудови, реорганізації чи вдосконалення її структури і системи управління економічною безпекою у зв'язку з реалізацією головного плану.

Розробка довгострокового плану передбачає розробку загальних принципів орієнтації системи безпеки на перспективу (концепцію розвитку), визначення головного напряму і програми розвитку, змісту і послідовності вжиття найважливіших заходів, що забезпечують досягнення поставлених цілей.

Оскільки оцінка перспектив діяльності ВНЗ у справжніх умовах розвитку ринку вкрай невизначе-

на, при довгостроковому плануванні економічної безпеки неможливо орієнтувати систему на досягнення кількісних показників, тому зазвичай обмежуються розробкою лише важливих для захисту навчального закладу конкретизованих якісних характеристик. На їх основі розробляють середньострокові плани, які вже містять не тільки якісні, а й кількісні показники, деталізовані з точки зору вибору засобів.

Середньострокове планування економічної безпеки найчастіше охоплює дво- трирічний термін як найбільш відповідний періоду змін підходів і напрямів у забезпеченні економічної безпеки навчального закладу. У таких планах формулюють основні завдання на визначений період:

- стратегія забезпечення економічної безпеки ВНЗ і кожного підрозділу (факультету, кафедри);
- реорганізація штатної структури та реконструкція забезпечення структур безпеки різними технічними засобами;
- захист нових об'єктів безпеки, що з'являються в ході роботи ВНЗ;
- освоєння нових технологій та залучення в систему нових суб'єктів безпеки;
- стратегія забезпечення контролю та розвиток цієї системи;
- фінансова стратегія, обсяги і напрями вкладень у безпеку, а також визначення джерел фінансування структур безпеки;
- кадрова політика ВНЗ та його підрозділів.

Середньострокові плани передбачають розробку у певній послідовності заходів, спрямованих на досягнення цілей, намічених довгостроковою програмою розвитку системи економічної безпеки ВНЗ.

Короткострокове планування економічної безпеки здійснюють шляхом детальної розробки планів більш високого рівня для структури безпеки в цілому і для її окремих підрозділів. Головне завдання поточного планування — розробка плану організації безпеки, а на його основі — цілої системи планів:

- технічні засоби охорони;
- обсяги та засоби безпеки, які використовуються на різних об'єктах захисту;
- продуктивність праці різних категорій співробітників;
- кошторис витрат на поточну діяльність підрозділів безпеки;
- упровадження нових технологій безпеки та ноу-хау в цій галузі;
- виконання структурою безпеки поточного плану.

Оперативне планування економічної безпеки, як правило, в сучасних умовах охоплює, як уже зазначалося, період від одного до шести місяців. Оперативні плани, які найчастіше бувають місячними, зазвичай складаються з таких основних елементів:

- завдання для різних підрозділів безпеки;
- завдання на різних об'єктах безпеки;
- оперативні завдання для штатних одиниць (як правило, керівників середньої ланки) і для відділів безпеки;
- графіки виконання робіт по днях тижня для об'єктів безпеки або підрозділів безпеки;

- плани-графіки контролю різних зон, ділянок і технологічних ланцюжків з боку безпеки.

В оперативних планах визначають не тільки завдання, а й послідовність виконання різних операцій, а також час, що відводиться для цього. Розробка оперативних планів дає можливість забезпечити оптимальне виконання функцій і робіт у системі безпеки, раціональне використання технічних, матеріальних і трудових ресурсів, повне та своєчасне виконання завдань керівництва, підтримку необхідного ритму роботи.

Успішна реалізація стратегії економічної безпеки ВНЗ потребує відповідних структури, культури та важелів управління. Різноманітні стратегії та варіанти обставин можуть вимагати від ВНЗ різних структурних змін, інших культурних цінностей, систем контролю, чітко сформульованих планів відносно ресурсів та різних функціональних напрямів діяльності ВНЗ приватної форми власності.

Література

1. *Кириченко О. А., Лаптєв С. М., Пригунов П. Я, Захаров О. І. та ін.* Управління фінансово-економічною безпекою: Навч. посіб. — К.: Дорадо–Друк, 2010. — 480 с.
2. *Управление* высшим учебным заведением: Учеб. / Под ред. С. Д. Резника, В. М. Филиппова. — М.: ИНФРА-М, 2009. — 768 с.
3. *Хангер Дж. Д., Уилен Т. Л.* Основы стратегического менеджмента: Учеб. — Изд-во “ЮНИТИ-ДАНА”, 2011. — 318 с.

УДК 338.45
В. М. КОЛЕСНИК

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 288–290

У сучасних умовах економічного розвитку, динамічних змін та трансформації національної економіки, серед проблем та питань, пов'язаних з виходом України на новий якісний рівень розвитку, дуже важливе місце займає питання формування нових підходів та методів до вивчення прогресивних напрямів використання природно-ресурсного потенціалу країни.

Невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України є забезпечення екологічної безпеки та раціональне використання природних ресурсів. Забезпечення цього розвитку належить до числа пріоритетних та глобальних питань у внутрішній та зовнішній політиці розвинених країн. Світовий і вітчизняний досвід показує, що неможливо забезпечити сталий економічний розвиток суспільства за рахунок руйнації природного середовища та виснаження природних ресурсів, так само як неможливо зберігати високу якість середовища проживання без розвиненої економіки.

Важливим завданням гармонійного функціонування економічної системи країни є ресурсозберігаючий тип розвитку та створення ефективного економічного механізму ресурсозбереження.

Дослідженням теоретичних і практичних питань ресурсозбереження займалося дуже багато видатних як зарубіжних — Б. Райберг, О. Кроллі, А. Піг, Дж. Форрестер, Д. Медоуз, Дж. Хікс, Р. Солоу, Е. Пестель, так і вітчизняних вчених-економістів — Л. Ш. Лозовський, Г. М. Покарев, Е. Б. Стародубцева, В. С. Іфтемічук, В. А. Григорьєв, М. І. Маниліч, Г. Д. Шутак, С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник, І. О. Іванов, Л. Т. Хижняк, Д. В. Липницький, В. І. Вернадський, В. М. Данілішин, але ці питання не втрачають своєї актуальності і стосовно сьогодення.

Поняття "ресурсозбереження" з'явилося у науковій літературі в другій половині 80-х років XX ст. До ресурсозбереження відносили середньорічні темпи приросту національного доходу, основних виробничих фондів і фондовіддачі матеріальних витрат; зменшення собівартості продукції у промисловості і будівництві; економію котельно-пічного палива, електричної і теплової енергії; використання вторинної сировини; металовідходи у машинобудуванні і металообробці. Питання раціонального використання і збереження ресурсів не втрачають своєї актуальності для вітчизняної економіки упродовж

кількох десятиліть поспіль. Ресурсозбереження для України є перспективним шляхом розв'язання її економічних, політичних, екологічних, соціальних проблем.

Термін "ресурсозбереження" має багато визначень, що наводять вітчизняні та зарубіжні науковці.

С. В. Мочерний. Ресурсозбереження — це процес послідовної і комплексної реалізації організаційних, економічних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення економії і раціонального використання матеріально-сировинних ресурсів у всіх галузях народного господарства.

О. А. Кролі. Ресурсозбереження — це комплексний напрям наукових досліджень, який складається з кола економічних, інженерно-технічних, правових та соціальних дисциплін, які постійно розширюються, з єдиною цільовою установкою.

Б. А. Райберг, Л. Ш. Лозовський, Е. Б. Стародубцева. Ресурсозбереження — один із важливих напрямів підвищення ефективності виробництва, де основними напрямами ресурсозбереження є впровадження ресурсозберігаючої техніки і технологій, які дають можливість знизити матеріаломісткість продукції.

За результатами проведеного дослідження бачимо, що найчастіше процес ресурсозбереження визначають як комплекс організаційних, економічних, технічних заходів, спрямованих на забезпечення потреб з використанням мінімальної кількості ресурсів. Але в цих визначеннях, на нашу думку, не з'ясовуються джерела та шляхи економії ресурсів, державна підтримка зазначеного процесу.

Підсумовуючи наведені визначення терміна "ресурсозбереження", можемо надати власне його трактування: ресурсозбереження — один з провідних напрямів вивчення та раціонального використання всього ресурсного потенціалу світової економіки з максимальним застосуванням ресурсозберігаючих технік та технологій, розробка яких спирається на новітні досягнення НТП, для максимально ефективного використання всіх видів ресурсів, а також спрямування виробничих галузей на використання вторинних ресурсів, формування комплексної, багаторівневої державної ресурсозберігаючої політики.

Метою ресурсозберігаючої діяльності є зниження ресурсоємності (або підвищення ресурсоефективності) виробництва і забезпечення максимального корисного ефекту споживача від використання одиниці продукції, що супроводжується зменшенням техногенного навантаження на навколишнє природне середовище.

Ресурсозбереження поступово набуває статус основної ідеології розвитку промислового виробництва. Причинами таких змін є зростаючі з року в рік обсяги залучення природних ресурсів у господарський оборот, подорожчання продукції, що виготовляється на їх основі, внаслідок вичерпання і погіршення якості ресурсів, збільшення масштабів забруднення навколишнього середовища.

Незважаючи на надзвичайну актуальність і високу ефективність упровадження ресурсозберігаючих заходів на підприємствах України, їх реалізація нині поєднана з рядом

проблем: відсутністю джерел фінансування ресурсозберігаючих заходів, суперечливістю вітчизняної нормативно-правової бази, недоліками державного планування у сфері ресурсозбереження, визначення його стратегії і тактики, недосконалістю системи органів державного управління ресурсозбереженням, неефективним використанням економічного інструментарію стимулювання ресурсозбереження, тіньовою економікою, гострим дефіцитом інформації і кваліфікованих кадрів у цій галузі.

Таким чином, активне впровадження ресурсозбереження можливе за рахунок загальної орієнтації на комплексні заходи, які охоплюють різні сфери діяльності та дають змогу досягти максимального ефекту економії ресурсів за умови адаптації інформаційної та правової бази, податкової політики, максимального використання інтелектуальних ресурсів до сучасних ринкових умов господарювання, а також цільового фінансування та комплексної державної підтримки.

УДК 336.717:005.7
С. О. КОЛОДІЗЄВА

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ ПОСЛУГАМИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 291–296

Запорукою ефективного функціонування ринкової економіки держави є надійна та розвинена банківська система, яка відіграє провідну роль в економічному зростанні країни в цілому. Однак, формування банківської системи, яка б відповідала сучасним економічним вимогам, можливе за умови забезпечення ефективності функціонування та прибутковості банківського сектору. Результати наукових досліджень [6] засвідчують, що провідну роль у досягненні кращих показників діяльності досягають ті банки, які мають високий рівень організації та управління. В аспекті наявності гострої конкурентної боротьби на сучасному ринку банківських послуг фундаментального значення для будь-якої банківської установи набуває питання ефективності управління банківськими послугами. Для забезпечення ефективної банківської діяльності необхідним є впровадження та використання дієвих методів управління та формування відповідного організаційного забезпечення управління банківським послугами.

Результати аналізу досліджень науковців [1, *3–15*] щодо визначення поняття організаційного забезпечення засвідчили, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення цього поняття, а в сфері управління банківськими послугами поняття організаційного забезпечення не застосовувалось взагалі. У цьому аспекті доцільним є дослідження та аналіз науково-методичних підходів до трактування поняття організаційного забезпечення процесів управління на підприємствах з метою подальшого застосування даних підходів до визначення поняття організаційного забезпечення управління банківськими послугами з урахуванням особливостей банківської діяльності.

Як засвідчив аналіз наукової літератури, більшість авторів [3; 10; 13; 15] для визначення змісту поняття організаційного забезпечення управління використовують нормативний, процесний, структурний та функціональний підходи. Водночас, іншими авторами [1; 4; 8; 11; 12; 14], поряд із зазначеними підходами, в управлінні використовуються ситуаційний, маркетинговий, поведінковий, ресурсний, вартісний, системний та цільовий підходи.

Оскільки управління банківською діяльністю та банківськими послугами пов'язане як з організаційними, так і фінансовими аспектами управління, тому для визначення поняття організаційного забезпечення доцільним є поділ наукових підходів на дві групи:

• перша група наукових підходів пов'язана із необхідністю врахування організаційних факторів управління — ситуаційний, нормативний, процесний, функціональний, структурний, маркетинговий та поведінковий підходи;

• друга група наукових підходів засвідчує необхідність врахування фінансових факторів управління — ресурсний, вартісний, цільовий та оптимізаційний підходи.

Доцільним було розглянути передусім перспективи використання першої групи наукових підходів до визначення організаційного забезпечення управління банківськими послугами.

Результати опрацювання наукової літератури [5] щодо визначення досліджуваного поняття за структурним підходом дали підстави стверджувати, що під організаційним забезпеченням управління банківськими послугами потрібно розуміти формування оптимальної організаційної структури банківської установи, яка б відповідала, з одного боку, видам послуг, що надаються банком на ринку, а з другого — структурі самого процесу надання цих послуг за функціями та завданнями. Організаційна структура банку має забезпечувати конкурентоспроможність банку на ринку фінансових послуг, його фінансову стійкість, бути оптимальною з погляду технологій і надання банківських послуг. Використання структурного підходу до сучасного організаційного забезпечення управління банківськими послугами на переший план висуває можливості створення банками мережевих структур на засадах партнерств та стратегічних альянсів, що вимагає, зокрема, впровадження системних інновацій. Одним із шляхів створення такої організації є використання аутсорсингу [5].

Відповідно до нормативного підходу [3; 15] під організаційним забезпеченням управління банківськими послугами слід розуміти розробку системи нормативної документації, норм і нормативів (регламентів, положень про відділи та служби, посадових інструкцій, технологічних карт операцій та послуг, кваліфікаційних характеристик тощо), які забезпечують погодженість та ефективність дій внутрішніх підрозділів банку та їх співробітників щодо виконання функцій та операцій, результатом яких є надання клієнтам банку певних логістичних послуг. Нормативний підхід до формування організаційного забезпечення управління банківськими послугами дає можливість визначати та дотримуватись стандарту якості банківської послуги, оскільки стандарт якості подається в технологічній карті послуги. Технологічна карта є документом, який містить детальний перелік операцій, які, відповідно до чинного законодавства та можливостей банку, становлять завершений комплекс процедури надання послуг [9].

Як засвідчили результати аналізу наукової літератури [15], визна-

чення організаційного забезпечення управління банківськими послугами за функціональним підходом, який, у свою чергу, пов'язаний із структурним та нормативним підходами, уможливлює виокремлення трьох основних елементів, на які спрямовано організаційне забезпечення: статус окремих підрозділів та працівників щодо надання певних банківських послуг; роль та значення окремих підрозділів та працівників щодо надання певних банківських послуг; спрямованість та склад діяльності окремих підрозділів та працівників щодо надання певних банківських послуг.

Надання існуючої, модифікація або розробка нової банківської послуги охоплює всю організаційну структуру банку зверху донизу з включенням у цю діяльність великої кількості відділів і управлінь. Функціональний підхід визначає організаційні ланки та їх функції, задіяні в технології надання послуги. Водночас, система організації управління та регулювання банківськими послугами охоплює функції планування, організації, мотивації та забезпечення їх якості.

З позицій процесного підходу [13; 15] організаційне забезпечення управління банківськими послугами спрямоване на процеси створення проміжних або кінцевих форм продукту або послуг. При цьому, як стверджує І. В. Шпекторенко, система управління організації орієнтується як на управління кожним продуктивним процесом зокрема, так і на взаємодією продуктивних процесів в організації у цілому. Перевагою використання процесного підходу до організаційного забезпечення управління банківськими послугами є можливість використання концепцій реінжинірингу та бенчмаркінгу бізнес-процесів.

Як вважають науковці [7], бізнес-процес банківської діяльності — це спрямована на задоволення потреб клієнтів структурована множина дій, спроектована для розробки та реалізації певного банківського продукту, для конкретного клієнта та певного сегменту ринку банківських послуг.

Застосування ситуаційного підходу до організаційного забезпечення управління банківськими послугами є актуальним, оскільки дає змогу оперативно приймати оптимальні рішення залежно від різноманітних факторів, що супроводжують процес банківського обслуговування, метою якого є максимальне задоволення вимог клієнтів. Тому разом із процесним підходом, який є ефективним для опису регулярно здійснюваних банківських операцій, доречним є використання ситуаційного підходу, який дає можливість оперативно реагувати у разі виникнення певних проблем або нестандартних ситуацій у процесі банківського обслуговування клієнтів.

Маркетинговий підхід до організаційного забезпечення управління банківськими послугами передбачає орієнтацію керуючої підсистеми системи менеджменту при вирішенні будь-яких завдань на споживача. При застосуванні цього підходу пріоритетами вибору критеріїв управління банківськими послугами є такі: підвищення якості банківських послуг відповідно до потреб споживачів; економія ресурсів у споживачів за рахунок підвищення якості сервісу й

інших факторів; економія ресурсів у процесі надання банківських послуг за рахунок реалізації фактора масштабу, науково-технічного прогресу та вдосконалення системи банківського менеджменту [14].

По-друге, необхідним вважаємо врахування фінансових факторів організаційного забезпечення управління банківськими послугами, що обумовлює доцільність використання ресурсного, вартісного, цільового та оптимізаційного підходів до визначення змісту досліджуваного поняття.

Так, на увагу заслуговує визначення Г. Р. Руденко [12], яка під організаційним забезпеченням розуміє вжиття заходів організаційного характеру щодо реалізації поставлених завдань системи або організації. У науковій літературі є визначення організаційного забезпечення, яке акцентує увагу на процесі прийняття важливих управлінських рішень з метою досягнення основної мети системи [8]. Такі визначення поняття відображають сутність цільового та системного підходів.

Сутність оптимізаційного підходу полягає у переході від якісних оцінок до кількісних за допомогою математичних і статистичних методів, експертних оцінок, системи балів та ін. В управлінні банківськими послугами дуже важливо застосовувати якомога точні методи аналізу, прогнозування та оптимізації рішень. Оптимізаційний підхід реалізується також шляхом визначення залежностей між техніко-організаційними та економічними показниками, вивчення механізмів дії закону масштабу і закону економії часу, закону взаємозв'язків витрат у сферах виробництва і споживання, залежностей між показниками якості товару і витратами у сфері його виробництва та ін. [14]. Упровадження оптимізаційного підходу в процес управління банківськими послугами забезпечить оптимальне використання всіх ресурсів банку, але найбільші перспективи відкриваються саме для оптимізації фінансових ресурсів банку.

Застосування ресурсного підходу до визначення організаційного забезпечення управління банківськими послугами орієнтує банк на ефективне використання ресурсів для запобігання загрозам для забезпечення його стабільного функціонування як на сьогодні, так і в майбутньому. При цьому розглядається сукупність ресурсів та процесів, що є наявними в організації, з усіма їхніми характерними рисами і взаємозв'язками, які становлять єдину споріднену групу з погляду їх функціональної ролі у забезпеченні економічної безпеки банку та відіграють важливу роль [11].

Вартісно-орієнтований підхід до управління фінансовими послугами банку спрямований на сукупність важелів впливу на фінансові параметри організації на основі оцінки, планування та контролю чинників, які визначають її вартість. Концепція вартісно-орієнтованого підходу передбачає переведення систем планування, оцінки результативності діяльності та матеріального стимулювання на вартісно-орієнтовані індикатори, а також моніторинг якісних та кількісних змін у вартості компанії як цілісного виробничо-майнового комплексу та об'єкту інвестицій. Визначено, що вартісно-орієнтоване

управління ґрунтується на пріоритетності фінансових інтересів власників та необхідності максимізації ринкової вартості власного капіталу з урахуванням цілей стейкхолдерів як додаткової умови [4].

При формуванні відповідного організаційного забезпечення управління банківськими послугами, що задовольнятиме сучасні вимоги вітчизняного ринку банківських послуг, банками мають враховуватись основні переваги всіх науково-методичних підходів, як тих, що пов'язані з управлінськими аспектами, так і з фінансовими аспектами банківської діяльності. Однак, результати сучасних наукових досліджень [2] засвідчують, що новим перспективним та ефективним підходом в управлінні банківською діяльністю є логістичний підхід.

Аналіз наукової літератури засвідчує [1–15], що на відміну від розглянутих науково-методичних підходів, особливістю логістичного підходу до управління банківською діяльністю є те, що він як об'єкт управління розглядає фінансові потоки та відповідні їм інформаційні, сервісні та інші потоки, що виникають у процесі банківського обслуговування. Оптимальне управління такими потоками має на меті отримання переваг як клієнтами банку за рахунок поліпшення якості банківського обслуговування, так і самим банком через скорочення витрат усіх його ресурсів, у тому числі і фінансових, та збільшення доходів банку. Формування організаційного забезпечення управління банківськими послугами за логістичним підходом може забезпечити оптимальне управління усіма потоками банківської установи, що є необхідним для банків, які прагнуть зміцнити рівень своєї конкурентоспроможності на ринку банківських послуг України.

Таким чином, формування організаційного забезпечення управління банківськими послугами сучасної та успішної банківської установи має ґрунтуватись на комплексному застосуванні всіх наведених науково-методичних підходів, але особливе місце повинен зайняти саме логістичний підхід, який дасть можливість реалізувати значні резерви банків щодо оптимізації їх фінансових (та пов'язаних з ними) потоків.

Література

1. *Безродна О. С.* Розподіл інструментів та підходів до стратегічного управління банком за його етапами / О. С. Безродна // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2012. — № 4 (20). — С. 113–131.
2. *Внукова Н. М.* Удосконалення організації факторингу у банку за логістичним підходом / Н. М. Внукова, Н. С. Опешко, С. О. Колодізєва // Фінанси України. — 2012. — № 5 (198). — С. 68–77.
3. *Вовчак О. Д.* Кредит і банківська справа: Підруч. / О. Д. Вовчак, Н. М. Рущишин, Т. Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с.
4. *Грапко Н. В.* Вартісно-орієнтоване управління корпоративними фінансами / Н. В. Грапко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mydisser.com/en/catalog/view/10827.html
5. *Єгоричева С. Б.* Банківські інновації: Навч. посіб. / С. Б. Єгоричева. — К.: Центр учбової л-ри, 2010. — 208 с.

6. *Кльоба В. Л.* Принципи та методи управління банківською діяльністю / В. Л. Кльобв, Р. Л. Кльоба // Наук. вісник НЛТУ України. — 2009. — № 10. — С. 192–199.
7. *Кльоба Л. Г.* Реінжиніринг і бенчмаркінг як інструменти вдосконалення управління банківською інвестиційною діяльністю / Л. Г. Кльоба. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/.../175_Kloba_18_4.pdf
8. *Лучко А. А.* Організаційне забезпечення стратегічного розвитку підприємств / А. А. Лучко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009_142_1/09laa.pdf
9. *Лютий І. О.* Банківський маркетинг: Підруч. / І. О. Лютий, О. О. Солодка. — К.: Центр учбової л-ри, 2010. — 776 с.
10. *Островерхова Г. В.* Сутність і структура організаційного забезпечення інноваційної діяльності / Г. В. Островерхова // Вісн. Нац. техн. ун-ту "Харків. політех. ін-т". — Х.: НТУ "ХПІ", 2012. — С. 59–67.
11. *Предєін А. М.* Роль ресурсів у стратегічному управлінні підприємствами / А. М. Предєін // Бізнес Інформ. — 2012. — № 9. — С. 318–325.
12. *Руденко Г. Р.* Підвищення ефективності логістичної діяльності / Г. Р. Руденко // Бізнес Інформ. — 2011. — № 9. — С. 187–190.
13. *Управління* земельними ресурсами: Навч. посіб. / За ред. А. М. Третяка. — Вінниця: Нова Книга, 2006. — 360 с.
14. *Фатхутдинов Р. А.* Инновационный менеджмент: Учеб. / Р. А. Фатхутдинов. — 4-е изд. — СПб.: Питер, 2003. — 400 с.
15. *Шпекторенко І. В.* "Професійне середовище організації": наукові підходи до визначення поняття / І. В. Шпекторенко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uchni.com.ua/informatika/29749/index.html

УДК 332.1

Є. В. КОНОПЛЯСТИЙ

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ СИСТЕМОЮ (НА ПРИКЛАДІ м. КИЄВА)

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 297–302

В природе нет ни воздаяний, ни наказаний, — а только последствия.
Роберт Ингерсолл

Засоби масової інформації останні роки минулого тисячоліття переповнили різного роду прогнозами та передбаченнями, серед яких зустрічалися дуже катастрофічні та похмурі. Багато з них ґрунтувалися на аналогії зі змінами, які відбувалися на переломі XIX та XX ст., коли й справді серія колоніальних та локальних війн переросла у перший загальносвітовий конфлікт, який забрав мільйони людських життів.

Наш час набагато оптимістичніший, проте й він небезпроблемний. Варто пам'ятати, що в XX ст. було чимало складних періодів: глобальних та швидких змін умов життя та характеру діяльності людства, збільшення його чисельності та можливостей. Це було також століття застережень, помилок, епоха соціально-доктринальних епідемій та передостаннє століття існування людства на Землі.

Але, напевно, істотною ознакою XX ст. стало створення серій смертельних загроз розвитку та існуванню, і як наслідок — нагромадження помилок у ставленні до навколишнього середовища, ігнорування очевидних сигналів природи про непередбачуваність та шкідливість недалекоглядних дій.

Здійснимо аналіз існуючих підходів до розуміння стратегічного управління екологічною системою (на прикладі м. Києва).

Перш ніж приступити до розробки конкретних технологічних шляхів управління розвитком екологічно орієнтованої економіки міста, визначимо, що ми розглядаємо регіон одночасно і як елемент територіальної організації, і як елемент системи розселення, і як елемент соціальної організації суспільства, місце усіх сфер життєзабезпечення і життєдіяльності людини.

Як показують дослідження, у виробничому секторі та сфері послуг основним напрямом діяльності екологічних служб є розробка та впровадження екологічних нормативів, методик, стандартів, які мають давати обґрунтовану методично-нормативну базу для управління безпекою довкілля на ефективному та якісному рівні. Для успішного формування управління екологічною системою

питання програм екологічної безпеки слід розглядати системно. Ця система має охоплювати кілька підсистем: проводити науково-дослідні заходи у кожному окремому локальному об'єкті з метою створення конкретних екологічних методів та моделі — економічну, соціальну та природну. Насамперед у цьому напрямі необхідно визначити управління цією системою, а також управління рівновагою відокремлених систем.

Безумовно, характер і величина підсистем управління визначають конкретні методи і специфіку управління, хоча багато підходів принципів і технологій управління розвитком різних систем подібні. Для міста і районів міста необхідно розробляти стратегію розвитку, оцінювати негативні і позитивні фактори цього розвитку, здійснювати стратегічний контроль, проводити маркетингові дослідження [3].

Управління екологічною системою буде ефективним, якщо воно реалізується в руслі відповідної стратегії розвитку міста, яка поки не може повною мірою бути відображеною у науковій літературі. Коротко визначимо зміст і сутність терміна "екологічна система". Екологічна система — це взаємопов'язана, єдина функціональна сукупність живих організмів і середовища їх проживання. Складовими екосистеми є біоценоз (сукупність живих організмів) і біотоп (місце їхнього існування, неживі компоненти).

Класифікація природних екосистем ґрунтується на ландшафтному підході. Ландшафт — природний географічний комплекс, у якому всі основні компоненти (рельєф, верхні горизонти літосфери, клімат, води, ґрунт, рослинність, тваринний світ) перебувають у складній взаємодії, утворюючи однорідну за умовами розвитку єдину систему.

Незважаючи на те, що природна екосистема перебуває у стані рухомо-стабільної рівноваги, вона відчуває повільні, але й постійні зміни в часі, має послідовний характер, що стосуються передусім біоценозу.

Розвиток міста Києва як системи можна зобразити як комплексний процес змін його екологічної та просторової сфер, що призводить до якісних перетворень і, в остаточному підсумку, — до змін умов життя людини.

Розвиток міста повинен йти у напрямі захисту довкілля, що виявляється в збільшені суспільного багатства, тобто всієї сукупності об'єктів і суб'єктів умов життєзабезпечення та життєдіяльності людини, і гармонійному розвитку на цій основі самої людини, природи, суспільства та виробництва.

Стратегія управління екологічною системою — це об'єктивний процес, що відбувається під впливом історичних, географічних, ресурсних, демографічних та інших факторів. Водночас формування стратегії управління системою — це суб'єктивний процес, що відбувається під впливом управлінських заходів, насамперед з боку міської та районних адміністрацій.

Зміст впливу на екологічну систему різниться, і ця відмінність обумовлена не тільки вихідним рівнем розвитку окремих районів міста, а й особливостями кожного з них — виробничою структурою, географічним

положенням, виробничою спеціалізацією тощо. Власну специфіку мають великі райони за рахунок території, чисельності, обсягу виробництва та ролі у розвитку міста в цілому.

Формування стратегії управління екологічною системою включає такі компоненти: створення політичних, культурних та економічних умов, необхідних для здійснення структурної інституціональної трансформації суспільства; дії, спрямовані на ефективні шляхи поширення результатів технічного прогресу на широкі верстви населення; координація процесів прийняття рішень по трансформації екологізації районів та міста.

Окремого дослідження щодо формування стратегічного управління екологічною системою потребує врахування сучасних тенденцій розвитку суспільства, а також специфічних умов їх розвитку. Зокрема, у нових умовах світового розвитку потребують нового осмислення такі фактори підвищення ефективності управління екологічною системою: інституціональні перетворення, районна структурна політика, залучення іноземного та вітчизняного капіталу, реструктуризація та реформування підприємств, збільшення здатності населення сприймати і генерувати нововведення.

Для дослідження проблеми екологічної орієнтації стратегії розвитку необхідно уточнити взаємозв'язки поняття "екологія" та "економіка".

Екологія (від грецьк. *οίκος* — будинок, дім; *λογος* — наука) — наукова дисципліна, один з розділів біології, який досліджує взаємовідносини між біотичними та соціальними цілісностями та їхнім довкіллям [6].

Економіка, або економічні науки (від давньогрецьк. *οἶκος*, *oíkos* — дім та *νόμος* — закон), комплекс суспільних наукових дисциплін про господарство, а саме — про організацію та управління матеріальним виробництвом, ефективне використання ресурсів, розподіл, обмін, збут і споживання товарів та послуг [1].

Сучасне управління передбачає виокремлення стратегічних і тактичних завдань. Стратегія визначає перспективу розвитку міста як системи відповідно до зміни зовнішнього середовища, що виявляється в його конкурентній позиції, структурі, системі цінностей, в особливостях мотивації і контролю персоналу управління містом.

Стратегія управління екологічною системою має розроблятися під безпосереднім керівництвом представницьких і виконавчих органів влади, а її реалізація передбачає участь співробітників усіх рівнів районного і муніципального управління. Стратегічний план екологізації повинен бути, з одного боку, цілісним, з другого — гнучким, що допускає корекцію відповідно до змін внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування муніципального та районного співтовариства.

У дореформений період стратегія розглядається як результат довгострокового планування, як дещо усталене та зафіксоване. Останнім часом серед фахівців стратегічного планування переважає нове розуміння стратегії, як поєднання раціонального вироблення стратегії і надзвичайної стратегії, обумовленої передусім шаблонами та моделями у потоці рішень і дій. Такий підхід до

визначення стратегії обумовлений високим ступенем мінливості сучасного міста — майбутнє непередбачене, визначеності немає ні в чому, цілі постійно змінюються, як і зовнішні умови. Тому стратегія повинна вибудовуватись таким чином, щоб була можливість її коригувати у ході виконання. У стратегічному менеджменті успіх залежить не в передбаченні майбутнього, а в створенні організації щодо процвітання у непередбачуваному майбутньому. Тому навіть не цілком чітке, але зрозуміле загальне спрямування можна втілити в тактичних програмах і кроках, що сприяють більш ефективному розвитку захисту навколишнього середовища (див. рис.).

Стратегія управління екологічною системою може включати такі складові: стратегічне планування, програму реалізації стратегії, стратегічний контроль [2].

Стратегічне планування — це процес обґрунтування основних цілей і напрямів розвитку екологічної системи шляхом використання наявних переваг і створення нових, а також використання усіх факторів розвитку. На жаль, стратегічне планування не одержало широкого застосування у програмах захисту довкілля. Однак останнім часом стратегічне планування все більше використовується в практиці роботи зарубіжних держав, де основні елементи стратегії країн, регіонів та міст збігаються. Тому ефективним стає застосування стратегічного планування в управлінні, оскільки метою стратегічного планування є довгострокове забезпечення результативності функціонування й освоєння його нових можливостей. Для цього насамперед необхідно у повному обсязі враховувати зміни навколишнього середовища, які являють собою потенційну загрозу і майбутні можливості для гармонійного існування людини та природного осередку. Стратегічний план спрямований на передбачення перспективи, підтримання відповідності між цілями та можливостями, адаптацію до зовнішнього середовища, оптимальний розподіл ресурсів. Перспективні плани містять техніко-економічні розрахунки можливостей, напрями розвитку з урахуванням упровадження інноваційних технологій, раціонального використання ресурсів. Поточне планування передбачає визначення й обґрунтування конкретних напрямів діяльності, джерел фінансування, очікуваних результатів на певний період [4].

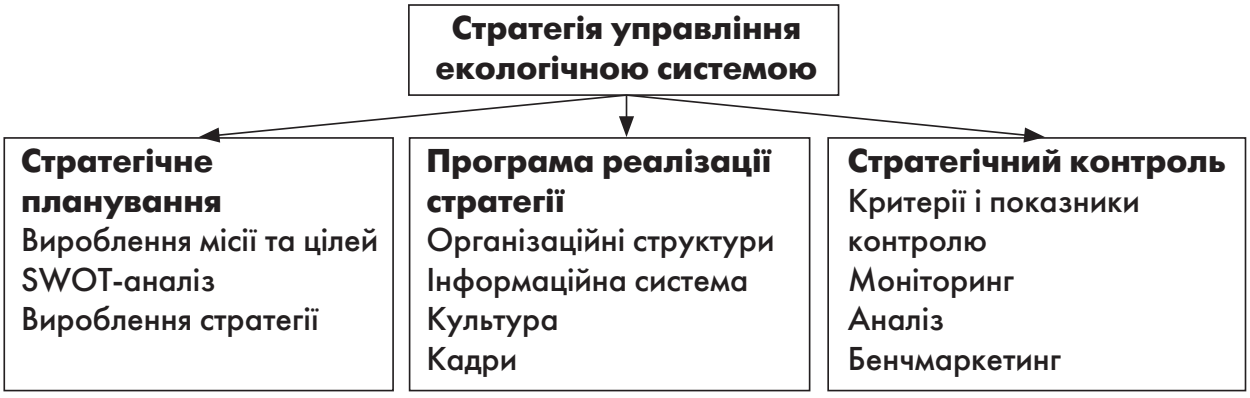

Складові стратегії управління екологічною системою

Стратегічне планування як процес та явище передбачення майбутнього та підготовки до майбутнього визначається як інтегрально-диференціальний підготовчий процес, узгодження та прийняття рішень певного типу, як формулювання цілей та визначення дієвих шляхів їх досягнення. Слід зауважити, що стратегічне планування — це адаптивний процес, за допомогою якого здійснюється регулярна розробка та коригування системи досить формальних планів, перегляд змісту заходів щодо їх виконання на основі безперервного контролю та оцінки змін, що відбуваються всередині та зовні системи. Стратегічне планування включає систему коротко-, середньо- та довгострокових планів, однак головний змістовний акцент робиться на довгострокові цілі та стратегії його досягнення.

У містах багатьох країн застосовується стратегічне планування, що дає змогу визначити шляхи, яких місто буде дотримуватися в процесі планування простору, інфраструктури, програм розвитку з орієнтацією на захист навколишнього середовища. Стратегічне планування стало необхідною частиною міського управління, оскільки міста все частіше стикаються з проблемою невизначеності у майбутньому [5]. Сьогодення, яке характеризується швидкозмінними технологіями, глобальною та регіональною орієнтацією промислового інвестування і зростаючою конкуренцією за продуктивні інвестиції вимагає від міста вміння адаптувати свою діяльність по плануванню і формуванню політики щодо збереження екологічної системи, аби ефективно реагувати на зміну умов.

Для міста Києва стратегічне планування є необхідним, оскільки в результаті руйнування централізованого планування утворився інформаційний, аналітичний і політичний вакуум щодо збереження навколишнього середовища.

Варто зазначити, що стратегічне планування при відповідній адаптації застосовне до планування розвитку будь-якої територіальної одиниці, в тому числі країни. З огляду на це, формування стратегії комплексного управління системою має такі характерні ознаки:

• на відміну від довгострокового екстраполяційного планування, за якого прогноз розробляється кожною функціональною підсистемою, стратегічне планування ґрунтується на принципово новому підході до прогнозування стану навколишнього середовища — виділення стратегічних зон господарювання та стратегічних господарських центрів;

• важливою ознакою стратегічного планування є аналіз як зовнішнього середовища, так і внутрішніх можливостей забезпечення його якісного стабільного утримання;

• методика стратегічного планування передбачає розробку багатоваріативної стратегії.

Кожен з варіантів зорієнтований на комплексний розвиток екологічної системи міста залежно від стану навколишнього середовища. У цьому сенсі розробляється декілька стратегічно спрямованих альтернатив з урахуванням можливих ситуацій у майбутньому.

Підбиваючи підсумки, слід відмітити, що місія формулює загальні положення і принципи, які визначають основну мету формування стратегії управління екологічною системою. Стратегія управління екологічною системою — це система взаємозалежних рішень та положень, що визначають пріоритетні напрями дій по реалізації місії міста, а цілі визначають кінцеві й проміжні стани у реалізації її стратегії.

Література

1. *Шимків А.* Англо-український тлумачний словник економічної лексики. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004.
2. *Веклич О.* Формування економічного механізму сталого розвитку України // Вісник НАН України. — 2000. — № 2. — С. 3–15.
3. *Дей Д.* Стратегический маркетинг. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. — 640 с.
4. *Идрисов А. Б., Картышев С. В., Постников А. В.* Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций. — М.: Информ.-изд. дом "Филинъ", 1997. — 272 с.
5. *Кох Р.* Стратегия. Как создать и использовать эффективную стратегию. — СПб.: Питер, 2003. — 320 с.
6. *Тлумачний* словник із сільськогосподарської екології / Укладачі: Л. Л. Товажнянський, Г. І. Гринь, А. А. Лісняк та ін. — Х.: НТУ "ХПІ", 2009. — 220 с.

УДК 324(477)
Т. О. КУРЧИНА

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИБОРАХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 303–306

В основу новітньої парадигми політичної модернізації України слід закласти концептуальне положення про те, що суспільно-політичний розвиток і модернізація в Україні відбуваються в загальному контексті світових процесів, сутнісною ознакою яких є трансформація недемократичних режимів і перехід до реальної демократії. За цих умов дотримання лише прямих, цивілізованих політичних технологій неспроможне вплинути на рівень електоральної підтримки конкретної політичної сили (неважливо, у бік збільшення чи зменшення).

Останнім часом найпоширенішими виборчими технологіями, які використовуються в усьому світі, стали технології маніпулювання масовою свідомістю. В Україні з кожною виборчою кампанією кандидати намагаються використати якомога більшу кількість маніпулятивних технологій, постійно вдосконалюючи їх для найбільш ефективного впливу на свідомість виборців.

У визначенні, запропонованим М. Й. Варієм, маніпулювання — це спосіб психологічного впливу, спрямований на зміну напряму активності електорату, його ідей, думок, поглядів та ін., який здійснюється настільки мистецьки, що залишається непомічений ним [1]. У навчально-методичному посібнику "Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології" дослідник виокремлює три рівні маніпулювання: перший рівень — посилення існуючих у свідомості людей потрібних маніпулятору ідей, мотивів, цінностей; другий рівень — пов'язаний із частковими, малими змінами поглядів на ті чи інші події, процеси, факти, що також впливає на емоційне і практичне ставлення електорату до конкретного явища; третій — докорінна, кардинальна зміна поглядів через поширення серед виборців сенсаційних, драматичних, надзвичайно важливих для них повідомлень.

Доволі влучним є і визначення Є. Л. Доценко суті маніпуляції як прихованого впливу на здійснення вибору [2, *31*]. Такі маніпуляції запроваджуються у величезних масштабах з мільйонами людей, з активним застосуванням новітніх засобів психологічного впливу (нейролінгвістичне програмування, гіпносугестивні технології та ін.). Ця глобальна проблема сучасної цивілізації виявила та загострила асиме-

трію в структурі нашого духовного (внутрішнього) життя та практичної (зовнішньої) діяльності. На сьогодні розрив досяг фатальної межі.

А сучасні засоби масової комунікації, які є безпосередніми носіями і розповсюджувачами суспільно значущої інформації, відкрили для широкого застосування маніпулятивних технологій принципово нові можливості.

Якщо ж говорити про українське суспільство, то насамперед у ньому зникають ідеології як сукупності ідей, за які треба боротися і віра в які передається "з покоління в покоління". Натомість вони перетворюються на взірець, який ми бачимо на телеекрані і за який, при бажанні, можемо проголосувати. Через це завданням політика в сучасному світі стає намагання викликати бажання в електорату обрати саме його, причому наголос переноситься: замість удосконалення політичних гасел, аби вони більше подобалися виборцям, ми споглядаємо поліпшення методів маніпулювання вподобаннями виборців; замість виведення досконалих економічних чи соціальних програм політик вивчає основи психології — аби підштовхнути виборця до необхідного йому рішення, і, зокрема, змусити проголосувати за нього на виборах, що є важливим елементом будь-якого політичного процесу. Щоб запобігти цьому, необхідно змінити сам світогляд, основні ціннісні орієнтації, усвідомити і здійснювати свої достеменні неперехідні цінності та цілі.

Виборче законодавство в країнах перехідного періоду, до яких належить і Україна, змінюється найчастіше. Це зумовлено спробами політиків знайти найоптимальнішу виборчу систему для нашої держави. Однак, ці спроби чомусь закінчуються суттєвим обмеженням прав українських виборців [5, *410–425*].

З приводу чергового "вдосконалення" виборчого законодавства у 2011 р. Громадський консорціум виборчих ініціатив заявляє, що він: "...занепокоєний сутністю нещодавнього компромісу влади та опозиції щодо нового закону про вибори народних депутатів. ...366 народних депутатів схвалили відверто неконституційне положення. ...ухвалений закон є небезпечним сигналом для суспільства щодо допустимості порушення Конституції заради тимчасового політичного компромісу. ...за відсутності відповідної політичної волі, а також у разі використання адміністративного ресурсу, результати волевиявлення не будуть захищені від маніпуляцій" [3].

Аналіз виборчого законодавства дає підстави стверджувати, що й тут не обійшлося без маніпуляцій, одна з них — зміна процедури голосування у частині форми виборчого бюлетеня, зокрема Закон України "Про вибори народних депутатів України" від 17.11.2011 р. [4] передбачає виключення з бюлетеня рядка "Проти всіх".

Якщо відсутність у бюлетені графи "Проти всіх" чи "Не підтримую жодного кандидата" на парламентських виборах 1994 р. (тим паче за системи абсолютної більшості) було раціональним рішенням, то у 2012-му — це був суттєвий крок назад в еволюції українського електорального законодавства. Оскільки як

мінімум 2–3 відсотки виборців були позбавлені традиційного права на аполітичне протестне голосування.

Пропорційна система виборів містить ще один недемократичний за своєю суттю елемент — конвертацію голосів. Ця процедура закріплює той факт, що народними депутатами стають особи, яких в парламент не було обрано. За результатами волевиявлення партія чи виборчий блок отримували одну кількість мандатів, а після процедури конвертації значно більшу. І ця проблема характерна не лише для України, а й для більшості держав світу.

Цікаво, що і в XX ст. уряди зазвичай дозволяли (а фактично стимулювали) вибирати кожному, а потім просто маніпулювали одержаними результатами.

Заборона виборчих блоків теоретично могла бути причиною непотрапляння окремих політичних партій в український парламент VII скликання. Водночас, ця законодавча норма стала каталізатором саморозпуску малих партій та вливання їх до складу потужних громадсько-політичних утворень. Але стосовно виборів 2012 р. зазначимо, що таке положення закону може бути розглянуте як спроба політичного впливу на результати виборів, оскільки фактично спрямоване проти певних політичних сил, відомих виборцям саме за назвами виборчих блоків, воно також перешкоджає слабким поодинці опозиційним силам об'єднатися в конкурентній боротьбі проти партії влади.

Масове використання сучасних інформаційних технологій (проведення телефонних голосувань, телевізійних або комп'ютерних референдумів, відеоспостереження та ін.) у режимі реального часу як чинника публічного контролю за процесом голосування та підрахунку голосів можна вважати вдалою законодавчою інновацією. Проте така система відеоспостереження апріорі не унеможливлює фіксації всіх порушень у день голосування.

Отже, технології, які використовуються в практиці політичного управління в Україні, більшою мірою відповідають природі авторитарного й індустріального суспільства, що свідчить про явне відставання України від сучасного інформаційного, демократичного суспільства.

Вибори в Україні і досі лишаються змаганням не політичних ідеологій та виборчих програм, а винятково змаганням маніпулятивних виборчих технологій, мета яких — вплив на свідомість виборців. Зміна виборчої системи, це аж ніяк не прагнення влади реформувати виборче законодавство. Водночас, жоден закон не зможе захистити вибори, якщо будуть задіюватися незаконні засоби — надмір влади і надмір сили.

Література

1. *Варій М. Й.* Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології: Навч.-метод. посіб. — К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. — 400 с.
2. *Доценко Е. Л.* Психология манипуляции, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. — СПб.: Речь, 2004. — 243 с.
3. *Заява* громадського консорціуму виборчих ініціатив: "Новий виборчий закон — тактична перемога та стратегічна поразка парламенту". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://parlament.org.ua/index.

php?action=news&id=12&ar_id=2450&ch_id=2&as=0
4. *Закон* України “Про вибори народних депутатів України” від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI.
5. *Медвідь Ф. М., Баран В. В.* Вибори народних депутатів України 1994–2007 рр: політико-правове поле партійної і виборчої систем // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 листоп. 2011 р. — К.: ІПіЕНД, 2012. — С. 410–425.

УДК 342.951:351.82
Ю. П. ЛІСОВСЬКА

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ СФЕРОЮ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 307–309

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується тим, що збільшується роль інформаційної сфери.

Існуюча політика держави в інформаційній сфері спрямована як на розвиток безпосередньо інформаційної сфери, так і на підвищення ефективності розвитку державності, безпеки, оборони, пріоритетних галузей економіки, фінансової та грошової системи, соціальної сфери, галузей екології та використання природних ресурсів, науки, освіти і культури, міжнародного співробітництва за допомогою інформаційної сфери. Пріоритетна увага приділяється підвищенню ефективності державного управління як однієї з функцій держави. Це підтверджується і Концепцією Національної програми інформатизації, у якій інформаційна сфера, інформатизація розглядаються як важливий засіб для розвитку України [4].

Виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального, визначає інформаційне суспільство. Інформація та знання стають головними стратегічними ресурсами такого суспільства, в якому інформація проникає в усі сфери суспільства та держави.

В умовах становлення інформаційного суспільства в Україні і світі пріоритетне місце серед різних напрямів державного управління посідає управління інформаційною сферою. Фундаментальною основою його здійснення виступають норми права, які покликані врегулювати та впорядкувати відповідні управлінські процеси, забезпечити їх цілеспрямованість, системність, стабільність і збалансованість.

У зв'язку з цим дослідження організаційно-правових аспектів державного управління в інформаційній сфері виступає актуальним завданням сучасної адміністративно-правової науки.

Під державним управлінням в інформаційній сфері слід, загалом, розуміти підзаконну виконавчо-розпорядчу діяльність уповноважених державних органів, їх посадових осіб з реалізації функцій і завдань держави у сфері суспільних інформаційних та інформаційно-інфраструктурних відносин відповідно до інтересів суспільства [6]. Метою державного управління в інформаційній сфері на сучасному історичному етапі є забезпечення задоволення потреб особи і суспільства в цілому в інформації як стратегічному ресурсі його розвитку.

Нині в нашій державі управління інформаційною сферою здійснює п'ять основних органів державної влади: два регуляторних органи — Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, а також три органи виконавчої влади — Державний комітет з телебачення та радіомовлення України, Держінформнауки України та Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Стрімкі темпи розвитку і значні трансформації інформаційної сфери як об'єкта державного регулювання в умовах становлення інформаційного суспільства зумовлюють і прискорений розвиток зазначеної підгалузі адміністративного права. Нормативно-правовою основою правового регулювання державного управління інформаційною сферою є підгалузь адміністративного права, яка являє собою систему однорідних предметно споріднених правових інститутів, що включають ієрархічно побудовану сукупність первинних і вторинних спеціальних правових норм, які регулюють здійснення галузевого та міжгалузевого управління в різних галузях і сферах, що входять до інформаційної сфери як складного об'єкта державного управління шляхом визначення завдань і основних напрямів діяльності держави, системи та адміністративно-правового статусу суб'єктів державного управління та керованих ними суб'єктів інформаційних відносин, а також регулювання взаємодії між ними у зазначеній сфері.

Так, у Законі України "Про інформацію" закріплено правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, визначено коло учасників інформаційних відносин, урегульовано режими доступу до інформації, її джерела, види, напрями і способи державної інформаційної політики тощо.

Якщо Кодекс України про адміністративні правопорушення має концептуальне значення для реалізації саме каральної функції органів державного управління у сфері інформаційної безпеки, то Закон України "Про інформацію" є фундаментальним для закріплення правових основ їх правозабезпечувальної та правозахисної діяльності.

Для якісного управління процесами в інформаційному просторі необхідним є функціонування комплексної керуючої системи, яка складається з таких підсистем: суб'єктів, (держава, територіальні та інші громади, громадські організації); об'єктів (процеси у внутрішньому, міжнародному і глобальному сегментах інформаційного простору та їх похідні); механізму здійснення керуючого впливу (державний апарат, інститути держави і суспільства, громадський сектор, ЗМІ).

Інформаційна держава має орієнтуватися передусім на інтереси інформаційного суспільства. Для цього держава повинна розробити відповідну інформаційну політику, ефективна реалізація якої, тобто ефективне державне управління інформаційною сферою, повинна враховувати можливості міжнародного співробітництва у сфері інформаційних технологій, продуктів і послуг,

реальні можливості вітчизняної інформаційної індустрії.

Література

1. *Конституція* України // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. *Закон* України "Про інформацію" від 02.10.1992 р. // ВВР України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
3. *Закон* України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" // ВВР України. — 2007. — № 12. — Ст. 102.
4. *Закон* України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. — 1998. — № 18.
5. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутрішніх справ. — Х., 2002. — 476 с.
6. *Багдасарян А. А.* Державне управління в інформаційній сфері України. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/npmaup/2010_3/pdf_files/148-154.pdf
7. *Бурило Ю. П.* Організаційно-правові питання державного управління в інформаційній сфері: Дис. ... канд. наук: 12.00.07. — 2008. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://adminpravo.com.ua/index.php/2010-04-13-14-05-13/145-2010-09-28-13-27-30/1942-22.html

УДК 321 (477):340.12 Руссо
М. Г. МАЛГОЖАТА
Т. І. ГУРИНА
А. І. КОКОРІНА

ВЧЕННЯ РУССО ПРО ДЕРЖАВУ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 310–315

Вагомий внесок у розробку питань модернізації політичної системи суспільства зробили М. Михальченко, М. Алмонд, С. Верба, Д. Котляр, С. Кононучук, Г. Зеленько, І. Кресіна, Є. Перегуда. Сам термін "політична система суспільства" в енциклопедичній літературі трактується як "інтегрована сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичних організацій і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію". Незалежно від ідеологічно-методологічних розходжень більшість учених вважає, що політична система включає монополію влади, використання якої залежить від співвідношення класових чи соціально-групових сил, які прагнуть легітимізувати, захистити і ствердити свої особливі інтереси.

Політичну систему характеризує застосування владного примусу в суспільстві і цим визначається її структура, функції, загальний механізм функціонування, класифікація політичних систем. Український політолог Ф. Рудич вважає, що під політичною системою слід розуміти сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому.

Політичну систему суспільства у широкому сенсі вчені визначають як сукупність політичних інститутів, відносин, норм і феноменів політичної свідомості, культури та ідеології, що існують у цьому суспільстві (спростивши таке трактування, можна говорити про "сукупність" усіх суспільних структур в їх політичних аспектах, або про сукупність політичних взаємозв'язків, притаманних кожній політичній спільності). У вузькому сенсі — як сукупність державних органів, політичних партій та організацій, через які у певному суспільстві здійснюється влада

Головним елементом політичної системи суспільства є політична влада — здатність, право і можливість політичних суб'єктів приймати рішення, здійснюючи вирішальний

вплив на діяльність і майбутнє окремих людей та їх об'єднань. Отже, політичні відносини впливають насамперед на формування соціальних механізмів владної регуляції суспільства [4, *19–32*].

Провідним інститутом, ядром політичної системи є держава. І українські, і зарубіжні політологи виділяють чотири головні групи елементів політичної системи: політичну організацію (включає державу та її установи, політичні партії, громадсько-політичні організації та рухи, трудові колективи зі своїми органами самоврядування); політичні відносини (формою їх функціонування виступає політична діяльність, яка розпочинається з виникнення певного інтересу і завершується його реалізацією; практика доводить, що якою б стабільною не була система, політичні ролі її суб'єктів завжди перебувають у динаміці); політичні і правові норми (на основі політичних і правових норм утворюються регулятори суспільних відносин щодо влади і закріплюються основні принципи діяльності суб'єктів політики); політичну свідомість та політичну культуру [2, *175–185*].

Фундаментальними характеристиками сучасної демократії є: суверенітет народу — саме народ виступає як носій і джерело верховної політичної влади; періодична виборність ключових політичних інституцій та органів держави за допомогою загальних і рівних виборів; рівність прав громадян на участь в управлінні державою (як правило, цей принцип реалізується через гарантування прав громадян на інформацію, висловлення власної точки зору, на створення політичних партій та об'єднань, участь у конкурентній боротьбі за керівні державні посади); правління більшості при захисті прав меншості (ця максима випливає з самого сенсу політичної демократії — забезпечити права і захист кожного громадянина).

Для незалежної України характерний демократичний характер розвитку політичної системи суспільства, що визначено в Конституції України. Зміст і головне спрямування модернізації політичної системи в Україні визначає забезпечення реального народовладдя, створення ефективного механізму виявлення політичних інтересів народу України, різних соціальних груп, регулювання політичних відносин за кращими зразками цивілізаційного досвіду країн усталеної демократії. Характерною особливістю модернізації політичної системи суспільства є диференціація суспільно-політичної структури (інституціоналізація), яка передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів суспільства, спрямованих на забезпечення стабільності й соціального порядку. Модернізована структура політичної системи має прискорити проведення реформ в усіх сферах життєдіяльності суспільства; стимулювати процеси його структуризації, інтеграції та демократичного розвитку; створити умови для найповнішої реалізації громадянських прав і свобод людини і громадянина [4, *19–32*].

Держава виступає не тільки результатом розвитку суспільства, а й фактором формування політичної системи суспільства. Особливе місце

в політичній системі суспільства належить саме державі, оскільки вона є основним засобом досягнення цілей, поставлених перед суспільством, концентрує в собі багатоманітність політичних інтересів, надає сталого характеру політичній системі шляхом упорядкування її діяльності. Це обумовлюється такими обставинами: тільки держава офіційно представляє все суспільство; лише держава — єдина повновладна організація в масштабі всієї країни, яка здатна забезпечити основні права і свободи всіх осіб, що перебувають на її території; тільки держава має у своєму розпорядженні спеціальний апарат управління суспільними справами; лише держава має спеціальні установи примусового характеру і володіє монопольним правом застосовувати примус на своїй території; тільки держава володіє монопольним правом видавати юридичні норми, обов'язкові для всього населення, та забезпечувати їх реалізацію; тільки держава володіє монопольним правом встановлювати та стягувати податки, формувати загальнонаціональний бюджет.

Таким чином, держава виступає своєрідним центром тяжіння всіх політичних сил суспільства.

Новий напрям суспільної думки — політичний радикалізм — пов'язаний з ім'ям видатного французького філософа, письменника, теоретика педагогіки, драматурга і композитора Жан Жака Руссо (1712–1778). Його програма корінних перетворень суспільного ладу відбивала інтереси і вимоги мас, міської бідноти.

Літературну популярність Руссо приніс його нарис "Роздуми про науки і мистецтва", що одержав першу премію Діжонзької академії. Відповідаючи на запитання: "Чи зробив прогрес наук і мистецтв людей більш щасливими і більш моральними?", він писав, всупереч традиціям Просвітництва: прогрес наук і мистецтв, нічого не додавши до нашого благополуччя, тільки зіпсував характери. Праця викликала гарячі суперечки, і його висновки були названі "парадоксами Руссо".

Однак центральне місце у світогляді Руссо займали його соціально-політичні ідеї. Найповніший їх виклад і обґрунтування містили його історичний нарис "Роздуми про походження і підстави нерівності між людьми" (1755 р.) і знаменитий трактат "Про Суспільний договір, або Принципи політичного права" (1762 р.). Проблеми суспільства, держави і права мислитель починає вирішувати, вивчаючи природний і громадянський стан людини.

У природному стані, за Руссо, всі вільні і рівні, відсутня приватна власність. У ході вдосконалення навичок і знань людини складалися суспільні зв'язки, зароджувалися соціальні формування — сім'я, народність. Сім'я, на його думку, — найдавніше із суспільств [5, *587*].

Однак розвиток цивілізації, пише Руссо, призвів до появи і росту соціальної нерівності, регресу свободи. Майнова нерівність стала наслідком встановлення приватної власності на землю. На зміну природному стану з цього часу прийшло громадянське суспільство. "Перший, хто, огородивши ділянку землі, придумав заявити: "Це моє!" і знайшов людей досить простодушних, щоб тому повірити,

був справжнім засновником громадянського суспільства". Це призвело до появи багатих і бідних, між якими розпалюється запекла боротьба, і, як наслідок, — політична нерівність, заснування публічної влади. З її встановленням усі погодилися, слухаючи "хитромудрі" доводи багатих, сподіваючись знайти свободу, і — "кинулися прямо в кайдани". Так з'явилася держава.

Тепер суспільство поділилося на правлячих і підвладних. Створені шляхом пагубного договору держава і закони "наклали нові пута для слабких і додали нові сили багатому, безповоротно знищили природну свободу, назавжди встановили закон власності і нерівності, перетворили спритну узурпацію в непорушне право і заради вигоди кількох честолюбців прирекли з тих пір весь людський рід на працю, рабство й убогість". Остання межа нерівності настає з переродженням держави в деспотію. У ній немає більше ні правителів, ні законів — там тільки одні тирани. Рівність тут відновлюється, тому що піддані перед деспотом — ніщо у своєму рабстві і безправ'ї. "Людина народжується вільною, але усюди вона в кайданах". Народ знову повертається в природний стан, коло замикається.

Поки народ примушений коритися і кориться, пише Руссо, він поводиться добре. Якщо народ скидає ярмо, він чинить ще краще, повертаючи собі свободу. Тут мислитель явно виправдовує насильницьке повалення абсолютизму, позбавленого легітимності. Таким чином, первісний договір про заснування держави, що безповоротно знищила природну свободу, перетворив спритну узурпацію в непорушне право. Уряд і закони тут втратили правовий характер. Сила замінила право, а рабство — свободу. Але "сила не творить право", — вважає філософ. "Слова рабство і право суперечать одне одному; вони взаємно виключають одне одного".

На противагу такому порочному і згубному для людства напряму розвитку суспільства і держави, Руссо розвиває свою концепцію суспільної (соціальної) угоди (Contrat social) як "справжнього договору між народами і правителями". Його формула зводиться до таких положень: кожен передає в загальне надбання і ставить під вище керівництво загальної волі свою особистість і всі свої сили, перетворюючись у нероздільну частину цілого. Це колективне Ціле одержує в результаті такого акту свою єдність, своє загальне Я, своє життя і волю. Це особа юридична, "колись іменувалася громадянською общиною, нині ж іменується Республікою, або Політичним організмом: його члени називають цей Політичний організм Державою, коли він пасивний, Сувереном, коли він активний, Державою — при зіставленні її з їй подібними".

У результаті такого правильного і законного договору утворюється асоціація рівних і вільних індивідів, сукупно вони одержують ім'я народу, окремо — громадян, як тих, хто бере участь у верховній владі, підданих, як підлеглих законам держави. Таким чином, відчуження за суспільним договором природної свободи і рівності відшкодовується кожному (але вже як нерозривній частині цілого, члену

народу-суверена, громадянину) у вигляді договірно встановлених прав і свобод. Суспільний договір, згідно з Руссо, слугує у державі основою всіх прав. Завдяки йому усі стають "рівними в результаті угоди і по праву" [5, *588*].

Якщо в природному стані свобода індивіда, згідно з Руссо, обмежувалася лише його фізичною силою, то в республіці свобода громадянська обмежена загальною волею. Тільки одна загальна воля, вважає мислитель, може управляти силами держави відповідно до мети її встановлення, яка є загальним благом. Загальне благо як мета держави, за його переконанням, може бути виявлено тільки більшістю голосів. "Загальна воля завжди права", — стверджував Руссо. При цьому він розрізняє загальну волю і волю усіх: перша має на увазі загальні інтереси, друга — інтереси приватні і являє собою лише суму висловленої волі приватних осіб. "Але відкиньте, — пояснює Руссо, — з цих виявлень волі взаємні крайнощі; в результаті додавання розбіжностей, що залишилися, вийде загальна воля". Розрізнення між індивідом як приватною особою зі своїми приватними інтересами і тим же індивідом як громадянином, носієм загальних інтересів, зіграло визначальну роль у конституційно-правовому закріпленні підсумків Французької революції. Надалі воно лягло в основу теорії прав людини і громадянина.

Відстоюючи панування в державі і її законах загальної волі, Руссо різко критикує всілякі окремі асоціації, партії, групи і громадські об'єднання, що вступають у неминучу конкуренцію із сувереном. Їх воля стає загальною стосовно своїх членів і приватною стосовно держави, що спотворює загальну волю громадян. Він приєднується до думки Н. Макіавеллі про те, що наявність сект і партій заподіює шкоду державі. Але робить важливий висновок: "Якщо ж існують окремі співтовариства, то варто збільшити їх число і тим попередити нерівність між ними" [3, *173–179*].

У своїй ідеалізованій конструкції народного суверенітету Руссо передбачає рівність прав і обов'язків громадян і держави. Межі державної влади у її взаєминах з підданими, відповідно до його вчення, ставляться межами загальних угод. Верховна влада, якою б необмеженою, священною, недоторканною вона не була, не переступає і не може переступити меж загальних угод. Кожна людина може цілком розпоряджатися тим, що їй ці угоди надали з її майна і свободи. Отже, суверен ніяк не вправі накласти на одного з підданих більший тягар, ніж на іншого.

Разом з тим, суверен, на думку Руссо, не зв'язаний власними законами. "Немає і не може бути ніякого основного закону, обов'язкового для Народу в цілому, для нього не обов'язковий навіть Суспільний договір". Він вправі змінити й умови договору. Суверен "стоїть вище і судді, і Закону", адже йому належить право помилування, звільнення від покарання, передбаченого законом і визначеного судом. Більше того, згідно з Руссо влада суверена включає право на життя і смерть підданих. Коли государ говорить громадянину: "Державі необхідно, щоб ти вмер", то він повинен вмерти, тому що тільки за цієї умови він жив дотепер у без-

пеці, тому що його життя не тільки благодіяння природи, а й дарунок, отриманий їм на визначених умовах від держави". Такий антиіндивідуалістичний гімн суверену, що перевершує етатизм Т. Гоббса, більше не зустрічається в теорії суверенітету. Зате практика тоталітарних держав повна трагічних прикладів реального втілення руссоїстського її тлумачення.

Ж.-Ж. Руссо відкидає вимогу будь-яких гарантій захисту прав індивіда у його взаєминах з державою. З одного боку, у суверена "немає і не може бути таких інтересів, що суперечили б інтересам цих осіб, адже неможливо, щоб організм захотів шкодити усім своїм членам". Але, з другого боку, згідно з мислителем, потрібні гарантії проти підданих, щоб забезпечити виконання ними своїх зобов'язань перед сувереном: "Якщо хто-небудь відмовиться підкорятися загальній волі, то він буде до цього примушений всім організмом, а це означає не що інше, як те, що його силою примусять бути свободним".

Для переходу до справжнього народовладдя потрібен мудрий законодавець. Щоб відкрити найкращі правила співжиття, потрібен розум високий, розуміючий пристрасті і природу людей, готовий трудитися в одному столітті, а пожинати плоди в іншому. "Потрібні були б Боги, — резюмує Руссо, — щоб дати закони людям". Діяльність такого незвичайного законодавця просвіщає народ і підготовляє ґрунт для мудрих актів суверена [1, *149–151*].

Таким чином, у політичній доктрині просвітителя головну увагу приділено проблемам соціальної природи влади, її належності народу. У ній немає детального проекту організації ідеального ладу. Для нього найбільш важливі начала "вільної республіки", керованої за допомогою законів, свободи і рівності в ній. Влада суверена і загальна воля визначають права й обов'язки індивідів. Виступаючи проти осуспільнення приватної власності, Руссо пропонував все ж зрівняти майнове становище громадян: "Жоден громадянин не повинен бути настільки багатий, щоб бути спроможним купити іншого, і жоден — настільки бідний, щоб бути змушеним продавати себе". Усе це виявляє егалітаристський характер соціальної доктрини Руссо. Вона стала одним з основних ідейних джерел філософії і політичного радикалізму наступних двох століть.

Література

1. *Карась А. Ф.* Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. — К.; Л.: Вид. центр ЛНУ, 2003. — 520 с.
2. *Медвідь Ф. М., Медвідь А. М.* Інституалізація громадянського суспільства в Україні в умовах політичної модернізації // Наук. записки Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2011 / 6 (56). — С. 175–185.
3. *Мироненко О. М., Горбатенко В. П.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ "Академія", 2010. — 456 с.
4. *Політична* система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: Навч. посіб. / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров та ін. — К.: Либідь, 2008. — 440 с.
5. *Політологічний* енциклопедичний словник. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.

УДК 340.151 (477)
А. М. МЕДВІДЬ
Я. Б. МЕЛЬНИЧЕНКО
О. М. ПРИШВА

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ І СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 316–324

Історичні витоки української суспільно-політичної думки тісно пов'язані з процесами утворення, становлення та розвитку Київської Русі, яка упродовж IX–XIII ст. уособлювала один із найяскравіших політичних феноменів тогочасного європейського світу, започаткувала державницько-політичні традиції українського народу. "Русь", як називали цю могутню східнослов'янську державу сучасники, ще не була державою в класичному розумінні цього поняття. У зв'язку з цим зазначимо, що на ранньому етапі свого розвитку Київська Русь ще не виробила моделі централізованого управління, не мала розгалуженої бюрократичної системи, ефективно діючих інститутів політичної влади. Як свідчить історичний досвід, регулювання політико-правових відносин між представниками князівської влади та демократичними верствами населення здійснювалося переважно у формі збирання данини (податків). Недосконалість цих правових відносин нерідко породжувала політичні конфлікти у давньоруському суспільстві, які розв'язувалися переважно силовими методами. Літописні праці цього періоду свідчать, наприклад, що київський князь Ігор — засновник варязької династії Рюриковичів, намагаючись утвердити свою владу над підлеглими племенами, збирав непомірну данину з населення. Це врешті призвело до повстання у древлянській землі і вбивства князя з дружиною. З удосконаленням інститутів політичної влади у давньоруській державі, механізмів правових відносин поступово розвивалася і політична думка. Як стверджують фахівці, — князювання Володимира Великого (978–1015 рр.), Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.), Володимира Мономаха (1113–1125 рр.) "окреслено значною роботою суспільної думки, яка знайшла своє втілення у різноманітних письмових джерелах" [2, *26*].

Як вважають сучасні дослідники, політична думка Київської Русі — це первісні політичні уявлення, ідеї та вчення представників стародавньої східнослов'янської держави — пращурів українців [4, *40*].

До оригінальних історико-політичних творів давньоруського періоду слід віднести насамперед: "Пові-

сті минулих літ" літописця Нестора, "Слово о полку Ігоревім" невідомого автора, "Слово про закон і благодать" Іларіона; "Поучення Володимира Мономаха"; "Слово Данила Заточника". У них висвітлено важливі політико-правові проблеми Київської Русі: походження держави; умови виникнення правлячої династії; єдність і суверенність політичної влади; організація оптимальної форми правління; законність реалізації вищих владних повноважень; взаємовідносини великого князя та його васалів, світської та церковної влади.

"Слово про закон і благодать" — це практично перший політичний трактат Давньоруської держави богословською мовою [3, *39*]. У ньому послідовно викладено концептуально оформлені політико-правові ідеї, які відбивали суспільно-політичну свідомість правлячого стану тогочасного давньоруського суспільства. На думку Н. Полонської-Василенко, "Слово про закон і благодать" — це визначний документ гуманізму [8, *148*].

Стосовно автора літературно-політичного памфлета — Іларіона літопис повідомляє лише, що був він священиком (пресвітером) при церкві святих апостолів у селі Берестові, де розташовувалася улюблена заміська резиденція великого князя Ярослава. Зазначено його моральні якості та високий інтелектуальний рівень: "муж благ: і княжен, і постнік" [3, *39*]. Іларіон був сподвижником християнської віри, прибічником аскетизму, релігійної усамітненості. В горі, поблизу Берестова, він викопав невелику печеру і тривалий час аскетично жив у ній, присвячуючи значну частину вільного часу молитвам [7, *108*]. Саме зважаючи на особисті якості Іларіона, його освіченість, високу морально-релігійну вимогливість до себе й до інших великий князь Ярослав у 1051 р. самостійно, без участі візантійського патріархату, якому була підпорядкована давньоруська митрополія, висунув Іларіона на сан митрополита. Це було безпрецедентною подією в історії Київської Русі, оскільки вперше русина, який очолив руську церковну ієрархію, на найвищий духовний чин висвятив собор місцевих єпископів у храмі Святої Софії.

Дослідники вважають, що "Слово про закон і благодать", яке дійшло до нас у багатьох списках та редакціях, було написане між 1037 та 1050 роками, тобто в період, коли Іларіон ще не став Київським митрополитом. Ймовірно, що саме факт авторства зазначеного правничо-політичного твору в певний спосіб уплинув на остаточне рішення Ярослава поставити саме Іларіона на чолі давньоруської митрополії [5, *281–286*].

Слід наголосити, що проблематика "Слова", запропонована Іларіоном, відтворює злободенні політичні ідеї давньоруського суспільства, назва твору вказує на те, що Іларіон мав намір висвітлити три великі проблеми: з'ясувати співвідношення між законом та істиною, позитивно оцінити діяльність Володимира та організоване ним хрещення Русі, а також здійснити похвалу Богу з метою забезпечення стабільного розвитку країни.

У першій частині "Слова" автор з філософсько-політичних позицій намагається розкрити сутнісне зна-

чення термінів “закон” та “істина”, сприймає її як певний абсолютний ідеал досконалості, що має універсальне значення для всіх часів і народів. Закон, визначаючи зовнішні вчинки людей на стадії, коли люди ще не досягли досконалості, готує людство до опанування істиною та благодаттю. На думку Іларіона, благодать є синонімом істини, а закон, виступаючи лише як тінь, що подібна до істини, є предтечею та слугою істини. На відміну від закону, благодать слугує майбутньому вічному життю. Якщо закон Іларіон образно порівнює зі світлом місяця, то істину — з променями сонця.

Він відзначає, що істина з’явилася не відразу, а поступово, людство відкривало її через благодать, яку отримувало під час хрещення. Отже, в процесі історичного розвитку людської цивілізації спочатку виникає “закон”, а вже потім — “благодать”. На зміну ж подібності істини поступово прийшла сама істина. Згідно з думкою Іларіона істина тотожна благодаті, оскільки має універсальний характер і світить усім, як сонце.

Важливо наголосити, що закон та істина у трактуванні Іларіона не тільки не суперечать, а й взаємодоповнюють одне одного. Істина в його інтерпретації сприймається людством завдяки закону, а не всупереч йому. Посилаючись на новозавітні традиції, Іларіон акцентує на тому, що свобода волі та вибору дій залежить від морального стану особистості. Використовуючи біблейські сюжети, Іларіон показує, що людська благодать полягає в духовній свободі і з нею поєднана. Закон тільки готує до благодаті й істини, він дає людям тимчасове виправдання їхнього життя на землі. До спасіння приводить людей лише християнська віра. “Християнська благодать, як хвилі, — підкреслює автор, — вона нездоланно розливається по всій планеті. Врешті-решт досягла вона і народу руського. І це нове вчення несе з собою новий дух” [7, *109*]. Руський народ, за словами митрополита, із пітьми язичництва вийшов на дорогу, яка веде його в благодатне царство Христове. Шлях до нього освітлює велична євангельська істина.

Важливе місце у “Слові” посідає також аналіз Іларіоном політичних проблем, пов’язаних із з’ясуванням історичних витоків сутності та засобів реалізації влади. Джерелом походження владних повноважень у державі Іларіон визначає, наприклад, божественну волю, а його носієм — князя, якого оголошує спадкоємцем небесного царства. Владні повноваження він отримує виключно за принципом спадкової наступності. Рівень політичної влади в країні Іларіон пов’язує з наявністю освіченості та поширенням у ній книжних знань. Висвітлюючи форми політичного правління, особливості методів та способів здійснення влади, Іларіон чітко визначив свою позицію в розумінні єдинодержавності як єдиної суверенної влади в межах усієї підвладної князю землі. Проте, на його думку, єдинодержавна влада має бути міцною завдяки “мужності та смислу” й опиратися на закон.

Великий князь зобов’язаний бути щедрим до своїх підданих, постійно піклуватися про бідних та немічних громадян.

Автор "Слова" підкреслює також, що управління країною вимагає від верховного управителя самовідданої діяльності, спрямованої на досягнення вищої мети держави — забезпечення інтересів усіх підданих. Важливим напрямом діяльності князя, як вважає Іларіон, є виявлення милосердя, полегшення ним для населення податкового тиску і звільнення від важких форм фізичної експлуатації. Правосуддя має здійснюватися в державі лише за законом, проте милостиво: "мало казни, много милуй". Крім засобів прямого юридичного впливу, Іларіон радить використовувати також і моральні форми впливу на людину, віддаючи перевагу помилуванню перед суворим покаранням, яке суперечить самій природі людини.

У "Слові ..." митрополит Іларіон, зокрема, прославляє великого князя Володимира, який запровадив на Русі християнство, зупиняється на його особистих морально-духовних рисах. Дуже прихильно відгукується митрополит і про князя Ярослава, який, продовжуючи державницьку лінію Володимира, намагався запобігти внутрішнім чварам й утверджував у давньоруському суспільстві мир і політичну стабільність. "Якщо будете жити в любові, — підкреслював великий князь, — Бог буде при вас і дасть вам перемогу над ворогами; а як будете жити ненависно, в суперечках, то й самі загинете і стратите землю ваших батьків та дідів, яку вони здобули великим трудом" [7, *110*].

Розповідаючи про діяльність Ярослава як наступника Володимира, Іларіон схвалює його значні досягнення в культурному будівництві, поширення книжної освіченості, в результаті якої, на думку митрополита, повсякденне побутове мислення досягло рівня високих духовних абстракцій. Ярослава з повним правом називають фундатором книжності й учености на Русі. За свідченням літописця Нестора, він зачитувався книгами "і вдень, і вночі". За часів князювання Ярослава зміцніла давньоруська держава, інститути політичної влади, владні відносини дедалі більше набували легітимного, унормованого характеру. Слід також звернути увагу на те, що князя прозвали в народі Мудрим за створення книги "Руська правда", в якій були зведені воєдино панівні тих часів звичаї і закони. З правничо-політичної точки зору, цей документ мав непересічне значення, оскільки утверджував Київську Русь як цивілізоване суспільство, державу європейського типу. Варто також зазначити, що Ярослав з метою запобігання міжусобній боротьбі запропонував принцип старшинства в розподілі влади між синами. Відповідно до їхнього віку вони отримували міста більшого чи меншого політичного значення.

У своєму політичному творі Іларіон виступає як прибічник одновладдя, великокнязівського централізму, монархічної ідеї, в якій він убачав основну запоруку єдності й сили держави, її територіально-політичної цілісності. Вказуючи на значення християнства для консолідації країни, Іларіон наголошував, що церква повинна служити державі, володарю, а не навпаки.

Істотним внеском у становлення та розвиток суспільно-політичної думки Київської Русі є відоме "Повчання" Володимира Мономаха ді-

тям. У цьому творі, написаному на початку XII ст., життєпис князя поєднується з викладенням розуміння сенсу важливих політичних подій Київської держави другої половини XI – початку XII ст. "Повчання" Володимира Мономаха — це заклик піклуватися про свою землю, оберігати її від зовнішніх ворогів, зберігати єдність Давньоруської держави. Слід сказати, що автором "Повчання" є видатна постать Давньоруської держави. Це сильний, мудрий, енергійний державний правитель, сміливий воїн, гуманний, освічений князь. У цьому творі, який є переконливим свідченням розвитку суспільно-політичної думки Київської Русі, узагальнено основні політичні проблеми давньоруської держави. До них слід віднести: поєднання політики із суспільною мораллю; відповідальність правителя; справедливість і законність; компетентність і опора на знання в політичній діяльності; ідея припинення міжусобної боротьби і необхідності об'єднання руських земель. Зазначимо, що "Повчання" адресоване дітям князя, майбутнім властителям Київської держави. Зокрема, звертаючись до своїх синів, князь промовляє: "Більше над усе майте страх Божий. Не лінуйтеся, не покладайтеся на бояр і воєвод, а самі доглядайте за всім. Шануйте старого чоловіка як батька, а молодого як брата. Будьте справедливими суддями, присяг не ламайте. Не забувайте того, що знаєте, а чого не знаєте, того навчайтесь" [6, *280–290*]. Слід підкреслити, що "Повчання" князя Володимира Мономаха — це прообраз ідеального князя, поєднання політики й моралі.

Князь радив своїм синам: "Не наслідуй лиходіїв, не завидуй тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею. Бо іще трохи — і не стане нечестивого, шукатиме він місця свого" [4, *143*]. У повсякденному житті кожна людина, вважав Володимир Мономах, має навчитись "язик здержувати, усмиряти, тіло упокорювати, гнів подавляти, помисел чистий мати, спонукаючи себе на добрі діла господа ради" [4, *145*]. Як бачимо, Володимир прагнув прищепити своїм дітям християнську мораль, виховати їх доброзичливими, стриманими, терпеливими, працьовитими людьми.

Князь, на думку Володимира Мономаха, має бути взірцем досконалості і з великою мірою відповідальності виконувати покладені на нього функції. Зокрема, він вказує на необхідність забезпечити справедливість у діяльності судової гілки влади. "Ні правого, ні винуватого, — застерігає він своїх синів, — не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодного християнина" [4, *142*].

Володимир Мономах радить дітям мати чисті, непорочні душі, чесно, без лінощів виконувати владні повноваження, не лінуватися під час виконання державних справ, не бути зухвалими та неправдивими у своїх словах та вчинках. Отже, "Повчання" Володимира Мономаха — це своєрідний духовно-політичний заповіт великого київського князя своїм дітям, майбутнім володарям Русі, в якому на основі величезного життєвого та політичного досвіду висловлено мудрі поради щодо приватного життя

і керування Давньоруською державою. Щоб не підірвати сили і могутності Київської Русі, не занапастити своїх душ, князі повинні здійснювати миролюбну внутрішню й зовнішню політику, припинити міжкнязівські чвари й усобиці, ставити загальнодержавні інтереси вище від родинних та особистих, жити, керуючись божими заповідями і християнською мораллю.

Оригінальним історико-політичним памфлетом, написаним невідомим автором у формі звертання до князя, є "Слово Данила Заточника". Зміст "Слова Данила Заточника" пронизує глибокий філософський та суспільно-політичний рефрен. Данило сміливо проголошує пріоритет розуму над фізичною силою, знання над хоробрістю, мудрості над військовою вдачею. Він звеличує духовний потенціал розумної, всебічно освіченої людини, здатної самостійно мислити й критично оцінювати суспільне життя. Цілком зрозуміло, що автор, завдяки потужному інтелекту, наявності власної позиції у ставленні до актуальних тогочасних проблем давньоруського суспільства не дуже комфортно почувається в оточенні людей, які надавали перевагу багатству та славі, авторитету і владі. Зміст "Слова" переконує нас у тому, що Данило вболівав за долю народу, щиро прагнув бути корисним йому завдяки розумовим здібностям та морально-етичним якостям. Заслуговують на увагу, зокрема, міркування автора про ставлення до нерозумних людей. "Не забороняй, — вказує він, — глупому глупство чинити, то й не уподібнишся йому". На думку Данила Заточника, саме мудрість і розважливість є основними чинниками розквіту суспільства. Він зауважує, зокрема, що "ліпше слухати суперечку розумних, ніж настанови безглуздих". Данило вважає, що князь має оточувати себе розумними, мудрими радниками: "З добрим дорадником думаючи, — відзначає він, — князь високого столу здобуде, а з лихим дорадником думаючи, то й меншого позбудеться" [4, *188*]. Слушно наголосити, що за своїм історичним значенням, ціннісними ідеями, які пронизують текст літературного твору, "Слово" є вагомим внеском у формування суспільно-політичної думки Київської Русі.

З нею тісно пов'язані також еволюційні зміни у політико-правових відносинах давньоруського суспільства. Важливою ознакою цього процесу стала генеза феодального права Київської Русі. Її законодавство, що виникло на основі звичаєвого права східних слов'ян, послідовно відстоювало й захищало інтереси князів, бояр та інших категорій заможного населення. Першим юридичним кодексом, який регулював правові відносини в Київській Русі на етапі її становлення, став "Устав і закон руський". На думку академіка П. Толочка, він захищав власність багатих від спроб привласнити її бідними. В основу його було покладено принцип поділу людей на вільних і залежних (челядинів) [10, *205*]. З метою впорядкування системи отримання податків з населення, особливо після трагічних наслідків древлянського повстання 945 р., було запроваджено фіксовані норми феодального права, які дістали назву "Уроки і устави". Про їх характер і розміри свідчить лі-

тописне повідомлення 1014 р., згідно з яким Новгород щорічно виплачував Києву 2000 гривень. Крім централізованої частини, значну частину данини князівська адміністрація збирала на міські потреби. Зазначимо, що у X–XI ст. сформувалася достатньо розвинена система податків, які стягував з населення розгалужений апарат князівських чиновників.

Для захисту землевласників від соціальних виступів давньоруського населення за князювання Володимира Святославича було запроваджено новий юридичний закон під назвою "Устав земляний". Спочатку він передбачав смертну кару для розбійників, яку пізніше замінили конфіскацією майна розбійників на користь держави. Безпосередньо відповідальність за опір установленню феодальних порядків несла й община — верб [8, *205*].

Подальша еволюція князівського законодавства пов'язана з укладанням юридичного збірника, який увійшов в історію правничої думки під назвою "Правда Ярослава" або "Найдавніша Правда", яку було видано в Новгороді у 1016 р. Новий закон регламентував взаємовідносини різних станів міського населення [1, *521–550*].

Як свідчать історичні дослідження, приблизно в 1024–1026 рр. Ярослав Мудрий, намагаючись зміцнити свою владу в Києві, видав юридичний закон під назвою "Покон вірний", який регламентував розміри данини, що її збирали з населення на користь княжих дружинників, які приїжджали в общину правити судочинство й збирати карні штрафи — віри. "Покон вірний" спрямував у законодавче поле діяльність особливих посадових осіб — вірників, які призначалися князем для збирання на місцях податків у князівську скарбницю і виконання окремих судових функцій. Вірник мав перебувати в тій чи іншій місцевості не більше тижня, але його утримування передбачалося за рахунок мешканців. Закон установлював межі грошових відрахувань і харчового задоволення чиновників та їхніх помічників (отроків), тим самим обмежуючи їхнє свавілля [10, *205*].

В основу юридичної кодифікації, на думку фахівців, було покладено давньоруське звичаєве право. "Правду Ярослава" умовно можна поділити на чотири частини: 1) правові норми про вбивство (ст. 1); 2) правові норми про тілесні ушкодження (ст. 2–7); 3) правові норми про образи (ст. 8–10); 4) правові норми про порушення прав власності (ст. 11–18).

"Правда Ярослава" свідчить про досить розвинену систему цивільно-правових норм у давньоруському суспільстві. Тут відтворено встановлення права власності не тільки на землю та угіддя, а й на рухоме майно. Варто наголосити також, що право власності було відмінним від права володіння. Зокрема, законом передбачався порядок відібрання власником виявленого ним свого майна, що перебувало у володінні іншої особи. Як видно з тексту юридичного документа, законодавець обґрунтував неправомірність такого володіння і вимагав не тільки повернення майна власникові, а й сплати певної компенсації за користування ним. Закон охороняв приватну власність і встановлював великі розміри штрафів за заподіяну ним навмисну шкоду. До-

сить жорстоко каралося як навмисне, так і необережне вбивство. При вбивстві людини застосовувався звичай кривавої помсти, а також накладалися штрафи на винуватця злочину. "Якщо не буде кому (не бажатиме хто), — зазначається у "Правді руській", — мститись, то слід призначити за вбитого 40 гривень" [4, *85*].

Подальший розвиток давньоруського законодавства пов'язаний із затвердженням 1072 р. у Вишгороді синами Ярослава Мудрого Ізяславом, Святославом, Всеволодом, боярами та вищим духовенством Київської Русі нового юридичного кодексу, який названо "Правда Ярославичів". Як і всі попередні, він відстоював насамперед права панівного класу [9, *222–232*].

Особливу увагу в "Правді Ярославичів" було приділено забезпеченню захисту та недоторканності життя і власності вищих представників княжої влади. Еволюція правових відносин на Русі значною мірою визначалась посиленням персональної відповідальності порушників феодальних законів, зростанням розмірів штрафів за порушення прав феодальної власності. Водночас "Правда Ярославичів" обмежувала до певної міри свавілля феодальних землевласників над залежним населенням. Їм заборонялося без князівського суду мордувати смердів, знущатися з них. За порушення цієї норми винний платив чотири гривні. Високі штрафи (40 гривень) встановлювалися за вбивство смерда, який працював на землі, що перебувала у верховній власності держави. Проте за вбивство вотчинного смерда стягувався штраф у розмірі лише 5 гривень. Про високий рівень правової думки у "Правді Ярославичів" свідчить те, що, з одного боку, було скасовано кровну помсту та замінено її на гривневі стягнення, а з другого — штраф був спрямований не постраждалим, а до державної скарбниці.

"Правда Ярослава", "Правда Ярославичів", "Покон вірний" складають за змістом "Коротку Правду", яка містить важливий правовий досвід уніфікації та систематизації юридичних норм давньоруської держави. Ця редакція збереглася лише у двох списках Новгородського літопису [1].

Варто зазначити, що в "Розширеній Правді" загалом, як і в "Уставі Володимира Мономаха" зокрема, були закладені норми не лише цивільно-процесуального і кримінального, а й сімейно-шлюбного, спадкоємного та інших галузей права. Їх політико-правове значення полягало в тому, що вони забезпечували юридичне узгодження діяльності різних соціальних верств населення Київської Русі. Проте в умовах формування та розвитку феодальної системи суспільства давньоруське законодавство мало виразно окреслений станово-класовий характер.

Отже, філософсько-правові ідеї системного врегулювання тодішнього правового поля, які знаходимо в численних пам'ятках Київської Русі, можуть послужити зразком для сучасної правової системи України.

Література

1. *Антологія* української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. // Історія держави і права України: Руська Правда Т. 2 / Упоряд.: І. Б. Усенко,

Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко; відп. ред. І. Б. Усенко. — К.: Вид. дім "Юрид. книга", 2002. — 592 с.
2. *Будовниц И. У.* Общественно-политическая мысль Древней Руси (XI–XIV вв.). — М: Изд-во Акад. наук СССР, 1960. — 488 с.
3. *Древняя* Русь: проблемы права и правовой идеологии: Сб. науч. трудов / Всесоюз. юрид. ин-т; отв. ред. Г. В. Швеков. — М.: ВЮЗИ, 1984. — 116 с.
4. *Карасевич А. О., Лисенко Л. Г.* Київська Русь: історія політичної думки та її джерела: Навч. посіб. — К.: Наук. світ, 2002. — 215 с.
5. *Медвідь А. М.* "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона як перша політична програма Київської Русі // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія "Політологія, соціологія, філософія". Вип. 13. — Ужгород: Вид-во Уж НУ "Говерла", 2009. — С. 281–286.
6. *Медвідь А. М.* "Повчання Володимира Мономаха своїм дітям" як політичний заповіт нащадкам // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2009. — Вип. 18. — С. 280–290.
7. *Мироненко О. М., Горбатенко В. П.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ "Академія", 2010. — 456 с.
8. *Полонська-Василенко Н. Д.* Історія України. — 3-тє. вид. — К.: Либідь, 1995. Т. 1: До середини XVII ст. — 588 с.
9. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1.: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — 728 с.
10. *Толочко П. П.* Київська Русь. — К.: Абрис, 1996. — 360 с.

УДК 340.12

А. М. МЕДВІДЬ
М. М. СТОЛІТНІЙ
А. Б. БЕСЕЛІЯ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І ЗАКОНУ В СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВНОМУ БУДІВНИЦТВІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 325–328

Поняття “право” бере свій початок з часів Київської Русі. Так, у “Повісті временних літ” літописець написав, що варяги і хозари брали данину із слов’янських та інших племен, які проживали на території Київської Русі. У цей рік вигнали варягів за море, не дали їм данину і почали самі собою володіти. Але не було серед них правди, і став рід на рід, і була між ними усобиця, і почали воювати самі з собою. І після цього сказали вони собі: “Поищем себе князя, который владел бы нами и судил по праву”. Таким чином, тоді право розуміли як правду, як право володіти, як правильне і справедливе [3, *160–161*].

У той час писані закони в Європі також називали “Правдами”: в Ірландії — “Правда Етельберта” (V ст.), в Київській Русі — “Руська Правда”.

У Стародавній Греції право також розуміли як правду і справедливість. Божественна за своєю природою справедливість у Гомера виступала як об’єктивна основа і правовий критерій. Усе, що було справедливим, сприймалось як право. Справедливість протиставляється силі і насильству як у Гомера, так і Гесіода. У Стародавній Греції розрізняли природне право і право, створене державою, людьми.

Походження терміну “право” в Римі пояснювали тим, що воно отримало свою назву від слова “justitia”, “jus”, що означало правосуддя, або справедливість. Юстиція, правосуддя означало також здійснення, розгляд справ по праву, правді і справедливості. На ранній стадії розвитку римської правової думки право розумілось як Божественне право, як Божі веління і називалось терміном Fas. Слово “fas” в перекладі означає веління неба, веління Богів, або сфера життєвих відносин, які Боги залишили на розсуд людей, включаючи і “jus”. Божественне право як забороняє, так і дозволяє ту чи іншу поведінку і діяльність. Спочатку державне, людське право опиралось на Божественне право, яке ввійшло або злилось зі звичаєвим правом.

До появи в Римі плебеїв римське право існувало у формі правових звичаїв, в усній формі. У процесі боротьби плебеїв за свої права, за рівноправність з патриціями — корінними жителями і громадянами Риму, — перші почали вимагати, щоб їхні пра-

ва, і всіх інших громадян, були сформульовані у письмовій формі. Таке право було визнано і затверджено Сенатом у вигляді Законів XII таблиць, на підставі досвіду законодавчої правотворчості Стародавньої Греції, правових вимог плебеїв і звичаєвого права Риму. У зв'язку із появою в Римі плебеїв, римське право відмежувалось (відірвалось) від Божественних законів, і римський юрист Варрон сформулював принцип пріоритету цивільних державних законів, постанов, рішень над релігійними [1, *18–30*; 2, *53–72*].

Поступовий відступ від Божественних настанов (законів), порушення справедливості, правди, відмова від духовного розвитку і вдосконалення в Греції, у Стародавньому Римі та інших країнах світу привело людей, їх суспільства і держави до прийняття несправедливих, неправедних законів і інших нормативно-правових актів. Зміна (падіння) моралі людей і їх відхід від Божественних велінь, за словами Гесіода (Греція), призведе до того, що "правду замінить кулак", "де сила — там буде і право". Зміна уявлень про поняття і сутність права та справедливості спричинила до насильства, неправди і несправедливості, до війни, до введення інституту рабства, панування людини над людиною і всіляких негативних явищ.

Правова нерівність у суб'єктивних правах між різними класами і соціальними верствами в різних суспільствах була закріплена у чинних тоді законах та різних нормативно-правових актах. Ця нерівність супроводжувалась насильством, пригнобленням, свавіллям рабовласників і феодалів до тих самих рабів і кріпаків. Ці та інші причини стали підґрунтям буржуазних революцій у країнах Європи й Америки, в результаті яких були юридично закріплені принципи рівності і рівноправності всіх громадян незалежно від їхнього соціального стану, походження, національності, раси, статі і належності до релігії.

Отже, класова боротьба завжди велась за соціальні і природні права громадян, за право на свободу, за право на життя, здоров'я і безпеку, право на власність, право на рівність і рівноправ'я та інші права, що забезпечують повноцінну людську життєдіяльність.

Юристи й філософи почали вивчати право давно, тому вже у XVII–XX ст. з'явилося багато різних концепцій і теорій про поняття та розуміння права. Серед них, на думку дослідників, можна виокремити: вузько-нормативний підхід до розуміння права, або позитивістський (позитивне право); історичну школу права; природну теорію права, у тому числі теорію відродженого природного права; моральну або етичну школи права; соціологічний підхід до права (соціологічна юриспруденція); психологічну теорію права; генетичний підхід до розуміння права; реалістичний і прагматичний підхід до права та ін.

Отже, термін "право" вживається, на думку фахівців, для відображення різних аспектів суспільного життя. Його багатозначність зумовлена тим, що він започаткований від слова "правда", а корінь "прав" є основою багатьох слів: "правий", "справедливий", "правило", "правдивий", "правильний", "правити" і т. ін. Серед усіх

тлумачень терміна "право" для теорії держави та права доцільно виокремити такі його значення, як: а) можливість певної поведінки суб'єкта суспільних відносин (суб'єктивне право); б) система правових норм, що регулюють суспільні відносини (об'єктивне право).

Для того щоб розкрити поняття "право", потрібно відмежувати його від інших аналогічних явищ, зокрема, від моралі і моральних норм, політики і політичних норм, інших соціальних норм, безправ'я, правопорушення, свавілля і гноблення тощо.

У природі й суспільстві існує багато різноманітних законів. Поряд з цим існують і закони, які приймаються державою як один із видів нормативно-правових актів, як одна із форм права. Державний закон — це нормативно-правовий акт, який приймається вищими представницькими органами державної влади (парламентом) або всім народом на загальнонародних референдумах (віче, зборах) в особливому порядку, який виражає потреби й інтереси більшості або всього народу, має найвищу або вищу юридичну силу відносно інших нормативних актів, загальнообов'язковий для всього населення і держави, охороняється державною владою і спрямований на регулювання найважливіших економічних, політичних, моральних та інших соціальних відносин і охорону матеріальних та духовних цінностей суспільства [4, *246–257*].

Соціальна цінність права, на думку фахівців, реалізується в соціальній цінності окремих юридичних законів. Закон має соціальну цінність тоді, коли він відповідає праву. Закон може бути двох видів: правовий і неправовий.

Правовий закон відповідає вимогам права, втілює справедливість. Проте будь-який закон — правовий чи неправовий — належним чином прийнятий, підлягає виконанню, доки він не скасований. У країнах із демократичним режимом (а до таких відносять і Україну) ця вимога не поширюється на явно злочинні розпорядження й накази (ст. 60 Конституції України).

У країнах із тоталітарним режимом неправових законів, постанов, наказів було і є чимало.

Оцінка закону як правового та ставлення до нього значною мірою залежать від загальної і правової культури суспільства. Яке суспільство, такі і його уявлення про право та справедливість. Відмінності правових і неправових законів мають практичний результат — створення механізму контролю за змістом законів, їх відповідністю вихідним людським цінностям. За допомогою такого механізму скасовується закон, визнаний неправовим. У більшості розвинених демократичних країн такий механізм існує. Він іменується конституційним контролем. В Україні його здійснює Конституційний суд, який, відповідно до ст. 147 Конституції України, вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції. Провідний принцип конституційного контролю виражається в такому: конституція країни втілює прийняті в цій країні уявлення про права людини, про справедливість, рівність, свободу, про механізм управління та здійснення державної влади. Таким

чином, визнається, що конституція — це основний правовий закон, а всі інші закони можуть бути перевірені на відповідність конституції або, що те ж саме, на відповідність праву. Якщо закон не відповідає конституції, він вважається неправовим і скасовується.

Звичайно, абсолютно правового ідеалу, що задовольняв би всіх, не існує. Практично неможливо об'єктивно визначити справедливість, оскільки немає механізму її вичленовування. Конституція — це наближення до ідеалу, яке на певному етапі розвитку країни відповідає рівню політичної, правової, нарешті, загальнолюдської культури суспільства. Іншої вищої точки відліку для визначення правового або неправового змісту закону, крім конституції, немає. У питаннях про права людини такою точкою відліку є міжнародні акти про права людини. Кожний підготовлений парламентом закон має бути перевірений на предмет його відповідності цим актам.

Усі закони держави мають виражати волю й інтереси народу, бути конкретним виявом народовладдя. Здійснення і розвиток демократії, реальне забезпечення прав та інтересів громадян є невід'ємною умовою створення правової держави. Однак сама наявність законів та інших нормативно-правових актів ще не вирішує цих завдань. Аби практично врегулювати діяльність відповідних державних органів, підприємств, установ, громадян та їх об'єднань, потрібно забезпечити точне і неухильне втілення в їх поведінку приписів, що містяться у нормативно-правових актах. А для цього слід вирішити два взаємопов'язані у масштабах держави й суспільства завдання: по-перше, створити належні умови для неухильної реалізації всіх правових приписів і, по-друге, забезпечити ефективний нагляд і контроль за належною їх реалізацією. Відповідно до цього законність розглядається у двох аспектах.

Отже, право і закон — не одне й те саме. Проте було б неправильним протиставляти їх один одному, вважати, що юридичні норми можуть існувати без вираження їх у законі та інших санкціонованих державою формах, говорити про їх несумісність або про те, що право взагалі незалежне від держави. Право завжди має форму вираження: основною з цих форм є закон.

Література

1. *Макарчук В. С.* Основи римського приватного права: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2000. — 176 с.
2. *Макарчук В. С.* Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. — 6-те вид., допов. — К.: Атіка, 2009. — 624 с.
3. *Медвідь А. М.* "Повість минулих літ" Нестора-літописця як видатна політико-правова пам'ятка Київської Русі // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відпов. ред. О. Я. Пилипчук. — Вип. 29. — К., 2007. — С. 158–168.
4. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підруч.: Пер. з рос. — Х.: Консум, 2001. — 656 с.

УДК 32:316.3
Т. Ю. МИШЛЯЄВ

ВПЛИВ СОЦІОПОЛІТИЧНИХ ПОДІЛІВ НА ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 329–331

Незважаючи на те що з моменту впровадження концепції соціополітичного поділу, запропонованої С. Рокканом та С. Ліпсетом, минуло вже понад 40 років, науковий інтерес до неї не знижується. Вона дає змогу пояснити, яким чином епохальні події еволюційного значення і соціально-політичні умови тієї чи іншої країни впливають на сучасну політичну конфігурацію суспільств [5, *20*].

Власне вони пов'язували політичну стабільність європейських суспільств зі стабільністю соціополітичних. Поняття соціополітичного поділу (*cleavage*) вперше у науковому обігу було запропоновано в їх праці "Cleavage struktures, party systems and voter alignments: an introduction", присвяченій змінам партійних систем. На їхню думку, соціополітичний поділ належить до тієї самої категорії понять, що й демократія чи соціальний клас — існує загальне розуміння сутності поняття, але немає чіткої їх дефініції. С. Ліпсет і С. Роккан визначили, що соціополітичний поділ являє собою синтетичне поняття, яке поєднує соціальну структуру та політичний уклад [2, *150*].

Вони визначили, що суспільство як цілісна структура характеризується відносно сталими поділами, які відображені в політичній площині діяльністю політичних партій. Звертаючись до емпіричної практики, вчені виокремили чотири класичні лінії поділів, які сформували таку конфігурацію політичних систем в країнах Західної Європи:

1) між центром і периферією;
2) між церквою та державою;
3) між містом і селом;
4) між власниками та працівниками.

Вони впливають на структуру політичної конкуренції та спосіб здійснення політики. Звичайно, характер і тривалість домінуючих політичних поділів визначає поведінка політичних еліт, зокрема партійної еліти. Прихильники такого політологічного підходу підкреслюють сильні автономні і творчі властивості політичної сфери в межах соціального оточення. Однак, здатність вибіркової політизації соціальної сфери має свої межі і політична система не може розвиватися абсолютно автономно поза логікою тих змін, які відбуваються в суспільстві. Г. Сйоблом яскраво співвідносить це явище з ходом політизації або межами розламу, які породжують конфлікти та політичну конкуренцію. Таким чином, власне поділ існує на рівні визначеної системи цінностей та інтересів, що зумовлюють виникнення різних по-

глядів [3, *89*]. Д. Істон зауважує, що ці поняття стосуються як системи цінностей та переконань, так і діяльності соціальних груп, а сам факт їх існування і є причиною політичного змагання. Г. Алмонд і С. Верба вважають існування соціально-політичних груп фундаментальною основою ліберальної демократії. Вчені дійшли висновку, що відсутність у суспільстві структурованого поділу зумовлює складність розуміння того, як справді може функціонувати демократична політика. Існування поділів власне і надає політиці сенсу. Оскільки без них політичне змагання еліт не має суттєвого значення [7, *486*].

Інші західні науковці С. Бартоліні та П. Мейр також вживають термін "соціополітичний поділ". Під ним вони розуміють явище, що поєднує соціальну структуру суспільства з існуючим у ньому політичним устроєм. Обидва автори розрізняють три взаємопов'язані рівні цього явища — емпіричний, нормативний та організаційний [1, *215*].

Емпіричний рівень визначає соціальний (груповий) спосіб розгляду соціополітичного поділу. Йдеться про такий соціальний поділ, який ділить людей залежно від їхніх соціодемографічних характеристик (освіти, фаху, релігії, етнічної належності). Користуючись цими змінними, ми можемо виокремити в межах суспільства певні соціальні групи, які визначають його структуру.

На нормативному рівні певна група для того, щоб стати учасником соціального поділу, повинна стати свідомою щодо своєї ідентичності, більше того, має бути готовою до діяльності, спрямованої на її збереження. Соціополітичний поділ означає, що має існувати щонайменше дві сторони конфлікту, діяльність кожної з яких створює реальну загрозу в боротьбі за розподіл політичної влади.

Організаційний рівень означає, що процес оформлення певного соціополітичного поділу завершується організаційним оформленням. У такий спосіб він набуває інституційного вираження, а групові інтереси однієї зі сторін конфлікту набувають структурного характеру. Найістотнішим моментом у цьому процесі стає усвідомлення елітою групи того, що процес реалізації групових інтересів може відбуватися лише через контроль нею парламентсько-урядової сфери, де всі основні конфліктні інтереси суспільства оформлюються у вигляді державної політики.

На думку О. Кнутсена та І. Скарброуга, соціально-політичний поділ повинен включати в себе три складові: відмінні релігійні, економічні, культурні та інші інтереси, різні системи цінностей та інституційна основа у вигляді політичних партій. Слід також відзначити, що про наявність соціополітичного поділу можемо говорити лише тоді, коли означений зв'язок є тривалим у часі, мінімум дві виборчі кампанії [4, *17*].

Інший науковець Г. Голосов визначає сім проблемних вимірів, які співвідносяться з конфліктними лініями С. Ліпсета і С. Роккана. Це — культурно-етнічний, релігійний, соціально-економічний, зовнішньополітичний, постматеріальний, вимір "місто – село" та вимір "підтримки режиму" [6, *207–222*].

Підсумовуючи, варто наголосити, що соціополітичний поділ являє со-

бою системний уклад, який дає змогу максимально повно перенести каталог інтересів і цінностей, притаманних тим чи іншим сегментам суспільства, на сферу політичної діяльності. Це стабільне поєднання, організований спосіб контакту між суспільною групою із характерною їй ідентичністю та політичними акторами, які її репрезентують. Таким чином, існування подібного роду поділів дає можливість суспільству та, власне, політичним системам стабільно розвиватись та еволюціонувати.

Література

1. *Bartolini S., Mair P.* Identity, Competition and Electoral Availability. The Stabilization of European Electorates 1885–1985 / S. Bartolini, P. Mair. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 327 p.
2. *Lipset S. M., Rokkan S.* Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives / S. M. Lipset, S. Rokkan. — New York, 1967. — P. 121.
3. *Sjöblom G.* Party Strategies in a Multiparty System / G. Sjöblom. — Lund: Studentlitteratur, 1968. — 293 p.
4. *Політологія.* Гуманітарна та соціальна політика в Україні: Навч.-метод. посіб. / [уклад. О. Л. Леонов]. — Донецьк, 2009. — 27 с.
5. *Сокирка Ю.* Теоретико-методологічні основи аналізу соціополітичного поділу: поняття і види / Ю. Сокирка // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. — 2009. — № 3. — С. 20–25.
6. *Теория* партий и партийных систем: Хрестоматия / [Сост. Б. А. Исаев]. — М.: Аспект Пресс, 2008. — 400 с.
7. *Шведа Ю.* Теорія політичних партій і партійних систем: Навч. посіб. / Ю. Шведа. — Л.: Тріада плюс, 2004. — 534 с.

УДК 351
Є. П. МОЙСЕЄНКО

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 332–334

Перебуваючи на порозі нової реальності, людина і суспільство насамперед прагнуть переосмислити своє минуле. І це не просто цікавість, а й своєрідний "життєвий імператив — прагнення знати все про все з того, що довелося пережити народу і людству". Лише глибоко усвідомлюючи своє минуле, ми зможемо відчути світ як цілісність, осягнути своє місце у сьогоденні й усвідомлено здійснити крок у майбутнє.

Епоха Нового часу понад два століття тому започаткувала у деяких країнах Європи і Північній Америці процес кардинальних суспільних змін, який одержав назву модернізації і вирішальним чином вплинув на загальну картину сучасного світу, перекроївши і якісно вдосконаливши внутрішню структуру сучасного суспільства. Останнє, у свою чергу, не зупиняючись у своєму розвитку, постало своєрідним ідеалом, а його високо піднята планка потребує неоднакових зусиль для подолання його вершини. Прагнення до застосування традиційності з метою підкорення цієї вершини, а також незмінна конфронтація сторін, що виникає на цьому шляху, саме і є основним змістом різнорідних процесів модернізаційного розвитку [1, *7*].

Термін "модернізація" означає вдосконалення, осучаснення. Під модернізацією ж у суспільствознавстві, як правило, розуміється "складна сукупність економічних, соціальних, культурних, політичних змін, які відбуваються в суспільстві у зв'язку з процесом індустріалізації, опануванням науково-технічних досягнень [3, *39*]".

Проблема політичної модернізації знайшла своє відображення в працях таких авторів, як А. Інкелес, Г. Алмонд, Д. Аптер, Д. Лернер, Дж. Пауелл, Д. Сміт, З. Бжезінський, О'Доннел, С. Хантингтон, У. Ростоу, Ф. Шмиттер, Х. Лінц, Х. Ортега-Гассет; серед вітчизняних авторів можна відзначити А. Никитченко, В. Васовича, В. Горбатенко, В. Цветкова, І. Кресіну, О. Категоренко, О. Новакову та ін.

У сучасній літературі існують найрізноманітніші інтерпретації поняття "модернізація". Під "модернізацією", яка в загальнотеоретичному сенсі ґрунтується на ідеї внутрішньої здатності суспільства до якісної еволюції, в науці розуміють: сукупність різного роду економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурологічних зрушень та перетворень конкретного суспільства

у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціальних і політичних систем та їх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості. До необхідності її наукового розгляду стосовно українського суспільства спонукають поліваріантний характер тлумачення цієї проблеми світовою наукою і відсутність щодо неї ґрунтовних вітчизняних досліджень [2, *120*].

Суспільно-політичний розвиток початку XXI ст. засвідчує, що надзвичайно важливим є розуміння багатоманітності й особливостей периферійних проявів модернізаційних процесів, їх місця і ролі не лише у всесвітньо-історичному масштабі, а й в історії кожної окремо взятої країни, серед яких Україна не може бути винятком з огляду на її минулий, переважно залежний політичний розвиток, а також і з огляду потреб її майбутнього, незалежно-інтегрованого поступу.

Як зазначають автори монографії "Політична модернізація політичних систем сучасності", парадигма модернізації ґрунтується на кількох постулатах, найважливішими з яких є такі: а) сучасною чи розвиненою може вважатися країна з високим рівнем індустріалізації та інформатизації, стійким економічним розвитком, високим рівнем та якістю життя населення; розвиненими управлінськими та політичними структурами; диференційованою професійно-галузевою структурою населення, зайнятого переважно в промисловості, науці та сфері обслуговування; великою значущістю "середнього" класу в системі соціальної стратифікації; значним впливом чинників "громадянського суспільства" в політичному житті тощо; б) ті суспільства чи країни, які не відповідають цим умовам, належать або до традиційних, або до перехідних; в) еталонами розвиненості, "модернізованості" є західні країни, тому саму теорію модернізації нерідко називають і теорією вестернізації; г) "модернізованість", "розвиненість", "сучасність" — це комплексний феномен, що має технологічні, економічні, політичні, соціальні та психологічні виміри, а сама модернізація — складний, комплексний процес зміни за кожним із зазначених напрямів; д) модернізацію не можна вважати лише стійким рухом уперед. Зміни, що становлять її зміст, відбуваються нерівномірно, тому невідворотним є конфлікт між силами традиції та модернізації; е) процеси модернізації мають глобальний, прогресивний та необоротний характер, оскільки в довготривалій перспективі болючі нововведення неминуче приводять до поліпшення як матеріальної, так і соціокультурної сторони людського буття [4, *115–116*].

На сьогодні існує кілька визнаних концептуальних підходів щодо розуміння сутності модернізаційних процесів. У першому підході, який обґрунтували Г. Алмонд, Д. Аптер, Дж. Пауелл та ін., акцент робиться на розвитку внутрішньої диференціації та автономізації структур соціуму, появі в ній автономних структур. У другому концептуальному підході, розробленому С. Езенштадтом і С. Хантингтоном, виділяється створення нових інституційних механізмів застосування та узгодження інтересів. У третьому підході мо-

дернізація розуміється як економіко-технологічна трансформація через індустріалізацію (У. Ростоу). У четвертому підході увага акцентується на підвищенні мобільності індивідів, формуванні нового типу заповзятливості особистості як наслідку нових форм комунікації, підвищення середнього рівня грамотності населення тощо (А. Інкелес, Д. Лернер, Д. Сміт та ін.).

Процес модернізації, на думку відомого західного політолога С. Блека, проходить кілька стадій: а) усвідомлення мети; б) консолідація зорієнтованої на модернізацію еліти; в) період трансформації; г) інтеграція суспільства на новій основі. Осягнути процес модернізації на всіх етапах практично неможливо на рівні абстрактно-універсальних схем. Однак функціонування різних моделей у різних історичних умовах і на кардинально відмінних рівнях соціальної організації дає змогу визначити загальні характеристики модернізації, її основні напрями в сучасному світі, які мають властивість інтегруватися у самодостатню цілісність [1, *18*].

Серед загальних необхідних характеристик (напрямів) процесу політичної модернізації можна виокремити такі:

- раціоналізація та забезпечення ефективності влади як вирішальний чинник довіри до влади і підтримки її громадянами;
- диференціація політичної структури, або інституціоналізація, яка передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів сучасного суспільства, спрямованих на забезпечення стабільності й соціального порядку;
- структурно-змістовне перетворення політичної системи, спрямоване на розкриття всіх її потенційних можливостей, формування політичної структури соціальної дії;
- забезпечення широкої участі громадян у політичному житті суспільства;
- створення цілісної, взаємопогодженої на різних її етапах і рівнях системи політичної соціалізації.

Потреба модернізації суспільства розглядається в нинішніх умовах як своєрідний виклик часу, оскільки негативний вплив частин людства, окремих реліктових політичних утворень в умовах сучасного рівня технологічного розвитку становлять загрозу вже не лише для окремих суспільств, а й для людської цивілізації у цілому.

Література

1. *Горбатенко В. П.* Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: Монографія. — К.: Вид. центр "Академія", 1999. — 240 с.
2. *Модернизация* и национальная культура: материалы теоретического семинара, 1993 г. — М.: Апрель–85, 1995. — 127 с.
3. *Михальченко Н.* Украинское общество: трансформация, модернизация, или лимитроф Европы? / Н. Михальченко. — К., 2001. — С. 39.
4. *Філософія* політики: короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін. — К.: Знання України, 2002. — 670 с.
5. *Religion*, Modernity and Postmodemity / Ed. By P. Heelath and D. Martin. — Maiden: Blackwell Publishers, 1998.

УДК 338.2.007

А. С. ОЛІШЕВСЬКИЙ

ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 335–338

Сучасна держава характеризується багатоманітністю завдань та функцій, від професійного і чіткого здійснення яких залежить існування усієї політичної системи. Весь світовий досвід і стан суспільних відносин, навіть у найдемократичніших державах, свідчить, що сучасне суспільство не може нормально функціонувати і розвиватися поза державою і встановленими нею межами. Цим і обумовлюються необхідність кваліфікованого і потужного державного апарату.

Ефективність діяльності держави, результати виконання нею своїх економічних і соціально-правових функцій визначаються передусім системою і структурою створених органів в усіх гілках державної влади, ієрархічністю структури, і в кінцевому рахунку — службовцями держави, якісним складом кадрового потенціалу.

Державна служба, як юридичний інститут, розглядається у такій галузі права, як адміністративне право. Розвитку законодавства про державну службу на сьогодні надається особливе значення. Це обумовлено насамперед тими змінами, що відбулися і відбуваються в нашому суспільстві і державі.

Розглянемо основи діяльності однієї з основних ланок органів державного управління — центральних органів державного управління.

Перед тим як визначати центральні органи державної служби, спробуємо розібратися, чому вони утворені і яким елементом державного управління є.

Головним суб'єктом виконавчої влади, як вже зазначалося, є апарат державного управління. Він є складною системою спеціальних органів — органів виконавчої влади (які називаються також органами державного управління), що перебувають між собою у різноманітних зв'язках та відносинах і виконують основні завдання і функції держави шляхом повсякденної й оперативної управлінської (владно-розпорядчої, або адміністративної) діяльності [2].

У системі органів виконавчої влади виокремлюються структурні ланки трьох організаційно-правових рівнів:

• вищий рівень — Кабінет Міністрів (у функціональній взаємодії з Президентом);

• центральний рівень — міністерства, державні комітети та інші підвідомчі Кабінету Міністрів органи виконавчої влади;

• місцевий, або територіальний рівень, на якому діють:

а) органи виконавчої влади загальної компетенції — Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, районні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації;

б) органи спеціальної галузевої та функціональної компетенції, які як безпосередньо підпорядковані центральним органам виконавчої влади, так і перебувають у так званому подвійному підпорядкуванні (тобто водночас і відповідному центральному і місцевому органу виконавчої влади).

До центральної ланки органів виконавчої влади — центральних органів виконавчої влади України — належать такі групи органів: міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Зазначені органи у своїй діяльності представляють інтереси всієї держави, а не окремих територій, місць, їх компетенція поширюється з відповідного кола питань на всю територію країни.

За своїм призначенням центральні органи виконавчої влади (надалі — центральні органи) забезпечують або сприяють формуванню і втіленню у життя державної політики у відповідних сферах управління, здійснюють керівництво дорученими їм сферами і несуть відповідальність за стан їх розвитку перед Президентом і Кабінетом Міністрів України [3].

Провідне місце серед центральних органів посідають міністерства України. Лише їх керівники — міністри — входять до складу Кабінету Міністрів і безпосередньо беруть участь у визначенні урядової політики в країні.

Серед інших центральних органів, яких на сьогодні існує більше шестидесяти, найпоширенішими назвами є "служба" (Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна казначейська служба України тощо), "інспекція" (Державна інспекція України з безпеки на морському транспорті, Державна фінансова інспекція України тощо).

Центральний орган зі спеціальним статусом має визначені Конституцією та законодавством України особливі завдання та повноваження, щодо нього може встановлюватись спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення і звільнення керівників та вирішення інших питань.

Центральними органами зі спеціальним статусом є Антимонопольний комітет України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Фонд державного майна України, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Національне агентство України з питань державної служби.

Центральні органи у своїй більшості переважно є єдиноначальними органами. Єдиноначальність органу означає, що владні повноваження цього органу здійснюються одноособово його керівником — міністром, головою, іншим керівником цен-

трального органу (надалі — керівником). Він персонально несе всю повноту відповідальності за результати роботи центрального органу безпосередньо перед Президентом і урядом.

Керівник здійснює керівництво центральним органом, спираючись у цьому на своїх заступників, які призначаються і звільняються з посади за поданням відповідного керівника.

Рішення центрального органу набувають юридичної сили, коли вони оформлені як правові акти, що видані ним у межах своїх повноважень на основі та на виконання Конституції та законів України, актів Президента і Кабінету Міністрів. У разі потреби центральний орган видає разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування спільні акти.

Нормативно-правові акти центрального органу підлягають реєстрації у порядку, встановленому законом.

Для розгляду наукових рекомендацій та інших пропозицій щодо головних напрямів науки і техніки, обговорення найважливіших програм та інших питань у центральному органі може утворюватися науково-технічна (наукова) рада з учених і висококваліфікованих фахівців. У центральному органі з урахуванням специфіки його діяльності також можуть утворюватися інші робочі та консультативні органи.

Суттєвою організаційно-структурною особливістю міністерств та деяких інших центральних органів є те, що вони мають у своєму підпорядкуванні місцеві ланки (органи), які створюють разом з апаратом центрального органу так звану систему відповідного міністерства (органу).

За загальним правилом, на місцевому рівні органами міністерств, державних комітетів є управління, відділи та інші структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, хоч існують і деякі самостійні місцеві органи, що не входять до складу місцевих державних адміністрацій.

Значне місце у змісті компетенції центральних органів посідає діяльність щодо забезпечення державних інтересів в умовах формування ринкової економіки.

Важливу увагу приділяють центральні органи виконанню певних загальнодержавних функцій.

Центральні органи у межах своєї компетенції сприяють органам місцевого самоврядування — радам та їх виконавчим комітетам у здійсненні ними повноважень місцевого самоврядування.

У процесі своєї діяльності центральні органи можуть взаємодіяти з професійними спілками та громадськими організаціями з питань забезпечення прав і свобод громадян, задоволення їх соціально-економічних, трудових, культурних та інших інтересів, сприяють виконанню статутних завдань цих об'єднань.

З огляду на викладене вище можна визначити, що саме державний механізм є основною ланкою у структурі влади.

Цей механізм приводиться в дію людьми, а його функції залежать від кадрового складу. Отже, питання комплектування організованої діяльності державного механізму набувають одне з першорядних значень.

Апарати центральних органів входять як складові у більш загальне системне утворення (так звану метасистему), яким у цілому виступає апарат державного управління, точніше державний апарат (механізм). Причому апарат управління є найбільш численною і розгалуженою складовою, яка відіграє надзвичайно важливу роль у здійсненні усіх основних завдань і функцій держави.

З іншого боку, апарат управління включає в себе більш прості складові, які також є системами (відносно апарату в цілому — підсистемами). Останні, у свою чергу, складаються з наступних систем, ще більш простих, і т. ін.

При цьому максимальну межу членування системи характеризує поняття елемент. Щодо апарату управління у ролі елементу виступає кожний самостійний орган виконавчої влади. Власне завдяки тому апарат визначається саме як система відповідних державних органів.

Однак це не означає, що при системній характеристиці апарату внутрішній зміст елементів не береться до уваги. Кожний орган управління сам є системою і складається із власних елементів — структурних підрозділів та посад. Але це — елементи двох неоднакових рівнів: апарату в цілому (як системи органів) і окремого органу (як системи підрозділів і посад).

Центральні органи, як складові, виконують визначені їм функції та здійснюють повноваження відповідно до напряму діяльності (специфіки) органу.

Розглядаючи апарат як метасистему, складену з функціонально неоднаково направлених у діяльності підсистем, які мають схожу організаційно-функціональну структуру, необхідно значно поглибити змістовну характеристику цілісності у розумінні одержання в управлінському апараті додаткового ефекту взаємодії усіх його елементів.

Це можливе лише при оцінці результатів діяльності апарату з точки зору ефективного забезпечення ним загальних потреб навколишнього суспільного середовища — економічного, політичного, соціального, духовного тощо. Орієнтація ж на внутрішні потреби апарату має лише допоміжне значення, оскільки впливає на стан його самоорганізації, саморегулювання і самовдосконалення.

Тим самим системне бачення апарату управління спрямоване на виявлення, зокрема, ознак його цілісності. Це допомагає позбавитись абсолютизації внутрішніх закономірностей його функціонування та розвитку, перебільшення суб'єктивних інтересів та намагань кадрового складу апарату, підкоряючи такі намагання головному критерію — реальній ефективності його впливу на основні сфери суспільного середовища, а в кінцевому підсумку — на стан розвитку суспільства і держави.

УДК 342.9
М. Г. ПОЛІЩУК

ЗАХИСНИК В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ З ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 339–340

Сьогодення в Україні можна розглядати як період стабільної соціально-економічної ситуації, тому ці умови зумовлюють підвищення рівня життя населення та призводять до невпинного збільшення автомобільного парку країни. Як наслідок, значно посилюється інтенсивність руху на автошляхах, а це, у свою чергу, ставить перед законодавчою владою комплекс нових завдань, спрямованих на створення та реалізацію нормативно-правових актів, що сприяють забезпеченню права безпечного руху. Тому на сьогодні пріоритетним завданням держави, яке має вирішуватися на державному рівні, є забезпечення безпечних умов дорожнього руху. Одним із засобів забезпечення безпеки дорожнього руху є юридична відповідальність осіб, які порушують правила дорожнього руху. Найбільша кількість таких порушень (75 %) виникає саме з вини водіїв автотранспортних засобів. Підставою адміністративної відповідальності є конкретна правова норма, яка передбачає таку відповідальність за конкретне адміністративне правопорушення (проступок).

Але, як відомо, низька правова освіченість учасників дорожнього руху, відсутність своєчасної юридичної допомоги сприяли незахищеності від неправомірних дій з боку контролюючих органів, насамперед працівників Державної автомобільної інспекції.

Законодавство України всебічно врегульовує правовий статус учасників дорожнього руху, чітко окреслює їх права та можливості захисту від неаргументованих претензій з боку працівників Державної автомобільної інспекції.

Ст. 59 Конституції України визначає, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. У випадках, передбачених законом, правову допомогу надають також інші особи, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто за дорученням юридичної особи.

Права та обов'язки захисника у провадженні в справах про адміністративні правопорушення закріп-

лені Кодексом про адміністративне судочинство та іншими нормативно-правовими актами. Сутністю діяльності захисника у провадженні у справах про порушення правил дорожнього руху є забезпечення конституційного права особи на правову допомогу у провадженні у справах про адміністративні правопорушення з метою захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів осіб, щодо яких здійснюється провадження у справі про адміністративні правопорушення, забезпечення законності у відповідному провадженні. Участь захисника у провадженні у справах про адміністративні правопорушення сприяє захисту прав та законних інтересів осіб, які є учасниками провадження у справі про адміністративне правопорушення. Відповідно завданням діяльності захисника в провадженні у справах про адміністративне правопорушення є недопущення адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення правил дорожнього руху, яке не було вчинене, не притягнення до відповідальності за більш тяжке правопорушення, ніж те, що було скоєне, забезпечення охорони особистих та майнових прав та забезпечення законності застосування заходів примусу під час відповідного провадження.

Захисник у провадженні у справах про адміністративні правопорушення — це самостійний, незалежний учасник провадження по справі про адміністративне правопорушення, який надає професійну правову допомогу у встановленому законом порядку особі, яка є учасником провадження у справі про адміністративне правопорушення шляхом захисту її прав, свобод та законних інтересів.

На сьогодні вже прийнято ряд законів щодо вдосконалення правил дорожнього руху України та покращання умов учасників дорожнього руху. Відповідно до ст. 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що забезпечення правової допомоги — це обов'язок держави, а використання правової допомоги — це право людини та громадянина. Закріплення нормами кодексу про адміністративне судочинство та іншими законодавчими актами України права осіб на одержання правової допомоги як від адвокатів, так і від інших фахівців у галузі права, а також від інших осіб, є, безумовно, позитивним явищем, що сприяє реалізації конституційного права особи на правову допомогу. Водночас, зазначене питання потребує подальшого доопрацювання з урахуванням позитивного міжнародного досвіду, адже людина, її честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

УДК 35.073.5 (477)
С. П. САНЧЕНКО

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 341–345

Розглянути означену проблему потрібно насамперед крізь призму політологічного аналізу стану та особливостей соціального захисту громадян в Україні сучасної доби.

Основною проблемою для політики соціального захисту громадян в Україні нині, за визначенням В. Москаленка [3] та інших авторів, є те, що вона все ще здійснюється за патерналістським принципом.

Незважаючи на те що Конституція України (1996 р.) [2] закріпила право громадян на соціальний захист та встановила відповідні види соціального забезпечення усіх громадян, має місце стрімка й глибока диференціація, розшарування громадян на багатих і бідних. Це другий важливий аспект такої політики.

Третє. В Україні, починаючи з середини 1990-х років, значною мірою почало відбуватися застосування таких інструментів у політиці соціального захисту, які не спиралися вже виключно на фінансові ресурси: угоди (тарифні угоди, що укладаються між державою, об'єднанням профспілок і роботодавців); заходи щодо взаємодії груп та установ (укладання колективних договорів); консультації (між державою, об'єднанням профспілок і роботодавців щодо встановлення межі малозабезпеченості, рівня мінімальної зарплати, неоподаткованого доходу громадян) тощо.

Одним з перших базових соціальних стандартів, який був затверджений в Україні, стала мінімальна заробітна плата. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" був підписаний Президентом України 5 жовтня 2000 р. і визначив мінімальну заробітну плату як головний соціальний стандарт, який затверджується виключно Верховною Радою України. Так, у І півріччі 2010 р. розмір середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників підприємств, установ, організацій (з кількістю працюючих 10 осіб і більше) становив 2108 грн і порівняно з відповідним періодом попереднього (2009 р.) збільшився на 18,7 % [6].

Ще з початку 2006 р. в Україні були введені нові види допомоги: соціальна допомога дітям та дітям, позбавленим батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях та тимчасова допомога на дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів або не мають можливості утримувати дитину.

Серед усіх соціально-економічного характеру проблем сучасного українства домінуючою була і залишається проблема зайнятості. Так, за даними Міністерства соціальної політики в Україні на початок 2014 р. нараховувалося 20 млн зайнятих громадян. З них лише 13 млн сплачували соціальні внески, що свідчить про надто великий рівень тіньової зайнятості. При цьому з 13 млн працюючих лише 3 млн отримували мінімальну зарплату [4]. І хоча з року в рік зростає мінімальна виплата по безробіттю, проблема зайнятості була й залишається першочерговою для життя громадян.

Великі надії у розв'язанні проблем праці, зайнятості громадяни в Україні покладають на Пенсійний фонд. Однак і тут чимало проблем: на кінець 2013 р., наприклад, плановий дефіцит Пенсійного фонду становив 21,8 млрд грн. І це тоді, коли ще у 2011 р. було затверджено новий механізм пенсійної реформи, а наприкінці 2012 р. ухвалено Закон України про стимулювання створення робочих місць.

Загалом, як зазначалося, Україна успадкувала від колишнього СРСР систему пільг і кредитів, яка на сьогодні фактично набула загрозливого характеру і масштабів. У європейській спільноті нашу країну небезпідставно називають "країною пільг". По-перше, право на отримання соціальних пільг регламентують більш як 50 різних законодавчих і нормативних актів. По-друге, загалом пільги мають близько 43 % населення країни, а загальний обсяг пільг за підрахунками експертів становить понад 29 млрд грн, що дорівнює річним видаткам усіх місцевих бюджетів України [1].

Коли йдеться про нормативно-правову базу усієї системи соціального захисту громадян в Україні, то з 1990 р. в основу такої бази було покладено кращі напрацювання міжнародного законодавства, спрямовані на реальний захист прав і свобод людини, громадянина. Йдеться про Європейську соціальну хартію, Європейський кодекс соціального забезпечення, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, такі конвенції Міжнародної організації праці, як "Конвенція про політику в сфері зайнятості"; "Конвенція про рівну винагороду чоловіків та жінок за працю рівної цінності" та інші міжнародні акти.

Другий перелік нормативно-правових актів становлять численні міжнародні та міжурядові угоди, що регламентують співпрацю та взаємодопомогу країн і урядів, певні права громадян.

Зрозуміло, що основу нормативних актів щодо прав і свобод громадян в Україні, їх забезпечення становлять передусім Конституція та закони України. Так, фактично першим кроком у розробці національного законодавства щодо соціального захисту було прийняття в Україні ще у 1991 р. Закону України "Про мінімальний споживчий бюджет" [5]. Незаперечним, однак, є те, що для ефективного функціонування всієї системи соціального захисту мають бути насамперед відповідні економічні умови, оскільки будь-які задекларовані положення обов'язко-

во повинні мати відповідне фінансове підґрунтя. Потрібним є постійне збільшення соціального бюджету, яке пов'язане з податковими надходженнями. Акцентуємо увагу, при цьому, на тому, що насамперед мова йде про місцеві бюджети і надходження.

Уся система соціальних послуг в Україні має багато проблемних, невирішених питань, серед яких особливо помітними є такі:

а) фінансування одного виду послуги з кількох бюджетів та соціальних програм;

б) наявність ситуацій, коли з місцевого бюджету фінансуються загальнодержавні функції (утримання місцевих адміністрацій, правоохоронних органів, розвиток сільського господарства) у розмірі місцевих програм;

в) не врегульоване питання фінансування видатків різними структурами — один вид соціальної допомоги надається різними установами;

г) не розмежовані видатки між рівнями бюджетів, що приводить до виникнення випадків, коли установа перебуває у власності (комунальній) міста, а фінансується з обласного бюджету, що призводить до нераціональної витрати коштів;

д) неспрогнозованими є видатки на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, що переходить у комунальну власність, оскільки передання об'єктів соціальної інфраструктури з підпорядкуванням підприємств та відомств у власність територіальних громадян збільшує навантаження на місцевий бюджет і потребує пошуку джерел їх фінансування.

З метою розв'язання соціальних проблем насамперед мешканців територіальних громад необхідно у пріоритетному порядку здійснити низку таких заходів.

По-перше, внести зміни до Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", які стосуються унормування питань:

• врахування регіональної та місцевої специфіки розвитку при розробці методології визначення нормативів соціальних видатків;

• визначення параметрів соціального стандарту на основі прожиткового мінімуму для дотаційних регіонів;

• встановлення гнучкої системи змін державних соціальних стандартів та надання державних соціальних гарантій відповідно до змін економічного становища.

По-друге, внести зміни до Бюджетного кодексу стосовно унормування механізму врахування підвищених потреб слаборозвинених і депресивних регіонів у формулі розрахунку дохідної частини місцевих бюджетів з метою підвищення ефективності надання їм субвенцій.

По-третє, змінити механізм фінансування послуг соціальної сфери на місцевому рівні:

• фінансувати видатки соціальної сфери за рахунок закріплених доходів місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів, що дасть змогу уникати зустрічних фінансових потоків і посилить контроль за використанням коштів та наданням трансфертів;

• унормувати механізм функціонування територіальних позабюджетних соціальних фондів, розробити механізми спрямування коштів

до цих фондів громадськими, некомерційними і комерційними організаціями;

• унормувати принцип співфінансування соціальних витрат з метою забезпечення участі регіонів у фінансуванні відповідних витрат, мета якого — стимулювання регіонів, підтримувати певний рівень фінансування найбільш значущих соціальних витрат;

• залучати приватний сектор для укладання контрактів на надання послуг соціального характеру, що знизить витрати на них;

• укладати угоди з приватними організаціями на надання місцевих послуг на умовах співфінансування;

• забезпечити пріоритетність надання цільових субвенцій, збільшити частку субвенцій на соціально-економічний розвиток;

• покласти в основу розробки соціальних норм та стандартів прожитковий мінімум, величина якого постійно зростає;

• запроваджувати вартісні стандарти суспільних благ у розрахунку на одного споживача, обрахунок витрат на одиницю таких послуг — кожна послуга повинна орієнтовуватися на конкретного споживача, його вподобання (можливість вибору) і фінансові можливості;

• розширювати можливості громадян вибирати виробників послуг та диверсифікувати форми надання таких послуг;

• удосконалювати принципи організації місцевими органами влади належної роботи з управління об'єктами соціальної сфери, переданими у комунальну власність, з метою поліпшення якості надання послуг такими структурами, фінансування таких об'єктів на засадах повного бюджетного забезпечення із залученням позик та інвестицій.

Четвертим вектором поліпшення соціального захисту населення України має стати забезпечення збереження та зміцнення здоров'я населення, продовження періоду активного довголіття, тривалості життя людей, орієнтації на здоров'я як соціальну цінність, яка забезпечує громадянину конкурентоспроможність на ринку праці, професійне довголіття, пов'язаний з цим добробут.

Це є підґрунтям поліпшення якості життя, зміцнення людського потенціалу, збереження генофонду українського народу. Основними завданнями у цій сфері мають стати:

• істотне розширення програм у галузі охорони здоров'я, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів, орієнтація їх на інвестиції в удосконалення системи охорони здоров'я;

• забезпечення ефективного контролю якості надання медичної допомоги як у державному, так і в приватному секторах надання медичних послуг;

• орієнтація діяльності закладів охорони здоров'я на пріоритетний розвиток профілактики та раннього попередження захворювань;

• розробка та втілення збалансованої ефективної медико-економічної моделі охорони здоров'я, яка поєднуватиме активне запровадження страхової медицини та формування ринку медичних послуг із збереженням гарантій надання кваліфікованої безоплатної невідкладної медичної допомоги;

• пріоритетний розвиток курортно-рекреаційної та спортивно-профілактичної сфер з метою задоволення потреб населення країни у повноцінному відпочинку, оздоровленні, профілактиці захворювань, відновленні фізичних і духовних сил людини, зменшення соціально-економічної нерівності щодо доступу до зазначених ресурсів.

Наступний політико-економічний вектор поліпшення соціального захисту — це реформування пенсійної системи. Пенсійне забезпечення в Україні є основною складовою системи соціального захисту населення, що підтверджується високою питомою вагою пенсійних виплат у сукупних соціальних трансфертах. На сьогодні частка пенсіонерів у складі населення становить 28,6 %, а за прогнозами, у 2015 р. сягне 31 % [7, *204*]. Тому останнім часом саме це питання перебувало під пильною увагою президентів України, уряду.

Пенсійна реформа передбачає принципову заміну старої солідарної системи пенсійного забезпечення на сучасну трирівневу пенсійну систему, що об'єднує: реформовану солідарну пенсійну систему, обов'язкову накопичувальну пенсійну систему та систему добровільного недержавного пенсійного забезпечення.

Перелік викладених вище проблем та шляхи їх практичного розв'язання є першочерговими у формуванні та практичній реалізації нової, більш досконалої політики соціального захисту громадян у сучасній Україні.

Література

1. *Коваль О., Тарасенко Л., Яцків Т.* Реформування пільг та привілеїв в Україні — наближення до європейських стандартів [Текст] / О. Коваль, Л. Тарасенко, Т. Яцків. — Л.: Галицький друкар, 2009. — 216 с.
2. *Конституція* України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Текст]. — К.: Україна, 1996. — 54 с.
3. *Москаленко В.В.* Передумови та особливості формування системи соціального захисту в Україні // Наук. праці: Наук.-метод. ж-нал. — Т. 25. Вип. 12. Політичні науки [Текст]. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. — С. 66–71.
4. *Королевська Н.* Найгостріші питання соціальної політики [Текст] / Н. Королевська // Дзеркало тижня. — 2013. — № 18 (115), 25 трав.
5. *Закон* України "Про мінімальний споживчий бюджет" від 3 липня 1991 р. [Текст] // ВВР України. — 1991. — № 42. — 553 с.
6. *Соціально-економічне* становище України за січень-липень 2010 року // Держ. ком. стат. України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua
7. *Україна* в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку [Текст]: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НГСД, 2009. — 655 с.

УДК 338.2.:334.722.8
Р. В. ФІЛІППОВ

КАДРОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 346–349

У центрі прогресивних концепцій управління перебуває людина, яка розглядається як найвища цінність. Виходячи з цього сучасні системи управління націлені на розвиток різноманітних здібностей працівників для того, щоб вони максимально ефективно були задіяні в процесі виробництва. Зростання ролі соціальної складової виробництва обумовлює якісні зміни систем управління організаціями, знаходить своє вираження у нових формах, методах і змісті кадрового менеджменту.

З погляду системного підходу сучасна виробнича організація являє собою складну соціотехнічну систему, в якій виділяються матеріально-речовинні й людський (особистісний) фактори розвитку виробництва. Робота з персоналом визначає успіх у бізнесі й державному секторі економіки. Людський фактор перетворився у головний фактор виробництва, у зв'язку з чим усе більш активно використовується поняття "інвестиції в персонал". При цьому ефективність використання кадрового потенціалу організації залежить від збалансованості її основних компонентів — особистісного і матеріального факторів виробництва.

На сьогодні персоналу організації притаманний високий динамізм розвитку. Він проявляється не тільки в прискоренні процесу оновлення професійних знань, умінь і навичок, а й в неухильному підвищенні ролі професійно важливих і ділових якостей працівників. Освіта, кваліфікація і рівень розвитку професійно важливих якостей нині виступають основними якісними характеристиками персоналу. На практиці ці характеристики не завжди відповідають об'єктивно необхідному рівню в конкретних умовах виробництва. Тому для збалансованого формування кадрового потенціалу необхідно створити діючу систему управління персоналом, яка забезпечуватиме економічну безпеку підприємства.

Економічна безпека підприємства являє собою достатньо широке поняття, яке включає в себе фінансову, силову, інформаційну, техніко-технологічну, правову а також кадрову безпеку, яка є одним з основних факторів економічної безпеки підприємства.

У сучасних умовах жорсткої ринкової конкуренції дуже важливого (якщо не вирішального) значення набуває економічна безпека всіх суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності. Економічна безпека фірми (підприємства, організації) — це такий стан корпоративних ресурсів

(ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам). Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Головним рівнем економічної безпеки підприємства є залежність, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Джерелами негативних впливів на економічну безпеку можуть бути:

1. Свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств (організацій)-конкурентів).

2. Збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках певного підприємства, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо). Залежно від суб'єктної обумовленості негативні впливи на економічну безпеку можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають не з вини конкретного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або окремих його працівників (передусім керівників і функціональних менеджерів).

Таким чином, серед систем економічної безпека підприємства та управління персоналом знаходиться кадрова безпеки як підсистема систем, яка гарантуватиме стабільне та максимально ефективне функціонування підприємства і високий потенціал розвитку в майбутньому.

На нашу думку, кадрова безпека є синтетичною категорією: економічної теорії, теорії управління персоналом, економіки праці, соціології, політології. Кадрова безпека є уніфікованою категорією, яка виявляється на всіх рівнях від окремо взятого підприємства до національної економіки.

Змістом категорії "кадрова безпека" є характеристика стану економічної системи, при якому відбувається ефективне функціонування всіх її функціональних складових, забезпечення захищеності та здатність протистоянь внутрішнім і зовнішнім впливам і загрозам, пов'язаних з персоналом, змістовний та структурний аналіз, діагностика та прогнозування впливу діяльності персоналу на внутрішні та зовнішні показники зазначеної економічної системи. Кадрова безпека є комбінацією складових, пов'язаних між собою складними і часто завуальованими зв'язками:

безпека життєдіяльності:

- *безпека здоров'я* (створення певних умов праці працівникам із запобігання травматизму, захворювання на підприємстві);

- *фізична безпека* (виконання комплексу заходів щодо недопущення порушень правил безпеки);

соціально-мотиваційна безпека:

- *фінансова безпека* (фінансова, грошово-кредитна платоспроможність працівників; впевненість у своєму робочому місці; оплата праці, яка враховує обсяг, кваліфікацію, професіоналізм і якість виконаної роботи);
- *кар'єрна безпека* (професійно-кваліфікаційне та посадове просування працівників, заохочення в пристосуванні своєї кваліфікації до вимог робочого місця, у гарантіях виробничого зростання (планування кар'єри): підвищення особистої мобільності на ринку робочої сили; отримання шансів для самореалізації на робочому місці);
- *естетична безпека* (проведення загальноосвітніх семінарів, конференцій, групових дискусій; мотивація задоволення персоналу своєю роботою; поліпшення власного іміджу кожного працівника);
- *адміністративно-незалежна безпека* (створення умов для відсутності можливості призначення непідготовлених і некомпетентних кадрів, які перебувають у "родинних" стосунках з власниками, засновниками, акціонерами підприємства, до керівництва трудового колективу персоналу);

професійна безпека:

- *безпека праці* (система принципів, підходів, дій, спрямована на створення певних умов праці: рівень оплати праці, посада, обладнання робочого місця, з урахуванням новітнього, передового досвіду на ринку праці);
- *інформаційна безпека* (прогнозування структури персоналу, визначення потреби в кадрах, планування, залучення та розміщення персоналу; оцінювання результатів праці для виявлення потенціалу кожного працівника);
- *пенсійно-страхова безпека* (соціальний захист працівників: страхування, медичне обслуговування);
- *безпека володіння сучасними знаннями* (упровадження новітніх технологій у розвиток персоналу, вдосконалення рівня професійних знань, навичок, умінь, здібностей у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу);

антиконфліктна безпека:

- *патріотична безпека* (створення психологічного клімату в колективі на основі позитивного ставлення до підприємства, що характеризується психологічними показниками об'єднаності працівників, яка забезпечує узгодженість, безконфліктність спілкування, відповідальність та обов'язок, товариську допомогу, вимогливість до себе та іншого в інтересах виробництва);
- *психолого-комунікаційна безпека* (сприяння міжособистісним комунікаціям і створенню сприятливого мікроклімату;

врахування інтересів і побажань працівників, їх особистого потенціалу; задоволеність міжособистісними стосунками по вертикалі — керівник-підлеглі, та горизонталі — виконавці).

Отже, категорія "кадрова безпека" являє собою на сьогодні маловивчену науку зі значним потенціалом щодо посилення економічної безпеки підприємства. Надалі передбачене вивчення специфічних взаємозв'язків між складовими кадрової безпеки, класифікація і знаходження ваги кожної такої складової як для кадрової безпеки так і для економічної безпеки підприємства загалом. Стабільне функціонування та розвиток вітчизняних підприємств в умовах сучасної економіки України та лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків нашою державою вимагають формування механізмів адаптації до негативних збурень зовнішнього і внутрішнього середовища. Одним зі шляхів нейтралізації цих негативних впливів є формування механізму забезпечення кадрової безпеки підприємства.

Література

1. *Бородин И. А.* Основы психологии корпоративной безопасности. — М.: Высш. шк. психологии, 2004.
2. *Забезпечення* безпеки підприємства, банку в роботі з кадрами // Бизнес и безопасность: Информационно-рекламный журнал для тех, кому есть что защищать. — К.: ЧП "Коллегиум", 2010. — № 6. — С. 50–53.
3. *Кондрюкова В. В.* Забезпечення кадрової безпеки комерційних структур: відбір персоналу на роботу / В. В. Кондрюкова // Правничий вісн. Ун-ту "КРОК". — К., 2011. — Вип. 6. — Т. 2. — С. 33–37.
4. *Пригунов П. Я.* Підготовка професіоналів з фінансово-економічної безпеки як об'єкт психологічного аналізу / П. Я. Пригунов // Правничий вісн. Ун-ту "КРОК": Зб. наук. праць. — 2010. — Т. 2. — № 5. — С. 86–94.

УДК 351:005
Н. А. ЦЫРО

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 350

Вопрос качества государственного управления всегда был актуальным, поскольку от грамотного и продуманного властного воздействия зависит дальнейшее развитие или деградация общества и его подсистемы.

Глобализация общества и развитие экономики выдвигают новые требования к способам управления, в особенности на государственном уровне. В связи с этим в 1980–1990-х годах в ряде стран были приняты административные реформы, которые выражались в переходе от государственного администрирования к государственному менеджменту. Основой старого государственного управления были бюрократия и иерархия, а нового — мультипрофессиональная команда, члены которой работают вместе от начала и до завершения определенного задания.

В рамках такого подхода следует руководствоваться принципами интеллектуального и эмоционального менеджмента, что, в свою очередь, приводит к повышению требований к субъектам, наделенным определенными властными полномочиями. Следовательно, менеджерам для успешного осуществления управленческих функций необходимо обладать высоким коэффициентом интеллекта и эмоциональности.

Коэффициент интеллекта (IQ) — количественная оценка уровня мыслительных способностей человека, введенная В. Штерном в 1912 г., которая определяется отношением умственного возраста к хронологическому.

Эмоциональный интеллект (EQ — emotional quotinent) — это способность осознавать собственные эмоции, достигать и генерировать их так, чтобы содействовать мышлению, пониманию эмоций и того, что они означают и соответственно управлять ими таким образом, чтобы способствовать своему эмоциональному и интеллектуальному росту.

Таким образом, интеллектуальный менеджмент направлен на управление интеллектуальными ресурсами (опыт, квалификация подчиненных, их лояльность и культура), а эмоциональный менеджмент — на управление эмоциональным потенциалом. Для повышения эффективности работы государственных органов необходимо сочетать принципы эмоционального и интеллектуального менеджмента. Такой подход поспособствует зарождению в подчиненных стремления к повышению своего интеллектуального уровня.

УДК 340.12 (477): 342.4 Орлик

М. Ф. ЧОРНА
П. В. ЗАБАРА
А. В. ЗАКРАСНЯНИЙ

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА В ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 351–355

Конституція Пилипа Орлика, або "Бендерська конституція", була прийнята на емігрантській козацькій раді у Бендерах 5 квітня 1710 р. одночасно з обранням на гетьмана П. Орлика (1672–1742). Повна назва — "Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького", що закладали головні принципи республіканської форми правління і були написані, на думку фахівців, під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму. Текст був складений латинською та тогочасною українською мовами [4, *25–90*]. Документ складений як договір між гетьманом та Військом Запорозьким (народ України), що було характерно для західної традиції і відрізнялося від ідей східного патрімоніалізму. Конституція складається з преамбули та 16 параграфів, де сформульовані головні принципи побудови держави. У преамбулі схематично викладено історію Війська Запорозького — всього малоросійського народу [3, *9–25*]. Тут Пилип Орлик витворив історико-політичний міф про те, що першим прийняв християнство каган "хозарів-козаків", а не князь Володимир Святославович. "Отак і народ козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським, спочатку підніс безсмертною славою, широкими володіннями та героїчними діяннями, яких не лише сусідні народи, а й сама Східна (Візантійська) Імперія на морі й на суші боялась настільки, що Східний (Візантійський), імператор, замисливши умиротворити цей народ, поєднався з ними міцним союзом і власну дочку Кагана себто володаря Козаків, призначив сину своєму (як дружину)" [3, *9*]. У такий спосіб документ заклав історичний пріоритет Української держави, першість у ній віддавалася козакам. Саме козаки, на думку Пилипа Орлика, були попередниками Володимира Великого в процесі прилучення українських земель до європейської цивілізації. Ця схема (хозари-козаки—оборонці народу на території України) стала підґрунтям ідеї окремішності руського-малоросійського-українського народу та його природного права на власну державу.

У першій статті розглянуто питання віри, заявлено про православ'я як панівну релігію в державі, а також про відновлення автокефалії. Тому теперішній новообраний Ясновель-

можний Гетьман "...буде зобов'язаний і примушений у законному порядку особливо дбати про те, щоб жодна чужинська релігія не запроваджувалася на нашій Руській батьківщині. ... (гетьман) повинен буде сам з власної ініціативи її викорінити, не допускаючи проповідування та розмноження кількості її прихильників... докладаючи особливих зусиль, щоб вовіки міцніла одна-єдина Віра Православна Східного Обряду під священним Апостольським престолом у Константинополі... А задля більшого авторитету першого в Малій Русі Київського митрополичого престолу і для зручнішого керівництва духовними справами згаданий Ясновельможний Гетьман, коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма, мусить сприяти поверненню її у підпорядкування владі Константинопольського Апостольського престолу, щоб таким чином відновити зв'язок і послушницьку належність нашої батьківщини до вищеназваного Апостольського Константинопольського престолу, удостоєного Євангельською проповіддю нести світло і утверджуватися у Святій Вселенській Вірі [1, *12–13*].

Друга стаття важлива тим, що чітко означила кордони держави, визначені Зборівською угодою 1649 р. Гетьман зобов'язаний оберігати територіальну цілісність країни. Проголошувався намір відновлення добросусідських відносин із Кримським ханством (ст. III). Конституція зобов'язувала гетьмана вжити заходів щодо звільнення земель Війська Запорозького від російських військ і фортець та їх повернення під його виняткову юрисдикцію (ст. IV, V) [2, *235–236*].

Принциповий характер має шоста стаття, де закладені принципи управління та діяльності органів державної влади. Конституція певною мірою ґрунтувалася на ідеї розподілу законодавчої, виконавчої та судової влад. Законодавча влада належить Раді, членами якої є полковники зі своєю старшиною, сотники, "генеральні радники від всіх полків" та "посли від Низового Війська Запорозького для слухання і обговорення справ, щоб взяти активну участь". Рада повинна збиратися тричі на рік — на Різдво Христове, Свято Великодня і Покрови, а також за рішенням гетьмана. Усі важливі державні справи гетьман має попередньо узгоджувані "на власний розсуд нічого не повинне ні починатися, і вирішуватися, не здійснюватися" [1, *161–162*]. Зміст ст. VI вказує однозначно на вплив ідей західноєвропейського парламентаризму. Суд також мав діяти незалежно, оскільки гетьман "не повинен карати сам, із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення — і умисне, й випадкове — має підлягати розгляду Генерального Суду, який і повинен винести "рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен повинен підкоритися, як переможений законом" (ст. VII).

У світлі нинішнього незадовільного стану економічного та антикорупційного законодавства та нерідких у наш час порушень прав громадян дуже цікавими є ст. 9 та 10. "Оскільки відомо, що з давніх часів у Війську Запорозькому були Генеральні Скарбники, які відали публічним скарбом, млинами і всіма публічними прибутками, податками і сплатами і розпоряджалися всім цим

на розсуд і за згодою Гетьмана, отож і нині за загальною згодою встановлюється такий порядок і ухвалюється закон, що не підлягатиме змінам, що на випадок, якби наша Батьківщина звільнилася від Московського ярма, належить на розсуд Гетьмана при публічній згоді обрати Генерального скарбника, мужа видатного, заслуженого, багатого і прямодушного, який взяв би під свою опіку державну скарбницю, відав би млинами і всіма прибутками і дбав би про них не для власної, а для загальної потреби, враховуючи думку Гетьмана. А сам Ясновельможний Гетьман не повинен ніяким чином поширювати своє право обертати (їх) на власну користь, обмежуючись своєю часткою прибутків, які належать на Гетьманську булаву і особу... Більше того, Ясновельможному Гетьману виділяється (частина) із спільних володінь і земель Війська Запорозького, але так, щоб необмежена влада не порушила прав тих, чиї заслуги перед батьківщиною менші, а саме: ченців, священиків, бездітних удів, виборних і рядових козаків, двірських слуг і приватних осіб. При цьому повинен бути обраний не тільки Скарбник, який перебуває при Гетьмані й постійно знаходиться у Гетьманській столиці, але також одночасно (слід обрати) у кожному Полку двох присяжних Скарбників, значних і заможних (представників), затверджених спільною ухвалою обох станів: козаків і простого люду. Вони мусять знати і прибутки Полку від приватних осіб, і публічні податки, й зобов'язані опікуватися видатками, щороку складаючи звіти — звітуючи про своє управління. Отож ці Полкові Скарбники, перебуваючи у залежності від Генерального Скарбника, мали б своїм завданням і обов'язком виплачувати у своїх Полках борги з державної скарбниці, визначати її прибуток, збирати його й передавати до рук Генерального Скарбника. А панам Полковникам жодним способом не слід втручатися (в справи) полкової скарбниці, оскільки їм належить задовольнятися прибутками й пільгами свого уряду" [3, *18–19*].

Як бачимо, Пилип Орлик зі своїми однодумцями перейняли ідеї не лише конституційної науки Заходу, створивши парламентарний уряд з усіма атрибутами розвиненої державності, а й запровадили засоби якісного контролю над економікою держави та боротьби з економічними злочинами і корупцією. "Подібно до того, — йдеться у ст. X, — як Ясновельможному Гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог... Через це нехай пани Полковники, Сотники Отамани, Урядники і Виборні не наважуються пригноблювати свою домашню челядь і рядових (козаків), а особливо рядових простолюдинів, які не знаходяться у прямій залежності від їхніх діл чи в їхньому особистому підданстві, посилаючи (їх) косити сіно чи збирати врожай, виганяючи на укріплення валів, відбираючи насильно, шляхом грабунку чи примусового продажу земель, за якусь незначну провину все рухоме й нерухоме майно. Ремісників же приму-

шують без дозволу до виготовлення замовлених для хатнього вжитку речей, а козакам не надають приватних відпусток. Ясновельможний Гетьман повинен заборонити ці зловживання, що так поширилися, й, уникаючи їх сам, гідним наслідування прикладом, і викорінюючи. Оскільки ж усі тягарі і здирство нещасного простолюду беруть свій початок із підкупу за сприяння особам, що просять і домагаються судових посад, не користуючись довір'ям і не маючи заслуг, але ненаситно прагнучи до власного збагачення, розбещуючи урядовців, козаків і простолюдинів, завойовуючи прихильність гетьмана підступними дарунками, за допомогою яких намагаються без вільних виборів, всупереч праву і рівності, піднятися на вершину полкових та інших урядів і почестей, тому найсерйознішим чином постановляємо, що Ясновельможний Гетьман не надаватиме нікому ніяких урядів ані почестей, керуючись якоюсь попередньою оцінкою вартості Полковницьких відзнак чи інших козацьких та простих посад, і не нав'язуватиме на них нікого силоміць. Але завжди як козацькі, так і прості урядники, а особливо полковники, повинні обиратися вільним волевиявленням і голосуванням, і після виборів затверджуватися гетьманською владою, хоча вибори цих виборних (осіб) не повинні оголошуватися і здійснюватися без гетьманської згоди. Цей же закон належить виконувати і Полковникам, не призначаючи сотників та інших урядників на основі дружніх стосунків і особистої прихильності без вільного голосування всього повіту, але обираючи і не усуваючи від урядів через приватні сутички" [3, *19–20*].

Особлива увага приділялася соціальному забезпеченню родин військовослужбовців, у тому числі вдів та сиріт, що випливає з тексту ст. XI. "Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків" [3, *20*]. У висновку цієї глави варто зауважити, що деякі пункти документа, особливо ті, що висвітлюють проблеми простого люду і несуть в собі розв'язання цих проблем, на період початку XVII ст. практично не мали у світі аналогів серед офіційно затверджених, але не слід забувати, що документ, підписаний П. Орликом, так ніколи і не вступив у дію.

Можна довго сперечатися з приводу того, що було б, якщо Україна почала жити за законами П. Орлика. Але, як відомо, історія нехтує такими питаннями. На жаль, у XVII ст. Україна не перетворилася ні на Великобританію, ні на Францію, ні на США, та це ще зовсім не означає, що ми щось незворотно втратили. У 1991 р. доля знов дала українській нації ще один шанс стати на ноги та йти своїм, вільним шляхом, яким би важким і тернистим він не був. І щоб пройти цей шлях до кінця, нам передусім треба вивчати та пам'ятати історію, свою та чужу, бо легше вчитися на помилках попередників, ніж на своїх. І обов'язково в цій книзі доль укра-

їнського народу однією із найславетніших і найсумніших сторінок буде спроба гетьмана Орлика дати своєму народу не світле майбутнє, а світле сьогодення, і зробити це не на крові, а цивілізованим шляхом демократії та закону, загальної злагоди та добробуту [3, *216–275*]. Пилип Орлик, як писав Альфред Енсен, був "симпатична особа", ідеаліст, людина, до кінця віддана своїй справі; але слабкість його акції була в тому, що він хотів, аби Україну було визволено й звільнено не зосередини, а ззовні, коли європейським країнам було б вигідно мати Україну незалежною [4, *32*].

Отже, Конституція Пилипа Орлика започаткувала український конституціоналізм як політико-правову думку. У Конституції було здійснено спробу узагальнити суспільно-політичний устрій козаччини на основі державницьких традицій пращурів українства та політичного досвіду Запорозької Січі, досягнень західноєвропейської політико-правової думки. Конституція просякнута ліберальним і демократичним духом, що ставить її в один ряд із найвидатнішими пам'ятками політико-правової думки тогочасної Європи.

Література

1. *Демиденко Г. Г.* Історія вчень про право і державу: Підруч. — Х.: Консум, 2007. — 432 с.
2. *Мироненко О. М., Горбатенко В. П.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ "Академія", 2010. — 456 с.
3. *Пакти* й конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність // Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К.: Видво "Юрид. думка", 2011. — С. 9–25.
4. *Орлик, Пилип.* Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибрані твори. — К.: МАУП, 2006. — 736 с.

УДК 351
М. Л. ШЕСТАК

ДЕРЖАВА ЯК ОСНОВНИЙ РЕГУЛЯТОР ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 356–360

На сучасному етапі економічних і політичних перетворень в Україні держава виступає основним суб'єктом генерування та регулювання інвестиційної політики.

Саме по собі явище "інвестиційна діяльність" є складним, оскільки в реальному житті держави (соціуму) воно охоплює найрізноманітніші сфери, галузі економічного життя: сферу науково-технічного, інноваційного прогресу; сферу державного керування економікою в цілому; сферу фінансово-банківської діяльності; сферу комерційної діяльності підприємств; сферу ціноутворення та ін. [5, *5*]. Ці сфери є певним чином автономними, специфічними, але між тим вони тісно взаємодіють, є взаємозалежними. Звідси велику роль відіграє саме державне регулювання інвестиційними процесами як в окремих сферах економічної, господарської діяльності, так і в усьому народногосподарському комплексі в цілому. Це — загальносвітова тенденція, особливо в умовах ринкової економіки.

Об'єктивно провідна роль держави з-поміж усіх суб'єктів інвестиційного процесу обумовлена саме тим, що держава володіє найбільшими фінансово-матеріальними, людськими ресурсами, організаційними важелями та іншими складовими. А головне — інші суб'єкти інвестиційних процесів залежні від неї, від її економічної політики.

В інвестиційній політиці і діяльності держава до того ж є специфічним і унікальним суб'єктом, а саме: вона сама є інвестором, що може вкладати кошти у будь-які (як правило, великі) міжнародні та внутрішньодержавні проекти; вона є великим об'єктом інвестицій, які приймає відповідно з державними інвестиційними політикою і програмами; вона часто є виконавцем конкретних робіт, постачальником товарно-матеріальних цінностей, проектної документації і т. ін. [4].

Головне ж, як підкреслює, зокрема, Т. В. Майорова: "Держава здійснює свої функції як суб'єкт інвестиційної діяльності через державну інвестиційну політику, завданням якої є розвиток інвестиційної діяльності, спрямований на створення привабливого інвестиційного середовища та суттєвого нарощування обсягів інвестицій" [2, *17*]. Українські дослідники О. І. Бланк, Л. М. Борщ, П. В. Дзюба, В. Г. Федоренко та ін. часто при цьому вживають термін "інвести-

ційний клімат", під яким розуміють найсприятливіші умови щодо інвестування, здійснення інвестиційних планів і проектів.

Держава сповна відповідає за так звану інвестиційну стратегію, під якою доктор економічних наук В. Г. Федоренко, зокрема, розуміє "систему вибраних довгострокових цілей і засобів їх досягнення, що реалізуються в інвестиційній діяльності підприємства" [8, *20*]. Така точка зору є достатньо поширеною.

У свою чергу, інвестиційна стратегія визначається такими основними критеріями:

а) висока узгодженість з фінансовими ресурсами, які можуть бути спрямовані на інвестиції (на плани, програми і окремі проекти);

б) ефективність (узгодженість) результатів і реальних витрат на їх досягнення;

в) визначеність за відповідними термінами, що пов'язані з досягненням конкретної мети;

г) максимальна оптимальність, що стосується поєднання очікуваного досягнення потрібної (прогнозованої) прибутковості та можливих ризиків і визначеності майбутнього періоду [8, *20*].

Важливо при цьому нагадати доречне визначення видатного економіста А. Сміта стосовно того, що "держава виконує лише ті функції (в інвестуванні — *М. Ш.*), які не може виконати окремий індивід або робить він це економічно неефективно" [3, *110*].

Проблема державного регулювання інвестиційної діяльності багато в чому обумовлена класифікацією інвестицій, їх характером і особливостями. Маємо обов'язково брати до уваги таку їх класифікацію:

а) за об'єктом вкладання:
- реальні інвестиції (кошти у матеріальні і нематеріальні активи);
- фінансові інвестиції (цінні папери, депозити, цільові банківські вклади);

б) за ступенем ризику:
- безстрокові (в Україні облігації внутрішньої позики, короткострокової дії);
- ризикові (інвестиції з припустимим, критичним та катастрофічним рівнем);

в) за регіональним аспектом:
- внутрішні (господарська діяльність певної держави);
- зовнішні (інвестування поза межами певної держави);

г) за характером участі (дії) інвестора:
- прямі (особиста участь інвестора в інвестуванні);
- непрямі (за участю фінансових посередників);

д) за періодом інвестування:
- короткострокові (до року);
- середньострокові (від 1 до 3-х років);
- довгострокові (понад 3 роки);

е) за формами власності:
- приватні (кошти громадян, підприємств недержавної форми власності);
- державні (бюджетні кошти, кошти держустанов і підприємств);
- змішані (дві попередні форми);

ж) за характером практичного використання капіталу інвестування:
- початкові інвестиції (їх капітал вперше сформовано);

- реінвестиції (вкладання капіталу, вивільненого з попередніх інвестицій);
- дезінвестиції (капітал вивільнено з інвестиційної діяльності загалом).

Наведена вище класифікація є однією з найприйнятніших і становить базис для формування державної інвестиційної політики загалом, та формування конкретних планів і проектів інвестиційної діяльності у будь-якій державі.

Підкреслимо, що провідна роль держави у формуванні та практичному здійсненні державної інвестиційної політики закріплюється, як правило, нормативно, юридично. В Україні, зокрема, це зроблено Законом України "Про інвестиційну діяльність" [6], в якому міститься навіть окремий розділ III "Державне регулювання інвестиційної діяльності". Спеціальні статті цього розділу містять: цілі державного регулювання інвестиційної діяльності (ст. 11); форми державного регулювання інвестиційної діяльності (ст. 12); порядок прийняття рішень щодо республіканських державних інвестицій (ст. 13); порядок розміщення державного замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві (ст. 14); державна експертиза інвестицій (ст. 15); регулювання інвестиційної діяльності Верховною Радою Кримської АРСР та місцевими радами народних депутатів (ст. 16); ціноутворення в інвестиційній діяльності (ст. 17). Закон України "Про інвестиційну діяльність" — це базовий закон, що обумовлює: характер, специфіку формування та особливості практичної реалізації інвестицій (планів, проектів, програм).

У ньому зазначено, що "Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики" (ст. 11).

Тепер щодо механізму реалізації державної інвестиційної політики. Українські економісти О. А. Кириченко і С. А. Єрохін роль держави в інвестиційній діяльності вбачають не лише як координаційну, але, головним чином, як стимулятора інвестиційної діяльності [1]. І це — суттєво. "Важливим аспектом державної інвестиційної політики, — пишуть вони, — є розвиток системи захисту інвестиційних капіталів інвесторів. З урахуванням цього, збільшення обсягу інвестицій залежатиме від поліпшення макроекономічної ситуації в Україні в цілому та від розробки центральними, регіональним органами і органами місцевого самоврядування дієвих механізмів удосконалення економічного, нормативно-правового, інформаційного забезпечення, пов'язаного з державним управлінням інвестиційною діяльністю як потужним стимулятором розвитку ринкових відносин" [1, *75*]. Істотне зауваження.

Враховуючи, що інвестиційний процес сам по собі є багатоаспектним, має різні напрями інвестування, у кожній державі є власні державні органи та спеціальні установи, що регулюють ці процеси. В Україні, зокрема, це: Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів та інші галузеві міністерства (відповідно до їх функцій), Національний банк України, Державна комісія з

цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Антимонопольний комітет, Українська фондова біржа.

Кожен зазначений орган має власні, лише йому притаманні функції в інвестуванні. За важливістю безпосереднього впливу на інвестиційні процеси це має такий вигляд:

• Національний банк України (центральний банк України), який крім загальної фінансової політики в державі, координації банківської діяльності тощо, "здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій" [1, *79*].

• Антимонопольний комітет України. Головне завдання — забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Бере активну участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України.

• Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Вона тісно співпрацює з органами регулювання ринку капіталів інших країн, з міжнародними організаціями й іноземними інвесторами тощо.

• Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг дбає про проведення єдиної політики держави у сфері надання фінансових послуг, сприяє інтеграції у європейський та світовий ринки фінансових послуг і т. ін.

Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади в інвестиційній сфері є державне агентство України з інвестицій та інновацій. Основними його функціями є:

а) участь у формуванні та забезпеченні практичної реалізації державної політики у сфері інвестицій та інвестиційної діяльності;

б) формування дієвої національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики;

в) координація діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності [2, *19*].

Важливо при цьому, що, відповідно до своїх завдань та функцій, Держінвестицій: розробляє та подає пропозиції щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестицій та інвестиційної діяльності; визначає розміри бюджетних коштів, що пов'язані з інвестиційними програмами і проектами; займається розробкою пропозицій з фінансової підтримки суб'єктів інвестиційної діяльності; займається залученням у вітчизняну економіку зовнішніх іноземних інвестицій; формує базу даних на інвестиційні, в тому числі міжнародні проекти і програми; визначає порядок конкурсного відбору інвестиційних програм і проектів та ін.

Відтак, саме державі відводиться пріоритетна роль у формуванні та реалізації інвестиційної політики. Це — світова практика.

Література

1. *Кириченко О. А.* Інвестування: Підруч. / О. А. Кириченко, С. А. Єрохін

[Текст]. — К.: Знання, 2009. — 573 с.
2. *Майорова Т. В.* Інвестиційна діяльність: Підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. В. Майорова [Текст]. — К.: Центр учбової л-ри, 2009. — 472 с.
3. *Основи* економічної теорії / За ред. С. В. Мочерного [Текст]. — К.: Вид. центр "Академія", 1997. — 463 с.
4. *Петришина Н.* Функції держави в економічних системах / Н. Петришина // Банківська справа [Текст]. — 2007. — № 2. — С. 67–83.
5. *Польшаков В. І., Ткаленко Н. В.* Інвестиційний менеджмент: Навч. посіб. [Текст]. — К.: Кондор, 2009. — 172 с.
6. *Закон* України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
7. *Закон* України "Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій" від 3 червня 1992 р. // Закони, постанови та інші акти, прийняті Верховною Радою на п'ятій сесії (січень–липень 1992 р.) [Текст]. — К., 1992. — Ч. 2.
8. *Федоренко В. Г.* Інвестознавство: Підруч. — 2-ге вид., переробл. [Текст]. — К.: МАУП, 2002. — 408 с.

УДК 351
Л. І. ЯСУНИК

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ І МЕТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 361–364

Реалізація соціальної сутності сучасної держави із забезпечення, гарантування та захисту прав й інтересів громадян, суспільних і державних інтересів потребує оптимального, своєчасного та достатнього державного управління в усіх сферах суспільних відносин. При цьому, система державного управління передбачає різні управлінські функції, методи та способи залежно від рівня та сфери управління, зберігаючи при цьому спільність і узгодженість своїх основних засад та концептуального розуміння сутності і значення державного управління. З огляду на це й вбачаються актуальними питання сучасного розуміння поняття та мети державного управління.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з проблем державного управління, серед вчених все ще існують різні підходи до визначення сутності змісту державного управління. Так, в основному йдеться про так звані широкий і вузький підходи до розуміння державного управління. У широкому значенні державне управління визначається як практичний організуючий та регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на його владну силу [1, *38*]. Вузький же підхід до визначення державного управління, як правило, зводиться до його визначення як виконавчо-розпорядчої діяльності органів виконавчої влади, що полягає у безпосередньому повсякденному й оперативному впливу на різноманітні суспільні відносини в країні [2, *213*].

На нашу думку, з цього приводу слід враховувати таке. По-перше, державне управління не є виняткової прерогативою органів виконавчої влади, що уявляється нам надто обмеженим баченням реалій управлінських процесів, які відбуваються в державі. Поділ державної влади на відповідні гілки на сьогодні носить доволі умовний характер і прямо не пов'язаний із критерієм здійснення управлінської діяльності, у тому числі й з огляду на законодавчу неналежність до системи виконавчої влади Президента України, участь якого в державному управлінні не викликає заперечень. А по-друге, вбачається за можливе розглядати державне управління не лише як певну виконавчо-розпорядчу діяльність, а саме як комплексну систему впливу держави на визначену галузь суспільних відносин, що крім функціональної

складової включає в себе також й інституційну та нормативно-правову основи, які не мають штучно відокремлюватись від безпосередньо управлінської діяльності.

Отже, основними недоліками вузького підходу до розуміння державного управління виступає обмеження кола його суб'єктів лише органами виконавчої влади (та іншими державними органами в суто внутрішньоорганізаційному плані) та зведення до їхньої виконавчо-розпорядчої діяльності. Широкий же підхід до визначення державного управління охоплює загалом будь-який організаційно-регулюючий вплив держави, здійснюваний спеціально уповноваженими суб'єктами у нормативно визначеному порядку і спрямований на реалізацію функцій держави. Тут особливого значення набуває комплексний характер державного управління, адже максимально повно відображає складний багатоетапний процес організаційно-регулюючого впливу вищих, спеціалізованих і непрофільних державних органів у різних сферах.

Відносно внутрішнього змісту державного управління, як на нас, слід означити не стільки його підзаконний і виконавчо-розпорядчий, а дещо ширше — весь управлінський цикл, що передбачає ухвалення, виконання та контроль за виконанням нормативних й індивідуально-правових актів. Аналогічно до цього й В. Б. Авер'янов [3] також звертає увагу не тільки на розпорядчий, а й нормотворчий характер організаційно-владного впливу, а В. П. Пилипишин [4] відзначає правомочність суб'єктів державного управління видавати і реалізовувати нормативно-правові акти, здійснювати охорону і нагляд за їх реалізацією. Сутність державного управління розкривається і в таких ознаках, як безперервність, планомірність і владний характер управлінської діяльності, її здійснення у правових рамках, що є необхідною умовою дієвості управлінського впливу. Крім безперервності, управлінський вплив також має характеризуватись і цілеспрямованістю, що виключає його формалізм і передбачає чітке спрямування на досягнення конкретно визначеної мети.

До ознак державного управління С. А. Федчишин на рівні з названими вище також відносить його врегульованість насамперед нормами адміністративного права, наявність спеціального державного апарату і підконтрольність [5]. Відзначимо, що управлінська діяльність регулюється нормами різних галузей права, а провідну роль у її правовому забезпеченні відграє адміністративно-правове регулювання, позаяк упорядковує основний масив управлінських відносин. Можна погодитись і з такою ознакою державного управління, як наявність спеціального державного апарату, тобто цілісної системи суб'єктів державного управління, спеціально уповноважених державою реалізовувати її політику. З приводу ж підконтрольності управлінської діяльності зауважимо, що хоча вона є загальною ознакою в цілому будь-якої державної діяльності, всебічний контроль і нагляд за державним управлінням так само має вагоме значення в аспекті забезпечення правомірності, доцільності та результативності державно-владного впливу.

Отже, загальними ознаками державного управління є: державно-владний, організаційно-регулюючий характер; врегулювання адміністративно-правовими нормами; система спеціально уповноважених суб'єктів; безперервність, планомірність і цілеспрямованість; підконтрольність і піднаглядність.

Поза цим, одне з ключових місць у розумінні державного управління займає його мета, якою й визначається роль такої управлінської діяльності. Зазначимо, що мета державного управління за Т. Є. Кагановською полягає у збереженні, упорядкуванні та забезпеченні розвитку суспільних відносин [6]; за В. П. Пилипишиним — у задоволенні соціально-економічних, політичних та інших інтересів [4, *12*]; за В. Б. Авер'яновим — у самому владно-організуючому впливі й забезпеченні належного виконання завдань державних органів [3] тощо. При цьому, вважаємо дещо некоректним визначати мету державного управління в упорядкуванні суспільних відносин, що характеризує внутрішній зміст, а не завдання управлінської діяльності. Так само не може визнаватись самоціллю владно-організуючий вплив, який є не метою державного управління, а інструментом її досягнення; належне виконання завдань державних органів теж не відповідає рівню мети державного управління, маючи більш широкий характер, ніж конкретні повноваження його суб'єктів.

Тут слід відзначити, що мета державного управління насамперед визначається соціальною сутністю держави, що згідно зі ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [7] становить утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Усе зазначене вимагає виконання державою низки внутрішніх і зовнішніх функцій в інтересах людини, суспільства та держави. Тому узагальнено кінцеву мету державного управління можна визначити як забезпечення прав та інтересів людини, суспільних і державних інтересів, а безпосередню мету – як реалізацію завдань та функцій держави.

Таким чином, підсумовуючи викладене, пропонуємо визначати державне управління як організаційно-регулюючий вплив спеціально уповноважених державних органів на суспільні відносини у нормативно визначеному порядку відповідно до завдань та функцій держави з метою забезпечення прав та інтересів людини, суспільних і державних інтересів.

Література

1. *Атаманчук В. Г.* Теория государственного управления: курс лекций / В. Г. Атаманчук. — М.: Юрид. лит., 1997. — 400 с.
2. *Советское* административное право: Учеб. / Под ред. П. Т. Василенкова. — М.: Юрид. лит., 1990. — 576 с.
3. *Адміністративне* право України. Академічний курс: Підруч.: у 2 т. / Ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова). — Т. 1. Заг. част. — К.: Юрид. думка, 2004. — 584 с.
4. *Пилипишин В. П.* Поняття та основні риси державного управління / В. П. Пилипишин // Юрид. наука і практика. — 2011. — № 2. — С. 10–14.
5. *Федчишин С. А.* До визначення поняття "управління закордонними справами" (адміністративно-правовий аспект) / С. А. Федчишин // Держ. упр. та місцеве самоврядуван-

ня: тези XII Міжнар. наук. конгр. (м. Харків, 29 берез. 2012 р.). — Х.: Магістр, 2012. — С. 149–151.
6. *Кагановська Т. Є.* Поняття та зміст державного управління / Т. Є. Кагановська // Вісн. Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. — 2009. — № 2.
7. *Конституція* України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

УДК 321.61.8 (477): 340.128
Я. С. ГРИЦЮТЕНКО
Я. О. ЩУПАК

МАРКСИСТСЬКА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ПРО СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 365–367

Марксизм виник у 40-х роках XIX ст. Карл Маркс та Фрідріх Енґельс, аналізуючи існуючий суспільний лад, його суперечності та недоліки, прагнули з'ясувати умови і вказати шляхи реального визволення трудящих мас від будь-якої експлуатації, від усіх форм соціального гноблення і нерівності [1]. Вони поставили перед собою завдання накреслити контури ладу, який зможе усунути відчуженість трудівника від власності та влади, якомога раціонально організує суспільне життя, створить умови для всебічного і гармонійного розвитку особистості. Увага найперше і найголовніше до зазначених проблем зумовлювала звернення до питань держави, права, законодавства, політики. У результаті постала марксистська історико-матеріалістична концепція держави і права.

Специфіка марксистського підходу до вивчення держави і права полягає насамперед у тому, що аналіз явищ політичного та правового життя проводився, у першу чергу, як органічних складових класової суспільно-історичної формації, відмовляючись від того, щоб вбачати у політико-юридичних інститутах феномени релігійного, психологічного, етнічного, етичного порядку. Цей підхід ґрунтується на ідеї залежності держави і права передусім від рівня суспільного розподілу праці, класової структури і співвідношення класових сил у державі [1].

На стадії її становлення засновники теорії комуністичного майбутнього обмежувалися критикою існуючих форм держави та правових систем. Зокрема, К. Маркс і його соратник Ф. Енгельс вважали, що державний устрій Німеччини є нерозумним, як і закони цієї держави. Основа права — приватний інтерес багатіїв та держави як виразника їхніх інтересів. Тому держава — це інструмент беззаконня, оскільки більша частина суспільства не має можливості користуватися своїми правами [2]. З огляду на це, К. Маркс не поділяв думки багатьох мислителів, зокрема Г. Гегеля, про те, що держава — символ добробуту, і зробив висновок, що на землі немає такої держави, яка повною мірою відповідала б своєму призначенню. Щоб це сталося, необхідно усунути приватний інтерес. З'ясовуючи сутність держави та її співвідношення з суспільством, К. Маркс не пого-

джувався з Г. Гегелем і відносно того, що держава породжує громадянське суспільство. З цього приводу він зазначив, що навпаки — сім'я й громадянське суспільство є передумовою, підґрунтям держави і права.

У категорії "держава" К. Маркс вирізняв два аспекти: політичну державу й матеріальну державу. Політична держава, державний устрій розвиваються на власності, промисловості й торгівлі; що ж до матеріальної держави, то це, на думку мислителя, — громадянське суспільство. Тобто матеріальна держава не є політичною. Політична держава формується поступово, ґрунтуючись на громадянському суспільстві (матеріальній державі) завдяки власності, торгівлі й промисловості. Наявність цих двох аспектів сприяє роздвоєнню особистості. У політичній державі більше проявляється приватний інтерес, у матеріальній переважає суспільний.

Щоб ліквідувати протистояння політичної держави й матеріальної держави, необхідно знищити приватний інтерес запровадженням істинної демократії. Тоді монархічний деспотизм заступить влада народу, яка й стане носієм державного устрою. Встановлення влади народу, демократії означатиме, за вченням К. Маркса, зникнення політичної держави. Тільки в цьому випадку, за демократичного устрою ліквідується різниця між політичною державою та громадянським суспільством, оскільки з ліквідацією приватної власності зникне й приватний інтерес, його заступить загальний, суспільний інтерес. Загальні інтереси народу є основним принципом ідеального суспільства. У статті "До критики гегелівської філософії права" (1843 р. — січень 1844 р.) К. Маркс запропонував спосіб ліквідації приватної власності — соціальну революцію й силу, яка здатна це зробити, — пролетаріат.

Марксизм твердо стоїть на позиціях матеріалізму, доповнивши його запозиченою у Гегеля діалектикою. За Марксом, не свідомість чи Бог створюють матерію, а навпаки матерія у своєму постійному русі та розвитку створила свідомість. Пізнання можливе через органи чуття та розум, а практика є мірилом, яким вимірюється світ та є єдиним критерієм істини. Діалектичний метод Маркс застосовує також щодо історії (історичний матеріалізм). Суспільство розглядається марксизмом як організм, у структурі якого продуктивні сили визначають виробничі відносини, форми власності, які, у свою чергу, зумовлюють класову структуру суспільства, політику, державу, право, мораль, філософію, релігію, мистецтво. Їх єдність і взаємодія створює певну суспільно-політичну формацію. Тобто не духовний процес, а матеріальні умови є визначальними у розвитку суспільства [3]. В суспільному виробництві люди протягом свого життя перебувають у виробничих відносинах, які насамперед залежать від рівня розвитку продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин є економічною структурою суспільства, на якій ґрунтуються всі інші процеси життя, зокрема, соціальні, політичні та духовні. Отже, не свідомість окремих людей визначає їхнє буття, а суспільне буття визначає їхню свідомість. На певній стадії розвитку матеріальні сили виробництва починають

конфліктувати із виробничими (економічними) відносинами. У випадку, коли виробничі відносини гальмують розвиток продуктивних сил чи вступають з ними у протиріччя — виникає підґрунтя для соціальної революції. Зміна економічної бази призводить до зміни суспільства. Але нова форма суспільства виникає тільки там, де існують кращі альтернативи, оскільки людство не ставить собі завдання, які воно не здатне вирішити (див. Гегеля — теза містить антитезу). За Марксом — буржуазне суспільство є останньою формою антагоністичного суспільного виробництва [3].

У застосуванні до історії марксизм доводить неминучість переходу до вищої суспільної формації: від феодалізму до капіталізму, від капіталізму до соціалізму і, врешті-решт, до безкласового суспільства. Протидія будь-якої суспільної системи прогресу та змінам призводить до необхідності її руйнування, що виявляється у вигляді класової боротьби — у випадку капіталізму між буржуазією і пролетаріатом. Рушійна сила історії — боротьба пригноблених класів, вищим проявом якої є революція.

Комунізм також позначає розмаїті політичні рухи, що борються за встановлення, з одного боку, безкласового та бездержавного суспільства, а з другого — борються проти капіталістичної експлуатації та проти економічного відчуження класу пролетаріату [5]. Серед комуністів існує значна кількість інтерпретацій, дворма найголовнішими з них є комунізм та анархізм. Після програшу холодної війни (розпаду СРСР) Україна, як і більшість держав пострадянського простору опинилась у кризовому, економічному, політичному та соціальному стані. Відбувся розподіл державного майна "між громадянами". Знову з'являється класовий розподіл, в якому є надбагаті особи і безпритульні, а держава неспроможна захистити громадянина. Таке становище в державі не могло не сформувати радикальну неприязнь до капіталізму і посилення віри в глибоку раціональність ідеї марксизму.

Отже, на наш погляд, повернення України до соціалізму цілком можливе в умовах сучасного стану соціальної справедливості в Україні, який вірогідно і стане в майбутньому основним мотивом переходу до соціалізму, але вже у рамках теорії золотого мільярду, об'єктивних глобалізаційних процесів.

Література

1. *Історія* політичних і правових вчень: Підруч. / За ред. В. С. Нерсесянца. — М.: ИНФРА-М, 1996.
2. *Історія* політичних і правових вчень: Підруч. / За ред. О. Е. Лейста. — М.: Юрид. лит., 1991.
3. *Маркс К.* Передовиця в № 179 // К. Маркс і Ф. Енгельс: Твори. — Т. 1.
4. *Маркс К., Енгельс Ф.* Німецька ідеологія // Твори. — 2-ге вид. — Т. 3.
5. *Історія* політичних і правових вчень: Навч. посіб. / За ред. А. А. Єришева. — К.: МАУП, 2002.

УДК 347
П. С. ГРІНЧІЙ

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНУ ТАЄМНИЦЮ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 368–371

Аналізуючи Цивільний Кодекс України, зазначимо, що комерційна таємниця є об'єктом інтелектуальної власності (ОІВ). Зокрема, ст. 505 ЦК дає таке поняття комерційної таємниці, це — "інформація, яка є секретною у тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію".

Ознаки комерційної таємниці:

1) інформація має комерційну цінність;

2) інформація, що становить комерційну таємницю, невідома іншим особам та відсутній вільний доступ до неї на законних підставах;

3) вжито заходів для охорони конфіденційності інформації.

Слід зазначити, що важливою ознакою комерційної таємниці є її найбільша універсальність серед інших ОІВ, оскільки під поняття комерційної таємниці можуть бути підведені найрізноманітніші відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами й іншою діяльністю підприємця чи підприємств.

Відповідно до ст. 155 Господарського Кодексу України комерційна таємниця є одним з ОІВ у сфері господарювання. Згідно зі ст. 162 ГК суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володілець інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності. Відмітимо, що особа, яка протиправно використовує комерційну інформацію, що належить суб'єкту господарювання, зобов'язана відшкодувати завдані йому такими діями збитки відповідно до закону. Але та особа, яка самостійно і добросовісно одержала інформацію, що є комерційною таємницею, має право використовувати цю інформацію на свій розсуд.

Комерційна таємниця як об'єкт інтелектуальної власності має свої осо-

бливості. По-перше, вона відрізняється найбільшою універсальністю, оскільки комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці. По-друге, для виникнення прав на комерційну таємницю не вимагається виконання будь-яких формальностей, офіційного визнання її охороноздатності та державної реєстрації. По-третє, оскільки в її основі лежить фактична монополія певної особи на деякі знання, то строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю чітко не визначений і обмежується строком існування сукупності зазначених ознак комерційної таємниці.

Деякі знання, які залишають у режимі секретності, могли б бути в установленому законодавством порядку кваліфіковані як винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Однак доцільність способу правової охорони залежить від ряду факторів і оцінюється комплексно. Так, якби свого часу був запатентований спосіб виготовлення напою кока-кола, то на сьогодні ці знання були б суспільним надбанням і вільно використовувалися у зв'язку із закінченням строку правової охорони.

Обсяг відомостей, які становлять комерційну таємницю, визначається відповідно до законодавства і ним же зазначаються об'єкти, які такими до неї не відносяться. Вони вказуються у Постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 "Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці", це:

1) установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;

2) інформація за всіма встановленими формами державної звітності;

3) дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;

4) відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями і посадами, а також наявність вільних робочих місць;

5) документи про сплату податків і обов'язкових платежів;

6) інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що заподіює шкоду здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри завданих при цьому збитків;

7) документи про платоспроможність;

8) відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;

9) відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню. Підприємства, установи та організації зобов'язані подавати перелічені відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам відповідно до чинного законодавства, за їх вимогою.

Аналізуючи ст. 506 ЦК, відмітимо, що майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

1) право на використання комерційної таємниці;

2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;

3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;

4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Необхідно зазначити, що майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором. Саме ця особа може розпорядитися належним їй об'єктом, зокрема, шляхом розкриття відомостей невизначеному колу осіб, що потягне за собою припинення монопольних прав.

Такі самі наслідки настають і у випадку, якщо іншим особам ця інформація стала відома з інших правомірних джерел, наприклад, у зв'язку з паралельним винахідництвом. Відповідно порушенням права на комерційну таємницю є заволодіння відомостями, що становлять комерційну таємницю, за допомогою незаконних методів.

Законодавець передбачив усі можливі засоби для захисту комерційної таємниці включаючи цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність за розголошення комерційної таємниці. Крім того, умови конфіденційності можуть охоронятися договором.

З правової точки зору, комерційну таємницю часто пов'язують із засобами захисту від неякісної конкуренції у межах реалізації права на інтелектуальну власність. Адміністративно-правовий захист комерційної таємниці здійснюється через інститут боротьби з недобросовісною конкуренцією. Так, Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції" встановлює, що неправомірним збиранням комерційної таємниці вважається добування протиправним способом відомостей, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це заподіяло чи могло заподіяти шкоду господарюючому суб'єкту. Але, на думку М. Галянтича, потрібно конкретизувати поняття "шкода", оскільки при класифікації правопорушення необхідно спиратися на шкоду, а не на вірогідну можливість її настання. Відповідно до ст. 19 зазначеного закону, неправомірним використанням комерційної таємниці є впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення підприємницької діяльності без дозволу уповноваженої на те особи неправомірно здобутих відомостей, що становлять відповідно до законодавства України комерційну таємницю.

Таким чином, ЦК закріплює комерційну таємницю як ОІВ, а саме визначає її як інформацію, яка є секретною, невідомою, не є легкодоступною для осіб, та у зв'язку з цим має комерційну цінність. Чинним законодавством регулюється охорона та захист комерційної таємниці, обов'язок державних органів щодо охорони її від недобросовісного комерційного використання.

Органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, яка є комерційною таємницею та створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання. Органи державної влади зобов'язані охороняти комерційну таємницю також в інших випадках, передбачених законом (ст. 507 ЦК).

УДК 347
С. В. ПЛАХОТНИЙ

ЦИФРОВЕ ПІРАТСТВО В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 372–377

Нині, коли комп'ютер та вихід в Інтернет є майже у кожного українця, широкого розповсюдження набуло таке поняття, як "піратство". Згідно з п. "б" ч. 1 ст. 50 Закону України "Про авторське право і суміжні права" [1] піратство у сфері авторського права — це опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення.

В Україні, як і в багатьох країнах світу, люди часто використовують неліцензійне програмне забезпечення, але українські масштаби набагато крупніші. Слава України, як країни з одним із найвищих рівнів комп'ютерного піратства, відома далеко за її межами. Всесвітньовідомий журнал Wired [2] навіть відрядив до України одного зі своїх журналістів, а потім тисячі читачів цього видання по всьому світу прочитали такі рядки: "Ласкаво просимо в Україну, де комп'ютерне піратство стало елементом національної гордості... Моя прогулянка починається на ринку "Петрівка", що розкинувся під відкритим небом північного Києва ... лотки виблискують CD, CD-ROM, DVD і відеокасетами за ціною від 40 центів до 3 доларів... Мій погляд привертає диск групи "Metallica", завдяки формату MP3 на диск помістилося 9 альбомів, 123 композиції музики в стилі heavy metal. Ціна: 3 долари. В Америці ж тільки одні відрахування музикантам, видавцеві і звукозаписній компанії склали б 27 доларів... Коли мені на очі потрапила копія Microsoft Office XP за 2,20 доларів (в той час як у США це програмне забезпечення коштує 580 доларів), я запитав: "Де це зробили?", продавець, розриваючись від почуття патріотизму, відповів: "Тут, у Києві"... [2, *3*].

Асоціація виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance, BSA) у партнерстві з компанією IDC, провідною міжнародною компанією в галузі досліджень ринку, в 2010 р. опублікували результати сьомого щорічного міжнародного дослідження рівня комп'ютерного піратства [4].

Згідно з результатами дослідження, незважаючи на глобальну економічну кризу, на багатьох ринках відзначено зниження рівня піратства (54 країни), у той час як збільшення — всього в дев'ятнадцяти з більш ніж ста охоплених дослідженням країн світу. Тим не менш, глобальний рівень піратства піднявся з 41 % до 43 %, переважно в результаті актив-

ного зростання ринків з високим показником піратства, таких як Китай, Індія, Бразилія, які збільшили свою частку присутності на світовому ринку.

Згідно з даними дослідження Україна третій рік поспіль демонструє зростання рівня піратського програмного забезпечення, який досяг 86 % (2010 р.), і вивів країну на 7-ме місце у світі. За даними BSA, комерційна вартість неліцензійного програмного забезпечення, встановленого на персональні комп'ютери у нашій країні в 2010 р., досягла рекордних 571 млн доларів США.

Таким чином, боротьба з комп'ютерним піратством та охорона авторських прав зараз є однією з актуальних проблем світу, та й України в тому числі. З піратством на ринку інтелектуальної власності ведуть боротьбу не тільки державні органи, які виявляють та припиняють правопорушення, а й легальні виробники об'єктів авторського права.

Умовно можна визначити дві групи осіб, які здійснюють піратську діяльність. До першої групи належать безпосередньо особи, зайняті у легальному виробництві та тиражуванні об'єктів авторського права, або які мають доступ до легального виробника. Другу групу становлять особи, які виготовляють продукцію контрафактним способом. На рівні держави шляхом використання різних механізмів впливу на виготовлення та збут піратської продукції найдієвішим є зменшення чисельності саме другої групи осіб, які займаються піратською діяльністю. Набагато складніше впливати на першу групу піратів, оскільки, з одного боку, їх важко відстежити, а з другого — виготовлена ними піратська продукція за якістю наближається до легальної [5].

Соціальну природу захисту авторського права потрібно розглядати не тільки в нормативно-правовому аспекті як сукупність норм, а й як соціально-правове явище. Охорона права інтелектуальної власності вимагає створення соціальної антикриміногенної ситуації у суспільстві, коли б скоєння злочинів викликало адекватне реагування, відновлення правового порядку та порушених прав, попередження злочинів як з боку винних, так і з боку осіб, які б в умовах безкарності вдалися до скоєння злочину [5].

В українському суспільстві склалися дві протилежні ідейно-правові позиції. Прибічники першої позиції, носіями якої є суб'єкти законодавчої ініціативи, контролюючі органи, імпортери та суб'єкти права інтелектуальної власності, вважають, що це є зло для суспільства та економіки країни. А інша позиція полягає в тому, що серед продавців, виробників-бізнесменів та більшості споживачів існує думка, що це є ніби благо й захист для населення від поширення занадто дорогої ліцензованої продукції.

Піратство заподіює шкоду усім, хто задіяний у процесі створення, відтворення і розповсюдження об'єктів авторського права. Автори не отримують винагороди за використання своїх творів; видавці, виробники фонограм, розповсюджувачі — не отримують відповідного прибутку та втрачають частину потенційних покупців; покупці — з одного боку, мають комерційну вигоду, купуючи

дешеві піратські твори, а з другого — користуються неякісною продукцією (у більшості випадків); держава — не отримує відповідних відрахувань до бюджету за використання об'єктів авторського права, у результаті чого скорочуються видатки на культуру. Таким чином, на рівні держави піратство створює загрозу для розвитку національної культури, оскільки автори, видавці, виробники фонограм та інші особи, які сприяють авторам у розповсюдженні їх творів, втрачають фінансову підтримку. Піратство робить невигідним витрачання часу, зусиль, досвіду для створення нових, оригінальних, якісних творів, внаслідок чого споживач продукту культури вимушений задовольняти свої культурні потреби другорядною продукцією, яка не є продуктом вищого ґатунку як за змістом, так і за формою [5].

Технічний прогрес завдяки новітнім технологіям став для піратів надійним та простим засобом у незаконному виготовленні творів, що є об'єктами охорони та захисту авторським правом.

Класичним підходом до класифікації порушень у сфері авторського права є їх поділ на ті, що порушують майнові права й інтереси, та ті, що порушують особисті (немайнові) права суб'єктів авторського права.

Стрімкий розвиток цифрових технологій, з їх невичерпними можливостями щодо перетворення будь-якого об'єкта авторського права у цифрову форму, створив серйозну загрозу для ефективного застосування існуючих способів захисту авторського права і суміжних прав, оскільки відбувається розрив між конкретним правопорушенням та конкретними способами захисту від такого правопорушення. Тому при класифікації порушень авторського права і суміжних прав потрібно враховувати: по-перше, відомі та нові способи використання об'єктів авторського права і суміжних прав; по-друге, нові, раніше не відомі та технічно складні способи порушення авторського права і суміжних прав; по-третє, відповідні та адекватні порушенням способи цивільно-правового захисту [5].

Захист авторських і суміжних прав, залежно від ступеня і характеру їхніх порушень, може передбачати цивільно-правову, адміністративну й кримінальну відповідальність, які регламентуються Законом України "Про авторське право і суміжні права" та іншими спеціальними законами і кодексами.

Операційна система Windows 7 в середньому коштує 1000 грн, Набір Microsoft Office Professional — 3600 грн. Розпізнавання тексту FineReader коштує 746 грн, Архіватор — 360 грн, Антивірус — 300. Запис/копіювання дисків Nero — 580 грн. Разом — 6 586 грн. А тепер скажіть, чи зможе дозволити собі українець за все це заплатити?

Україна вже давно входить до списку найбільших порушників авторських прав у світі. Так, у звіті Міжнародного альянсу інтелектуальної власності зазначається, що ситуація значно погіршилась протягом останніх двох років. І чи не найбільшим порушником визнається уряд, який недостатньо робить для того, аби перешкодити нелегальному поширенню піратської продукції.

З огляду на це, Альянс закликав уряд США накласти на Україну санкції і позбавити її торговельних привілеїв. Нещодавно в межах рубрики "Тема тижня" "Голос Америки" запитав думку своїх шанувальників, чи схвалили б вони більш жорсткі дії влади, щоб припинити користування неліцензійними програмами і медіаконтентом.

Лише кожен п'ятий підтримує "репресії" проти комп'ютерного піратства. Більшість — 72 % — негативно висловлюються проти застосування жорсткіших дій. І лише 6 % не могли визначитись із відповіддю.

Активна дискусія розгорілася навколо цього питання і на сторінці Час-Тайм у соціальній мережі Фейсбук. Ось лише деякі коментарі:

– "Поки Україна не здолає тотальну корупцію, допоки не підніме рівень життя і доходів своїх громадян, до того часу про якусь-там інтелектуальну власність говорити нема чого. Українці не готові віддавати свої кровні готівкові гроші за "повітря" — за те, чого не можна потримати у руках", — пише Андрій Кухар зі Львова.

– "Операційна система Windows 7 в середньому коштує 1000 грн, Набір Microsoft Office Professional — 3600 грн. Розпізнавання тексту FineReader коштує 746 грн, Архіватор — 360 грн, Антивірус — 300. Запис/копіювання дисків Nero — 580 грн. Разом — 6586 грн. А тепер скажіть, чи зможе дозволити собі українець за все це заплатити?", — запитує Владислав з Івано-Франківська.

– "Я виступаю за захист авторських прав. Але я не згоден з власниками, які продають свій товар за захмарними цінами, не враховуючи рівень життя у країнах, де він продається", — пише Алекс з Києва.

Торренти. Цій темі можна присвятити окрему конференцію, але я торкнусь тільки трішки.

Користувачі Інтернету з кожним роком все більше втрачають інтерес до купівлі ліцензійного програмного забезпечення, музики, відеофільмів. За даними видання TorrentFreak [8], вони вважають за краще викачувати ресурси через Bittorrent-мережі. Аудиторія торрент-ресурсу виросла за останній рік більш ніж на 50 %. Головною причиною зростання інтересу до торрентів аналітики називають нетерпіння користувачів, які просто не хочуть кілька місяців чекати нових епізодів свого улюбленого серіалу або ж виходу в продаж збірки улюбленого виконавця. Крім того, серіали викладаються на сайти вже без реклами, яка часто дратує та заважає приємному перегляду, а програмне забезпечення поставляється ламаним та немає нужди платити за його активацію. Приблизно така сама тенденція спостерігається і в українському Інтернеті, де поки не ведеться особлива боротьба з оплотом піратства, торрентами, як це відбувається на Заході.

Виходячи зі сказаного постає питання, які ж методи боротьби існують на сьогодні із запобігання нелегальному скачуванню продуктів через Bittorrent-мережі?

За даними TorrentFreak провайдери у 2009 р. повинні були заблокувати доступ торрент-порталу The Pirates Bay. Такий був підсумок тривалого протистояння Міжнародної федерації фонографічної індустрії (IFPI) та постачальників

інтернет-послуг. Tele2 — значний у Північній Європі постачальник інтернет-послуг — приблизно рік тому не занадто добровільно заблокував своїм користувачам доступ до великого трекера. Так само в Італії суд вже приймав рішення про блокування торрентів. Згодом рішення було опротестоване, а The Pirate Bay — заблокований. Але особливих змін цей хід не дав. По-перше, відомо, як потрапити на The Pirates Bay. По-друге, існує маса інших торрент-трекерів та пошукових систем по торрентах. Isohunt, Demonoid, Mininova, — якщо на кожного з них потрібно буде приймати окреме судове рішення, нинішні інтернетчики точно не відчуватимуть нестачі в джерелах не зовсім легального контенту.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Європі намітилося, умовно кажучи, "три школи" боротьби з торрент-піратством. Найменш демократична — шведська. Швеція, батьківщина The Pirate Bay, вирішила не закривати торренти, а планомірно переслідувати користувачів, але доки абсолютно безуспішно. Такий спосіб боротьби досить радикальний, хоча по суті своїй він справедливий. На The Pirate Bay, незважаючи на назву, можна відшукати чимало цілком ліцензійного контенту, та, в принципі, блокування доступу до трекера є обмеженням прав охочих його викачати (а також порушенням духу презумпції невинності: кожен, хто набирає в рядку браузера адресу сайту, визначається готовим порушити закон, тоді як, можливо, він йшов за іншим) [2].

Інша школа — британська. Там все ще не бачать жодних законних способів боротися з торрент-користувачами, не притискаючи інших. Насправді, щоб зрозуміти, що людина — пірат, потрібно аналізувати його трафік, а аналізувати трафік усіх та кожного — не занадто ліберальне рішення. Тільки в окремих офшорах вводять дуже спірні податки, покликані компенсувати компаніям та іншим правовласникам збитки, завдані в результаті піратства. Збитки, варто відмітити, чималі, та доларовий податок не допоможе компенсувати їх цілком. До того ж, це може стимулювати зростання піратства, а також справедливе обурення: незрозуміло, чому чесні люди повинні платити за піратів.

Третій — доки єдиний працюючий спосіб — спосіб блокування ресурсів. Як було сказано вище, він далекий від досконалості, але, слід зазначити, що це єдиний метод зменшення кількості піратства.

Правовласники все частіше захищають свої авторські права, звертаючись до суду, а суд стає все більш освіченим в питаннях інтелектуальної власності. Як вже було сказано, Bittorrent-мережі є найбільш злісним порушником авторських прав, але на сьогодні судові інстанції не можуть ніяк на це вплинути. Хоча й виносяться судові ухвали про закриття torrent-ресурсів, часто вони просто "переїжджають" на новий домен. Та конкретних рішень боротьби з ними, які не порушували б прав власника, практично немає.

На жаль, таке поняття, як "охорона", так само, як і поняття "захист" не знайшли свого нормативного визначення ані у чинному Цивільному кодексі України, ані у Законі України "Про авторське право і суміжні

права". Разом з тим, зазначені закони встановлюють загальні умови і способи захисту цивільних прав та інтересів. При цьому умови захисту як особистих, так і майнових авторських та суміжних прав ґрунтуються на загальній моделі захисту суб'єктивних цивільних прав, але з певною специфікою. Тому характер порушення авторського права і суміжних прав обумовлює порядок та межі реалізації конкретних способів захисту, які, у свою чергу, застосовуються шляхом здійснення комплексу узгоджених дій, спрямованих на захист суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів авторського права і суміжних прав.

У сучасних умовах глобалізації інформаційного суспільства захист авторського права потребує ще більшої уваги, ніж раніше, щодо використання новітніх заходів охорони, які б постійно розширювались та оновлювались залежно від темпів розвитку суспільства.

Література

1. *Закон* України "Про авторське право і суміжні права" станом на 9 травня 2011 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 1993.
2. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: http://www.wired.com (офіційний сайт журналу "Wired").
3. *Горбенко Р.* Компьютерное пиратство на Украине стало "культурным". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.crime-research.ru/library/Gorb6.htm
4. *Дані* результатів дослідження Асоціації виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance, BSA). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://portal.bsa.org/globalpiracy2010/index.html
5. *Штефан О.* Дещо до питання про порушення у сфері авторського права / О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2009. — № 6. — С. 3–13.
6. *Ковальський В.* Захист права інтелектуальної власності. Проблема контрафакту / В. Ковальський // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2007. — № 6. — С. 12–18.
7. *Українцям* не по кишені повага до інтелектуальної власності — результати опитування. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.intelvlas.com.ua/2011-05-20-15-21-12/12761-ukraintsiam-ne-po-kysheni-povaha-do-intelektualnoi-vlasnosti-rezultaty-opytuvannia.html
8. *Private* BitTorrent Tracker Hit Again By Movie Studio. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://torrentfreak.com/private-bittorrent-tracker-hit-again-by-movie-studio-100810/, 2010

УДК 340.124
О. М. РИБКА
АЛКУМ МАЙСАРА

ПРАВОВИЙ ПОЗИТИВІЗМ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 378–380

На початку свого становлення метою правового позитивізму, майже так само як і філософського позитивізму, були лише емпіричні дослідження. Однією з його рис був догматичний підхід до вивчення діючого, тобто позитивного права. Усе дослідження і групування правового матеріалу ґрунтувалось лише на формально-логічному його опрацюванні та узагальненні.

Досвід того часу не робив жодних соціально-економічних обґрунтувань його сутності, причин виникнення і розвитку, не давав жодної узагальненої оцінки. Право є те, що записано в законі і нічого більше. Закон же є вільним виявленням волі держави. При цьому держава розглядалась як певна вільна особистість, що існує самостійно і безвідносно до класової структури суспільства. Норми, що вивчалися — "норми права, розглядались як такі, що не підлягали критиці в силу їх встановлення державою". Вперше термін "позитивізм" (позитивне знання) ввів у науковий обіг О. Конт (1798–1857) для позначення як своєї філософії, так і своєї соціальної теорії (соціальна фізика). Позитивне знання — це спостережуване, обчислюване і перевіряється на досвіді знання.

Правовий позитивізм є також напрямом у філософії права, згідно з яким право в суспільстві — це система норм, тобто правил поведінки, що прийняті або санкціоновані авторитетним державним органом. Апологети цього напряму стверджують, що ні право, ні правова система не мають зв'язку з такими нормативними системами, як, наприклад, мораль та релігія. Відповідно до теорії правового позитивізму право в суспільстві встановлюється ("позитивується" — від англ. *to posit* — затверджувати, визначати) людьми, тобто являє собою соціальний факт штучного характеру. Для позитивістів будь-яке належно ухвалене писане право — чинне право, якому мають коритися та узгоджувати з ним свою поведінку всі члени суспільства. Позитивне право складається із правових норм, до яких належать штрафні санкції як підстави для застосування державного примусу за порушення цих норм. Таким чином, для позитивістів правом є тільки формалізовані, позитивно зафіксовані (писані) норми, що виникають як результат державного волевиявлення. Тобто

право походить виключно із державних джерел [1].

Правовий позитивізм у своєму розвитку пройшов дві основні стадії: класичну та некласичну. Ядром класичного юридичного позитивізму є теорія наказів Дж. Остіна. Некласична концепція правового позитивізму, насамперед неопозитивізм, наче виростає із загального класичного позитивістського погляду на право, який виступає в ній лише підсумком прагнення посилити процес гуманізації права.

Сучасний позитивізм зазвичай пов'язує обов'язковість позитивного права з так званим правилом визнання. Це правило визначає умови, які потрібно виконати, аби певну норму можна було вважати правовою. Таким чином, сучасні позитивісти зазвичай додержуються двох ключових поглядів: 1) те, що вважають за право в кожному конкретному суспільстві, є, по суті, питанням суспільного факту або традиції; 2) не існує необхідного зв'язку між правом і мораллю.

У сучасному позитивізмі можна виокремити два основні напрями: "м'який позитивізм" та "жорсткий позитивізм". "М'які" позитивісти (зокрема, Г. Гарт, Дж. Коулмен) вважають, що правило визнання може містити як критерій юридичної чинності відповідність з моральними принципами або змістовними цінностями. Вони не заперечують можливість існування в конкретному суспільстві традицій вважати моральну цінність норми умовою її юридичної чинності. "Жорсткі" позитивісти (наприклад, Дж. Раз) наполягають на тому, що наявність у певної норми моральної якості ніколи не може бути критерієм юридичної чинності цієї норми; критерієм законності має бути просто якийсь визначений соціальний факт, саме те, що ця норма має конкретне суспільне джерело [3].

Правовий позитивізм має ряд проблем, а саме: 1) ігнорування змістовної сторони права, у тому числі морального аспекту юридичних норм. Втрачається зв'язок між правом та справедливістю. Неважливо, як саме написано, важливо — що написано; 2) перебільшення та догматизація ролі нормативного наказу. Це особливо проявляється у фактичному обґрунтуванні тези, що з наказу народжується реальність, а не реальність обумовлює (чи у певному випадку впливає) на наказ; 3) право може слугувати засобом свавілля з боку держави як законодавця; 4) односторонній підхід до співвідношення держави та права. Держава творець та господар права; 5) ігнорування самостійного значення суб'єктивного права, ствердження його похідного від позитивного права характеру; 6) перебільшення ролі формально-догматичного методу в пізнанні права.

Також важливо зазначити, що правовий позитивізм має і позитивні риси: 1) чітко зрозумілий зв'язок між правом та державою, у тому числі місце та роль держави у правовому бутті; 2) визнаються та розроблюються формальні аспекти юридичної науки (зокрема, необхідність виконання чітких правил юридичної техніки, розробка формально-юридичного методу тощо); 3) визнається та обґрунтовується значення права як певного суспільного регулятора,

дія якого спрямована на забезпечення стабільного порядку в суспільстві; 4) розмежовується ідеологія та право; 5) визнаються та розроблюються питання, які пов'язані з систематизацією права [2].

Отже, ряд сторін правового позитивізму можна успішно застосувати в сучасному державному будівництві.

Література

1. *Андрусяк.* Історія політичних і правових вчень: Підруч. — М.: Проспект, 2007.
2. *Давид Я., Жоффре-Спинози К.* Основные правовые системы современности. — М.: Междунар. отношения, 1999.
3. *Історія* політичних і правових вчень XIX ст. / За ред. В. С. Нерсесянца. — М.: Пріор, 1999.

УДК 340.132+342.52 (477)
І. А. РИЖИХ
В. О. ПУЗЬКО

ПРИРОДНЕ ПРАВО ТА ІДЕЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 381–383

Становлення терміну "демократія" бере свій початок ще з античної Греції. Вже тоді Аристотель і Платон окреслювали й висвітлювали "правильні" та "неправильні" форми державного ладу й влади. Демократію вони відносили до "викривленої" форми. У наступні століття також панувало скептичне ставлення до демократії. Після Французької буржуазної революції стало зрозумілим, що саме демократія є засобом більш розумної політичної та соціальної організації суспільства, держави, влади. Кілька століть демократичні ідеї зазнавали як злету, так і падіння.

Велике значення в утвердженні сучасних норм демократії відіграли "Декларація прав людини", прийнята ООН (1948 р.), Хельсінська нарада (1975 р.), правозахисний рух у постсоціалістичних країнах, Паризька нарада глав урядів європейських країн і прийнята нею "Паризька хартія для нової Європи" (1990 р.).

Ідеї демократії тісно пов'язані з природним правом, оскільки природне право можна вважати рушійною силою для створення чистої демократії.

Питання демократії та природного права є актуальними, оскільки від Аристотеля та Платона і аж до І. Бентама та інших вчених питання визначення "демократії" простежувалися по-різному.

Що ж стосується сьогодення, то термін "демократія" визначається як форма державного устрою, політичний режим, при якому народ слугує джерелом державної, політичної влади [4, *26*].

Для початку потрібно з'ясувати, що ж означає термін "природне право". Різні словники та різні автори по-різному визначають цей термін, але найбільш вдалим є положення, яке визначає природне право як теоретичну доктрину, за якою головним джерелом права є сама природа, а не воля законодавця [1, *9*].

Природний закон, властивий кожній розумній істоті, повинен сприйматися як писаний кодекс і стати еталоном будь-якого справедливого закону. Природний закон доповнюється "рядом положень людського закону залежно від розмаїтості конкретних моментів і обставин", прийнятих людьми зобов'язань і прав, у міру розвитку культури. Кожна епоха, вважає він, має свій історично конкретний ідеал. Саме тому розмаїття сучасних концепцій права і ти-

пів праворозуміння дає можливість праву розвиватись, змінюватись і вдосконалюватись, використовуючи переваги кожного з підходів і залучаючи сучасні досягнення конкретних наук. Нині "інтегративна юриспруденція" підходить до права як багатомірного соціального явища. Сучасна вітчизняна концепція природного права включає: 1) права людини, головними з яких є свобода, рівність, власність, прагнення до щастя; 2) права територіальної громади, що стосуються спільних інтересів регіонального значення; 3) права нації (збереження власної ідентичності, самовизначення у межах етнічної території); 4) права народу.

У такому вигляді природне право є тією основоположною доктриною, що лежить в основі всіх галузей права (насамперед — конституційного) розвинених країн.

Головна суперечність демократії — це суперечність між ідеєю демократії як повновладдям народу і неможливістю її практичного здійснення. Демократія у прямому її розумінні (як безпосередня влада народу) неможлива навіть суто технічно, адже немає таких механізмів, які б забезпечували пряме народоправство з будь-якого державного питання на всіх рівнях. Більше того, таке народоправство недоцільне і з точки зору ефективності державної влади, оскільки абсолютна більшість народу некомпетентна у вирішенні конкретних справ управління державою і суспільством. До того ж правляча більшість, як і народ у цілому, за певних умов може бути таким же тираном, як і одноосібний деспот.

Зокрема, розвиток демократії в Україні гальмують такі основні проблеми:

• посилення протистояння владних інститутів і конфліктність у політичній системі держави;

• відособленість органів державної влади та їх посадових осіб від виборців, наслідком чого є суттєва відірваність від нагальних потреб державного та суспільного розвитку;

• відхід політичних партій, представники яких посіли місця в органах державної влади, від положень передвиборчих програм;

• непрозорість процесів підготовки та ухвалення рішень виборними органами державної влади;

• ухвалення законів, підзаконних, а також локальних нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано ускладнюють чи скасовують процедури, спрямовані на максимальне залучення громадян до процесів прийняття рішень;

• фактична відсутність механізмів політичної відповідальності депутатів рад різного рівня перед своїми виборцями;

• стрімке зниження довіри до органів представницької влади та суспільна апатія [2, *137–145*].

Аналізуючи сучасні політичні реалії нашої країни, можна запропонувати таку модель демократизації українського суспільства: знизити рівень віддаленості влади від громадян; сформувати сильну свідому політичну еліту, яка б сповідувала демократичні цінності суспільства; досягнути консенсусу між різними політичними силами з приводу втілення ними реальних демократичних засад в суспільстві, а не популіст-

ських ідей; сформувати сприятливе зовнішнє оточення, виробити адекватну новому режиму зовнішню політику, засновану на узгодженні наявних у суспільстві інтересів, у тісній співпраці з парламентом, політичними партіями і з урахуванням громадської думки; сприяти підтримці активної життєвої позиції молоді, оскільки ця соціальна група закладає основи майбутнього благополуччя будь-якої країни [3, *34–39*].

Отже, від того, наскільки глибоко молодь інтегрована в усі сфери життя, залежать напрям і темп розвитку суспільства; здійснити перехід на високий соціально-економічний рівень розвитку держави, економічну стабільність, переважання середнього класу — саме ці три основні характеристики є визначенням рівня демократизму політичного режиму. З наявних у підсвідомості людей ідей демократизація має перейти в активну свідому діяльність, до якої залучатимуться всі члени українського суспільства.

Література

1. *Луцький Р. П.* Позитивне право та природне право: опозиція категорій // Часопис Київ. ун-ту права: Укр. наук.-теоретич. часопис. — № 4. — К., 2011. — С. 38—41.
2. *Основи* демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: Навч. посіб. // О. В. Філонов, В. М. Субботін, В. В. Пашутін, І. Я. Тодоров. — К.: Знання, 2006. — 215 с.
3. *Скрипник О.* Актуальні проблеми демократії, управління і бюрократії // Юрид. Україна. — 2007. — № 5. — С. 34–39.
4. *Шведа Ю. Р.* Політичні партії: Енциклопедичний словник. — Л.: Астролябія, 2004. — 500 с.

УДК 342.722 (477)
Ю. В. САВІЦЬКА

РІВНІСТЬ, СВОБОДА І СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК БАЗОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 384–387

Правова держава передбачає поступову демократизацію суспільства, встановлення правових основ будівництва державності, дотримання правопорядку і принципу законності, є вищою соціальною цінністю, яка покликана затвердити гуманістичні начала, забезпечити і захистити свободу, честь і гідність людини.

Останнім часом вийшли наукові праці за авторством В. Бабкіна, О. Бандури, В. Бачиніна, С. Бистрицького, І. Бузановського, О. Гвоздіка, О. Данільяна, О. Дергачова, К. Жоля, В. Журавського, О. Зайця, В. Зайчука, М. Козюбри, Л. Кравченка, А. Козловського, О. Копиленка, М. Костицького, В. Кузнєцова, В. Ляшенко, С. Максимова, О. Манохи, О. Мироненка, М. Панова, Л. Петрової, Ю. Римаренка, О. Скрипнюка С. Сливки, В. Сокуренка, Б. Чміля, В. Шкоди та ін., які сприяють осмисленню демократизаційних процесів в Україні і мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Поняття "правова держава" поширене в юридичній науці й конституційному праві. Закріплення поняття "правова держава" у ст. 1 Конституції України, де зазначається: "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава," власне перетворила його на один із тих чинників, які визначають розвиток нашого суспільства і визначатимуть його у перспективі майбутнього державного розвитку [1; 2].

Правова держава — це всеохоплююча політична організація суспільства, заснована на верховенстві права, що створює умови для якомога повного забезпечення прав і свобод людини, громадянина, а також послідовного обмеження державної влади з метою неприпустимості зловживань з її боку [2, *324–326*].

Становлення правової держави бере початок з античності. Цицерон писав: "Закон — опора того високого становища, яким ми користуємося у державі, основа свободи, джерело правосуддя; розум, душа, мудрість і сутність держави зосереджені у законах". Давньогрецький філософ Платон писав, що державність можлива тільки там, де панують справедливі закони, "де закон — володар над правителями, а вони його раби". Передові мислителі епохи становлення капіталізму сформулювали принцип поділу влади, покладений в основу теорії правової держави. Німецький філософ І. Кант, з іменем якого пов'я-

зують створення цієї теорії, вважав, що держава забезпечує торжество права і підкоряється його вимогам. Ще один німецький філософ М. Вебер сформулював принципи правової держави. Правова держава – тип держави, основними ознаками якої є верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави. Ж. Бодерн і Т. Гоббс зупинились на вимозі, щоб держава стала суверенною і єдиною. Така вимога у своїй основі виражає не що інше, як усунення нерівності прав, що існувала у середні віки [3, *104–119*].

Генезис змісту поняття рівності в ідеології та політичній практиці тогочасного українського суспільства відбувався у ході боротьби православного населення Речі Посполитої за зрівняння у своїх економічних, політичних і соціальних правах з віруючими католицької церкви. Помітний вклад у формулювання соціально-політичного змісту категорії правової рівності внесли ідеологи козацтва та православних братств. Зокрема, принцип рівності став одним з базових принципів існування військово-політичної організації Запорозької Січі та кошового самоврядування, засад козацького права та правосуддя, а також організації та діяльності українських православних братств. У цей історичний проміжок часу поняття рівності в українській політико-правовій думці вперше було пов'язане з поняттями свободи та демократії. Разом з тим, формулювання правового смислу категорії рівності у творчому доробку українських мислителів відбувалося доволі повільно.

Станіслав Оріховський (1513–1566) ідею рівності виводив з концепції природного права, відповідно до якої на всіх людей поширюються певні природні права: право на життя, мир і злагоду в суспільстві; право власності, право на шлюб, принцип справедливості, принцип свободи; принцип дотримання угод. Тому правова рівність мала місце лише серед представників одного стану при збереженні станової нерівності. На думку С. Оріховського, закон є вищим від короля. Саме закон є мовчазним, сліпим і глухим правителем вільної держави.

Як зазначає сучасна дослідниця Р. В. Множинська, мислитель розрізняв поняття соціальної і правової рівності та обстоював ідею рівності усіх станів перед Богом і законом, оскільки жодна людина не має розумових переваг перед іншими. Втім, у цьому випадку, рівність перед законом не варто ототожнювати з поняттям правової рівності — як рівності правових статусів усіх станів населення, оскільки С. Оріховський не закликав до скасування суспільних станів і наділяв політичними правами лише привілейовані стани.

Тобто рівність, у розумінні Я. Щасного-Гербута, є формальною рівністю (рівністю перед правом-законом) представників певного стану. Зокрема, як видається, мислителем уперше було здійснено спробу осмислити правові привілеї як специфічний механізм поліпшення правового і соціального становища суб'єкта.

Ідея рівності всіх людей, незалежно від станової належності та релігійних вірувань, висловлювалася представниками української рефор-

мації Іваном Вишенським (між 1545–1550 – після 1620), Стефаном Зизанієм-Тустановським (Кукіль) (1550–1634), Лаврентієм Зизанієм-Тустановським (Кукіль) (60-ті роки XVI ст. – після лютого 1634), Захарією Копистенським, Христофором Філалетом (друга половина XVI – початок XVII ст.) [4, *85–89*].

Якщо розглядати поняття "свобода", то вона є нерівною, коли один клас осіб має більшу, ніж інший, свободу, або ж свобода виявляється не такою широкою, якою мала б бути. Але всі свободи рівного громадянства мають бути одними й тими ж самими для всіх членів суспільства.

Свобода й вартість свободи розрізняються у такому: свободу репрезентує вивершена система свобод рівного громадянства, тоді як вартість свободи для осіб та груп ґрунтується на їхній здатності домагатися своїх цілей у рамках структури, що її визначає система. Свобода як рівна для всіх вольність є однією й тією самою для кожного. Дехто ж має більші владу й достаток, а отже і більші засоби для досягнення власних цілей. Наприклад, Ш. Монтеск'є у своїй праці "Дух законів" (1748 р.) зазначив, що слово "свобода" має надзвичайно велику кількість значень. Одні називають свободою легку можливість скинути того, хто має тиранічну владу; інші — право вибирати того, кому вони повинні підкорятися; треті — право носити зброю та чинити насилля; четверті — її вбачають у привілеї бути керованими особою їхньої національності [5, *29*].

Справедливість — це одна з головних вимог совісті. Жити по совісті означає жити по справедливості. Справедливість вимагає від нас постійно боротися за неї. Вона існує лише завдяки згуртованості чесних, рішучих людей. Справедливість держави — це заздалегідь усталена технологія діяльності установ, в яких службовці підпорядковуються тільки функціонально зумовленим вимогам захисту національних інтересів України та її громадян. Держава для людини, а не людина для держави — це головна умова справедливості [6, *4–9*].

В ідеалі справедливість для Дж. Ролза — це розподіл цінностей у суспільстві, спрямований на соціальний захист людини, особливо соціально незахищеної. Вона покликана визначати пріоритети соціально-політичного розвитку, зміст діяльності політичних інститутів, напрям розвитку держави. Справедливість визначається як основний соціальний інститут, який забезпечує спосіб втілення прав і обов'язків, характеризує соціальну структуру суспільства. Саме така концепція справедливості може слугувати юридичною та моральною основою стабілізації й розвитку демократичного суспільства [7, *51*].

Справедливість втілюється в праві, а воно існує лише як справедливе. Несправедливим може бути законодавство, але в цьому випадку законодавство являє собою сваволю державної влади, яка позбавляє себе опори в суспільній правосвідомості.

Справедливість як впорядкованість полягає у тому, що вона виступає межею суспільного порядку; вона узгоджує організованість, послідовність, узгодженість із зовнішніми проявами справедливості [8, *39–44*].

Отже, нині перед українським народом стоїть важливе завдання – побудова демократичної, правової держави. Кожен громадянин має визначити свою роль і місце у її розбудові. Зокрема, молоде покоління повинно мати високу правосвідомість, що виражається у ставленні майбутніх правників до процесів, які відбуваються на сучасному етапі розвитку України, можливості оцінити і проаналізувати прорахунки нинішньої влади. Щоб у майбутньому розвиток нашої держави пішов стрімко вгору.

Література

1. *Конституція* України 28 червня 1996 року.
2. *Сірик А. О.* Становлення правової держави в Україні // Становлення і розвиток української державності. — 2012. — Вип. 7. — С. 324–326.
3. *Палієнко М.* Правова держава і конституціоналізм // Вибори та демократія. — 2012. — № 1. — С. 104–119.
4. *Худояр Л. В.* Принцип правової рівності в українській політико-правовій думці XVI–XVIII століття // Часопис Київ. ун-ту права. — 2011. — № 3. — С. 85–89.
5. *Філософія* права: Навч. посіб. / П. Д. Біленчук, В. Д. Гвоздецький, С. С. Сливка; за ред. П. Д. Біленчука. — К: Атіка, 1999. — 208 с.
6. *Ладиченко В.* Інституалізація справедливості в процесі державотворення // Юрид. Україна. — 2006. — № 6. — С. 4–9.
7. *Корж В.* Справедливість — поняття організаційне // Віче. — 2007. — № 9–10. — С. 51.
8. *Мозоль Н.* Сучасний погляд на справедливість // Право України. — 2007. — № 5. — С. 39–44.

УДК 332.1

Ю. Є. СИНЕЛЬНИК

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 388–392

Побудова цілісної концепції управління інноваційними процесами та ефективного механізму регулювання інноваційної діяльності в регіоні потребує охоплення усієї сукупності складових системи забезпечення інноваційного розвитку, що мають бути враховані при реалізації виваженої державної регіональної інноваційної політики. Окреслені компоненти визначатимуть потенційні можливості розвитку інноваційної сфери регіону та сприятимуть послідовному впровадженню інновацій на відповідних територіях.

Формуванню концептуальних підходів до державного управління та розвитку інноваційної економіки присвятили дослідження як вітчизняні, так і зарубіжні економісти: Л. І. Абалкін, С. Ю. Глазьєв, В. П. Горегляд, Л. М. Гохберг, Б. Н. Кузик, Д. С. Львів, Ю. В. Яковець, Д. Твисс, Б. Санто, О. І. Амоша, В. Д. Базилевич, І. А. Бланк, М. П. Бутко, О. Д. Василик, В. М. Геєць, М. Х. Корецький, М. І. Крупка, М. А. Латинін, А. С. Лисецький, В. М. Мартиненко, Ю. Є. Пащенко, В. Л. Пілюшенко, Л. М. Пісьмаченко, О. С. Поважний, С. Ф. Поважний.

В умовах руйнування галузевої системи управління і посилення самостійності регіонів немає альтернативи розвитку територіального аспекту управління. Тому формування системи регулювання розвитку регіонів є однією з найактуальніших проблем теорії і практики управління.

Регіональна політика повинна впливати на три аспекти розвитку. По-перше, визначати територіальний аспект розвитку України. По-друге, розв'язувати великі міжрегіональні проблеми, що мають загальнонаціональне значення. По-третє, забезпечувати найсприятливіші умови розвитку регіонів з урахуванням їх специфіки. З цією метою виробляється стратегія територіального розвитку України, розробляються регіональні цільові програми, визначаються шляхи поліпшення взаємодії центра і регіонів, а також заходи для державної підтримки різних регіонів.

Територіальний аспект розвитку України визначається на основі середньострокових і довгострокових прогнозів, що в умовах трансформації економіки мають істотні методологічні особливості порівняно з регіональними схемами, які розроблялися раніше.

Одним з основних засобів реалізації регіональної політики виступають цільові програми, які розроблюються

регіонами. Але труднощі їх розробки залишаються. Одна з найгостріших — оцінка платоспроможного попиту на продукцію і послуги, які намічаються щодо виробництва відповідно до програмних проектів і заходів. Не менш складні — прогноз джерел інвестиційних ресурсів на реалізацію програмних розробок, що забезпечують залучення необхідних обсягів таких ресурсів.

Заходи для державної підтримки регіонів мають розроблятися з урахуванням їх природної, економічної і соціальної специфіки. З цією метою виділяються типи регіонів за такими ознаками: природно-кліматичні, транспортно-географічні і геополітичні характеристики, що є незмінними і мають враховуватися при виробленні заходів державного регулювання; економічні характеристики, що відображають рівень розвитку регіону. Подібне угруповання носить довгостроковий характер, і відповідні характеристики виступають в основному як умови й обмеження при проведенні регіональної політики. Третя група ознак відображає поточний стан економіки і соціального розвитку регіонів. Реалізація зазначених напрямів має ґрунтуватися на принципах сполучення державної централізованої політики із самостійністю регіонів, будуватися в межах інноваційної моделі розвитку та безпосередньо передбачає:

- одночасне охоплення суб'єктів господарювання як за територіальною, галузевою ознаками, так і за стратегічними блоками (промислова, інвестиційна, науково-технологічна, фінансова, кредитно-грошова політика);
- прогнозування розвитку регіону на підставі використання сучасних методів (наприклад, методу сценаріїв);
- перманентний характер реформування;
- використання директивного господарського регулювання;
- використання внутрішніх резервів;
- формування системи спеціалізованих організаційних структур як регулювання та координація діяльності суб'єктів господарської діяльності;
- визначення пріоритетних напрямів і форми спільної діяльності в рамках процесу євроінтеграції.

Віднесення регіону до системи припускає наявність у нього таких ознак: цілісність, геторогенність, інтегральність, комплексність, керованість, самостійність. Наявність цих ознак потрібна для того, щоб регіональна соціально-економічна система змогла стати самостійною, цілісною і стійкою та не руйнуватися внутрішніми протиріччями самої системи [1, *1118*].

Однією з основних ознак соціально-економічної системи регіону виступає цілісність — як пропорційне поєднання різних галузей, формування стійких внутрішньорегіональних і міжрегіональних виробничих і технологічних зв'язків, життєвого устрою людей з урахуванням їх звичаїв і традицій.

Формування системи державного управління створенням інноваційної системи регіону має ґрунтуватися на сутнісному сприйнятті поняття економічної системи. На думку

Ф. Прайорі, економічна система "включає усі ті інститути, організації, закони і правила, традиції, переконання, позиції, оцінки, витрати і схеми поведінки, які прямо або побічно впливають на економічну поведінку і результати" [2, *90*]. В. В. Глущенко, І. І. Глущенко визначають економічну систему як множину елементів, об'єднаних структурно і функціонально так, щоб забезпечити на заданій множині умов досягнення певної множини цілей при обмежених ресурсах і часі [3, *191*]. На думку Т. В. Юрьєвої, "економічна система" є певною організаційною формою національного господарства, моделлю його організаційного устрою [4]. Л. І. Абалкін визначає економічну систему як "конкретно-історичну форму існування" і прояв виробничих відносин разом з властивими їй формами організації виробництва й управління щодо регіону та етапу громадського розвитку [5, *26–31*].

Виходячи з того, що система складається з елементів, і кожен з них може розглядатися як самостійний, регіон можна віднести до категорії економічної системи, яка формує умови для економічного розвитку.

Економічна система — це сукупність виробничих відносин, а її основа — відношення власності на засоби виробництва, що формує соціальну форму поєднання робочої сили із засобами виробництва і визначає спосіб привласнення, що й дає можливість розглядати систему з точки зору соціально-економічної [5, *27*].

Розвиток регіону як соціально-економічної системи, на думку Р. Халбронера, визначає рівень життя людей залежно не лише від ефективності функціонування регіональної економіки, а й від соціальної сфери, яка включає рівень споживання матеріальних благ і послуг, задоволення духовних потреб, умови довкілля, соціальний комфорт [6, *41–55*].

Проте будь-яка економічна система передбачає господарську діяльність, з властивим їй типом власності, суть якої полягає в раціональній економії обмежених ресурсів з метою повнішого задоволення потреб людей. З іншого боку, економічна система має забезпечувати високий рівень і якість життя населення. Виходячи з цього, доцільно припустити, що соціально-економічна система є відношенням зв'язків виробничої і соціальної сфер, які взаємозалежні і взаємообумовлені між собою. Отже, соціально-економічну систему можна представити як систему з ресурсами, що надходять до неї, результатом діяльності якої є матеріальні, соціальні і духовні блага, необхідні для задоволення потреб людей. У цьому — сенс соціально-економічного підходу до системи.

Оскільки інноваційна система розвивається в рамках регіональної соціально-економічної системи, її ефективна діяльність безпосередньо впливає на зміни якісних і кількісних характеристик її підсистем. У цьому випадку інноваційній системі властиві характерні риси соціально-економічної системи: стійкість, безпека, подільність, гнучкість, мобільність, адаптивність.

Інноваційна система не досягне поставлених цілей і завдань розвитку без ресурсної підсистеми забезпечення.

Ресурсна підсистема дає можливість своєчасно забезпечити інноваційну діяльність необхідними ресурсами: природними, техніко-технологічними, фінансовими, трудовими, інформаційними.

Крім ресурсів, для інноваційної діяльності потрібне відповідне забезпечення: нормативно-правове, наукове, інформаційно-методичне, організаційне, яке й визначає підсистему, що її забезпечує [7, *241–255*].

Слід зазначити, що для розвитку інноваційної діяльності потрібна організаційна структура, яка підрозділяється на такі підсистеми: формування інноваційних альтернатив; організації робіт із реалізації інноваційних програм; фінансування заходів зі створення інновацій; контролю за організацією інноваційної діяльності; мотивації інноваційної діяльності.

Для забезпечення реалізації механізму управління необхідно також виокремити функціональну підсистему, яка виконує певні функції у складі об'єкту управління, серед яких виділяються: стратегічне державне управління, регулювання інноваційної діяльності, планування та прогнозування, формування бюджету, перерозподіл коштів і ресурсів, контроль, нагляд, виробниче управління.

Для формування цілісної інноваційної системи регіону найбільш адекватним є соціально-економічний підхід в системі державного управління регіональним розвитком. Соціально-економічний підхід до державного управління регіональним розвитком — це сукупність прийомів, способів, регулюючих дій держави, що забезпечують свідомий організуючий вплив на розробку й розвиток нових ідей, технологій, ухвалення нових управлінських рішень, спрямованих на формування інноваційної системи регіону.

З позицій соціально-економічного підходу до державного управління інноваційним розвитком доцільним є структуру регіональної соціально-економічної системи розглядати з виокремленням певних зон, тобто у формі її інноваційних проявів на цій території, їх з'єднання формують окремі блоки, які є її компонентами. Ці компоненти можуть розглядатися як підсистеми, зв'язки між якими встановлюються відповідно до певної ієрархії. Виокремлення підсистем дає можливість конкретизувати управляючий інструментарій для забезпечення ефективного функціонування інноваційної системи регіону.

На ефективність функціонування механізму управління інноваційною системою регіону визначальний вплив справляє оптимальне поєднання всіх підсистем та створення відповідного організаційно-методичного забезпечення, що в кінцевому підсумку визначатиме функціональні напрями інноваційної діяльності та управління інноваціями.

Література

1. *Клейнер Г. Б.* Мезоэкономические проблемы российской экономики // Экон. вестн. Ростовского гос. ун-та. — 2003. — Т. 1. — № 2. — 1160 с.
2. *Малышев П. А.* Законы экономической жизни / П. А. Малышев, Ф. З. Стерликов. — М.: Мысль, 1991. — 132 с.
3. *Глущенко В. В.* Исследование систем управления: социологические, эконо-

мические, прогнозные, плановые, экспериментальные исследования / В. В. Глущенко И. И. Глущенко. — Железнодорожный: Крылья, 2000. — 416 с.
4. *Юрьева Т. В.* Социальная рыночная экономика: Учебник для вузов / Т. В. Юрьева. — М.: Русская деловая лит., 1999. — 416 с.
5. *Абалкин Л. И.* Диалектика социалистической экономики / Л. И. Абалкин. — М.: Мысль, 1981. — 351 с.
6. *Хайлбронер Р.* Экономическая теория как универсальная наука // THE818: теория и история экономических и социальных институтов и систем. — М.: Начала-пресс, 1993. — С. 41–55.
7. *Управління* інноваціями в сучасній організації / За ред. В. А. Євтушевського. — К.: Вид-во "Нічлава", 2006. — 359 с.

УДК 327(477)
Ю. В. СОДЕЛЬ

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ ЯК ОПТИМАЛЬНА ВІДПОВІДЬ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 393–395

Зовнішня політика є важливим аспектом в ієрархії будь якої держави. Не є винятком і Україна, де з кожним роком посилюється увага до міжнародних проблем і, безперечно, становища нашої держави на світовій арені.

Після того як відбулись вибори в нашій країні та змінилася еліта, перед Україною виникла нова проблема побудови стратегії подальшого розвитку держави та вироблення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики.

Формування нового політичного курсу керівництвом держави та впровадження нової методології дасть змогу вивести країну з тривалої політичної та економічної кризи, а проведення активної зовнішньої політики з взаємодопомогою та рівноправністю у межах міжнародного законодавства посилить її значущість.

Розмитість зовнішньої політики України не дає чіткого уявлення справжньої адекватної картини провадження міжнародної політики в цілому.

Сучасні геополітичні тенденції диктують усій світовій спільноті свої правила гри з реакцією на внутрішньополітичні процеси у провідних державах-акторах з подальшою трансформацією міжнародних відносин в єдину глобалізаційну систему. Можна сказати про так звану багатополярність, до якої прагне більшість держав, оскільки вона пропонує безпосередню участь та керованість у світовому порядку, а також виступає гарантом безпеки всім членам міжнародної співдружності.

Тому, безсумнівно, зовнішньополітичний курс України не повинен бути моноорієнтовним — це вже застаріле поняття. Відхилення платформи міжнародних відносин від однополярного до багатополярного курсу сприяє значному розвитку концепції багатовекторності, основою якої є сприйняття різноманітності у світі, де на світовій арені в країнах з новою демократією виникають питання щодо ширшого представлення власних інтересів та виробляється певна система наукових розрахунків з подальшим втіленням у міжнародне життя.

Специфіка географічного положення України обумовлює її багатовекторну політику та її роль як з'єднувального елемента між західною та православною (за Хантінгтоном) цивілізаціями. Однозначної

підтримки українська багатовекторність серед нашого політикуму, як і будь-яка концепція, не знайшла, але все ж таки успішно будується у зовнішньополітичній практиці. Важливим завданням багатовекторності є здійснення курсу на підтримку та налагодження більш тісних зв'язків України з усією світовою спільнотою. На перших роках незалежності зовнішньополітичний курс був стратегічно спрямований на вирішення тактичних завдань, а на сучасному етапі повинні бути більш довготривалі задуми та плани до подальшої співпраці України як активного гравця на світовому полі. Тобто йдеться про перехід від початкових уявлень, дещо ідеалізованих, до реалій, які є глобалізаційними викликами часу, покликаними провадити ефективну практичну політику з перспективою.

Від початку свого існування Україна опинилася у сфері впливу зазначених процесів, різнонаправлених міжнародних тенденцій. Так, наприклад, саме виникнення української держави є одним із результатів дезінтеграції тоталітарної системи та одним з найважливіших геополітичних зрушень у повоєнній Європі. Нині Україна як незалежна держава розв'язує багато економічних, політичних та соціальних проблем свого розвитку. Водночас наша держава не може стояти осторонь світових глобальних та регіональних інтеграційних процесів, не може не намагатися вплинути на їх розвиток з метою забезпечення своїх національних інтересів. З цією метою Україна розширює свою діяльність у рамках ООН та ОБСЄ, співробітництво з ЄС і Митним союзом та НАТО.

Проаналізувавши роль та місце України на світовому просторі, слід зауважити про побудову такої зовнішньополітичної програми, яка б задовольняла нас як на Заході, так і на Сході, а саме зміцнення ефективності наших позицій у міжнародному вимірі.

Для ефективності заходів потрібно запровадити такі зовнішньополітичні орієнтири:

• утвердити розвиток України як незалежної та демократичної країни;

• забезпечити стабільність міжнародного становища України;

• зберегти територіальну цілісність держави і недоторканність її кордонів;

• інтегрувати національну економіку у світову економічну систему з метою якомога повного економічного розвитку, забезпечення потреб громадян і підвищення добробуту народу;

• захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримки контактів із українцями, що живуть за кордоном, і вихідцями з України, сприяти і надавати їм допомогу відповідно до міжнародного права;

• зміцнення міжнародного іміджу України як надійного і передбачуваного партнера.

Виходячи з вищенаведеного, очевидним у геополітичному плані для України і винятково важливим у більш широкому сенсі постає збереження двох геоекономічних ліній: захід – схід та північ –південь. У цьому зв'язку слід також зважати на наявні річкові та морські складові. Адже морські порти найбільш відкриті до зовнішнього світу, вони виконують

інтеграційну функцію для всієї транспортної мережі держави.

Зовнішньополітичний курс нашої держави остаточно сформувався на основі принципу багатовекторності, тобто зосередження дипломатичних зусиль навколо певних пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва. Багатовекторність характерна для зовнішньої політики багатьох держав. Проте для України з її геополітичним положенням вона набула особливого значення й конкретних переваг. Історичні реалії практично виключають орієнтацію України лише на один стратегічний зовнішньополітичний напрям, відводячи їй роль своєрідного мосту між Заходом і Сходом нашого континенту. Однак багатовекторність не означає рівновекторність. І аж ніяк не означає відсутність основної стратегічної мети.

Таку стратегічну мету визначено: це інтеграція України до Європейського Союзу, стратегічне партнерство з Росією, стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами Америки.

Час засвідчив, що такий підхід до розвитку зовнішньої політики нашої держави є найбільш виваженим і реалістичним, забезпечує стійкість і збалансованість міжнародного становища України, виключає небезпеку будь-якої монозалежності і водночас дає змогу їй послідовно захищати власні національні інтереси.

Для того щоб активізувалися усі ці орієнтири, потрібно, аби в Україні відбувся ряд реформ, які забезпечили б непорушне відновлення державності та впевнене і стійке економічне зростання. Збалансована зовнішньополітична діяльність може гарантувати спокійний і стабільний розвиток нашої держави.

УДК 347.7
А. А. ТИЩЕНКО

ЗАЩИТА АВТОРСКИХ ПРАВ НА МУЗЫКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В УКРАИНЕ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 396–398

На сегодняшний день в Украине полномочия проверять законность использования музыкальных произведений возложены на две организации. Во-первых, это инспекторы Государственной службы интеллектуальной собственности, на которых возложена обязанность проверять предприятия, в том числе заведения ресторанного хозяйства, на предмет соблюдения законодательства в сфере интеллектуальной собственности. Во-вторых, это организации коллективного управления, которые могут проводить проверки как самостоятельно друг от друга, так и вместе.

В случае выявления нарушения публичного исполнения, инспектор Государственной службы интеллектуальной собственности имеет право составлять акты, выписывать предписания и накладывать на заведение ресторанного хозяйства административные штрафы.

Что касается организаций коллективного управления, то они имеют право фиксировать нарушения публичного исполнения произведений, требовать документы, подтверждающие законность публичного исполнения произведений и имеют право требовать от предприятий ресторанного хозяйства, которые используют в своей деятельности музыкальные произведения, предоставления им документов, содержащих сведения об использовании указанных музыкальных произведений, необходимых для сбора и распределения вознаграждения.

В случае выявления нарушения публичного исполнения, организации коллективного управления имеют право обращаться в суд для защиты имущественных интересов авторов и исполнителей, которые передали таким организациям соответствующие права, и требовать выплатить компенсацию за незаконное публичное использование произведений.

За нарушение требований законодательства в сфере авторского права и (или) смежных прав субъекты ресторанного хозяйства несут гражданско-правовую, административную и уголовную ответственность согласно законодательству Украины. В рамках привлечения к административной ответственности на заведения ресторанного хозяйства может налагаться штраф. Сумма штрафа может быть от 17 грн до 3400 грн, в зависимости от суммы ущерба, нанесенного автору и исполнителю, или размера не-

уплаченного вознаграждения. Если использование музыкальных произведений с нарушением прав авторов и исполнителей нанесли последним материальный ущерб в значительном размере (свыше 10730 грн), на нарушителя может быть наложен штраф в размере от 3400 грн до 17000 грн.

Следует отметить, что учреждения ресторанного хозяйства могут использовать музыкальные произведения во время своей деятельности, но для того чтобы использование музыки происходило с соблюдением прав авторов и исполнителей, необходимо заключить договор, в рамках которого выплачивать авторам и исполнителям вознаграждение. Следует помнить, что пренебрежение авторскими и смежными правами со стороны владельцев ресторанов, кафе и баров может привести к наложению штрафов, размеры которых могут быть довольно значительными.

Не особо известная в России американская группа **The Black Keys**, исполняющая блюзы и гаражный рок, по неизвестной причине стала любимицей нечестных на руку рекламных дельцов. Непосредственно сейчас музыканты судятся по поводу незаконного использования своих музыкальных произведений в рекламных роликах двух брендов — производителя инструментов **Ryobi** (трек Lonely Boy) и гиганта фастфуд-индустрии **Pizza Hut** (трек Gold on the Ceiling). Сумма иска в каждом случае оценена в 75000 долларов США. Не далее как в прошлом году группа подавала иск против агентства **Della Femina Rothschild Jeary & Partners** на предмет незаконного использования своей песни Tighten Up в рекламе банка Valley National Bank и выиграла дело. В общем, при наличии хорошего адвоката можно вместо гастрольного тура отправляться в отпуск — суды по вопросам авторского права в отношении музыки в рекламе выигрываются “на ура”.

The Beatles против Nike

Формально, это не было воровством, и компания Nike не вышла за пределы правового поля: в 1987 г. она купила права на использование песни Revolution из альбома White Album, заплатив за нее по 250000 долларов звукозаписывающим компаниям Capitol-EMI и ATV Music Publishing (принадлежавшей на тот момент Майклу Джексону). Однако факт сделки вызвал немедленную негативную реакцию со стороны оставшихся членов Ливерпульской четверки: “Позиция The Beatles по данному вопросу однозначна: мы НЕ продаем тапочки, пиво, нижнее белье и что бы то ни было еще”. Досудебные разбирательства и тяжба длились два года, окончательное решение так и не было оглашено широким кругам общественности, однако музыку Леннона Nike из рекламы убрала. Тем не менее, немногим позже предприимчивая вдовушка Йоко Оно в очередной раз утешилась, продав компании права на трек Instant Karma! — но поскольку это был сольный сингл музыканта, выпущенный уже за пределами творчества квартета, претензий к сделке быть не могло.

Eminem против Audi и Apple

Буквально через пару месяцев после выхода в эфир во время трансляции Super Bowl-2011 эпического видео Chrysler с Эминемом в главной роли компания Audi запустила

рекламу универсала Audi A6 Avant, музыкальная подложка которого была почти полностью скопирована с саундтрека ролика "Рожденный в Детройте". Тот факт, что рекламное видео предназначалось для проката только в европейских странах, естественно, не спас компанию от громкого скандала и судебного разбирательства с музыкантом. Примечательно, что Эминем отказался от личной выгоды по результату разрешения спора, и все компенсационные выплаты были направлены в благотворительные фонды по восстановлению Детройта. Ранее, в 2003 г. Эминем успешно судился с корпорацией Apple по поводу незаконного использования в рекламе фрагмента трека Lose Yourself. Поскольку рэпер не давал разрешения на коммерческое использование этого саундтрека, в 2005 г. судебное постановление было вынесено в его пользу.

Апелляционный суд решил взыскать с ООО "В Контакте" денежную компенсацию по поводу незаконного распространения музыкальных произведений на сайтах www.vk.com и www.vkontakte.ru .

Апелляционный суд г. Санкт-Петербурга 17 мая текущего года оставил в силе решение суда в отношении судебного разбирательства о взыскании с общества с ограниченной ответственностью "В Контакте" компенсации в пользу истца — музыкальной компании ЗАО "С.Б.А.Мьюзик Паблишинг" и "СБА Продакшн", которые входят в "Гала Рекордс". Решение приняли по делу о нарушении смежных и авторских прав на музыку, то есть о незаконном распространении музыкальных произведений на сайте "В Контакте". "Гала Рекордс" заявило о нарушении авторских прав в отношении произведений исполнительницы МакSим и группы Инфинити. Апелляционным судом было подтверждено, что распространение музыкальных произведений с сайта "В Контате" незаконно.

Кроме этого судебная инстанция также подтвердила, что ООО "В Контакте" должно выплатить "Гала Рекордс" денежную компенсацию, которая равна 210 тысячам рублей. ООО "В Контакте" было вынуждено признать, что распространение музыкальных произведений с их сайта — это незаконно, но в процессе суда представители ООО "В Контакте" приложили максимум усилий для того, чтобы возложить весь груз ответственности за данные нарушения закона на пользователей этой социальной сети. Суд как изначальной, так и вторичной инстанции, встал на защиту "Гала Рекордс" и постановил то, что груз ответственности должен быть возложен именно на ООО "В Контакте". Социальная сеть заявила, что самостоятельно предпринимает усилия для пресечения нелегального применения музыки на сайте.

Суд постановил, что такие меры не могут являться основанием для того, чтобы избежать ответственности, в том числе и предупреждения для пользователей о недопустимости использования незаконного контента. До того как подать иск, компания "Гала Рекордс" обращалась к ООО "В Контакте" для урегулирования данной ситуации, но "В Контакте" уклонялось от общения. Отсутствие диалога и вынудило "Гала Рекордс" подать иск в суд.

УДК 347.77

Б. Ю. ХОДАРЧЕНКО

ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 399–402

У сучасному міжнародному приватному праві об'єкти авторського і патентного права стали об'єднуватися в одну загальну групу, що отримала найменування "інтелектуальна власність". Це пов'язано з укладенням Стокгольмської конвенції 1967 р., засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ). Згідно зі ст. 2 Конвенції інтелектуальна власність включає права, що належать до літературних, художніх і наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо і телевізійних передач; винаходів в усіх галузях людської діяльності, наукових відкриттів; промисловим зразкам; товарним знакам, знакам обслуговування, фірмовим найменуванням, комерційним позначенням; захист від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах [3].

Захист права інтелектуальної власності в Україні останніми роками набуває все більшої гостроти, оскільки масштаби порушення цих прав стрімко зростають. Варто хоча б згадати проблему виробництва та реалізації неліцензійних компакт-дисків, відеокасет, комп'ютерних програм тощо, а також пов'язані з цим ускладнення міжнародних торговельних відносин у цій та суміжній сферах. Тому наслідкам порушення права інтелектуальної власності та захисту від них присвячені низка норм ЦК та спеціального законодавства.

Порушення права інтелектуальної власності можливе:

• у формі дій (посягання на право інтелектуальної власності);

• у формі бездіяльності (невизнання права інтелектуальної власності органами, які в установлених законом випадках мають проводити легітимацію результатів інтелектуальної, творчої діяльності);

• у змішаній формі (невизнання права інтелектуальної власності з наступним незаконним використанням тим же суб'єктом результатів чужої інтелектуальної, творчої діяльності).

Порушенням права інтелектуальної власності визнається також увезення на митну територію України виробів (товарів), в яких використано об'єкти права інтелектуальної власності, що захищаються на території України, без дозволу суб'єкта права інтелектуальної власності, з порушенням цього права незалежно від того, чи ці об'єкти захищалися

або захищаються в країнах походження, чи ні.

Разом з тим, навіть за наявності ознак порушення права інтелектуальної власності, дії, які законом визнаються правомірними, порушеннями права інтелектуальної власності не визнаються.

Порушником права інтелектуальної власності може бути фізична або юридична особа. Вина порушника для кваліфікації дій чи бездіяльності як таких, що є порушенням права інтелектуальної власності, значення не має.

Матеріальним наслідком порушення права інтелектуальної власності є поява контрафактних виробів, тобто продукції (товарів), вироблених з використанням об'єкта права інтелектуальної власності і реалізованих у межах України з порушенням права на нього. Контрафактними вважаються також вироби, які виготовлені законно, але розповсюджені з порушенням прав суб'єкта інтелектуальної власності [2].

Загальні засади захисту права інтелектуальної власності від порушень встановлені ч. 3 ст. 418 Цивільного кодексу, яка наголошує, що таке право є непорушним. Воно належить його володільцю як природне право, внаслідок чого ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Відповідно до цих засад, які, у свою чергу, ґрунтуються на положеннях Конституції України, захист права інтелектуальної власності здійснюється судом. Зокрема, ст. 432 ЦК встановлює, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 ЦК [1].

Отже, для суб'єкта права інтелектуальної власності існує можливість вимагати, щоб суд застосував такі загальні для всіх цивільних відносин способи захисту:

1) визнання права (це може бути визнання права інтелектуальної власності, визнання права використання відповідного об'єкта тощо);

2) визнання правочину недійсним (наприклад, визнання недійсним ліцензійного договору);

3) припинення дій, які порушують право (припинення використання твору без згоди його автора);

4) відновлення становища, яке існувало до порушення права (наприклад, вилучення і знищення незаконно виданого накладу літературного твору);

5) примусове виконання обов'язку в натурі (наприклад, вимога до видавця про виконання його обов'язку за договором про видання твору);

6) зміна правовідносин (зміна умов авторського договору на вимогу автора у вигляді реакції на порушення з боку видавця);

7) припинення правовідносин (дострокове розірвання ліцензійного договору у випадку його порушення);

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу

місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може також захистити цивільні права та інтереси, пов'язані з інтелектуальною власністю, застосувавши спеціальні способи захисту права інтелектуальної власності та постановивши рішення про:

1) вжиття негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності (контрафактних виробів);

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів із порушенням права інтелектуальної власності;

5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

З метою запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів суд має право заборонити відповідачеві чи іншій особі вчиняти певні дії. Для цього необхідна наявність таких умов: 1) існують достатні підстави вважати, що ця особа є порушником права інтелектуальної власності; 2) зазначені дії стосуються виробництва, відтворення, розповсюдження, використання, а також транспортування, збереження або володіння виробів (товару), щодо яких є достатні підстави вважати їх контрафактними; 3) зазначені дії вчиняються з метою випуску в цивільний оборот цих контрафактних виробів (товарів). За своєю природою це є прогібіторний позов, можливість подання якого передбачена ч. 2 ст. 386 ЦК. У тих випадках, коли порушення права інтелектуальної власності стосується майнових прав його суб'єкта на певний матеріальний субстрат (наприклад, на рукопис, плівку з аудіо- чи відеозаписом, носій комп'ютерної програми тощо), для їхнього захисту можуть бути використані засоби захисту права власності, встановлені главою 29 ЦК.

Якщо дії порушника права інтелектуальної власності мають ознаки злочину, за який передбачена кримінальна відповідальність, орган дізнання, слідства або суд зобов'язані вжити заходів для забезпечення поданого або можливого в майбутньому цивільного позову шляхом розшуку і накладення арешту на: 1) вироби (товари), щодо яких припускається, що вони є контрафактними; 2) матеріали та обладнання, призначені для виготовлення і використання зазначених виробів (товарів); 3) документи, рахунки та інші предмети, що можуть бути доказом вчинення дій, за які відповідно до чинного зако-

нодавства передбачена кримінальна відповідальність.

Література

1. *Цивільний* кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі змінами і доповненнями від 12.04.2008 р.
2. *Касьян Є. О.* Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні // Наукові доробки молоді — вирішенню проблем європейської інтеграції: Зб. наук. статей у 2-х т. — Х.: Континент, 2008. — Т. 2. — С. 259–261.
3. *Богуславський М. М.* Міжнародне приватне право. — М., 2006. — С. 352.

УДК 342.9
Б.В. СОРКІН

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ АСПЕКТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 403–408

Вживаючи поняття реформування і застосовуючи його як відносно публічної влади в цілому, так і системи державного управління, акцентується воно на факті зміни або трансформації. У цьому сенсі слід наголосити, що досліджуючи ті зміни, які тривають в системі виконавчої влади в Україні, тобто в системі органів, які реалізують функції державного управління на політичному та адміністративному рівнях, ми не тільки фіксуємо факт їх наявності, а й відзначаємо їх змістовні властивості, їх якість. Тобто йдеться не про будь-які зміни чи трансформації, а в першу чергу — про процеси демократичного реформування системи державного управління. З цього погляду незаперечну актуальність та наукову значущість має дослідження правових та адміністративних аспектів процесу демократизації системи державного управління в сучасній Україні. Таким чином, прагнучи висвітлити не лише формальні елементи впливу права і національного законодавства на реформування державного управління, а й ретельно проаналізувати внутрішню сутність цього процесу, необхідно більш докладно охарактеризувати саме поняття демократизації системи державного управління. Утім, оскільки предметом наукового інтересу є виключно функціонування системи державного управління у її зв'язку з правом, наразі доцільно звернутись не до всіх аспектів процесу демократизації публічної влади, а безпосередньо до тих, які стосуються адміністративних відносин, спричиняються ними і розвиваються паралельно з тими змінами, які ми фіксуємо в адміністративному праві України.

Як правило, поняття демократизації використовується для позначення процесів переходу від тоталітарно-авторитарного типу політичних систем до демократичних. У цьому контексті можна згадати відому теорію західного дослідника С. Ґантінгтона, який, описуючи ці зміни, відзначав те, що вони відбуваються передусім на рівні організації та функціонування державної влади. Тобто разом із суспільною потребою у розвитку нових типів відносин видозмінюється й держава, з'являються нові правові та політичні інститути, трансформується конституційний лад, активно розвиваються різні галузі права, у тому числі й адміністративного. Насамперед це

зумовлено появою громадянського суспільства, тобто царина спонтанного самовияву вільних індивідів і добровільно сформованих асоціацій та організацій громадян, яка захищена законом від прямого втручання і довільної регламентації з боку органів державної влади, яка вступає з державою не в стосунки підлеглості, а в паритетні і партнерські відносини, в яких все відбувається на основі права та чинних законів. Однак, не викликає сумніву й те, що таке широке розуміння демократизації може бути ефективно перенесено на рівень самої державної влади, а також організації функціонування її окремих гілок. Так, І. Коліушко та І. Голосніченко прямо вказують на те, що прагнення України стати демократичною державою європейського зразка вимагає певних змін щодо демократизації як державного управління, так і адміністративного права [1, *39*]. На той же самий момент звертав увагу В. Авер'янов, коли він писав про синхронізацію процесів демократизації держави та державного управління: "Проблема зв'язку демократії і державного управління особливо актуальна тепер, коли закладаються підвалини української демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства, вдосконалюється державне управління і його реалізація на демократичних засадах... Стрижнем нової демократичної парадигми сучасного державного управління виступає людина" [2, *23–24*]. Більше того, коли мова йде про окремі гілки державної влади, то особлива увага приділяється саме виконавчій гілці, оскільки вона є владою щодо виконання законів та їх реалізації. При цьому, зв'язок між процесами демократизації державного управління та демократизації виконавчої влади зумовлюється тим, що сама виконавча влада часто характеризується як процес практичної реалізації державного управління, як функція виконавчої влади, або ж як форма реалізації виконавчої влади [3, *179*]. Хоча це і не означає того, що самі поняття "державне управління" та "виконавча влада" ототожнюються [4, *25*].

Справді, для багатьох дослідників виконавча влада характеризується як одна з гілок державної влади, основним призначенням якої є реалізація функцій державного управління, організація виконання законів та інших нормативно-правових актів, реалізація зовнішньої та внутрішньої політики держави, охорона прав і свобод людини і громадянина, що здійснюється через побудовану на принципі вертикальної підпорядкованості систему спеціально створюваних і наділених відповідною компетенцією органів [5, *26*]. Так само про значущість демократизації виконавчої влади пишуть інші фахівці, на думку яких, суть виконавчої влади полягає в практичному втіленні в життя законодавчих актів, оперативному та динамічному керівництві й управлінні сферами соціально-економічного будівництва, а також державно-політичної діяльності. Таким чином демократизація державного управління, яке саме по собі є нічим іншим як підзаконною діяльністю органів виконавчої влади, спрямованою на практичну організацію нормального життя суспільства і забезпечення особистої безпеки громадян,

на створення умов для їх матеріального, культурного та духовного розвитку, з необхідністю дає поштовх відповідним процесам демократизації і на рівні виконавчої влади. У результаті чого постановка таких цілей, демократизація державно-політичної діяльності, створення соціально-економічного базису демократії обов'язково спричиняє демократизацію виконавчої влади. Отже, використання поняття демократизації щодо змін у системі виконавчої влади, розвитку національного законодавства та адміністративного права є не тільки цілком виправданим, а й може принести вагомі теоретико-методологічні результати. До речі, в цьому контексті варто навести також думку І. Пахомова, який відзначав, що виходячи зі змісту адміністративної реформи, вона в першу чергу являє собою ніщо інше як реформу виконавчої влади, що зачіпає не лише структуру виконавчої влади, а й порядок форм і методів її здійснення [6, *38–39*].

Не викликає сумніву, що фіксуючи загальну зміну орієнтирів на рівні виконавчої влади, коли сама вона вже не є універсальним керівником чи адміністратором суспільних процесів, а перетворюється на виконавця функції забезпечення потреб, прав та інтересів суспільства, варто говорити й про істотне оновлення адміністративного права і адміністративного законодавства, ключовим напрямом розвитку якого слід визнати його всебічну демократизацію на основі запровадження й утвердження в його змісті принципу верховенства права, незаперечної цінності та поваги до прав і свобод людини. У цьому контексті І. Словська цілком слушно відзначає, що це питання є загальною проблемою становлення конституціоналізму в Україні і відбивається в усіх без винятку галузях права, включаючи й адміністративне право [7, *15*]. Причому, цей принцип має настільки фундаментальне значення і водночас він є настільки новаційним для пострадянської адміністративно-правової науки і практики, що його слід вважати центральною ідеєю доктринального забезпечення не тільки власне законотворчого процесу, а й у цілому реформи системи державного управління. Фактично цю ж саму ідею обґрунтовує Є. Кубко, пишучи, що на сьогодні ми маємо справу з переглядом ролі, значення та місця основних інститутів адміністративного права [8, *3*]. Наразі у переважній більшості досліджень у галузі державного управління, а також сучасних юридичних досліджень цей важливий принцип аналізується виключно в контексті становлення в Україні конституціоналізму та в контексті розвитку конституційного права. З цього погляду, принцип верховенства права постає як такий, згідно з яким закріплюється загальна підпорядкованість праву, пряма дія і безпосереднє застосування норм Конституції.

Отже, говорячи про демократизацію, мова ведеться навіть не стільки про залучення громадян до процесу державного управління, скільки про докорінну перебудову всієї системи державного управління, коли її центром стає вже не держава, яку обслуговує виконавча влада за рахунок використання економічних, соціальних та політичних ресурсів суспільства,

а людина і суспільство, перед якими і держава в цілому, і виконавча її гілка є відповідальними за свою діяльність. Порівнюючи цю ситуацію у сфері державного управління та в адміністративному праві з часами радянської влади, її можна описати таким чином: "Раніше вважалося, що держава, її органи управляють вищі нижчими, і найнижчою ланкою державного організму, його "гвинтиками" були прості громадяни. Сучасне розуміння демократизації державного управління полягає в тому, що не громадяни служать державі, а вона є організацією на службі в суспільства" [9, *30*]. Також у цьому плані хотілося б навести надзвичайно цікаві міркування російської дослідниці Н. Глазунової. Вивчаючи сучасні трансформації на рівні адміністративного права, вона пише про процес зміни концептуальних основ управління як такого, які поступово реалізуються в адміністративному законодавстві в цілому, законодавстві про державну службу, забезпеченні права громадян на оскарження дій (бездіяльності) посадових осіб органів виконавчої влади. Основою такої зміни, на її думку, є "концептуальне положення про службову роль апарату демократичної правової держави стосовно широких верств громадян, що постає... як центральна вісь, навколо якої групуються певні проблеми, які становлять основний зміст науки адміністративного права" [10, *499*]. У цьому сенсі не можна не погодитись з тим, що нагальним завданням, яке потребує свого розв'язання в умовах проведення адміністративної реформи в Україні, є переорієнтування здійснення державно-управлінських функцій на першочергову реалізацію суспільних потреб та інтересів людини. Розв'язання цієї проблеми насамперед обумовлене процесами переосмислення суспільної цінності та соціального призначення державного управління на сучасному етапі розвитку України. Більше того, видається цілком обґрунтованим висновок про те, що демократизація державного управління з необхідністю супроводжується відповідними трансформаціями адміністративного права, адже наразі в Україні реалізується перехід від права адміністративного насильства до права адміністративної свободи, коли адміністративне право перетворюється з права, яким влада підпорядковує собі суспільство, на право, яким суспільство обмежує владу в інтересах прав громадян [11, *22*].

По суті, це має і пряме відношення до змін на рівні адміністративного законодавства, які розпочинаються зі зміни адміністративно-правового статусу особи. Відомо, що відносно громадян держави адміністративно-правовий статус особи розглядається як комплекс її прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями. У цьому сенсі зміст адміністративно-правового статусу людини і громадянина включає в себе: а) комплекс прав, що закріплюються нормами адміністративного права; б) комплекс обов'язків, що встановлюються нормами адміністративного права; в) гарантії реалізації прав і обов'язків, включаючи їх охорону законом та механізми захисту органами державної влади. Більше того, головною

властивістю адміністративно-правового статусу особи, так само як і всієї системи адміністративно-правових відносин у цілому, є те, що громадяни через норми адміністративного права реалізують не тільки свої обов'язки перед державою, а й свої невід'ємні права. У цьому плані зовсім не випадково, що Д. Бахрах навіть виділяв у загальній системі прав і свобод людини таку специфічну групу, як адміністративні права громадян [12, *65–67*]. Причому, характеризуючи сутність адміністративно-правового статусу особи, слід наголосити, що це не просто певне абстрактне юридичне поняття, а реальне відображення ставлення держави до своїх громадян. Але за умов, якщо адміністративне право тлумачиться як система норм, що закріплюють зверхнє та панівне становище держави і підлегле становище людини, то тоді в структурі адміністративно-правового статусу особи домінуючого характеру набувають в першу чергу її обов'язки перед державою. Тобто загальною схемою адміністративно-правового статусу особи за цих умов є така модель: "право держави — обов'язок громадянина", і жодним чином не навпаки "право громадянина — обов'язок держави". Тому зовсім невипадково, що нині дедалі частіше лунають слова науковців та фахівців у галузі державного управління про специфічну трансформацію в структурі адміністративно-правового статусу особи в умовах авторитарного і тоталітарного способу управління державою. Як відомо із загальної теорії права, будь-які правовідносини, засновані на зв'язку кількох взаємопов'язаних через правові норми елементів, включають у себе як взаємні права, так і взаємні обов'язки. Зрозуміло, що залежно від конкретного типу правових відносин та від галузі права співвідношення між правами та обов'язками різних сторін можуть змінюватись. Але при цьому сам базовий принцип взаємного поєднання прав та обов'язків залишається незмінним. Однак, характерною ознакою адміністративно-правового статусу особи в умовах недемократичних систем державного управління є те, що в його структурі утворюється разючий дисбаланс між правами та обов'язками. Причому рівень обов'язків особи зростає до свого максимуму, тоді як рівень її прав відносно органів державного управління стрімко падає до мінімуму.

Цілком очевидно, що в такій ситуації практично повністю нівелюється юридичний зміст ідеї відповідальності органів державної виконавчої влади перед громадянином. На відміну від цього, демократизація державного управління та адміністративного законодавства проявляються насамперед у відході від наведеної вище схеми, коли адміністративно-правовий статус особи розкривається як органічне поєднання її прав та обов'язків, без будь-якого юридичного перекосу в бік обов'язків. Тому в умовах демократизації виконавчої влади держава постає не як самодостатній суб'єкт панування над суспільством і громадянином, а виключно як наділений специфічними повноваженнями та правом реалізовувати державний примус суб'єкт взаємовідносин "держава — громадянин (суспільство)". Таким чином, можна зробити висновок, що в умо-

вах динамічних процесів реформування системи державного управління граничного значення набуває проблематика правового забезпечення демократизаційних процесів на всіх рівнях адміністративних систем, оскільки підвищення рівня складності адміністративних структур та адміністративних відносин природно передбачають формування логічно цілісної системи правових норм та діючих на їх основі органів державної влади, які б визначали основні параметри та характеристики процесу державного управління найважливішими сферами суспільних відносин з метою гарантування сталого суспільного розвитку в сучасних умовах глобалізації.

Література

1. *Коліушко І., Голосніченко І.* До проблеми відмежування адміністративних проступків від проступків, що підпадають під юрисдикцію суду / І. Коліушко, І. Голосніченко // Право України. — 2001. — № 3. — С. 39–42.
2. *Державне* управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За ред. В. Б. Авер'янова. — К.: Факт, 2003. — 384 с.
3. *Лук'янець Д. М.* Форми реалізації виконавчої влади в сучасній Україні / Д. М. Лук'янець // Правова держава: Щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — Вип. 17. — С. 177–182.
4. *Курінний Є.* Межі та поняття предмета адміністративного права України / Є. Курінний // Право України. — 2002. — № 10. — С. 24–28.
5. *Дахова І.* Поняття виконавчої влади та її місце в державному механізмі України / І. Дахова // Право України. — 2002. — № 12. — С. 23–27.
6. *Пахомов І.* Конституція України і виконавча влада / І. Пахомов // Право України. — 2002. — № 9. — С. 38–40.
7. *Словська І.* Механізм захисту прав людини — основоположний принцип сучасного українського конституціоналізму / І. Словська // Право України. — 2001. — № 9. — С. 15–17.
8. *Кубко Є.* Про предмет адміністративного права / Є. Кубко // Право України. — 2000. — № 5. — С. 3–6.
9. *Коліушко І., Тимощук В.* Управлінські послуги — новий інститут адміністративного права / І. Коліушко, В. Тимощук // Право України. — 2001. — № 5. — С. 30–34.
10. *Глазунова Н. И.* Государственное (административное) управление / Н. И. Глазунова. — М.: ТК Велби, Изд-во "Проспект", 2009. — 560 с.
11. *Кампо В. М., Нижник Н. Р., Шльоер Б. П.* Становлення нового адміністративного права України / В. М. Кампо, Н. Р. Нижник, Б. П. Шльоер. — К.: Вид. дім "Юрид. книга", 2000. — 60 с.
12. *Бахрах Д. Н.* Административное право России / Д. Н. Бахрах. — М.: Изд-во "НОРМА", 2010. — 640 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Алкум Майсара** — магістрант МАУП, м. Київ — *378*
- **Бабіч Ганна Валеріївна** — докторант МАУП, м. Київ — *260*
- **Баєв Вадим Вікторович** — д-р філос. в галузі екон., доц. МАУП, м. Київ — *199*
- **Баєва Олена Вікторівна** — д-р біол. наук, проф. МАУП, м. Київ — *7*
- **Беселія Аміран Бесікович** — магістрант МАУП, м. Київ — *325*
- **Білоус Алла Олександрівна** — канд. іст. наук, доц. МАУП, м. Київ — *37*
- **Благініна Світлана Вікторівна** — канд. пед. наук, доц. Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя — *44*
- **Бодров Андрій Вікторович** — докторант МАУП, м. Київ — *262*
- **Боєва Тетяна Іванівна** — канд. іст. наук, ст. викладач, Луганський ін-т МАУП — *46*
- **Бортник Валентин Анатолійович** — д-р філос. в галузі права, МАУП, м. Київ — *220*
- **Васильєва Зоя Артурівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *182*
- **Гайдукевич Геннадій Анатолійович** — канд. психол. наук, Житомирський ін-т МАУП — *49*
- **Гольцов Андрій Геннадійович** — канд. геогр. наук, проф. МАУП, м. Київ — *122*
- **Грицютенко Ярослав Сергійович** — магістрант МАУП, м. Київ — *365*
- **Грінчій Павло Сергійович** — магістрант МАУП, м. Київ — *368*
- **Григор'єва Марина Сергіївна** — докторант МАУП, м. Київ — *140*
- **Гула Олена Анатоліївна** — канд. екон. наук, МАУП, м. Київ — *127, 266*
- **Гула Сергій Євгенович** — аспірант каф. конституційного і адміністративного права Київського ун-ту права Нац. академії наук України — *266*
- **Гурина Тетяна Ігорівна** — студент МАУП, м. Київ — *310*
- **Дікарєв Олександр Іванович** — канд. політ. наук, доц. МАУП, м. Київ — *130*
- **Доносо Варгас Дієго Хосе** — проф. Міжнар. ун-ту "UISEK" (Еквадор), д-р філос. в галузі політології — *255*
- **Доносо Варгас Сантьяго Феліпе** — магістрант МАУП, м. Київ — *255*
- **Доносо Варгас Хавієр** — студент МАУП, м. Київ — *255*
- **Єрофеєва Кароліна Вікторівна** — студентка Макіївського екон.-гуманітар. ін-ту — *57*
- **Жабюк Ігор Ярославович** — д-р філос. в галузі держуправління, проф. МАУП, м. Київ — *237*
- **Журавльов Анатолій Володимирович** — здобувач МАУП, м. Київ — *269*
- **Забара Павло Васильович** — студент МАУП, м. Київ — *351*
- **Закрасняний Андрій Володимирович** — студент МАУП, м. Київ — *351*
- **Золотаревський Андрій Вікторович** — д-р філос. в галузі екон., МАУП, м. Київ — *206*
- **Іванова Вікторія Віталіївна** — канд. екон. наук, доц. Макіївського екон.-гуманітар. ін-ту — *57, 61, 65*
- **Ігнатенко Анна Вадимівна** — докторант МАУП м. Київ — *277*
- **Ісмаілова Хураман Ельдар кизи** — докторант із програми доктор філософії, Ін-т Філософії, Соціології і Права Національної академії наук Азербайджану — *273*
- **Калашнікова Лариса Євгенівна** — канд. біол. наук, доц ф-ту електроніки Київського політех. ін-ту — *18*
- **Карпова Крістіна Вікторівна** — здобувач каф. менеджменту Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького, головний фахівець Навч.-наук. центру менеджменту безпеки та охоронної діяльності ІП МАУП — *283*
- **Кобржицький Всеволод В'ячеславович** — д-р філос. в галузі екон., доц. МАУП, м. Київ — *140*
- **Коваль Микола Іванович** — канд. екон. наук, проф. МАУП, м. Київ — *150*
- **Кокоріна Аліса Ігорівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *310*
- **Колесник Валерія Миколаївна** — аспірант МАУП, м. Київ — *288*
- **Колодізєва Світлана Олегівна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — *291*

- **Коноплястий Євгеній Васильович** — докторант МАУП, м. Київ — *297*
- **Корнієнко Максим Вікторович** — канд. юрид. наук, доц. каф. адміністративної діяльності ОВС та економічної безпеки Одеського держ. ун-ту внутрішніх справ — *69*
- **Корсак Костянтин Віталійович** — д-р філос. наук, канд. фіз.-мат. наук, зав. відділу теорії і методології природничої та інженерної освіти Ін-ту вищої освіти Нац. Академії пед. наук України, директор Київського ін-ту освітньої політики — *16*
- **Корсак Юрій Костянтинович** — канд. філос. наук, наук. співроб. відділу теорії і методології природничої та інженерної освіти Ін-ту вищої освіти Нац. Академії пед. наук України — *16*
- **Кошелькова Лілія Олегівна** — студентка Макіївського екон.-гуманітар. ін-ту — *61*
- **Курчина Тамара Олександрівна** — здобувач МАУП, м. Київ — *303*
- **Левченко Микола Олексійович** — д-р філос. в галузі держ. упр., МАУП, м. Київ — *242, 247*
- **Левченко Володимир Миколайович** — магістрант МАУП, м. Київ — *242*
- **Лисецький Анатолій Степанович** — д-р екон. наук, проф. Ін-ту реклами, м. Київ — *23*
- **Лісовська Юлія Петрівна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — *307*
- **Лісовський Петро Миколайович** — канд. філос. наук, МАУП, м. Київ — *114*
- **Лисак Христина Євгенівна** — приватний художник-дизайнер, м. Київ — *18*
- **Лукашова Тетяна Сергіївна** — студентка Макіївського екон.-гуманітар. ін-ту — *61*
- **Малгожата Марія Геліаш** — докторант МАУП, м. Київ — *310*
- **Марченко Світлана Миколаївна** — д-р філос. в галузі екон., проф. МАУП, м. Київ — *208*
- **Медвідь Алла Миколаївна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — *316, 325*
- **Медвідь Федір Михайлович** — проф. каф. історії та теорії держави і права Ін-ту права, канд. філос. наук, проф. МКА, МАУП, м. Київ — *182, 188, 194*
- **Мельниченко Ярослав Богданович** — магістрант МАУП, м. Київ — *316*
- **Мишляєв Тарас Юрійович** — аспірант Варшавського ун-ту — *329*
- **Моторний Павло Олегович** — студент МАУП, м. Київ — *215*
- **Мойсеєнко Євгеній Петрович** — здобувач, Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка — *332*
- **Настояща Катерина Василівна** — канд. соціол. наук, доц. каф. соціології НАУ, м. Київ — *157*
- **Нестеренко Олексій Сергійович** — магістрант інституту права ім. князя Володимира Великого — *188*
- **Олішевський Андрій Славович** — нач. Управління забезпечення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Мін-ва надзвичайних ситуацій України, м. Київ — *335*
- **Омельчук Володимир Васильович** — канд. іст. наук, провідний наук. співробітник НКПІКЗ, м. Київ — *177*
- **Підпалий Валерій Львович** — канд. юрид. наук, МАУП, м. Київ — *72*
- **Плахотний Сергій Володимирович** — магістрант МАУП, м. Київ — *372*
- **Погорєлова Інна Сергіївна** — канд. іст. наук, доц. каф. політичної історії КНЕУ, м. Київ — *78*
- **Поліщук Марина Геннадіївна** — аспірант МАУП, м. Київ — *339*
- **Пономарьова Кароліна Юріївна** — студентка Макіївського екон.-гуманіт. ін-ту — *57*
- **Помазан Олена Василівна** — студентка Макіївського екон.-гуманітар. ін-ту — *65*
- **Пришва Олександр Миколайович** — студент МАУП, м. Київ — *316*
- **Пузько Володимир Олегович** — магістрант МАУП, м. Київ — *381*
- **Радзімовська Світлана Федорівна** — канд. наук з держ. управління, МАУП, м. Київ — *83, 89*
- **Рибка Олексій Миколайович** — магістрант МАУП, м. Київ — *378*
- **Рижих Ірина Анатоліївна** — магістрант МАУП, м. Київ — *381*
- **Рильцев Євген Володимирович** — д-р хім. наук, канд. фіз.-мат. наук, проф. МАУП, м. Київ — *18*
- **Сабадуха Володимир Олексійович** — канд. філос. наук, доц. Луганського ін-ту МАУП — *171*
- **Сабадуха Олексій Володимирович** — аспірант каф. філос. Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка — *232*

- **Савіцька Юлія Володимирівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *384*
- **Санченко Сергій Павлович** — здобувач, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — *341*
- **Середюк Катерина Володимирівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *31*
- **Синельник Юлія Євгенівна** — Нац. ун-т Біоресурсів і Природокористування України, м. Київ — *388*
- **Скабичевська Наталія Сергіївна** — студентка Макіївського екон.-гуманітар. ін-ту — *61*
- **Слободян Світлана Іванівна** — д-р філос. в галузі політології, МАУП, м. Київ — *225*
- **Содель Юлія Василівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *393*
- **Соколовська Клара Михайлівна** — канд. іст. наук, доц., проф. МАУП, м. Київ — *98*
- **Столітній Михайло Миколайович** — магістрант МАУП, м. Київ — *325*
- **Соркін Борис Владиславович** — докторант МАУП, м. Київ — *403*
- **Столярова Тетяна Олександрівна** — канд. пед. наук, доц. каф. прикладної математики, інформаційних систем та технологій, МАУП, м. Київ — *106*
- **Тищенко Олексій Олексійович** — магістрант МАУП, м. Київ — *396*
- **Ткаченко Наталія Іванівна** — заст. нач. упр. Печерської у м. Києві районної держ. адміністрації — *89*
- **Утвенко Володимир Валерійович** — канд. іст. наук, проф. МАУП, м. Київ — *116*
- **Філіппов Руслан Валерійович** — докторант МАУП, м. Київ — *346*
- **Філіна Ганна Ісаївна** — канд. екон. наук, проф. МАУП, м. Київ — *138*
- **Фоміна Ірина Миколаївна** — докторант МАУП, м. Київ — *130*
- **Ходарченко Богдан Юрійович** — магістрант МАУП, м. Київ — *399*
- **Хоменко Віктор Олексійович** — докторант МАУП, м. Київ — *182*
- **Циро Наталія Олександрівна** — студентка МАУП, м. Київ — *350*
- **Чернявський Анатолій Дмитрович** — д-р наук в галузі екон., академік МКА, МАУП, м. Київ — *31*
- **Чернявський Андрій Анатолійович** — д-р філос. в галузі екон., директор наук.-вироб. товариства "Екоцентр", м. Київ — *215*
- **Чорна Марія Федорівна** — аспірант МАУП, м. Київ — *232, 351*
- **Чорний Едуард Володимирович** — здобувач МАУП, м. Київ — *188*
- **Чупрій Леонід Васильович** — канд. філос. наук, доц., докторант відділу політ. стратегій Нац. ін.-ту стратегіч. досліджень, м. Київ — *157*
- **Шаповалова Алла Миколаївна** — канд. політ. наук, ст. наук. співроб. Ін-ту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, м. Київ — *110*
- **Шестак Максим Леонідович** — докторант МАУП, м. Київ — *356*
- **Шклярук Сергій Григорович** — канд. екон. наук, проф. МАУП, м. Київ — *160*
- **Шконда Володимир Валентинович** — канд. техн. наук, доц., директор Донецького ін-ту МАУП — *168*
- **Щупак Ярослав Олександрович** — студент МАУП, м. Київ — *365*
- **Ясуник Лілія Іванівна** — аспірант МАУП, м. Київ — *361*

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. *Васильев М. А.* Уравнения движения калибровочных полей высших спинов как свободная дифференциальная алгебра // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5 (11). — С. 286 — 301.

2. *Камзин А. С., Русаков В. Л.* Пропорциональный счетчик для мессбауэровских исследований поверхностных слоев при температурах от 100 до 700 К // Приборы и техника эксперимента. — 1988. — № 5. — С. 56 — 58.

3. *Пугачев В. С., Синицин И. Н., Шин В. И. и др.* Проблемы анализа и условно оптимальной фильтрации в реальном масштабе времени процессов в нелинейных стохастических системах // Автоматика и телемеханика. — 1987. — № 12. — С. 3 — 24.

4. *Взаимодействие* ядер азота и углерода / К. П. Артемьев, А. Л. Ветошкин, М. С. Головков и др. // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5(11). — С. 1208 — 1246.

5. *Вильдермут К., Тан Я.* Единая теория ядра / Пер. с англ. Ю. Ф. Смирнова. — М.: Наука, 1980. — 602 с.

6. *Тедеоко К.* Урановые месторождения Италии // Геология, геохимия, минералогия и методы оценки месторождений урана: Пер. с англ. / Под ред. Б. И. Вивона. — М., 1988. — С. 304 — 318.

7. *Грушин В. Ф.* Фоторождение пионов на протоне при малых энергиях: полный опыт и мультипольный анализ // Фоторождение пионов на нуклонах и ядрах. — М., 1988. — (Труды ФИАН; Т. 186).

8. *Программа* экспериментальных исследований на мезонной фабрике ИЯИ АН СССР: Тр. V Всесоюз. сем., 23 — 27 апр. 1983 г., Звенигород. — М., 1984. — 372 с.

9. *Крупчицкий П. А.* Нарушение пространственной четности в ядерных реакциях с поляризованными нейтронами // Нейтронная физика: Материалы I Междунар. конф. (Киев, 14 — 18 сент. 1987 г.). — М., 1988. — Т. 1. — С. 81 — 94.

10. *Соботович Э. В., Ольховик Ю. А., Соколюк Г. А., Коромысло Т. И.* Сравнительная характеристика миграционной способности радионуклидов в донных отложениях водоемов // Докл. АН УССР. Сер. А. — 1990. — № 8. — С. 25 — 34.

11. *Оганезов Г. А.* Дифрактометрический комплекс с источником холодных нейтронов: Автореф. дис. ... канд. физ.-мат. наук / ОИЯИ. — Дубна, 1988. — 18 с.

12. *Ломидзе В. Л., Франк Э.* О накоплении трансактинидов в реакторе ИБР-2. — Дубна, 1988. — 10 с. — (Препр. / ОИЯИ; 18-88-759).

13. *Ковалев Н. И.* Экологические катастрофы. — К., 1998. — 20 с. — (Препр. / НАН Украины. Ин-т ядерных исслед.; КИЯИ-98-5).

14. *Кир'янчук В. М., Рудчик А. Т., Будзановскі А. та ін.* Механізми реакції ^{9}Be(^{11}B, ^{12}B)^{8}Be // Зб. наук. праць Ін-ту ядерних досл. — 2004. — № 1(12). — С. 16 — 22.

15. *Salcamoto H., Kishimoto T.* Microscopic Analysis of Nuclear Collective Motions in Terms of the Boson Expansion Theory (I). Fommiation // Nuclear Physics. — 1988. — Vol. A486, № 1. — P. 1 — 42.

16. *Hodges D. A., Jackson H. G.* Analysis and Design of Digital Integrated Circuits. — N.-Y., 1985. — 454 p.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

Наукове видання

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 10

Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції "Становлення та розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі розвитку суспільства", м. Київ, МАУП, 14 листопада 2013 р.

Відповідальний редактор *Ю. А. Носанчук*
Коректор *М. М. Гігієва*
Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*
Художнє оформлення *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 17.07.14. Формат 70×100 1/16. Папір офсетний.
Друк ротаційний трафаретний.
Ум. друк. арк. 33,54. Обл.-вид. арк. 24,25. Тираж 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП "Видавничий дім "Персонал"
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.

Надруковано в друкарні ДП "Видавничий дім "Персонал"